

SLEZSKÝ SBORNÍK

ACTA SILESIACA

ROČNÍK CXVII / 2019
ČÍSLO 2

ŘÍDÍ ALEŠ ZÁŘICKÝ

**SLEZSKÝ SBORNÍK
ACTA SILESIACA****REDAKCE**

Vedoucí redaktor: Aleš Zářický
Výkonný redaktor: Ondřej Kolář

REDAKČNÍ RADA

Robert Antonín, Jiří Brňovják, Martin Franc, Jiří Friedl, Zdeněk Jirásek, Jiří Knapík, Irena Korbelářová, Petr Kozák, Matěj Martinčák, Radmila Prchal Pavlíčková, Jan Saheb, Jerzy Sperka, Janusz Szyra, Tomáš Staněk, Marek Starý, Rudolf Žáček

Vydává Slezské zemské muzeum.

Časopis je evidován v rámci databáze European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH Plus).

ADRESA REDAKCE

Slezské zemské muzeum, Redakce Slezského sborníku
Nádražní okruh 31, 746 01, Opava, Česká republika
e-mail: slsb@szm.cz
web: <http://www.szm.cz/rubrika/71/veda-a-vyzkum/periodika/slezsky-sbornik.html>

Toto číslo vyšlo x. x. 2020

Vychází 2x ročně
Evidenční číslo MK: E 1240
ISSN 0037-6833

All foreign orders are executed exclusively by agencies:
KUBON-SAGNER, BUCH EXPORT-IMPORT GmbH, D-80328 München, BRD
E-mail: postmaster@kubon-sagner.de
MYRIS TRADE LTD., P.O. BOX 2, 142 01 PRAGUE, CZECH REPUBLIC
Tel.: 00420 234 035 200 * Fax: 420 234 035 207 * E-mail: myris@myris.cz
Foreign orders executed by other subscription agencies contradict the publisher's agreements with the above mentioned sole agencies and they will be regarded as illegal.

Tisk: Tiskárna Knopp, s. r. o., U Lípy 926, Nové Město nad Metují, www.tiskaarnaknopp.cz

Za jazykovou správnost publikovaných textů odpovídají autoři.

© Slezské zemské muzeum, Opava 2019

OBSAH / CONTENTS**STUDIE / ARTICLES**

Michal KUBICA, *Deputování stavů Opavsko-krnovského knížectví na slezském veřejném konventu v druhé polovině 18. století*

Pavel ŠOPÁK, *Isidor Kahlig – pokus o portrét*

Martin JURICA, *Dějiny českých starostenských sborů a sborů předsedů národních výborů ve Slezsku v letech 1905–1950*

Daniel KORBEL, *Memorial płk Latinika z oceną sytuacji na Śląsku Cieszyńskim i planem odbicia jego utraconej części*

Dariusz MISZEWSKI, *Współpraca polskiej i żydowskiej mniejszości w Czechosłowacji (1928–1929) w wyborach do organów przedstawicielskich*

MATERIÁLY / MATERIALS

Martin NEKOLA, *Zdravotní stav Edvarda Beneše očima jeho ošetřujícího lékaře*

Recenze a zprávy o literatuře /Reviews and Brief Notices

Jan SAHEB, *Dějiny Paskova. (Martin Slepíčka)*; Viktor VELEK, *Hudební umělci mezi Ostravou a Vídní / Tonkünstler zwischen Ostrau und Wien 1. (Jan Mazurek)*; Jan LÁNÍČEK, *Ve stínu šoa: Československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní. (Ondřej Kolář)*; Jan DVOŘÁK – Adam HRADILEK, *Židé v Gulagu (Sovětské pracovní a zajatecké tábory za druhé světové války ve vzpomínkách uprchlíků z Československa. (Kamil Rodan)*

Kronika / Chronicle

Rudolf Hill, *K 170 letům narození (Vojtěch Pokorný)*; Za prof. PhDr. Vladimírem Wolfem (*Zdeněk Jirásek*); Regionální a národní identita – správa o workshope (*Olga Šrajzerová*); 26. ročník konference *Židé a Morava, Muzeum Kroměřížska, Kroměříž, 13. listopad 2019 (Kamil Rodan)*; Workshop Ústavu historických věd SLU účastníkům přiblížil nové možnosti ve výuce dějin dějepisu (*Tomáš Krömer*)

Bibliografická příloha / Bibliography**Autoři /Authors**

DEPUTOVÁNÍ STAŮ OPAVSKO-KRNOVSKÉHO KNÍŽECTVÍ NA SLEZSKÉM VEŘEJNÉM KONVENTU V DRUHÉ POLOVINĚ 18. STOLETÍ

Michal Kubica

Michal Kubica: Deputies of the Opava and Krnov principality's estates at the Silesian public convent in the second half of the 18th century

The study focuses on the election process, the personnel structure and the position of the deputed Opava-Krnov estates at the Silesian Public Convention. Founded in 1743, the institution followed in the previous all-Silesian administrative structure, and, at the same time, served as the Provincial Assembly and the Provincial Committee. The deputed estates of the Principality of Opava-Krnov were one of the five delegates at the Provincial Assembly of the Silesian Public Convention and also the only representative of the society of estates of Austria Silesia. Attention is also focused on the position of the deputed estates not only within the institution itself but also within the professional representation and the provincial administrative structure.

Keywords: *Austrian Silesia, Estates, nobility, Silesian public konvent, Liechtenstein, deputies, Opava and Krnov principality*

Zemskému a stavovskému zřízení v Opavském a Krnovském knížectví v pobělohorském období nebyla dlouhodobě věnována výraznější pozornost. Výjimku tvoří ani druhá polovina 18. století, která byla obdobím reformních zásahů české královny Marie Terezie (1717–1780) a jejích synů, císařů Josefa II. (1741–1790) a Leopolda II. (1747–1792), a utvářením nového správního systému pro rakouskou část Slezska. To se jako historická země Koruny české po prohrané první slezské válce (1740–1742), v důsledku vratislavského (11. červen 1742) a berlínského míru (28. červenec 1742), rozdělilo na pruskou a rakouskou část. Snahou panovnice bylo zachovat kontinuitu zemské i stavovské správy v nově vzniklém rakouskoslezském státním útvaru a mezi správní instituce, které přímo navazovaly na dřívější celoslezské zřízení, patřil i stavovský či spíše Slezský veřejný konvent (dále jen veřejný konvent), který fungoval v Opavě od roku 1743 a spojoval funkce dřívějšího celoslezského zemského sněmu (*Fürstentag*) a zemského výboru – veřejného konventu (*schlesische öffentliche Convent*). V obou podobách pak tvořil významnou složku zemské i stavovské samosprávy Rakouského Slezska.

Předmětem zkoumání studie bude tato instituce výhradně jako zemský sněm. Ten umožňoval rakouskoslezským knížatům navázat na působení jejich deputovaných v dřívější celoslezské podobě sněmu. K nim byl přizván jediný reprezentant stavů Rakouského Slezska a sice deputovaný stavů Opavsko-krnovského knížectví, kteří tak získali ojedinělou výsadu, o kterou následně ostatní stavovské reprezentace marně usilovaly. V kontextu zkoumání stavovské společnosti Opavsko-krnovského knížectví se ukazuje otázka výběru vlastního deputovaného jako zcela klíčová. Byla to právě volba deputovaného z vlastních řad na stavovských shromážděních, která byla společně s volbou nejvyšších zemských úředníků (zemského hejtmana, nejvyššího zemského komořího a nejvyššího zemského sudího) nejvýraznějším stavovským privilegiem a také častým důvodem konání samotného shromáždění. Svou důležitost pro stavovskou společnost si možnost volby svého deputo-

vaného udržela i na sklonku sledovaného období, kdy již význam zemských i stavovských institucí poklesl a Rakouské Slezsko bylo po správní stránce spojeno roku 1782 s Moravou. Na pozici stavovských deputovaných se dá nahlížet ze dvou rovin. Zaprvé v rovině volby, významu a pozice deputovaných ve stavovské společnosti, ale také z jejich pozice v instituci veřejného konventu, kde zastupovali rovněž zájmy knížectví i knížat Lichtenštejnů. Identifikace deputovaných jednotlivých knížat a stavů na Slezském veřejném konventu je pak pro pochopení fungování této instituce zcela klíčová.

Časový rámec studie určila dostupná pramenová základna. Hlavním pramenem pro poznání a rozkrývání procesu volby a personální struktury stavovských deputovaných na veřejném konventu od jeho ustanovení roku 1743 se staly sněmovní protokoly ze stavovských shromáždění Opavsko-krnovského knížectví uložené ve fondu Slezského stavovského archivu v Zemském archivu v Opavě (dále jen ZAO). Tento pramen, který se nedochoval ve své kompletní podobě, eviduje poslední dochovaný protokol ze stavovského shromáždění roku 1792 a nenabízí tak informace o personální struktuře v dalších desetiletích. A to i přesto, že stavovská shromáždění, byť v omezené míře, se s největší pravděpodobností konala i v dalších desetiletích a stavovští deputovaní i nadále byli členy veřejného konventu.¹ Tuto pramenovou limitaci nemohou změnit ani protokoly ze zasedání veřejného konventu. Ty rovněž nejsou dochovány ve své kompletní podobě, navíc v nich není uvedeno, kdo se jednání veřejného konventu účastnil.² Cenným pramenem pro rozkrývání fungování a personální struktury jsou také plné moci udělované knížaty příslušným deputovaným. I ty však nejsou dochovány v zcela kompletní podobě. Ve fondu Královského úřadu Opava jsou pak uloženy jen do roku 1782, poté byly patrně zasílány přímo moravkoslezskému guberniu v Brně.³ Posledním relevantním pramenem uloženým v ZAO je zlomkovitě dochovaná korespondence knížat Lichtenštejnů se zemskými hejtmany Opavsko-krnovského knížectví, v ní pak nalezneme jmenovací dekry pro vybrané stavovské deputované v 90. letech 18. století.⁴ V tomto ohledu se navíc nelze opřít ani o dvorské schematismy a kalendáře, které jinak poskytovaly alespoň ilustrativní přehled o členech veřejného konventu, jelikož od 80. let 18. století proměnily svou strukturu a relevantní informace o deputovaných na veřejném konventu již neposkytovaly.⁵

1 ZA Opava, Slezský stavovský archiv (dále jen SSA), inv. č. 1006–1008. Protokoly ze stavovských shromáždění byly zasílány v kopiích královskému úřadu v Opavě (resp. královské reprezentaci a komoře). Zde v opisech nalezneme rovněž protokoly, které se již v rámci fondu Slezského stavovského archivu nedochovaly. Snazší orientaci ve sněmovních protokolech pak poskytují regesta vytvořená Gottliebem Kürschnerem, která částečně vycházejí z jinak nedochovaných protokolů. Tamtéž, Pozůstalost dr. Gottlieba Kürschnera, inv. č. 2; Tamtéž, Královský úřad Opava (dále jen KÚ), inv. č. 94, kart. 41–44, sign. 2/2. Řada dalších protokolů ze stavovských shromáždění se také dochovala ve fondech rodového archivu knížat Lichtenštejnů ve Vídni. Hausarchiv der regierenden Fürsten von Liechtenstein Wien (dále jen HAL), inv. č. 963, 972, 974.

2 Tamtéž, Slezský veřejný konvent Opava, inv. č. 277, sign. IIB-52; tamtéž, inv. č. 278, sign. IIB-53.

3 Tamtéž, KÚ, inv. č. 94, č. kart. 41–44, sign. 2/2. Nelze potvrdit, že plné moci byly moravkoslezskému guberniu skutečně zasílány. V jeho fondu se totiž nenacházejí. Miroslav TRANTÍREK – Dana VOTOUPALOVÁ – Slavomír BRODESSER, *B1 Gubernium (1613) 1636–1785 (1799)*, (= Inventář Moravského zemského archivu v Brně), Brno 1973.

4 ZA Opava, Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského v Opavě (dále HÚ), kart. 388, inv. č. 2549.

5 Např. *Schematismus der kaiserlich königlich wie auch erzherzoglichen Instanzen, Aemtern, Banco, Kammer, Buchhaltereyen, Kanzleyen, Konsistorien, Gerichten, Rathskollegien, niederösterreichischen Landständen*

Jak již bylo naznačeno, veřejný konvent se stejně jako správní dějiny Rakouského Slezska druhé poloviny 18. století neřadí mezi historiky reflektovaná témata. Dokladem je skutečnost, že dodnes postrádáme ucelenější syntézu správních dějin pro toto období. Základní literaturu tak nadále tvoří práce staršího data, na které historici navazují pouze dílčími přehledovými studiemi a kapitolami, avšak uvedené závěry se již nezakládají na vlastním archivním výzkumu autorů. Pomyslné základy výzkumu správních dějin Rakouského Slezska položil svou dodnes hojně citovanou prací zejména Ch. d'Elvert, který na základě množství pramenů nastínil základní fungování a proměny správních institucí včetně veřejného konventu.⁶ Právě potvrzení či vyvrácení jím uvedených skutečností by mělo být jedním z cílů této studie. Proměny a fungování veřejného konventu se dočkaly zvýšené pozornosti v období po roce 1848, které bylo spojeno s jeho proměnami a následnou transformací.⁷ Podobně jako jiné starší práce se pak okrajově o správním zřízení Rakouského Slezska zmiňují až polské syntézy slezských dějin.⁸ Byli to právě polští historikové, kteří se od 70. let 20. století systematicky věnovali výzkumu správního zřízení Slezska 17. a první poloviny 18. století, a velmi pečlivě nastínilo fungování i podobu celozemských, ale i stavovských institucí a sněmů.⁹ Zvýšený zájem o Rakouské Slezsko a proměny jeho správního zřízení lze pozorovat i mezi německými historiky, jejichž informačně velice cenné studie reagovaly na potřebu vymezení se vůči změnám v pruské části Slezska po roce 1742.¹⁰ Změnu na poli české historiografie pak přinesla až poslední desetiletí, kdy v rámci syntéz dějin Rakouského Slezska vznikly alespoň základní přehledy správních

dějin, včetně instituce veřejného konventu. Tyto souhrnné práce, ale i dílčí studie zejména z pera I. Korbelařové, vzniklé na základě kompilace zmíněných prací, pomohly zaplnit alespoň rámcově tuto dosud opomíjenou oblast historického výzkumu.¹¹

Pozice stavovských deputovaných úzce souvisí s výzkumem stavovské společnosti. Té se ve sledovaném období v Rakouském Slezsku dostalo bližší pozornosti jen pro Těšínské knížectví.¹² Stavovská společnost Opavského a Krnovského knížectví nebyla historiky v období po třicetileté válce zohledňována a její výzkum je na samotném počátku. Právě závěry této studie by měly být prvním dílčím výstupem tohoto výzkumu. Zájem o výzkum stavovské společnosti a jejich shromáždění úzce koresponduje s analogickými výzkumy pro ostatní země Koruny české. Zejm. P. Maťa a J. David se snaží systematicky rozkrýt a nastínit podobu stavovské společnosti a zemských sněmů v Čechách a na Moravě v době pobělohorské.¹³ I slezská stavovská společnost poutala v minulosti pozornost historiků a to obzvláště v době proměn jejího složení v období první třetiny 17. století.¹⁴ Pro následné období do poloviny 18. století věnovali zvýšenou pozornost podobě stavovské společnosti jednotlivých knížectví Horního Slezska a zejm. jejím stavovským shromážděním především polští historikové, okrajově také J. Zukal.¹⁵

Ordnung, der Stadt Wien Aemtern, Stadt und Landgerich. In und Außern Raths und Universität 1769, Wien 1769; *Neuer Troppauer Titular-Kalender, deren in Hertzogthum Schlesien, diessseitigen Antheils befindlichen, respektive Hoch und Nieder Dicasterien und Stellen 1757*, Troppau 1757.

- 6 Christian d'ELVERT, *Die Verfassung und Verwaltung von Oesterreichisch-Schlesien in ihrer historischer Ausbildung, dann die Rechtsverhältnisse zwischen Mähren, Troppau und Jägerndorf, so wie der mährischen Enklaven in Schlesien*, Brünn 1854.
- 7 Karl BERTHOLD, *Schlesiens Landesvertretung und Landshaushalt von ihren Anfängen bis zur neuesten Zeit. I. Theil: Landesvertretung*, Troppau 1909. Nověji pak Hana ŠÚSTKOVÁ, *Slezská zemská samospráva v letech 1742–1918*, in: Biografický slovník Slezska a Severní Moravy (dále jen BSSSM). Nová řada 8. (20.) – Supplementum, Ostrava 2006, s. 9–18.
- 8 Gottlieb BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf, Teschen 1874*; Faustin ENS, *Das Oppaland oder der Troppauer Kreis, nach seinen geschichtlichen, naturgeschichtlichen, bürgerlichen und örtlichen Eigenthümlichkeiten, Band 1–2*, Wien 1835; Karol MALECZYNSKI a kol., *Historia Śląska, Tom 1. Część 3. Od końca XVI w. do r. 1763*, Wrocław – Wąsoszawa – Kraków 1963; Waclaw DŁUGOBORSKI a kol., *Historia Śląska, Tom 2. Część 1. 1763–1806*, Wrocław 1966.
- 9 Např. Kazimierz ORZECOWSKI, *Ogólnośląskie zrodzenia stanowe*, Warszawa 1979; TÝŽ, *Historia ustroju Śląska 1202–1740*, Wrocław 2005; TÝŽ, *Akta do dziejów śląskiego sejmu (wiek XV–XVIII)*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka XXVI, 1971, č. 4, s. 453–469; TÝŽ, *Za kulisami śląskiego konventu*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka XLVII, 1992, č. 1–2, s. 323–330; Marian PTAK, *Zemské právo Horního Slezska – stav bádání a badatelské perspektivy*, in: Ad iustitiam et bonum commune: proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku, edd. Libor Jan – Dalibor Janiš a kol., Brno 2010, s. 61–67.
- 10 Werner BEIN, *Die politische und administrative Neuordnung Österreichisch-Schlesien in Theresianischer Zeit*, in: Kontinuität und Wandel. Schlesien zwischen Österreich und Preußen, Hrsg. von Peter Baumgart und Ulrich Schmilewski, Sigmaringen 1990, s. 63–77; Jürgen Rainer WOLF, *Die Stände in Österreichisch-Restschlesien seit den vierziger Jahren*, in: Ständetum und Staatsbildung in Brandenburg-Preußen, Hrsg. von Peter Baumgart und Jürgen Schmädeke, Berlin – New York 1983, s. 365–372.

11 Irena KORBELÁŘOVÁ – Rudolf ŽÁČEK, *Hra na stavovskou samosprávu*, in: Slezsko v dějinách českého státu II., Zdeněk Jirásek a kol., Praha 2012, s. 195–207; I. KORBELÁŘOVÁ, *Slezský sněm*, in: Dějiny Českého Slezska 1740–2000, I., Dan Gawrecki a kol., Opava 2003, s. 69–70; TÁŽ, *K organizaci a působnosti celoslezských shromáždění sněmovního charakteru v období absolutismu*, Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1, 2008, s. 119–140; Jarmila ŠTĚRBOVÁ, *Královský úřad v Opavě a jeho význam pro dějiny Slezska*, Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy 18, 1992, č. 2, s. 1–4.

12 I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Těšínsko – země koruny české, Ducatus Tassinensis – terra Corronae Regni Bohemiae. (K dějinám knížectví od počátku do 18. století)*, Český Těšín 2008; I. KORBELÁŘOVÁ – Milan ŠMERDA – R. ŽÁČEK, *Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství. Na příkladu Těšínska*, Opava 2002; Janusz SPYRA, *Śląsk Cieszyński w okresie 1653–1848*, Cieszyn 2012.

13 Petr MAŤA, *Český zemský sněm v pobělohorské době (1620–1740). Relikt stavovského státu nebo nástroj absolutistické vlády?*, in: Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku, ed. M. Ptak, Opole 2000, s. 49–67; TÝŽ, *Wer waren die Landstände? Betrachtungen zu den böhmischen und österreichischen „Kernländern“ der Habsburgermonarchie im 17. und früher 18. Jahrhundert*, in: Bündnispartner und Konkurrenten der Landesfürsten? Die Stände in der Habsburgermonarchie, Hrsg. von Gerhard Ammerer – William D. Godsey – Martin Scheutz, Wien 2007, s. 68–89; TÝŽ, *Landstände und Landtage in den böhmischen und österreichischen Ländern (1620–1740)*, in: Die habsburgermonarchie 1620–1740, Petr Maťa – Thomas Winkelbauer, Stuttgart 2006, s. 345–400; Jiří DAVID, *Moravské stavovství a zemské sněmy ve druhé polovině 17. století*, Folia Historica Bohemica 24, 2009, č. 1, s. 111–165; TÝŽ, *Nechtěné budování státu. Politika, válka a finance na Moravě ve druhé polovině 17. století*, Brno 2018; TÝŽ, *Die Mährischen Landtage in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, in: Bündnispartner und Konkurrenten der Landesfürsten? Die Stände in der Habsburgermonarchie, Hrsg. von Gerhard Ammerer – William D. Godsey – Martin Scheutz, Wien 2007, s. 128–150; Ivo CERMAN, *Opposition oder Kooperation? Der Staat und die Stände in Böhmen 1749–1789*, in: Tamtéž, s. 374–393; Eila HASSENPLUG-ELZHOLZ, *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus*, Oldenbourg 1982. Pro období konce 18. a první poloviny 19. století lze v moravském prostředí využít dosud historiky nerefléktovaná regesta protokolů z moravského zemského sněmu. Rudolf DVORÁK, *Jednání sněmů moravských v letech 1792–1835*, Brno 1904.

14 Radek FUKALA, *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490–1631*, Opava 2004; Josef ZUKAL, *Slezské konfiskace 1620–1630. Pokutování provinilých šlechty na Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*, Praha 1916.

15 J. ZUKAL, *Rozepře mezi stavem panským a rytířským o zemské úřady knížectví opavského*, Opava 1913; TÝŽ, *Aus der alten Landstube. Der Landrecht. Die Landtage*, in: Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-

V tomto kontextu je třeba položit si otázky, na které bude tato studie hledat odpověď. Prvořadým cílem by mělo být rozkrytí personální struktury jednotlivých deputovaných a objasnění jejich pozic na zemském sněmu. Pramenná základna by měla pomoci potvrdit či doplnit dosud uváděné závěry ohledně fungování a podoby veřejného konventu. Hlavní pozornost pak bude soustředěna na proces výběru jednotlivých stavovských deputovaných a jejich roli v zemské i stavovské společnosti. V rámci možnosti bude porovnáno personální prolínání úřadu stavovských deputovaných s ostatními zemskými úřady, zohledněna bude také role dotyčných ve stavovské společnosti a eventuální vztah ke knížecím správním institucím. Dotyční by měli být představeni také komplexně v rámci vybraných hodnotících atributů šlechtické společnosti. Studie by tak měla přiblížit fungování a složení dosud opomíjené správní instituce Rakouského Slezska a zasadit jej do kontextu správních dějin 18. století.

Zemské správní instituce Rakouského Slezska

Ustanovení instituce veřejného konventu korespondovalo s reformní činností české královny Marie Terezie, která musela reagovat na výsledek prohrané první slezské války (1740–1742). Větší část Slezska se ocitla v pruském záboru a správní systém s jeho institucemi bylo potřeba přizpůsobit nastalé situaci. Nově zformované správní zřízení vycházelo z původního celoslezského modelu a reflektovalo správní změny provedené v pruské části Slezska. Správní reformy ve 40. letech 18. století pak probíhaly v duchu posílení státní jednoty a snahy mobilizovat zdroje pro další válku s Pruskem. Po skončení sedmileté války roku 1763 pak hlavním cílem reformy bylo překonání ekonomického zaostávání habsburské monarchie, ale také posílení centralizace a byrokratizace správy a omezení stavovského vlivu na její chod a řízení. Právě Rakouské Slezsko bylo vybráno jako země, kde byly tyto nové správní reformy uváděny v činnost jako první. Ty byly na základě získaných poznatků poté aplikovány i v dalších zemích habsburské monarchie. Marie Terezie přikládala Rakouskému Slezsku i přes jeho malou územní rozlohu velký význam s ohledem na to, že rozdělení Slezska považovala pouze za dočasné, a usilovala o znovu nabytí celého historického území. S tím, jak se nedařilo tento záměr realizovat, klesal také význam Rakouského Slezska a jeho postavení v rámci habsburské monarchie, což vyústilo roku 1782 ve správní připojení Rakouského Slezska k Moravě. I po zrušení královského úřadu v Opavě roku 1782 však zůstaly zachovány stavovské instituce, včetně zemského sněmu veřejného konventu.¹⁶

Zavádění nového správního systému v Rakouském Slezsku započalo roku 1743 ustanovením královského úřadu v Opavě a zřízením veřejného konventu. Královský úřad představoval vrcholný politický a správní orgán pro Rakouské Slezsko, jehož cílem bylo omezení politické moci knížecích úřadů. V podstatě byl zřízen podle vzoru vrchního úřadu ve Vratislavi, zastupoval tedy zájmy panovníka a státu v zemi, rozhodoval o záležitostech politické správy a vykonával dohled nad vybranými správními úřady včetně veřejného konventu. Od roku 1749 pak byl královský úřad po správní reformě označován jako královská reprezentace a komora, avšak roku 1763 mu byl navrácen původní název. Roku 1777 byla provedena reorganizace úřadu, zjednodušena agenda a změnilo se obsahové rozdělení a na pět departmánů a pozměnil se počet komisí.¹⁷ S platností od 1. července 1782 byl dekretem císaře Josefa II. královský úřad zrušen, Rakouské Slezsko správně sloučeno s Moravou a agendu úřadu převzalo moravskoslezské gubernium v Brně.¹⁸ Jelikož Rakouské Slezsko nemělo na rozdíl od českých a moravských zemí krajské zřízení, byla jako další stupeň státní správy ustanovena 21. února 1744 instituce zemských starších jako ekvivalent pro krajské hejtmany. Ti byli ustanoveni pro Opavsko-krnovské, Těšínské a Niské knížectví se sídly v Opavě, Těšíně a Vidnavě. Zemští starší se zodpovídali přímo královskému úřadu a jejich hlavní povinností bylo vykonávat dohled nad odváděním kontribucí.¹⁹

Dalšími významnými správními, tentokrát již zemskými (resp. stavovskými), institucemi pak byla jednotlivá zemská práva a zemská hejtmanství (tj. knížecí vlády) pro každé z knížectví Rakouského Slezska. Pro Opavsko-krnovské knížectví byly obě instituce zformovány roku 1746 sloučením dříve samostatných úřadů obou knížectví. Samotné Opavsko-krnovské knížectví vzniklo téhož roku sloučením do té doby samostatného Opavského a Krnovského knížectví. Spojeny byly také pozice nejvyšších zemských úředníků, které byly přeobsazeny podle předem dohodnutého schématu zohledňujícího, jak příslušnost ke stavovské kurii, tak příslušnost ke konkrétnímu knížectví.²⁰ Zemské právo, které podle knížecí instrukce z 18. března 1747 soudilo spory řádné, dále poručenské záležitosti, úrážky ad. kontinuálně navazovalo na předchozí samostatné instituce a výraznější změny své organizace a pravomocí se dočkalo až roku 1784, kdy bylo zrušeno a jeho funkci převzal nový orgán organizačně i náplní činnosti zcela totožný s hejtmanským soudem. Zemskému právu i knížecí vládě předsedal z pozice nejvyššího zemského úředníka zemský hejtman. Jako přísedící byli přítomni také zbylí nejvyšší zemští úředníci: nejvyšší zemský komoří, sudí a písař. Ty doplňovali jmenovaní přísedící zemského práva (resp. radové), resp. ase-soři (přísedící) v knížecí vládě, z panského a rytířského stavu vybírání vždy z řad členů

Geschichts- und Culturbilder, F. Sláma a kol., Prag 1887, s. 329–343; M. PTAK, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa karniowskiego (1377–1743)*, Acta Universitatis Wratislaviensis 194, 1992, s. 47–82; TÝŽ, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa nyskiego oraz innych posiadłości biskupstwa wrocławskiego*, Acta Universitatis Wratislaviensis 161, 1988, s. 9–44; TÝŽ, *Zgromadzenia i urzędy stanowe Księstwa Cieszyńskiego*, Acta Universitatis Wratislaviensis 191, 1992, s. 31–60; Marta HATALASKA, *Sejmik księstwa opolsko-raciborskiego w latach 1564–1742*, Wrocław 1979; K. ORZECOWSKI, *Zgromadzenia stanowe w warunkach monarchii absolutnej (na przykładzie Śląska)*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 51, 1996, nr. 1–3, s. 357–363.

16 I. KORBELÁŘOVÁ, *Královský úřad*, in: Dějiny Českého Slezska, s. 67–69; Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ a Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 136–172. Detailněji k formování nového správního zřízení Rakouského Slezska viz Dagmar RUZICKA, *Friedrich Graf von Haugwitz (1702–1765). Weg, Leistung und Umfeld eines österreichisch-schlesischen Sta-*

atsmannes, Frankfurt a. M. 2002.

17 Čtvrtý departmán vyřizoval mimo jiné agendu zasloupanou veřejným konventem a povoloval stavovská shromáždění.

18 I. KORBELÁŘOVÁ, *Královský úřad*, s. 67–69; J. ŠTĚRBOVÁ, *Královský úřad*, s. 1–4; Jiří PETERKA, *Královský úřad Opava (1566) 1742–1782*, (= Inventáře Zemského archivu v Opavě), Opava 2013.

19 Peter George Muir DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780. Vol. I. Society and Government*, Oxford 1987, s. 278; Werner BEIN, *Schlesien in der habsburgischen Politik. Ein Beitrag zur Entstehung des Dualismus im alten Reich*, Sigmaringen 1994, s. 302.

20 Detailněji k celému procesu spojování stavovských reprezentací a personální obměně nejvyšších zemských úředníků viz ZA Opava, SSA, inv. č. 1006; HAL, inv. č. 963.

stavovské reprezentace. Jejich počet během let značně kolísala a personálně se obměňoval.²¹

Správní zřízení Rakouského Slezska se tedy výrazně odlišovalo od pruské části Slezska, kde změny nastaly již na počátku 40. let výrazně zasáhly do podoby zemského zřízení a správního systému. Pruský král Fridrich II. (1712–1786) sledoval svými bezprostředními reformami dva cíle: odstranění participace stavovské reprezentace na řízení zemské správy, zároveň usiloval o co největší připodobnění správního systému Slezska pruským provinciím, což se mu zcela nepodařilo a Slezsko si uchovalo některá svá specifika. Naopak úspěšný byl v dosažení svého dalšího cíle a sice odstranění participace stavovské reprezentace na řízení správy či justice. Usiloval, aby na postech úředníků, radů či soudců byli kvalifikované osoby a stavové tak neměli možnost promlouvat do řízení státu a nemohli ovlivnit výši i výběr berní. Za tímto účelem došlo k rušení správních a stavovských institucí. V rámci panovníkovy reformní činnosti byl zrušen vrchní úřad ve Vratislavi (*Oberamt*), dále také celoslezský zemský sněm a vrchní daňový úřad. Jako neefektivní při výběru daní byla shledána instituce veřejného konventu a rovněž zrušena. Obdobně byly suspendovány stavovské instituce jednotlivých slezských knížectví a jejich sněmy s cílem zbavit stavy politické moci. Již roku 1741 nahradily zrušený vrchní úřad dvě válečné a vrchnostenské komory (*Kriegs- und Domänenkammern*) se sídly ve Vratislavi a Hlohově podléhající generálními direktoriu v Berlíně. Pruská část Slezska byla navíc rozdělena do okresů v čele se starosty (*Landrat*), vybranými z místních stavovských reprezentací, a nerespektovala tak původní rozdělení země podle knížectví a stavovských panství.²²

Veřejný konvent

Veřejný konvent pro rakouskou část Slezska byl ustanoven roku 1742 a bez větších obměn fungoval až do roku 1861, kdy jej nahradil Slezský zemský sněm. Jako instituce stavovské samosprávy navazoval na dřívější celoslezské správní zřízení: konkrétně na tzv. *Fürstentag* neboli slezský celozemský (knížecí) sněm a také na Slezský veřejný konvent (*schlesische öffentliche Convent*), který plnil funkci zemského výboru. Slezský zemský sněm byl od druhé poloviny 15. století ústředním stavovským orgánem jako panovníkem svolávané shromáždění kuriálního typu. Jeho složení, organizaci a kompetence výrazně usměrnil císař Leopold I. (1640–1705). Ten v podstatě omezil parlamentární funkci sněmu a slezský zemský sněm se stal grémiem, které vycházelo bez výraznějšího odporu vstříc požadavkům panovníka. Hlavní náplní zemského sněmu se stalo projednávání propozic předložených panovníkem: tedy finančních záležitostí (hlavně berního zatížení) nebo obrany země. Skládal se tradičně ze tří kurií: první kurie knížat a držitelů svobodných stavovských panství, druhé kurie šlechty bezprostředních knížectví a města Vratislavi a třetí kurie měst bezprostředních knížectví. Právě do druhé kurie pak vysílali příslušné stavovské spo-

lečnosti jednotlivých knížectví své dva deputované volené na svých shromážděních. Každá z kurií předkládala při závěrečném hlasování své votum. Slezskému zemskému sněmu předsedal vrchní hejtman, který měl samostatný konklusivní hlas rovný hlasu kuriálnímu, disponoval také tzv. *votum conclusivum*, které by se dalo označit za právo veta.²³

Slezský veřejný konvent jako stavovský výkonný orgán (tj. zemský výbor) byl doložen nejpozději okolo roku 1662. Nebyl přitom ustanoven konkrétním zřizovacím aktem, ale zformoval se postupně převzetím funkcí a kompetencí některých stavovských komisí v samostatný úřad, do jehož působnosti náležely v zásadě všechny záležitosti vnitřní správy na úrovni celého Slezska i jeho jednotlivých částí. Měl převážně výkonný administrativní charakter, příslušely mu ale i dílčí rozhodovací pravomoci. Slezský veřejný konvent měl podobnou personální strukturu jako zemský sněm a byl rovněž složen ze tří kurií. Personálně byly obě tyto instituce zcela shodně obsazeny. Zvolení deputovaní knížat, stavů a měst byli obesíláni celoročně na všechna celoslezská shromáždění ve Vratislavi. Jednotlivé instituce nepracovaly paralelně vedle sebe, nýbrž jejich zasedání na sebe navazovala či se dokonce prolínala.²⁴

Činnost a agendu obou institucí spojoval veřejný konvent v Opavě jako navazující instituce, která působila po svém ustanovení roku 1742 v Rakouském Slezsku současně jako celozemský sněm i jako zemský výbor, který vyvíjel činnost v období mezi sněmovními zasedáními a scházel se několikrát do roka k vyřizování běžných zemských záležitostí. Nás bude zajímat výhradně fungování a personální struktura veřejného konventu jako rakouskoslezského celozemského sněmu, jehož zasedání se konala jednou ročně na vyzvání panovníka. V praxi formálně vyzýval k zasedání královský úřad, později moravkoslezské gubernium. Funkce celozemského sněmu pak byla v podstatě formální, jelikož jen schvaloval výši přímých daní, rozhodoval o jejich rozvržení na jednotlivá knížectví a o postupu při jejich výběru. Zabýval se také ostatními finančními záležitostmi Rakouského Slezska a ve válečném období pak zejména agendou spojenou s obranou země.²⁵ Veřejný konvent jako zemský výbor měl pak mnoho dalších funkcí, např. vedení zemského katastru, záležitosti správy přímých daní, správu slezského stavovského domestikálního fondu, vedení šlechtických a inkolátních matrik aj.²⁶ Od roku 1803 vykonával běžnou agendu veřejný

21 J. ZUKAL, *Aus der alten Landstube*, s. 329–343; Bohuš P. LEPAŘ, *Historické hovory o našem Slezsku*, Praha 1881, s. 8–11; Stanislav DRKAL, *Zemské právo opavsko-krnovské v Opavě*. (=Inventáře a katalogy Státního oblastního archivu v Opavě), Opava 1958.

22 K. MALECZYŃSKI a kol., *Historia Śląska*, s. 479; W. DŁUGOBORSKI a kol., *Historia Śląska*, s. 71–72; Colmar GRÜNHAGEN, *Schlesien unter Friedrich dem Grossen. Erster Band 1740–1756*, Breslau 1890; Peter BAUMGART, *Die Annexion und Eingliederung Schlesiens in den friderizianischen Staat*, in: *Expansion und Integration. Zur Eingliederung neugewonnener Gebiete in den preußischen Staat*, Hrsg. von Týž, Köln – Wien 1984, s. 81–118.

23 K. ORZECOWSKI, *Akta*, s. 453–469; I. KORBELÁŘOVÁ, *K organizaci*, s. 119–140. V první kurii disponoval každý z knížat, resp. jejich zástupce, samostatným hlasem, členové jednotlivých kurií pak disponovali pouze jedním společným hlasem. Nejříve se k projednávání otázce vyjádřili zástupci knížat a až bylo jejich stanovisko schváleno a veřejně publikováno, mohli své rozhodnutí zformulovat také ostatní kurie.

24 I. KORBELÁŘOVÁ, I. – R. ŽÁČEK, *Hra*, s. 195–207; I. KORBELÁŘOVÁ, *K organizaci*, s. 119–140; Norbert CONRADS, *Die schlesische Ständeverfassung im Umbruch – Vom altständischen Herzogtum zur preußischen Provinz*, in: *Ständetum und Staatsbildung in Brandenburg-Preußen*, Hrsg. von Peter Baumgart a Jürgen Schmäddeke, Berlin – New York 1983, s. 335–364.

25 I. KORBELÁŘOVÁ, *Slezský sněm*, s. 69–70. Protokoly z jednání veřejného konventu jako celozemského sněmu se pro sledované období dochovaly jen částečně, některé pak v opisech. ZA Opava, Slezský veřejný konvent Opava, inv. č. 277, sign. IIB-52; Tamtéž, inv. č. 278, sign. IIB-53; Tamtéž, KÚ, inv. č. 94, kart. 41–44, sign. 2/2.

26 Protokoly z jednání veřejného konventu jako zemského výboru (*Landes Diarium*) se dochovaly jen částečně. ZA Opava, Slezský veřejný konvent Opava, inv. č. 1–14.

konvent prostřednictvím pomocných orgánů (např. konventní kancelář, slezská generální daňová pokladna aj.).²⁷

Veřejný konvent se jako celozemský sněm scházel v prostorech minoritského kláštera v Opavě ve stavovské sněmovně, kde se také konala již od 15. století stavovská shromáždění a zasedala zde instituce zemského práva Opavsko-krnovského knížectví.²⁸ Jednání trvalo přibližně tři dny a po administrativním sloučení s Moravou zasedal veřejný konvent vždy osm dní po moravském zemském sněmu.²⁹

Deputování na veřejném konventu

Veřejný konvent jako zemský sněm byl zpočátku tvořen třemi členy: knížetem těšínským,³⁰ knížetem opavsko-krnovským³¹ a do třetice deputovaným stavů Opavsko-krnovského knížectví, jakožto jediným zástupcem stavovských společností Rakouského Slezska. Již v druhém roce fungování veřejného konventu byl počet deputovaných rozšířen o zástupce vřatslavského biskupa jako nisko-grotkovského knížete a roku 1751 také o delegáta svobodného stavovského panství (*status maior*) Bílsko, následně Bílského knížectví (povýšeno na knížectví r. 1754).³² Při rozhodování měly hlasy všech deputovaných na veřejném konventu stejnou váhu.³³ Knížata si v případě osobní neúčasti (pověštinou se neúčastnila) vybírala svého zástupce dle vlastního uvážení. Deputovaný stavů Opavsko-krnovského knížectví přitom měl až do roku 1803 společný hlas se zástupcem vládnoucího

knížete Lichtenštejna. Deputování opavsko-krnovského knížete byli vybíráni z řad úředníků knížecí (resp. zemské) správy, kteří byli zároveň členy zdejší stavovské společnosti. Podobně jako stavovští deputování byli zástupci knížete vybíráni střídavě z panského a rytířského stavu.³⁴ Od roku 1788 přitom nebylo povoleno, aby jedna osoba figurovala na veřejném konventu jako deputovaný opavsko-krnovských stavů a zároveň zastupovala také opavsko-krnovského knížete.³⁵ Deputovaným vřatslavského biskupa jako nisko-grotkovského knížete byl podle I. Korbelářové prezident zemského práva na Jánském Vrchu u Javorníka. Z personálního složení deputovaných je patrné, že se spíše jednalo o členy zemských úřadů Opavsko-krnovského knížectví.³⁶ Deputovaným bílského knížete pak byl podle Ch. d'Elverta zemský pověřený Opavsko-krnovského knížectví (*Landesbestellte*). Jelikož ve sledovaném období zastával tento úřad výhradně Antonín rytíř Beer, nelze tento předpoklad potvrdit, ani vyvrátit.³⁷ Každý z deputovaných na veřejném konventu přitom musel být ve své funkci každoročně potvrzen dekretem příslušného knížete.³⁸ Doba určená pro setrvání ve funkci knížecího deputovaného nebyla, na rozdíl od tříleté lhůty pro stavovského deputovaného, nijak časově omezena. Knížecí deputování tak setrvali v úřadu až do odvolání, své rezignace nebo jednoduše až do své smrti.³⁹

27 Ch. d'ELVERT, *Die Verfassung*, s. 208, 218.

28 Josef SVÁTEK, *Renesanční přestavba stavovské sněmovny v Opavě*, Časopis Slezského musea, série B – vědy historické 8, 1959, č. 2, s. 127–129.

29 Ch. d'ELVERT, *Die Verfassung*, s. 199, 202.

30 Ve sledovaném období se na těšínském knížecím stolci vystřídalo několik členů habsbursko-lotrinského rodu. Byli to císař František Štěpán Lotrinský (1708–1765), dále krátce roku 1766 jeho syn Josef II. (1741–1790), od roku 1766 pak jeho sestra arcivévodkyně Marie Kristýna (1742–1798) se svým manželem saským princem Albertem Kazimírem Sasko-těšínským (1738–1822). Gottlieb BIERMANN, *Geschichte des Herzogthums Teschen*, Teschen 1863, s. 344.

31 V čele rodového majorátu, a tedy i Opavsko-krnovským knížetem, byl ve sledovaném období nejdříve Josef Václav z Lichtenštejna (1696–1772), který do roku 1745 vládl jako poručník svého nezletilého synovce knížete Jana Nepomuka Karla z Lichtenštejna (1724–1748). Ten záhy roku 1748 zemřel a v čele rodového majorátu stanul opět Josef Václav. Jelikož kníže neměl mužského dědice, stal se panujícím knížetem roku 1772 jeho synovec František Josef (1726–1781). Posledním z vládnoucích knížat ve sledovaném období pak byl syn Františka Josefa Alois Josef z Lichtenštejna (1759–1805). Jacob FALKE, *Geschichte des fürstlichen Hauses von Liechtenstein. Band III.*, Wien 1882.

32 Ch. d'ELVERT, *Die Verfassung*, s. 204–205. Ve sledovaném období evidujeme dva vřatslavské biskupy Filipa Ludvíka hraběte ze Sinzendorfu (1699–1747) a Filipa Gottharda knížete Schaffgotsche (1715–1795). Svobodné stavovské panství Bílsko změnilo majitele roku 1752, kdy jej od Bedřicha Viléma hraběte Haugwitz (1702–1765) zakoupil Alexander Josef hrabě Sułkowski (1695–1762), který byl povýšen roku 1754 na knížete. Bílské knížectví poté zdědil jeho nejstarší syn August Kazimír kníže Sułkowski (1729–1786), následně jeho mladší bratr Alexander Antonín (1730–1786) a po něm dědil jejich bratr František (1733–1812). František SKŘIVÁNEK a Jaroslav TOVAČOVSKÝ, *Vřatslavští biskupové v dějinách Slezska se zvláštním zřetelem na jejich životopisy a heraldiku*, Praha 2004, s. 67–74; Jiří BRŇOVJÁK, *Hrabě – kníže – vévoda: Titulární vzestup Alexandra Josefa Sułkowského, držitele bílského panství*, Slezský sborník 113, 2015, č. 1, s. 23–46.

33 I. KORBELÁŘOVÁ, *Slezský sněm*, s. 69–70.

34 ZA Opava, KÚ, č. kart. 41–44, inv. č. 94, sign. 2/2; J. R. WOLF, *Die Stände*, s. 365–372; I. KORBELÁŘOVÁ, *Slezský sněm*, s. 69–70. V letech 1743–1744 zastupoval knížete Lichtenštejna Karel Josef svobodný pán Giller z Lilienfeldu (1691–1762). Prokazatelně v letech 1750–1763 byl zastupováním knížete pověřen knížecí rada Karel Filip Willerit rytíř ze Schlangenfeldu (1710–1764), v letech 1764–1770 pak zemský hejtman Karel František hrabě Orlík z Laziska (1694–1770) a po jeho smrti v letech 1770–1773 zemský sudí Kašpar Alexander rytíř z Mönnichu (†1776). Jako další zastával tuto funkci v letech 1773–1790 zemský sudí Vilém Raimund svobodný pán z Wittorfu (* po 1720–1790). Zástupcem těšínských knížat byl z počátku tamní zemský hejtman Karel Václav svobodný pán Celesta z Celestínu (†1754), konkrétně v letech 1744–1753. Po jeho smrti zastával tuto pozici v letech 1754–1775 nejvyšší zemský sudí Adam Josef svobodný pán Gočálkovský z Gočálkovic (†1775). Následně převzal funkci zástupce těšínského knížete tamní zemský hejtman Otto svobodný pán Skrbenský z Hříště (1720–1780), který ji zastával v letech 1776–1780. Po jeho smrti byl roku 1781 jmenován deputovaným těšínského knížete pozdější zemský hejtman a prezident zemského práva Těšínského knížectví Rudolf Ignác svobodný pán Celesta z Celestínu (†1789).

35 Ch. d'ELVERT, *Die Verfassung*, s. 204.

36 I. KORBELÁŘOVÁ, *Slezský sněm*, s. 69–70. V letech 1743–1748 byl deputovaným rada rakouské části Niského knížectví a zemský starší Opavsko-krnovského knížectví František Erdmann rytíř Tauber z Taubenfurthu (†1796). Po jeho odchodu na Moravu jej na této pozici nahradil roku 1748 zemský starší Opavsko-krnovského knížectví Jan František rytíř z Johnsfeldu, který ve funkci setrval až do roku 1758, kdy jej vystřídal nejvyšší zemský sudí Opavsko-krnovského knížectví Matyáš Antonín hrabě z Hodic a Olbramic (1710–1762). Po smrti hraběte Hodice byl za zástupce nisko-grotkovského knížete vybrán zemský starší Opavsko-krnovského knížectví Jan František svobodný pán ze Skal (1731–1795), který zastával tento úřad minimálně v letech 1762–1779. ZAO, KÚ, inv. č. 94, kart. 41–44, sign. 2/2.

37 Ch. d'ELVERT, *Die Verfassung*, s. 166; ZA Opava, KÚ, č. kart. 41–44, inv. č. 94, sign. 2/2. Prokazatelně byl Antonín rytíř Beer deputovaným bílského knížete v letech 1752–1778.

38 Tamtéž, č. kart. 41–44, inv. č. 94, sign. 2/2. V rámci této inventární položky se dochovaly jednotlivé plné moci (Bevollmächtigung) pro všechny deputované na veřejném konventu. Plnou moc vystavoval každý z knížat každoročně pro svého deputovaného s tím, že kníže Lichtenštejn v některých případech vydával společný pověřovací dekret pro svého zástupce i pro deputovaného Opavsko-krnovských stavů. Samotný dekret zasílaný královskému úřadu (resp. královské reprezentaci a komoře) měl jednotnou strukturu. Vždy bylo uvedeno, kdo byl knížetem jmenován do funkce deputovaného, poté následovalo samotné zmocnění k zastupování knížete a jeho souhlas.

39 K. BERTHOLD, *Schlesiens Landesvertretung*, s. 18.

Nutno poznamenat, že stavovské reprezentace ostatních knížectví své zastoupení na veřejném konventu nikdy nezískaly, ačkoli o to, zejména v Těšínském knížectví, usilovaly.⁴⁰ Podle K. Bertholda byl deputovaný těšínského knížete zároveň i deputovaným tamních stavů. Avšak možnost zisku vlastního deputovaného byla stavům Těšínského knížectví dekretem moravskoslezského gubernia z 3. září 1789 odepřena s tím, že v minulosti nedisponovali touto možností.⁴¹ Hlavním důvodem snahy stavů Těšínského knížectví přímo ovlivňovat rozhodování a chod veřejného konventu byla skutečnost, že této instituci přímo podléhala stavovská pokladna v Těšíně.⁴²

Veřejný konvent byl organizován kolegiálně, určité přednostní právo a řízení zasedání náleželo zpočátku deputovanému nisko-grotkovského knížete, později těšínskému knížeti (resp. jeho zástupci).⁴³ První zasedání veřejného konventu se konalo v Opavě 11. února 1743 a se muselo obejít bez účasti deputovaného stavů Opavsko-krnovského knížectví, kteří svého zástupce na veřejném konventu ještě nezvolili. Přítomen nebyl ani deputovaný nisko-grotkovského knížete, jelikož knížecí vláda ve Vidnavě se teprve ustanovovala a definitivně vznikla až v dubnu roku 1743.⁴⁴ Prvního zasedání veřejného konventu se tak účastnili pouze deputovaní těšínského a opavsko-krnovského knížete, kterého zde zastupoval knížecí rada a kamerální purkrabí Karel Josef svobodný pán Giller z Lilienfeldu (1691–1762).⁴⁵

V uvedeném pětičlenném složení vyvíjel veřejný konvent činnost až do roku 1848, kdy císařský reskript z 18. března 1848 přizval k jednání veřejného konventu spolurádců z řad obyvatel země s tím, že se toto shromáždění mělo nadále zabývat zemskými záležitostmi. Císařskému nařízení bylo vyhověno a ze stavu velkostatkářů, malostatkářů a měšťanů bylo přizváno vždy po devíti poslancích. Dohromady tedy veřejný konvent navýšil počet svých členů na 27. Prvním počinem nově zvoleného veřejného konventu bylo 19. června 1848 ustanovení směřující k jeho rozšíření. Z každého stavu mělo být přizváno dalších sedm poslanců. Celkový počet se tak ustálil na 48 členů. Nově rozšířený veřejný konvent působil jako zemský sněm pro Rakouské Slezsko s rozšířenými pravomocemi. Konec existence 119 let fungujícího veřejného konventu zapříčinil únorový diplom z 26. února 1861. Tímto

patentem bylo uvedeno v platnost Zemské zřízení vévodství slezského a vznikl Slezský zemský sněm, který byl v podstatě rozpuštěn až roku 1927.⁴⁶

Deputování stavů Opavsko-krnovského knížectví

Zástupcem stavů Opavsko-krnovského knížectví – tj. deputovaným na veřejném konventu (*deputatus ad conventus publicos* nebo zkr. *ad publica*) mohl být výhradně šlechtic minimálně v rytířském stavu vlastníci v zemi deskový statek a disponující inkolátem.⁴⁷ Zároveň musel také být členem zdejší stavovské společnosti a disponovat tak hlasem na stavovských shromážděních. Nařízením moravskoslezského gubernia z roku 1788 pak bylo zakázáno, aby jedna osoba zastupovala jak opavsko-krnovského knížete, tak i tamní stavy. Stavové své deputované volili na období tří let – trienium (*Trienniums*), střídavě z panského a rytířského stavu na stavovských shromážděních zpravidla v srpnu nebo v září.⁴⁸ Každý účastník stavovského shromáždění měl dva hlasy, první a druhý (*primus et secundus locus*).⁴⁹ Stavové vždy zvolili ze svého středu dvě osoby, ze kterých poté kníže vybral jednoho deputovaného, případně oba kandidáty zamítnul. Jmenování nového deputovaného musel potvrdit kromě knížete i královský úřad (resp. královská reprezentace a komora), později moravskoslezské gubernium.⁵⁰ Po třech letech deputovaný předložil stavům svou rezignaci. Ti ji přijali a byli vyzváni k volbě nového deputovaného. To vše platilo s jedinou výjimkou. V období mezi lety 1750–1770 zastával pozici stavovského deputovaného jediný šlechtic – tehdejší zemský hejtman Karel František hrabě Orlík z Laziska (1694–1770). V tomto období neproběhla žádná nová volba. Navíc byl hrabě v letech 1764–1770 také deputovaným knížete Lichtenštejna na veřejném konventu a zastával tak současně obě pozice. Po roce 1831 se od deputovaných na veřejném konventu navíc očekávalo právnické vzdělání, dotyční v praxi často zastávali funkce přisedících zemského práva.⁵¹

Již na počátku roku 1743 (23. ledna) byli stavové vyzváni zemským hejtmanem Františkem Bernardem hrabětem Lichnovským z Voštic (1664–1747), aby zvolili svého prvního deputovaného na veřejném konventu z panského stavu. Dne 6. srpna 1743 stavové vybrali svobodné pány Arnošta Josefa Benjamína Mitrovského z Nemyše (1706–1774) a Františka Jindřicha Řeplinského z Berečka (†1754).⁵² Až 19. prosince 1743 byl ve funkci

40 Stanislav DRKAL, *Slezský veřejný konvent (1742–1861)*, (= Inventáře a katalogy Státního oblastního archivu v Opavě), Opava 1959, s. 1.

41 K. BERTHOLD, *Schlesiens Landesvertretung*, s. 18.

42 J. SPYRA, *Śląsk*, s. 70. V Rakouském Slezsku byly stavovské pokladny dvě: v Opavě a právě v Těšíně.

43 I. KORBELÁŘOVÁ, *Slezský sněm*, s. 69–70.

44 D. RUZICKA, *Friedrich*, s. 119–121; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 633.

45 Ch. d'ELVERT, *Die Verfassung*, s. 162, 204. Karel Josef svobodný pán Giller z Lilienfeldu využil svého přátelství s knížetem Josefem Janem Adamem z Lichtenštejna (1690–1732) a působil ve správě knížecích statků. Pro své mimořádné schopnosti byl ve 30. letech 18. století jmenován dvorním komorním a bankálním radou. Aktivně se také podílel na mírových jednáních s Pruskem v Klein Schnellendorfu roku 1741, následně zastupoval knížete Lichtenštejna při jednáních s pruskou stranou roku 1742 a také se spolupodílel na zavádění správních reforem Marie Terezie (1717–1780) v Čechách. Od 40. let 18. století dlouhodobě působil jako kamerální purkrabí knížecí komory v Krnově. W. BEIN, *Schlesien*, s. 252–255; *Karl Joseph von Gillern*, in: https://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Joseph_von_Gillern, [cit. 20. 12. 2017]; ZA Opava, SSA, inv. č. 1006–1007.

46 H. ŠÚSTKOVÁ, *Slezská zemská samospráva*, s. 9–18. Detailněji K. BERTHOLD, *Schlesiens Landesvertretung*, zejm. s. 45–280.

47 Inkolátem se rozumí dědičné kvalifikované obyvatelské právo udělované z moci panovníkova majestátu, jehož podstatou mělo být právo nabývat svobodné statky a získat přístup k zemským úřadům ve všech zemích Koruny české. Jiří BRŇOVJÁK, *K úřednímu procesu přijetí do zemské stavovské obce v období od vydání Obnovených zřízení zemských do poloviny 19. století a jeho písemnostem*, in: *Nobilitace ve světle písemných pramenů*, edd. týž a kol., Ostrava 2009, s. 121–140.

48 Ch. d'ELVERT, *Die Verfassung*, s. 204–206; K. BERTHOLD, *Schlesiens Landesvertretung*, s. 42.

49 ZA Opava, HÚ, inv. č. 1757.

50 Ch. d'ELVERT, *Die Verfassung*, s. 162, 206–207; ZA Opava, SSA, inv. č. 1006–1008.

51 Tamtéž, inv. č. 1006–1007; Tamtéž, KÚ, č. kart. 42–43, inv. č. 94, sign. 2/2; Ch. d'ELVERT, *Die Verfassung*, s. 205–206. Zároveň bylo od roku 1839 požadováno, aby dotyční pobývali v Opavě nebo jejím blízkém okolí.

52 František Jindřich Řeplinský z Berečka (†1754) byl původně opavským kupcem, který za své fiskální zásluhy dosáhl roku 1731 na povýšení do stavu svobodných pánů. Při veřejném konventu již působil v jeho celoslezské formě od roku 1734. František Jindřich zastával řadu významných zemských úřadů, v letech 1745–1751

potvrzen svobodný pán Mitrovský z Nemyšle jako první stavovský deputovaný na veřejném konventu.⁵³ Ten pocházel ze starého českého rodu usazeného od 17. století jak na Moravě, tak právě ve Slezsku. Trvaleji byli Mitrovští z Nemyšle usazeni především v Těšínském knížectví, ale vlastnili statky také v Opavském knížectví – statky Loděnice či Hrabyně (od r. 1687). Trvale se v Opavském knížectví etabloval až Arnošt Matyáš (1677–1748), který dosáhl roku 1716 na povýšení do stavu svobodných pánů. Ve spojitosti s koupí moravského statku Bystřice nad Pernštejnem roku 1731 přesídlil Arnošt Matyáš na Moravu. Tato skutečnost mu nezabránila, aby nadále vykonával úřad nejvyššího zemského komořího v Opavském knížectví (v letech 1724–1742), což se nelíbilo opavským stavům, kteří jej opakovaně vyzývali k návratu do knížectví či k případné rezignaci. Právě svému synovi a dědici Arnoštu Josefu Benjaminovi předal Arnošt Matyáš roku 1730 statek Hrabyni, kde dotyčný nechal kolem roku 1756 vystavět barokní zámek.⁵⁴ Arnošt Josef Benjamin byl stejně jako jeho otec členem stavovské reprezentace Opavsko-krnovského knížectví, po roce 1747 však již přestal docházet na stavovská shromáždění a ztratil zájem o tamní dění. A sice krátce po své rezignaci na post stavovského deputovaného roku 1746, kdy již začalo být zřejmé, že svou pozornost upřel jinam.⁵⁵ Roku 1749 se totiž stal jedním ze zemských starších v Těšínském knížectví (do r. 1751) a hlavně se roku 1749 stal radou královského úřadu v Opavě. V rámci této nově zřízené instituce ihned po svém jmenování radou předsedal několika komisím, např. zvláštnímu soudu důchodkovému a fiskálnímu (*Consessus in causis summi principis et commissorum*).⁵⁶ Se svou manželkou Marií Terezou Jokay z Pohroncz-Szelepchény, která pocházela z původně uherského rytířského rodu vlastního moravskou enklávu ve Slezsku Horní Povelice, neměl žádné děti. Veškerý majetek odkázal svému moravskému příbuznému – synovci Josefu Antonínovi Františku Hraběti Mitrovskému z Nemyšle (1733–1808), kterému již roku 1766 předal statek Hrabyni.⁵⁷

byl zemským hejtmanem Opavsko-krnovského knížectví. V Rakouském Slezsku vlastnil několik deskových statků (např. Studénku a Bravantice). Christian d'ELVERT, *Die Freiherren von Bereczko*, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. Mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, 1870, č. 9, s. 65–66; Jiří STIBOR, Řeplínští z Berečka, Zpravodaj klubu genealogů a heraldiků Ostrava, 1982, č. 1–2, s. 23–25.

- 53 ZA Opava, SSA, inv. č. 1006. Plnou moc pro výkon svého úřadu obdržel od knížete již 13. října 1743. Tamtéž, KÚ, inv. č. 94, č. kart. 41, sign. 2/2.
- 54 *Slovník naučný*, edd. František Ladislav RIEGER – Jakub MALÝ, sv. V., Praha 1866, s. 374–376; Josef ZUKAL, *Paměti opavské*, Opava 1912, s. 293–304; František SPURNÝ, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. sv.*, Praha 1983, s. 84; Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Band XVIII.*, Wien 1868, s. 390; ZA Opava, HÚ, inv. č. 109.
- 55 ZA Opava, SSA, inv. č. 1006.
- 56 *Schematismus der kaiserlich königlich wie auch erzherzoglichen Instanzen, Aemtern, Banco, Kammer, Buchhaltereyen, Kanzleyen, Konsistorien, Gerichtern, Rathskollegien, niederösterreichischen Landständen Ordnung, der Stadt Wien Aemtern, Stadt und Landgericht, In und Außern Raths und Universität 1752*, Wien 1752, s. 468–470; J. SPYRA, *Šlaš*, s. 70; ZA Opava, KÚ, kart. 7, inv. č. 55, sign. 1/4b.
- 57 *Slovník naučný V.*, s. 374–376; Jiří BRŇOVJÁK, *Stopy uherské nižší šlechty v kvaternech majestátů a slibů věrnosti moravských desk zemských od poloviny 17. do poloviny 19. století*, in: Zemianstvo na Slovensku v novoveku. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 8.–10. júna v Martine. I. – Postavenie a majetky zemianskych rodov, edd. Miloš Kovačka – Eva Augustínová – Maroš Mačuha, Martin 2010, s. 292–312. Josef Antonín František byl významným armádním představitelem, byl jmenován generálním polním zbrojmistrem. Hrabyně se díky němu těšila nebývalému hospodářskému rozvoji. Do svého majetko-

Arnošt Josef Benjamin svobodný pán Mitrovský byl ve funkci deputovaného až do 27. září 1746, kdy na svou funkci rádně rezignoval a stavové vybrali jeho nástupce z rytířského stavu.⁵⁸ Novým deputovaným se stal Jan Antonín rytíř Pino z Friedenthalu (1690–1769),⁵⁹ ten pocházel z lombardské rodiny, která přišla do Opavy koncem 17. století. Jan Antonín byl původně opavským kupcem, následně správcem solního a celního důchodu a členem solní vizitační komise pro Horní Slezsko. Působil také do roku 1725 jako člen ministeriální bankodeputace ve Vratislavi. Díky svému podnikání ve státním monopolu a poskytováním válečných půjček zbohatl natolik, že si mohl dovolit zakoupit několik deskových statků (roku 1725 zakoupil Stěbořice). Za tímto účelem zažádal o udělení nezbytného inkolátu, opravňujícího k držení deskových statků, který byl udělován minimálně v rytířském stavu. Jeho žádosti však nebylo vyhověno a byl mu udělen pouze prostý šlechtický stav (2. října 1727), neboť nebyla naplněna požadovaná podmínka posloupnosti šlechtických titulů. Již o rok později zažádal opětovně o udělení rytířského stavu s inkolátem a tentokrát uspěl v plném rozsahu (7. února 1728).⁶⁰ Uděleného inkolátu ještě téhož roku využil k legalizaci držby zakoupeného statku Stěbořice (r. 1728), roku 1732 přikoupil statek Štemplovec a konečně roku 1766 moravské enklávy ve Slezsku Pelhřimovy a Hrozovou.⁶¹ O jeho finančních možnostech svědčil fakt, že zapůjčil stavům nemalé finanční prostředky na koupi domu pro zřízení královského úřadu na Horním náměstí v Opavě a roku 1744 opět zapůjčil stavům sumu 12 000 zl. Zapůjčené částky se Janu Antonínovi nikdy zcela nevrátily. Tato skutečnost hrála jistě roli při výběru členů nově zřízeného královského úřadu, kdy byl jedním z radů roku 1750 jmenován právě Jan Antonín a byl jím až do své smrti. Ostatně není vyloučeno, že finanční závazky se mohly promítnout také do volby stavovského deputovaného roku 1746. Svou roli také sehrál fakt, že v té době již od roku 1741 patřil mezi členy stavovské reprezentace Opavsko-krnovského knížectví, kde od začátku aktivně vystupoval a byl pověřován účastí v mnoha stavovských komisích.⁶² Jan Antonín byl také přísedícím zemského práva, kde zasedal minimálně od roku 1747 až do své smrti roku 1769. Jan Antonín byl dvakrát ženat. Poprvé s Marií Františkou (1714–1758) a následně s příslušnicí hornoslezského rytířského rodu Marií Františkou Habich-

vého portfolia zařadil také moravský statek Paskov (r. 1788) a slezské statky Smolkov (r. 1803) a Chabičov (r. 1807).

- 58 ZA Opava, SSA, inv. č. 1006. Arnošt Josef Benjamin svobodný pán Mitrovský z Nemyšle byl zároveň vyzván, aby navrátil všechny úřední dokumenty, které během své činnosti na veřejném konventu shromáždil.
- 59 Tamtéž, HÚ, inv. č. 1757. Ve sněmovních protokolech není uveden výsledek volby, ale již 14. října 1746 byl Jan Antonín rytíř Pino z Friedenthalu uváděn jako nový stavovský deputovaný s tím, že až 17. října byla oficiálně přijata rezignace jeho předchůdce.
- 60 Jiří BRŇOVJÁK, *Šlechticem z moci úřední*, Ostrava 2015, s. 204–205, 324–325; Milan MYŠKA, *Pino, Johann Anton*, in: BSSM. Nová řada 4. (16.), Ostrava 2003, s. 93. Roku 1742 neuspěl Jan Antonín s žádostí o povýšení do starožitného rytířského stavu.
- 61 Christian d'ELVERT, *Die Freiherren und Ritter Pino von Friedenthal*, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. Mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, 1875, č. 8, s. 57–59; Pavel SOLNICKÝ, *Historie Stěbořic, Březové, Jamnice a Nového Dvora*, Stěbořice 2009, s. 19; ZA Opava, SSA, inv. č. 871, sign. 23.
- 62 D. RUZICKA, *Friedrich*, s. 113, 137; ZA Opava, SSA, inv. č. 1006; tamtéž, KÚ, č. kart. 7, inv. č. 55, sign. 1/4b. Mimo jiné, byl členem stavovské komise, která měla na starost koupi domu pro zřízení královského úřadu, na jehož koupi zapůjčil peníze.

tovou z Habichtsfeldu (1709–1774), celkově měl pět synů a několik dcer. Pravděpodobně využil své silné pozice ve stavovské společnosti a dokázal své syny postupně prosadit do důležitých funkcí ve stavovské i zemské správě. Jeho nejstarší syn Jan Křtitel Ondřej (1717–1774), který se stal členem stavovské reprezentace jen rok po svém otci roku 1742, zastával v letech 1754–1761 funkci nejvyššího zemského sudího a následně postoupil v hierarchii zemských úředníků a v letech 1761–1771 vykonával funkci nejvyššího zemského komořího Opavsko-krnovského knížectví. Otec mu odkázal statek Štemplevec. Nejmladší syn Jana Antonína Karel Maria Leopold (1735–1802), který zdědil po otci statek Stěbořice, rovněž působil mezi nejvyššími zemskými úředníky Opavsko-krnovského knížectví, když byl postupně od roku 1792 nejvyšším zemským písařem a následně také nejvyšším zemským sudím. V letech 1789–1792 byl také stavovským deputovaným a na konci 90. let 18. století také zástupcem knížete Lichtenštejna na veřejném konventu.⁶³

Při výběru nového stavovského deputovaného měla volba padnout na člena panského stavu. Dne 25. září 1749 se na stavovském shromáždění zprvu dotázal Jan Antonín Pino rytíř z Friedenthalu, jakým způsobem má na svou pozici řádně rezignovat, a následně na základě vyzvání knížete přistoupili stavové téhož dne k nové volbě. Ze zvolených svobodných pánů Karla Františka Orlíka z Laziska a Wiplara⁶⁴ byl vybrán knížetem Karel František, tehdy ještě svobodný pán, Orlík z Laziska (1694–1770). O jeho jmenování byly stavy informovány 5. února 1750.⁶⁵ Karel František pocházel z původně polského rodu, který přišel v 15. století na Moravu. Pevné základy rodovým majetkům ve Slezsku dal c. k. komoří Petr Leopold (1649–1721), když zakoupil moravskou enklávu ve Slezsku panství Dolní Životice (r. 1669), dále statek Držkovice (r. 1695) a také dům ve Vratislavi. Tento dům zvaný „orlíkovský“ využíval při plnění funkce deputovaného opavských stavů při celoslezském zemském sněmu. Zmíněné dva statky zdědil pak jeho syn z třetího manželství s Klárou Konstancí z Mönnichu (1675–1721) Karel František Alexander. Jednalo se o vzdělaného aristokrata, který své vědomosti prohluboval cestami po Evropě. Svou kariéru v zemské správě započal roku 1719 jako přísedící opavského zemského soudu, záhy také u zemského soudu v Krnovském knížectví (od r. 1723), zasedal také při manském soudu olomouckého biskupství v Kroměříži (od r. 1722). Nejvíce se však angažoval v Krnovském knížectví, kde byl roku 1736 jmenován nejvyšším zemským sudím, roku 1739 pak nejvyšším zemským komořím a po spojení Opavského a Krnovského knížectví byl od roku 1746 také nejvyšším zemským komořím Opavsko-krnovského knížectví. V té době již byl podobně jako jeho otec c. k. skutečný komoří a tajný rada, z této pozice byl

jako jeden z deseti skutečných komoří přítomen 12. května 1743 korunovací Marie Terezie českou královnou. V té době také aktivně působil ve správě olomouckého biskupství. Od roku 1743 byl totiž představeným komorních biskupských statků, ale také představeným lenního práva na komorních statcích biskupství v pruské části Slezska. Pomyslného vrcholu své kariéry v zemské správě dosáhl roku 1751, kdy byl jmenován zemským hejtmánem Opavsko-krnovského knížectví.⁶⁶

V té době již byl jeden rok ve funkci stavovského deputovaného na veřejném konventu. V rámci této instituce měl Karel František Alexander naprosto specifické postavení. Nedodržel tříletou lhůtu pro setrvání v úřadu (trienium) a na svůj post stavovského deputovaného řádně nerezignoval. Jako nejvyšší představitel zemské správy pak neinicioval novou volbu a setrval v úřadu až do své smrti roku 1770. Za jednu z příčin dlouhodobého působení Karla Františka v tomto úřadu lze označit finanční ohodnocení deputovaných (400 zl. ročně), které bylo pro silně zadluženého hraběte jistě vítaným příjmem. Bylo také možné, že hrabě využil své silné pozice v rámci zemské, stavovské i knížecí správy a podařilo se mu uhájit své výjimečné postavení, které bylo umocněno faktem, že po určitou dobu zároveň zastupoval na veřejném konventu i knížete Lichtenštejna. Pozici deputovaného opavsko-krnovského knížete přezval po smrti Karla Filipa Willerita ze Schlangenfeldu (1710–1764) a zastával ji mezi lety 1764–1770.⁶⁷ Zdá se pravděpodobné, že tato dualita ztělesněná hrabětem Orlíkem z Laziska, ale také později osobou Viléma Raimunda svobodného pána z Witorfu (* po 1720–1790), následně vedla k zakazujícímu ustanovení, kdy jedna osoba nesměla být zároveň deputovaným stavů Opavsko-krnovského knížectví i knížete Lichtenštejna (r. 1788).⁶⁸

Zásluhy Karla Františka Alexandra v zemské správě a také v období dvou slezských válek, byly oceněny udělením hraběcího titulu 8. září 1753. Titul mu byl pravděpodobně přislíben již roku 1748, avšak Karel František Alexander až do roku 1753 nezaplátil patřičné taxy spojené s udělením šlechtického titulu. Majetková základna hraběte nebyla příliš rozsáhlá, roku 1736 odprodal statek Držkovice a v držení měl tak jen statek Dolní Životice s tamní tvrzí, kterou přebudoval na barokní zámek. Na zámku pak vybudoval vědeckou knihovnu, zámecký park a v Dolních Životicích poutní kapli Božského spasitele. Rozsáhlé stavební investice i okázalý život působily hraběti po celý jeho život nemalé finanční potíže. Výnosy z jeho nevelkých statků nepokryly výdaje a zadlužení hraběte se prohlubovalo. Ostatně na svých statcích se mohl udržet jen díky vazbám na olomouckou biskupskou kapitulou. Karel František Alexander byl dvakrát ženat, poprvé s Evou Karolínou svobod-

63 ZA Opava, SSA, inv. č. 1006–1008; Tamtéž, inv. č. 840; Tamtéž, HÚ, č. kart. 388, inv. č. 2549; Ch. d'ELVERT, *Die Freiherren und Ritter Pino von Friedenthal*, s. 57–59; *Slovník naučný*, edd. F. L. RIEGER – J. MALÝ, sv. VI., Praha 1867, s. 371–372; *Neuer Troppauer Titular-Kalender 1757*, s. 18. Jmenujme i ostatní syny Jana Antonína: František Maria (*1721) byl arcikněžím v Opavě, Jakub Felix (1726–1790), majitel statku Pelhřimovy, byl roku 1777 povýšen do stavu svobodných pánů. O rok dříve dosáhl na povýšení do stavu svobodných pánů také poslední ze synů Jana Antonína Josef Maria (1728–1785), který byl majitelem statku Hlavnice.

64 Ze sněmovních protokolů není zřejmé, zda se jednalo o Františka Karla Wiplara z Ušic (1708–1761) z „vítkovské“ větve rodu nebo Karla Františka Wiplara z Ušic († před 1776) z „třebovické“ větve rodu. Oba byli volbě na stavovském shromáždění přítomni.

65 ZA Opava, SSA, inv. č. 1007.

66 Ch. d'ELVERT, *Die Grafen Orlík, Freiherren von Lažiska*, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. Mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, 1869, č. 6, s. 41–44; Jiří STIBOR, *Orlík z Laziska, Petr Leopold*, in: BSSM, Nová řada 4. (16.), Ostrava 2001, s. 85–86; TÝŽ, *Orlík z Laziska, Karel František Alexandr*, in: BSSM, Nová řada 4. (16.), Ostrava 2001, s. 88–90; Petr MAŠEK, *Zámecká knihovna Solca*, Knihy a dějiny 3, 1996, č. 2, s. 27.

67 Karel Filip Willerit ze Schlangenfeldu (1710–1764) byl zámeckým hejtmánem v Opavě, přísedícím zemského práva Opavsko-krnovského knížectví a majitelem deskových statků Mladecko a Bratřkovice (od r. 1756). Jako zástupce knížete Lichtenštejna na veřejném konventu vystupoval prokazatelně od roku 1750 a působil zde až do své smrti roku 1764. *Slovník naučný*, edd. F. L. RIEGER – J. MALÝ, sv. VII., Praha 1868, s. 322.

68 ZA Opava, SSA, inv. č. 1007–1008; Tamtéž, KÚ, č. kart. 41–43, inv. č. 94, sign. 2/2; Ch. d'ELVERT, *Die Verfassung*, s. 204.

nou paní z Lilgenau (†1731), druhou manželkou byla hraběnka Marie Anna Terezie, rozená ze Starhembergu, vdova po Karlu Josefovi hraběti Hodicovi z Olbramic a Wolframic (1673–1741). Z jeho dvou manželství vzešlo celkově 13 dětí, z toho pět synů. Ti zdědili otcovy dluhy, které byli nuceni umořit roku 1800 prodejem statku Dolní Životice. Všichni si přitom zvolili armádní kariéru, Karel Wolfgang (1735–1786) byl dokonce císařským generálem (*General-Feldwachtmeister*). S jeho bratrem Janem Křtitelem (1747–1811), vojenským velitelem Opavy, pak rod po meči vymřel.⁶⁹

Další změnu na pozici stavovského deputovaného přinesla až smrt zemského hejtmana Karla Františka hraběte Orlíka z Laziska roku 1770, která iniciovala svolání stavovského shromáždění, kde měl být zvolen jak nový stavovský deputovaný, tak i nový zemský hejtman Opavsko-krnovského knížectví. V nové volbě 10. září 1770 vybrali stavové z rytířského stavu Davida Arnošta rytíře Fritze z Adlersfeldu (1707–1791) a Kašpara Alexandra rytíře z Mönnichu (†1776).⁷⁰ Novým deputovaným byl vybrán 17. října 1770 David Arnošt Fritz z Adlersfeldu. Druhý kandidát Alexander Kašpar rytíř z Mönnichu pak byl knížetem Lichtenštejnem určen za jeho zástupce na veřejném konventu.⁷¹ David Arnošt pocházel z opavské měšťanské rodiny. Jeho otec Jan Maxmilián (1672–1739) byl opavským purkmistrem (1715–1724), jemuž byl dne 19. října 1721 udělen rytířský stav s inkolátem, o který žádal za účelem koupě deskových statků,⁷² což také roku 1723 realizoval. Konkrétně zakoupil statky Rudník (pol. Rudnik) a Stříbrníky (pol. Strzybnik) v Opavsko-ratibořském knížectví. V Opavském knížectví pak vlastnil svobodný dvůr v Kylešovicích a tzv. Adlersfeldská pole na předměstí Opavy. Díky jeho synům se rod rozvětvil do několika linií s tím, že většina členů rodu zůstala po roce 1742 na svých statcích v Opavsko-ratibořském knížectví a ocitla se tak v pruské části Slezska. V Opavsko-krnovském knížectví setrvali jen David Arnošt a jeho bratr, opavský jezuita Ignác (1715–1794).⁷³ David Arnošt byl totiž již od roku 1741 členem zdejší stavovské reprezentace, ve které patřil k velice aktivním členům a pravidelně se účastnil téměř všech stavovských zasedání. Příslušnost ke stavovské reprezentaci mu umožnila stát se přisedicím zemského práva (prokazatelně od 1747), působil také od roku 1769 jako rada apelačního-merkantilního směnného soudu (*k. k. Appellations-Mercantil- und Wechselgericht*). Rovněž od 50. let 18. století zastával úřad nejvyššího

zemského písaře a v této funkci vydržel po téměř 40 let (1754–1791).⁷⁴ Za hlavní dědičku Davida Arnošta byla v pozůstalostním řízení označena dcera Marie Anna, provdaná von Buczi, žijící v Uhrách.⁷⁵

Roku 1773 David Arnošt rytíř Fritz z Adlersfeldu řádně rezignoval a nový deputovaný měl být vybrán z panského stavu. Zde již postrádáme záznam o hlasování stavů, z kontextu prostudovaných archiválií však vyplynulo, že stavovským deputovaným na veřejném konventu byl jmenován Vilém Raimund svobodný pán z Wittorfu (* po 1720–1790), který byl současně pověřen také zastupováním knížete Lichtenštejna.⁷⁶ Vilém Raimund byl příslušníkem starého holštýnského rodu a synem polního maršála Jana Bohumila z Wittorfu (1683–1739), který získal roku 1717 český inkolát. Právě Vilém Raimund přišel roku 1750 do Opavsko-krnovského knížectví, kde sňatkem s Antonii svobodnou paní Halamovou z Jičina (†1790) získal statek Neplachovice.⁷⁷ Ihned po převzetí správy panství se opakovaně dostával do sporů se svými poddanými, o čemž svědčí dochované žaloby na jeho osobu.⁷⁸ Záhy po svém příchodu do Opavsko-krnovského knížectví se Vilém Raimund etabloval v místní stavovské společnosti, do které byl oficiálně přijat roku 1752. Plnohodnotné členství ve stavovské reprezentaci mu umožnilo v 50. letech 18. století (prokazatelně od roku 1757) získat pozici přisedicím zemského práva Opavsko-krnovského knížectví. Působil také jako asesor komise pro sirotčí záležitosti (*Pupillar Commission*) a od 23. prosince 1771 až do své smrti zastával také úřad nejvyššího zemského sudího Opavsko-krnovského knížectví.⁷⁹ Vilém Raimund se aktivně zajímal o umění a vědu, roku 1785 pak byl hostitelem známého osvícence Jana Nepomuka Mitrovského z Nemyšle (1757–1799) po dobu jeho opavského pobytu.⁸⁰ Vilém Raimund se také zajímal o oblast hospodářskou. I proto byl roku 1787 zvolen ředitelem Slezské hospodářské společnosti, pro své služební

69 Ch. d'ELVERT, *Die Grafen Orlik*, s. 41–44; J. STIBOR, *Orlík z Laziska, Karel František Alexandr*, s. 88–90; F. SPURNÝ, *Hraď*, s. 59. Statek Držkovice odprodal Karel František 1. července 1736 (zapsáno do desk zemských 19. září) Janu Ludvíku hraběti ze Žerotína (1691–1761). ZA Opava, SSA, inv. č. 952, sign. 8. Statek Dolní Životice odprodal Jan Křtitel hrabě Orlík z Laziska (1747–1811) svému nevlastnímu synovi Janovi hraběti Larisch-Mönnichovi (1766–1820). Jiří STIBOR, *Laryš ze Lhoty, Jan de Matha Josef ml.*, in: BSSSM. Nová řada 2. (14.), Ostrava 2001, s. 77–79.

70 Kašpar Alexander rytíř z Mönnichu (†1776), toho času přisedicím zemského práva a bývalý nejvyšší zemský sudí Opavsko-krnovského knížectví (cca 1763–1770), byl vlastníkem deskového statku Jistebník (od r. 1746). *Neuer Troppauer Titular-Kalender, deren in Hertzogthum Schlesien, diessseitigen Antheils befindlichen, respektive Hoch und Nieder Dicasterien und Stellen 1766*, Troppau 1766, s. 24; Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004, s. 746.

71 ZA Opava, SSA, inv. č. 1008.

72 Josef PILNÁČEK – Karel MÜLLER, *Rody starého Slezska*, Brno 2010, s. 179; J. BRŇOVJÁK, *Šlechticem*, s. 323; *Purkmistři města Opavy*, Opava 2001, s. 4.

73 *Ottův slovník naučný IX.*, Praha 1895, s. 724.; Jan BRZOBOHATÝ – Stanislav DRKAL, *Karolinský katastr slezský, sv. 2.*, Praha 1973, s. 582, 700.

74 ZAO, SSA, inv. č. 1006–1008; tamtéž, inv. č. 840; *Schematismus 1769*, s. 569.

75 ZAO, Zemské právo opavsko-krnovské, kart. 39, inv. č. 562.

76 Tamtéž, HÚ, inv. č. 1757; tamtéž, KÚ, inv. č. 94, kart. 44, sign. 2/2.

77 Konrad BLAŽEK, *Der Adel von Österreichischen Schlesien, Band IV, Abtheilung XI.*, Nürnberg 1885, s. 105. Statek Neplachovice zdědila po svém otci Jindřichu Filipovi Halamovi z Jičina (†1750) kromě Antonie, také její neprovdaná sestra Marie Anna. V plném vlastnictví Antonie byly Neplachovice až od roku 1753. Jejich otec, který byl přisedicím zemského práva Opavsko-krnovského knížectví, patřil mezi šlechtice, kteří byli za své zásluhy a loajalitu během tzv. slezských válek odměněni povýšením do stavu svobodných pánů (17. listopadu 1742). ZAO, SSA, inv. č. 953, sign. 9; Zbyněk ŽOUŽELKA, *Nobilitace Slezanů za loajalitu k Marii Terezií v období slezských válek*, in: *Šlechtic v Horním Slezsku: vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století)*, edd. Jiří Brňovják – Waclaw Gójniczek – Aleš Záříčský, Ostrava – Katowice 2011, s. 279–288; J. ZUKAL, *Paměti*, s. 276–279.

78 J. ZUKAL, *Paměti*, s. 276–279. Pro ilustraci např. ZAO, HÚ, kart. 359, inv. č. 2147. J. Zukal pak okomentoval příchod Viléma Raimunda do Neplachovic následovně: „Nyní bylo zvykati na pány ze severních Němec přistěhovalé, vojáky, kteří se hleděli u nás přiznání. Byliť z domova zvyklí voziti se po selských hřbetech a vládnouti karabáčem.“

79 ZA Opava, SSA, inv. č. 1007–1008; *Neuer Troppauer Titular-Kalender 1757*, s. 31; *Schematismus 1769*, s. 573.

80 Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost*, Kroměříž – Brno 1987, s. 126–127; Milan MYŠKA, *Opava roku 1785 v cestovních zápiscích Jana Nepomuka Mitrovského*, *Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy* 18, 1992, č. 2, s. 26–30. Jan Nepomuk hrabě Mitrovský z Nemyšle (1757–1799) byl synovcem prvního stavovského deputovaného na veřejném konventu Arnošta Josefa Benjamína sv. pána Mitrovského z Nemyšle (1706–1774).

zanepřádnění však funkci nepřijal a sám navrhnul na toto místo dva kandidáty. Jeden z nich, Kajetán Josef František svobodný pán Sobek z Kornic (1746–1813), se poté skutečně stal ředitelem společnosti.⁸¹ Poté, co roku 1790 zemřel, zdědil statek Neplachovice jeho syn Vilém. Ten však statek záhy 7. března 1792 odprodal Evženu svobodnému pánovi Hennovi z Hennebergu.⁸²

Vilém Raimund svobodný pán z Wittorfu roku 1776 řádně rezignoval na svou pozici stavovského deputovaného, avšak jako zástupce knížete Lichtenštejna na veřejném konventu působil prokazatelně do roku 1789, pravděpodobně však až do své smrti roku 1790. Novým stavovským deputovaným byl zvolen člen rytířského stavu František Antonín Schmid z Eisenwertu (1712–1797).⁸³ Ten pocházel z původně opavského měšťanského rodu, který zbohatl na konfiskacích po třicetileté válce. Byl nejmladším synem Ignáce Schmida z Eisenwertu (cca 1641–1722) a Jany Františky Millerové.⁸⁴ František Antonín byl od 10. června 1740 majitelem svobodného dvoru Šnelerovec (*Schnellerhof*) na Hradecském předměstí Opavy společně s několika polnostmi, zapsanými v deskách zemských. Ty před tím vlastnil jeho otec, ale také jeho strýc Jan Jiří (*1677), který disponoval od roku 1716 potřebným českým inkolátem.⁸⁵ František Antonín patřil mezi dlouholeté aktivní členy stavovské reprezentace, jejíž členem byl již od roku 1741. To mu umožňovalo zastávat úřad přísedícího zemského práva Opavsko-krnovského knížectví (od r. 1746). Roku 1783 pak byl vybrán do úřadu nejvyššího zemského komořího, na který rezignoval až krátce před svou smrtí roku 1792. S manželkou Marií Františkou Czeschinovou (1712–1785) měl celkem osm dětí. Vzhledem k tomu, že se František Antonín dožil poměrně vysokého věku a většinu svých potomků přežil, dědily po otci pouze dvě dcery Anna Josefa (*1743) a Františka Barbora (1744–1815).⁸⁶

Když pak 6. prosince 1779 stavové přijali jeho řádnou rezignaci, přistoupili následně k nové volbě z panského stavu. Vybráni byli svobodní pánové Vilém Raimund z Wittorfu (* po 1720–1790) a Kajetán Josef František Sobek z Kornic (1746–1813). Vzhledem k nízké účasti měla volba proběhnout znovu na příštím stavovském shromáždění, o něm již postrádáme záznam. Ze sekundárních pramenů vyplynulo, že jako nový stavovský deputovaný byl vybrán Kajetán Josef František svobodný pán Sobek z Kornic.⁸⁷ Sobkové z Kornic byli starou slezskou rodinou svobodných pánů (povýšeni r. 1637), která byla majetkově i společensky etablována od 17. století v Těšínském knížectví, v Opavsko-krnovském knížectví se pak setkáváme s Maxmiliánem Jindřichem svobodným pánem Sobkem z Kornic (1704–1771), který roku 1741 zakoupil moravskou enklávu ve Slezsku Slatinu,

81 Jiří JIRÁSEK, *Slezská hospodářská společnost*, Slezský sborník 62, 1964, č. 4, s. 504–510.

82 ZA Opava, SSA, inv. č. 958, sign. 15.

83 Tamtéž, HÚ, inv. č. 1757; Tamtéž, KÚ, č. kart. 44, inv. č. 94, sign. 2/2.

84 Josef GEBAUER, *Schmied z Eisenwertu Kristián*, dostupné online: <http://www.opava-city.cz/cs/schmied-z-eisenwertu-kristian>, [cit. 28. 10. 2017]; *Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2024*, Praha 2016, s. 415–416.

85 ZA Opava, SSA, inv. č. 869, sign. 21; K. BLAŽEK, *Der Adel*, s. 139. Dvůr zvaný také „eisenwertský“ stával na místě dnešního Bezručova náměstí v Opavě.

86 ZA Opava, SSA, inv. č. 1006–1008; tamtéž, Zemské právo opavsko-krnovské, Opava, č. kart. 13, inv. č. 226.

87 Tamtéž, SSA, inv. č. 1008; Tamtéž, KÚ, č. kart. 44, inv. č. 94, sign. 2/2.

následně přikoupil roku 1760 další z moravských enkláv statek Štáblovice. Sňatkem s Karolínou Josefou Rogojskou z Rogozníka (1716–1770) získal také svobodný stavovský palác v Opavě, zvaný „Sobkuv“.⁸⁸ Ve zdejší stavovské společnosti se příliš neangažoval, o to aktivněji však vystupoval při královském úřadu v Opavě, kde zastával v letech 1763–1768 úřad prezidenta.⁸⁹ Mnohem výrazněji vystupoval v rámci stavovské společnosti jeho syn, dědic a stavovský deputovaný Kajetán Josef František svobodný pán Sobek z Kornic, který se bezprostředně po svém vstupu do stavovské společnosti stal přísedícím zemského práva Opavsko-krnovského knížectví (cca od r. 1778) a záhy roku 1779 také stavovským deputovaným na veřejném konventu. V té době již byl vlastníkem statku Štáblovice, od roku 1781 také majitelem „Sobkova“ paláce v Opavě, který zakoupil od svých bratrů.⁹⁰ Když roku 1785 zavítal do Opavy osvícenec Jan Nepomuk Mítrovský z Nemyšle, seznámil se také s Kajetánem Josef Františkem, kterého popsals ve svém deníku jako vzdělaného, se zájmem o právo a angažujícího se ve Slezské hospodářské společnosti. Což potvrzuje fakt, že Kajetán Josef František byl o dva roky později na doporučení Viléma Raimunda svobodného pána z Wittorfu (* po 1720–1790) zvolen prezidentem Slezské hospodářské společnosti a v této funkci setrval až do zániku společnosti roku 1811.⁹¹ V rámci Opavsko-krnovského knížectví pak dosáhl na pomyslný vrchol roku 1793, kdy byl jmenován zemským hejtnanem, v úřadu setrval až do své smrti. Oblast jeho působení se neomezovala pouze na Rakouské Slezsko. Kajetán Josef František byl totiž přísedícím manského soudu olomouckého arcibiskupství v Kroměříži a také byl c. k. tajným radou a komořím. Manželkou Kajetána Josefa Františka byla Aloisie Kyselovská z Kyselova (1757–1805), se kterou měl dva syny. Štáblovice i stavovský „Sobkuv“ palác zdědil jejich mladší syn Ignác Antonín (1784–1832), který podobně jako jeho otec byl na počátku 19. století deputovaným na veřejném konventu.⁹²

V následujícím desetiletí zastávali pozice stavovských deputovaných většinou šlechtici, kteří již měli zkušenosti z dřívějšího působení v této pozici. Dne 6. září 1783 Kajetán Josef František řádně rezignoval na svou pozici stavovského deputovaného a stavové mu vyslovili za jeho příkladnou službu oficiální uznání. Až 11. prosince 1783 proběhla volba nového deputovaného. Ta určila, že v letech 1783–1786 opět zastával pozici stavovského

88 Roku 1758 dům vyhořel a Maxmilián Jindřich byl nucen provést příslušné opravy, roku 1765 pak dosáhl na prohlášení domu císařským dekretem za svobodný stavovský. ZAO, Šigut František, kart. 8, inv. č. 81.

89 Jiří STIBOR, *Sobkové z Kornic, Maxmilián Jindřich*, in: BSSM 7, Opava 1996, s. 113; *Slovník naučný*, edd. F. L. RIEGER – J. MALÝ, sv. VIII., Praha 1870, s. 735–737.

90 ZA Opava, SSA, inv. č. 1008; Tamtéž, inv. č. 881, sign. 33; Jiří STIBOR, *Sobkové z Kornic, Cajetan Josef Franz*, in: BSSM 7, Opava 1996, s. 113–114. Do desk zemských byla koupě stavovského domu zanesena 14. května 1781. Kajetán Josef František jej zakoupil za 3 500 zl. od svých bratrů Josefa, Jana Nepomuka a Františka již 1. 7. 1779.

91 J. KROUPA, *Alchymie štěstí*, s. 126–127; M. MYŠKA, *Svobodní zednáři a opavská společnost pozdního osvícenství*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 40, 1991, č. 2, s. 163–166; J. JIRÁSEK, *Slezská hospodářská společnost*, s. 504–510. M. Myška také upozornil na jeho prokazatelné vazby na brněnské svobodné zednáře.

92 *Slovník naučný*, VIII., s. 735–737; J. STIBOR, *Sobkové z Kornic, Cajetan Josef Franz*, s. 113–114; Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Band XXXV.*, Wien 1877, s. 223.

deputovaného František Antonín rytíř Schmid z Eisenwertu (1712–1797),⁹³ kterého kníže Lichtenštejn upřednostnil před druhým vybraným kandidátem Janem Juliem rytířem z Froblu (1750–cca 1809).⁹⁴ Po přijetí jeho řádné rezignace 11. září 1786 přistoupili stavové k volbě nového deputovaného z panského stavu. Většinu hlasů obdržel Vilém Raimund svobodný pán z Wittorfu (* po 1720–1790). Jelikož již zastával pozici deputovaného knížete Lichtenštejna na veřejném konventu, stal se novým stavovským deputovaným druhý vybraný kandidát Kajetán Josef František svobodný pán Sobek z Kornic (1746–1813), který ve funkci setrval do roku 1789. Od roku 1792 pak na veřejném konventu plnil funkci zástupce knížete Lichtenštejna (max. do roku 1797).⁹⁵

Po rezignaci svobodného pána Sobka z Kornic vybrali stavové z rytířského stavu Karla Mariu Leopolda Pina z Friedenthalu (1735–1802) a Jana Nepomuka rytíře Tluka z Tošonovic (1747–1816).⁹⁶ Knížetem Lichtenštejnem byl vybrán 9. srpna 1789 první jmenovaný.⁹⁷ Karel Maria Leopold tak navázal na působení svého otce Jana Antonína (1690–1769), rovněž stavovského deputovaného (v letech 1746–1749). Po otci zdědil statek Stěbořice, po svém zesnulém bratrovi Jakubu Felixovi (1726–1790) také roku 1790 zadlužený statek Pelhřimovy. Funkce stavovského deputovaného poté přispěla k jeho úspěšnému působení v zemské správě. Karel Maria Leopold byl již v té době dlouhodobým členem stavovské společnosti Opavsko-krnovského knížectví (od roku 1769) a přisedícím zemského práva

93 František Antonín byl původně zvolen již dříve, avšak volba deputovaného se musela 11. prosince 1783 opakovat, jelikož po první volbě nebyl moravskoslezským guberniemi schválen. Pro tuto jedinou volbu se navíc ve sněmovních protokolech dochovaly také konkrétní výsledky hlasování stavů. Od každého ze šesti hlasujících obdržel hlas Jan Julius rytíř z Froblu (1750–cca 1809), tři hlasy poté získal František Antonín rytíř Schmid z Eisenwertu (1712–1797), po dvou hlasech získali David Arnošt rytíř Frit z Adlersfeldu (1707–1791) a Karel Maria Leopold rytíř Pino z Friedenthalu (1735–1802). Mezi hlasujícími pak byli tři nejvyšší zemští úředníci: zemský hejtman Ignác Dominik hrabě Chorynský z Ledské (1729–1792), nejvyšší zemský komoří František Antonín rytíř Schmid z Eisenwertu a nejvyšší zemský sudí Vilém Raimund svobodný pán z Wittorfu (* po 1720–1790). Zbývajícími dvěma voliteli byli Josef Kryštof Ondřej svobodný pán Řeplinský z Berečka (*1730) a Kajetán Josef František svobodný pán Sobek z Kornic (1746–1813). Nejvyšší zemský písař David Arnošt rytíř Frit z Adlersfeldu se shromáždění účastnil, ale nehlasoval. ZA Opava, SSA, inv. č. 1008.

94 Jan Julius (1750–cca 1809) byl dědicem svého stejnojmenného dědečka, nejvyššího komořího Opavsko-krnovského knížectví, Jana Julia (†1761). Postupně spojil rozdělené majetky rodu, když vlastnil panství Vikštejn (od r. 1765), dále statky Loděnice (1783–1786) a Sosnová (od r. 1792). Jan Julius byl od počátku 90. let 18. století nejvyšším zemským sudím Opavsko-krnovského knížectví, kde také patřil mezi přisedící zemského práva (od r. 1778) a řadil se mezi dopisující členy Slezské hospodářské společnosti (od r. 1776). L. HOSÁK, *Historický mistopis*, s. 776, 830; *Schematismus der kaiserlich königlich wie auch erzherzoglichen Instanzen, Aemtern, Banco, Kammer, Buchhaltereyen, Kanzleyen, Konsistorien, Gerichtern, Rathskollegien, niederösterreichischen Landständen Ordnung, der Stadt Wien Aemtern, Stadt und Landgericht, In und Außern Rath sund Universität 1778*, Wien 1778, s. 455; J. JIRÁSEK, *Slezská hospodářská společnost*, s. 504–510; ZA Opava, SSA, inv. č. 1006–1008.

95 Tamtéž, SSA, inv. č. 1008; Tamtéž, HÚ, č. kart. 388, inv. č. 2549.

96 Jan Nepomuk byl členem staré rytířské rodiny usídlené tradičně v Těšínském knížectví, rozvětvené také v Opavsko-krnovském knížectví, na Moravě a v Pruském Slezsku. Tento poslední zástupce opavsko-krnovské, resp. rakouskoslezské, rodové větve působil od roku 1784 při zemském právu, když byl postupně nižším úředníkem, sekretářem a radou. Jiří STIBOR, *Tlukové z Tošonovic (dokončení)*, Těšínsko 38, 1995, č. 1, s. 1–8.

97 ZA Opava, HÚ, č. kart. 388, inv. č. 2549.

(od roku 1778), krátce na to roku 1792 se stal nejvyšším zemským písařem, následně také nejvyšším zemským sudím. Své působení neomezil pouze na Rakouské Slezsko, ale působil také na Moravě, kde zastával funkci rady či přisedícího lenního práva olomouckého arcibiskupství. Právě jeho potomky pak pokračovala rytířská linie rodu, konkrétně jeho synem opavským krajským hejtmanem Karlem (†1820).⁹⁸ Karel Maria Leopold po uplynutí tříletého období řádně rezignoval na pozici stavovského deputovaného, avšak koncem 18. století (prokazatelně roku 1798) se na zemský sněm veřejného konventu vrátil jako zástupce knížete Lichtenštejna.⁹⁹

V následujících desetiletích již nelze zcela přesně identifikovat kvůli pramenné limitaci členy stavovské společnosti, kteří zastávali úřad stavovských deputovaných. Lze tak učinit pouze částečně pro 90. léta 18. století. Nový stavovský deputovaný byl roku 1792 vybrán z panského stavu, stal se jím Josef Kryštof Ondřej svobodný pán Řeplinský z Berečka (1730–1804). Zároveň se zástupcem knížete Lichtenštejna, po zesnulém Vilému Raimundovi z Wittorfu (* po 1720–1790), stal dřívější stavovský deputovaný z let 1779–1783 a 1786–1789 Kajetán Josef František svobodný pán Sobek z Kornic (1746–1813).¹⁰⁰ Stavovský deputovaný Josef Kryštof Ondřej svým působením v zemské správě navázal na svého otce Františka Jindřicha (1710–1754), který byl prvním zemským hejtmanem spojeného Opavsko-krnovského knížectví (v letech 1745–1751). Josef Kryštof Ondřej po svém otci zdědil roku 1754 statek Studénku společně se svým mladším bratrem Arnoštem Matyášem (1733–1756), který však záhy zemřel. Zděděné finanční prostředky pak Josef Kryštof Ondřej investoval do nákupu deskových statků, když roku 1756 přikoupil statek Třebovice. V té době již začínala být jeho finanční situace neutěšená, což řešil postupným odprodejem svých statků (Třebovice odprodal roku 1763). Dluhy však nadále rostly a na počátku 70. let vázl na Studénce dluh 62 000 zl. I proto se rozhodl Josef Kryštof Ondřej k jejímu odprodeji roku 1771 bratrům Janu Václavovi (cca 1722–1787) a Gottfriedu Emanuelovi (†1778) Mönlichům. Ti mu přenechali statek Dědičnou Sedlnici a doplatili cenový rozdíl. Dědičnou Sedlnici ovšem již příští rok odprodal a za získané peníze zakoupil roku 1774 statek Lešnou u Valašského Meziříčí. V té době již byl od roku 1757 členem stavovské reprezentace Opavsko-krnovského knížectví, zastával také úřad přisedícího zemského práva (prokazatelně od 1761) a byl představeným depozitní komise při královském úřadu v Opavě. Nedokázal tak navázat na úspěšné působení svého otce v zemské správě a zisk pozice stavovského deputovaného byl poslední významnější získanou funkcí, která svým finančním ohodnocením mohla Josefu Kryštofovi Ondřeji alespoň částečně pomoci. Z manželství s Josefou Antonii svobodnou paní Kotulínskou z Kotulína (*1736) měl 16 dětí, když pak roku 1804 zemřel, byl již zcela bez finančních prostředků s pozůstalostí 191 zl.¹⁰¹ O jeho nástupci v pozici stavovského deputovaného z rytířského stavu již postrádáme

98 Ch. d'ELVERT, *Die Freiherren und Ritter Pino von Friedenthal*, s. 57–59; *Schematismus 1778*, s. 455; Václav ŠTĚPÁN, *Dějiny obce Pelhřimovy u Osoblahy I.*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 43, 1994, č. 1, s. 6–22; ZA Opava, SSA, inv. č. 1008.

99 Tamtéž, HÚ, č. kart. 388, inv. č. 2549.

100 Tamtéž.

101 J. STIBOR, *Řeplínští*, s. 23–25; Markéta KOUŘILOVÁ – Martin PELC, *Historický kontext proměn zámku ve Studénce*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 56, 2007, č. 1, s. 59–72; *Schema-*

záznam. Jisté však je, že 23. září 1798 byl jmenován deputovaný z panského stavu – nejvyšší zemský sudí Jan Křtitel hrabě Renard (1759–1799).¹⁰² Ten však o rok později zemřel a kníže Lichtenštejn byl 3. července 1799 nucen určit prozatímním stavovským deputovaným přísedícího zemského práva (od roku 1791) a knížecího radu Maxmiliána Františka Rogovského z Kornic (†1799).¹⁰³

Posledním dostupným záznamem o personálním obsazení pozice stavovského deputovaného je pak listina z 9. října 1814, ve které kníže Lichtenštejn na základě přijaté rezignace dosavadního stavovského deputovaného Karla rytíře Töpffera (†1824)¹⁰⁴ jmenoval jeho nástupcem z panského stavu svobodného pána Václava Karla Sedlnického z Choltic (1775–1838).¹⁰⁵

Závěr

Veřejný konvent patřil mezi klíčové celozemské správní instituce Rakouského Slezska. Deputovaný stavů Opavsko-krnovského knížectví jako jediný z řad zástupců stavovských společností participoval na zasedáních zemského sněmu a byl jediným z volených zástupců na veřejném konventu. Analýzou sněmovních protokolů ze stavovských shromáždění a také sekundárních pramenů se podařilo nastínit vybrané aspekty z procesu volby, fungování a struktury deputovaných na veřejném konventu a potvrdit a zpřesnit určité předpo-

klady stanovené tradiční literaturou, zejm. Ch. d'Elvertem. Ukázalo se, že možnost volby svého deputovaného patřila k nejvýraznějším stavovským privilegiím, a to v době dlouhodobého úpadku významu stavovské společnosti a správního zřízení. Stavové po celé sledované období jevíli o volbu i pozici samotnou nadstandartní zájem a přikládali mu velkou váhu. Rozkrytí samotné personální struktury deputovaných pak pomohlo určit, že všichni deputovaní byli velmi aktivními postavami stavovské reprezentace, ale také byli v různé míře napojeni na zemské úřady či knížecí správní instituce a zdá se pravděpodobné, že tato skutečnost hrála i důležitou roli při jejich výběru. Na jednání veřejného konventu poté mohli účinně hájit zájmy knížectví a knížete Lichtenštejna na úkor zájmů stavovské společnosti. Což ostatně potvrzuje skutečnost, že vybraní deputovaní současně hájili zájmy stavů, tak i knížete Lichtenštejna. Co se týče konkrétních deputovaných dá se říci, že nebyla nijak zohledňována příslušnost k dřívějšímu Opavskému či Krnovskému knížectví, jak tomu bylo při výběru nejvyšším zemským úředníkem. Drtivá většina deputovaných pak pocházela ze šlechtických rodin, které nebyly v Opavsko-krnovském knížectví dlouhodobě etablovány, avšak velice aktivně vystupovali ve stavovské společnosti, a to i v době, kdy již tradiční slezské rody ztrácely o zemskou správu i stavovskou společnost zájem (např. Vlčkové z Dobré Zemice, Lichnovští z Voštic či Sedlničtí z Choltic).¹⁰⁶ Dotyční tak často spojili pozici deputovaného se svým působením v zemské správě. Zisk pozice deputovaného na veřejném konventu lze chápat také jako součást akumulace kariérního kapitálu nezbytného pro úspěšný sociální vzestup jednotlivce v rámci stavovské či šlechtické společnosti.¹⁰⁷ Často byli do pozice deputovaného voleni členové rodů, kteří v krátké době dosáhli velkého společenského vzestupu a jmenováním po pozice deputovaného tak potvrdili svůj nově nabytý status ve stavovské společnosti (Jan Antonín rytíř Pino z Friedenthalu, David Arnošt rytíř Fritz z Adlersfeldu, František Antonín rytíř Schmid z Eisenwertu). Naopak někteří deputovaní získali tuto pozici v rámci akumulace zemských i stavovských funkcí a její zisk nehrál v jejich další kariéře významnou roli (Karel František hrabě Orlick z Laziska). To, že někteří byli opakovaně stavy voleni a následně jmenováni do pozice stavovského deputovaného svědčí o jejich postavení ve stavovské společnosti (svobodní pánové Vilém Raimund z Wittorfu, Kajetán Josef František Sobek z Kornic). O dlouhodobě silné pozici a generační kontinuitě v rámci stavovské společnosti pak vypovídá opakované zvolení zástupců stavů na veřejný konvent ze šlechtického rodu Pinů z Friedenthalu (Jan Antonín a jeho syn Karel Maria).

tismus 1778, s. 455; ZA Opava, SSA, inv. č. 1008.

102 Jan Křtitel byl synem Ondřeje hraběte Renarda (1721–1800), který jej o jeden rok přežil. Ten byl majitelem několika deskových statků v Opavsko-krnovském (moravská enkláva Deštné, Hlavnice, Mladecko) a Těšínském knížectví (Komorovice, pol. Komorowice Śląskie, a Čechovice, pol. Czechowice), ale také v Pruském Slezsku či Polsku, odkud rod do Opavsko-krnovského knížectví přišel. Dědici těchto majetků se stali synové Jana Křtitele a Aloisie hraběnky Gašinské z Gašína (1768–1803) Jan Křtitel ml. (1793–1812) a Ondřej Maria (1795–1874). Jan Křtitel byl také přísedícím lenního práva olomouckého arcibiskupství (od roku 1796). Jiří BRŇOVJÁK, *Polská šlechta mezi pozemkovými vlastníky v rakouském Slezsku (rody Sulkowski, Renard, Klobassa-Zrencki, Potocki)*, in: Šladami Polaków na czeskim/austriackim Śląsku, edd. Krzysztof Czajkowski a Aleš Zářický, Częstochowa 2016, s. 211–234; TÝŽ, *Renard*, in: BSSSM, Supplementum č. 4, Ostrava 2018, s. 141–154; K. BLAŽEK, *Der Adel*, s. 64; ZA Opava – pobočka Olomouc, Lenní dvůr Kroměříž, díl IV., spisy, knížecí arcibiskupská lenní kancelář, sv. 1, inv. č. 1162, č. kart. 58, sign. Ans. V/101.

103 ZA Opava, HÚ, inv. č. 2549, č. kart. 388. Maxmilián František byl příslušníkem starého slezského rodu. Byl synem Karla Rogovského z Kornic (1744–1790) a Karolíny Terezie Gusnarové z Komorna. V Opavsko-krnovském knížectví zastával také úřad nižšího zemského sudího. Ludwig IGÁLFFY-IGÁLI, *Die Entstehung der schlesischen Kornitz-Familien mit Beiträgen zur Genealogie der Sobek, Bielik, Rogowsky und Dubovszky von Kornitz*, Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 3 (17), 1953, č. 4–5, s. 41–55.

104 Karel Töpffer byl povýšen 13. června 1781 do rytířského stavu za své zásluhy v oblasti lékařství, které získal svým působením v pozici rady slezské sanitární rady a zemského protomedika. Důležitým motivem jeho žádosti o udělení rytířského stavu byl inkolát, který získal 22. června 1781 a následně zúročil při koupi statku Loděnice roku 1786 (odprodal roku 1812). Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv, Hofadelsakten, Carl Töpffer, rytířský stav a inkolát, Vídeň 13. a 22. 6. 1781; ZA Opava, Zemské právo opavsko-krnovské v Opavě, inv. č. 396, sign. IIID-221; Michal KUBICA, *Austro-Silesian Recipients of Habsburg Ennoblement Privileges Between 1780 and 1804*, in: Changes of the Noble Society. Aristocracy and New Nobility in the Habsburg Monarchy and Central Europe from the 16th to the 20th Century, edd. Jiří Brňovják – Jan Županič, Ostrava – Prague 2018, s. 135–150.

105 ZA Opava, HÚ, č. kart. 388, inv. č. 2549. Václav Karel pocházel z mladší „bílovecké“ větve svobodných pánů Sedlnických z Choltic. V Opavsko-krnovském knížectví byl zemským hejtmanem, prezidentem zemského práva a majitelem statku Jezdkovice (od roku 1821). K. BLAŽEK, *Der Adel*, s. 77–79.

106 Pro srovnání viz Jiří STIBOR, *Vlček z Dobré Zemice, Josef Maria Kašpar a Josef Maria Baltazar*, BSSSM. Nová řada 9. (21.), Ostrava 2006, s. 134–135; TÝŽ, *Příspěvek k dějinám panství Linhartov a ke genealogii Sedlnických z Choltic*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 44, 1995, č. 1, s. 1–18; Jiří BRŇOVJÁK, *Lichnovští z Voštic na cestě za knížecími tituly. Příspěvek k politické identitě hornoslezské rakousko-pruské aristokracie, jejímu sociálnímu vzestupu a veřejné prezentaci v 18.–19. století*, in: Moderní Evropan první poloviny 19. století. K životnímu jubileu profesora Dušana Uhlíře, ed. Marian Hocheľ, Opava – Praha 2019, s. 45–94.

107 Kariérní kapitál byl jedním ze čtyř typů kapitálu podle upraveného modelu Petra Maří pro prostředí české raně novověké aristokratické společnosti vycházejícího z ekonomie sociálního jednání francouzského sociologa Pierra Bourdieua. Tento zdroj zúročitelný v sociálním ohledu se akumuloval v prostředí úřadů, veřejné činnosti a formujících se kariérních modelů. Úspěšný sociální vzestup vyžadoval dlouhodobou a nepřetržitou akumulaci všech čtyř kapitálových forem (titulární, ekonomický, kariérní a vztahový kapitál). Petr MAŘA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 17–22.

Limitace pramennou základnou neumožňuje navázat na zjištěné závěry a dále rozkrýt personální strukturu nejen stavovských deputovaných, ale i členů stavovské společnosti, po roce 1792, když k tomuto roku evidujeme prozatím poslední listinu, kterou kníže Lichtenštejn jmenoval nového stavovského deputovaného. Dále již tedy není možné kontinuálně rozkrýt personální složení vybraných stavovských zástupců na veřejném konventu. Archivní materiály a drobné střípky z literatury pak napovídají, že členové zdejší stavovské společnosti i nadále působili jako stavovští deputovaní na veřejném konventu a střídali se po uplynutí tříletého období až do roku 1848, kdy došlo k zásadní personální proměně struktury veřejného konventu. Je tedy pravděpodobné, že volby na stavovských shromážděních probíhaly i v následném období.¹⁰⁸

Jméno	Šlechtický stav	Doba působení v pozici deputovaného	Deskový statek	Zastávaný úřad
Arnošt Josef Benjamín Mitrovský z Nemyšle	Svobodný pán	1743–1746	Hrabyně	Rada královského úřadu
Jan Antonín Pino z Friedenthalu	Rytíř	1746–1749	Stěbořice, Hlavnice, Štěplovec	Rada královského úřadu
Karel František Orlík z Laziska	Svobodný pán, od r. 1753 hrabě	1750–1770	Dolní Životice	Zemský hejtman
David Arnošt Fritz z Adlersfeldu	Rytíř	1770–1773	Patrně svobodný dvůr v Kylešovicích	Nejvyšší zemský písař
Vilém Raimund z Wittorfu	Svobodný pán	1773–1776	Neplachovice	Nejvyšší zemský sudí
František Antonín Schmid z Eisenwertu	Rytíř	1776–1779 1783–1786	Dvůr Šnelerovec v Opavě	Nejvyšší zemský komoří

¹⁰⁸ Stavovská shromáždění se konala v omezené míře i v první polovině 19. století. Svědčí o tom listina vydaná knížetem Lichtenštejnem roku 1829, která povoluje a zároveň svolává stavovské shromáždění stavů Opavsko-krnovského knížectví za účelem volby nového zemského hejtmana poté, co dosavadní představitel této funkce Antonín Maria František hrabě Sedlický z Choltic (1778–1855) rezignoval. Zdá se více než pravděpodobné, že se stavové scházeli nejen kvůli volbě nejvyšších zemských úředníků, ale nadále také k volbě svých deputovaných na veřejném konventu. ZA Opava, HÚ, č. kart. 388, inv. č. 2549.

Kajetán Josef František Sobek z Kornic	Svobodný pán	1779–1783 1786–1789	Štáblovice, stavovský dům v Opavě	Přisedící zemského práva
Karel Maria Pino z Friedenthalu	Rytíř	1789–1792	Stěbořice, Pelhřimovy	Přisedící zemského práva
Josef Kryštof Ondřej Řeplinský z Berečka	Svobodný pán	Od 1792	Lešná u Valašského Meziříčí	Přisedící zemského práva

Tab.: Přehled stavovských deputovaných Opavsko-krnovského knížectví na veřejném konventu v druhé polovině 18. století (do roku 1792)

Deputies of the Opava and Krnov principality's estates at the Silesian public convent in the second half of the 18th century
(Summary)

The Provincial Assembly of Austrian Silesia, which was established as an institution of the Silesian Public Convention after the loss of a larger part of Silesia within the framework of administrative reforms, was one of the most important estate institutions and provided the estates of Opava-Krnov with a unique opportunity to participate and become involved in the events on a nationwide scale. The exceptional position of the Opava-Krnov estates was one of the last relics of its former significance and the position of the estates within the Silesian administrative system. In this study, the basic history and functioning of the institution of the Silesian Public Convention was gradually outlined, but the main attention was paid to the deputed estates and the process of their election at the assemblies of the estates, to the conditions for their selection, especially to the personal structure of the deputed ones and their inclusion in the broader context of the provincial and estate society as a part of the accumulation of career capital necessary for the successful social rise of the individual, not only in the estate but also in the noble society.

ISIDOR KAHLIG – POKUS O PORTRÉT

Pavel Šopák

Pavel Šopák: Isidor Kahlig – Portrait Attempt

The text dedicated to Isidor Kahlig (1858–1924) characterizes a teacher type from the turn of the 19th and 20th centuries in Moravia, whose social activity exceeded the fulfilment of school duties. He initially devoted himself to the teaching profession in the country, but, due to the favourable circumstances, he got to Olomouc and became the headmaster of the Institute for Girls' Education, founded by Count Emanuel Pötting-Perising. The so-called Pöttingeum was an important cultural and educational institution, which expressed the relationship of the Church to the emancipating national society in Moravia and points out the possibilities of educational work.

Key Words: Kahlig Isidor, kultura česká, Morava, Slezsko, Olomouc, Lipník nad Bečvou, Helfštýn, Pöttingeum, pedagogika, didaktika, osvěta.

Isidor Kahlig¹ vždy stál ve stínu svého bratra Františka Kahlika (1854–1908), středoškolského profesora s výraznými vědeckými ambicemi a známého národního pracovníka. Oproti Františkovi, jenž proslul veřejnými vystoupeními,² Isidor vynikl organizační prací a spisy, zejména texty o výchově a vzdělávání.³ Jeho připomenutí proto ukazuje na jiný typ učitelství na Moravě přelomu 19. století, jejíž podstatu utvářela rodinná tradice – Isidor byl po otci a dědovi třetím v pořadí, jenž se věnoval profesi venkovského učitele – ale současně ji vyznačuje nápadná odlišnost, když se učitel činný v menších moravských městech vypracuje na ředitele *Pöttingea*, jež bylo jednou z nejdůležitějších českých škol na Moravě. Proto nejen jako příklad sociálního typu, ale i jako autentická intelektuální osobnost, organizátor, pedagog a „popularizátor moravských historických památek“⁴ je hoděn podrobnějšího připomenutí.

Kahlig, rodák z Poličné u Valašského Meziříčí (8. května 1858),⁵ nejprve studoval na reálkách v Novém Jičíně a Kroměříži (od 1872) a dva roky na vídeňské technice, avšak

z existenčních důvodů přešel za učitelský ústav v Opavě. Učil nejprve na obecné utrakvistické škole a posléze na české škole Lipníku nad Bečvou (1879–1895). V tomto moravském městě se 7. listopadu 1888 oženil s dcerou předměšťana Valentina Olše Františkou⁶ a zde se manželům narodily dvě dcery – Božena Marie (6. ledna 1890), v dospělosti žijící v Hradci Králové, kde působila jako učitelka městského dívčího lycea,⁷ a Anna Františka (10. listopadu 1894), známá veřejnými aktivitami ve prospěch ochrany zvířat.⁸ Služební postup byl následující: roku 1885 se z prozatímního vyučitele stal skutečným vyučitelem, v roce 1888 byl zemskou školní radou jmenován učitelem a v roce 1893 završil formální vzdělání učitelskou zkouškou pro vyučování na měšťanských školách složenou v Opavě.⁹ Z Lipníku se Kahlig s rodinou stěhoval do Olomouce, kde působil jako nadučitel ve škole na Bělidlech a na počátku školního roku 1896–1897 stanul v čele *Pöttingea*, které řídil do své smrti (25. července 1924).¹⁰ Z ocenění, jehož se mu za jeho veřejnou činnost dostalo, vyniká válečný kříž III. třídy za občanské zásluhy (1917).

Jak vidno ze základních údajů, Kahlig se od studií pohyboval v německo-českém prostředí a zprvu se připravoval na dráhu technika, načež záměna inženýrské profese za učitelství byla důsledkem hmotné nouze. V tomto prostředí se nutně utvářelo jeho národní vědomí, jež se promítlo do členství v školských a národních spolcích: V Lipníku vstoupil do místního odboru Ústřední matice školské a opatřil ke členům Čtenářsko-pěveckého spolku *Beseda „Lípa“*, jenž byl založen v roce 1870 jako středisko všech Čechů v němečím městě.¹¹ V Olomouci jej potkáváme v řadách *Matice školské*, založené v roce 1873, v jejímž výboru zasedal do roku 1910.¹² Klíčové bylo jeho členství ve výboru *Národní jednoty pro východní Moravu* v Olomouci¹³ a následně předsednictví odboru *Národní jednoty*, jenž byl zřízen v úřednické čtvrti v Olomouci-Nové Ulici za účelem založení české školy.¹⁴

1 Jen stručné reference: Ottův slovník naučný nové doby III/1, Praha 1934, s. 313, uvádí jen datum úmrtí; Richard FISCHER, *Olomoucký památník*, Olomouc 1938, s. 124; Jiří FIALA, *Střední školy*, in: Dějiny Olomouce 2, Olomouc 2009, s. 66. Životopisný nástin podaly nekrology, viz František KRÁLÍK, *Za Isidorem Kahligem*, in: Dvacátá šestá výroční zpráva veřejné obchodní školy ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci za školní rok 1924/1925, Olomouc 1925, s. 3–5; *Za ředitelem Pöttingea Isidorem Kahligem*, Našinec 31. července 1924, s. 4. Dále *Významné návštěvy v Olomouci. Isidor Kahlig*, Kdy – kde – co v Olomouci 1973, březen, s. 6–7. Odlišné psaní jmen Isidor Kahlig × František Kahlig osvětlil Viktor FICEK, *PhDr. František Kahlig*, Slezský sborník 56 (16), 1958, s. 251.

2 Pavel ŠOPÁK, *František Kahlig a česká kultura na Moravě a ve Slezsku na přelomu 19. a 20. století. K 110. výročí narození*, Slezský sborník 116, 2018, č. 2, s. 51–62. Text věnovaný Isidoru Kahligovi vzešel z heuristické přípravy právě této studie.

3 Mimo texty citované níže zvláště Isidor KAHLIG, *Výchovatelské kapitoly dle přednášek konaných chovánkám ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci*, Olomouc 1913.

4 Takto v biografu Františka Kahlika viz Zdeňka KOVÁŘOVÁ, *František Kahlig*, in: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla instituce 2/II, Praha 1993, s. 608.

5 ZA Opava, sbírka matrik, Římskokatolický farní úřad (dále jen ŘKFÚ) Valašské Meziříčí, sign. VM–I–18, f. 304.

6 Narodena 10. března 1868 v Lipníku nad Bečvou. SOKA Přerov, Okresní úřad Hranice, inv. č. 2458, dům čp. 226, sčítání provedeno v roce 1890.

7 ZA Opava, sbírka matrik, ŘKFÚ Lipník, sign. L–I–14, f. 583. Dne 21. ledna 1918 se provdala a v kostele sv. Ludmily na Královských Vinohradech za ovdovělého Františka Viktorina, obchodníka z Hradce Králové. Archiv hlavního města Prahy, sbírka matrik, ŘKFÚ Královské Vinohrady – sv. Ludmila, sign. VIN–O–15, f. 88. Podruhé se provdala dne 15. ledna 1934 v Praze za Jaroslava Veselého.

8 Zemřela 12. března 1972 ve Dvorcích. V SOKA Olomouci je uložena její písemná pozůstalost dokumentující veřejnou činnost. – K biografickým datům viz SOKA Přerov, Okresní úřad Hranice, inv. č. 2458, sčítání lidí v Lipníku (1890); ZA Opava, sbírka matrik, ŘKFÚ Lipník, sign. L–I–14, f. 809.

9 *Zprávy na zasedání c. k. zemské školní rady na Moravě*, Moravské noviny 1885, č. 229, 7. října, s. 3; *Zkoušky učitelství pro obecné a občanské školy*, Opavský týdeník (OT) 24, 1893, č. 89, 15. listopadu, s. 2.

10 K úmrtí viz ZA Opava, sbírka matrik, ŘKFÚ Olomouc-Nová ulice, sign. O–VIII–30, f. 245. Jako bydlíště před smrtí uvedena adresa třída Svornosti č. 8; pohřeb se konal 28. července 1924.

11 SOKA Přerov, Okresní úřad Hranice, inv. č. 580, č. kart. 5, sign. 213, koncept sdělení okresního úřadu adresovaný místopředsednictví v Brně, 7. září 1892. – Ke spolku srv. Čtenářsko-pěvecký spolek Beseda „Lípa“, Pokrok (Prostějov) 11, 1910, č. 36, 13. května, s. 6.

12 Richard FISCHER, *České školství a Matice školská v Olomouci od r. 1872–1918* 1, Olomouc 1937, s. 281.

13 Národní jednoty pro východní Moravu v Olomouci, Lidové noviny (dále jen LN) 12, 1904, č. 95, 26. dubna, s. 1.

14 Všem věrným Čechům Olomouce s okolí vůbec a na Úřednické čtvrti zvláště, Našinec 38, 1902, č. 137, 26. listopadu, s. 3; *Z Olomouce*, Národní listy (dále jen NL) 42, 1902, č. 325, 26. listopadu, s. 3. – Zaujme, jež

Ústav pro vzdělání dívek hraběte Pöttinga, tzv. *Pöttingeum*,¹⁵ pojmenované podle svého zakladatele Emanuela hraběte Pötting-Persinga (1819–1898), bylo otevřeno jako světácká česká dívčí škola dne 15. září 1895. Šlo o druhou instituci tohoto typu na Moravě po brněnské *Vesně*, byť bychom mezi oběma ústavu nalezli nápadné odlišnosti.¹⁶ Fungovalo na spolkové bázi, tj. jako spolek (Ústav hraběte Pöttinga v Olomouci, český pensionát a škola pro vzdělání dívek), jenž má své členy (k roku 1916 měl 332 členů zakládajících, přispívajících a činných) a orgány, koná pravidelné valné hromady a členské schůze exekutivy (kuratorium, později spolkový výbor).

Kahligův nástup do ředitelské funkce přivítal olomoucký *Našinec* slovy: „*Jme převědčení, že volba padla na toho nejhodnotnějšího a že pan ředitel platně bude pracovat tohoto našeho nadějného ústavu.*“¹⁷ Pod označením *Pöttingeum* fungovalo několik vzdělávacích institucí: šlo o literární školu pro dívky ve věku 11 až 14 let, navazující na obecnou školu, o školy kuchařsko-hospodyňskou, industriální a obchodní (od 1899), která se stala první daného typu na Moravě,¹⁸ v roce 1907 přibyla pokračovací škola.¹⁹ Mimo to byly organizovány různé bezplatné večerní kurzy. Později se struktura školských institucí obsažených v *Pöttingeum* proměnila, takže v závěru Kahligova působení šlo o tři školy – o kuchařsko-hospodářskou, hudební a jazykovou,²⁰ vedle nichž obchodní škola, jež získala právo veřejnosti, fungovala jako samostatná instituce s vlastním ředitelem.

Kahligovo úspěšné vedení *Pöttingea* jej přivedlo mezi elitu dívčího vzdělávání a ženské osvěty v českých zemích. O tom vypovídají takové položky z jeho itineráře, jako účast na hudebně-recitačním soirée *Amerického klubu dam* v Praze (2. března 1902), jež svým vystoupením ozdobila Hana Kvapilová,²¹ nebo členství v komisi řešící organizační a finanční problémy Hospodyňské školy v Kateřinkách u Opavy.²² Kahlig se díky za-

stávanému úřadu stal osobností reprezentující českou Moravu, jak symbolicky vyjadřuje jeho účast na pohřbu Svatopluka Čecha (1908)²³ či členství v komisi pro Všeslovanskou výstavu v Petrohradě (1903–1904).²⁴ Za samozřejmost považoval prezentaci školy navenek formou přednášek, například když osvětlil záměr založit při *Pöttingeum* obchodní školu formou veřejné přednášky²⁵ nebo když o škole přednášel v Klubu moravskoslezských akademiků *Komenský* dne 2. března 1902 v Praze.²⁶ Podobnou samozřejmostí byla účast *Pöttingea* na rozličných krajiných výstavách, jakou byly výstavy ručních prací žákyň školy ve Vyškově (1902),²⁷ Pardubicích (1903)²⁸ a Holešově (1914).²⁹ Škola tak postupně získala celonárodní proslulost, vždyť fejeton jí věnovaly *Národní listy*!³⁰

Zaměříme na ideovou stránku školy, lze v *Pöttingeum* spatřovat jistou hodnotovou dichotomii, jakkoliv definování dvou kontrastních složek je čistě teoretické, neboť obě se organicky postupovaly. Jejich přítomnost je nápadná jak v samotném konceptu *Pöttingea*, jak v Kahligově organizační práci a veřejné aktivitě. Složku prvou reprezentuje symbolická funkce, spočívající v církevně-vlastenecké orientaci instituce, druhou složku tvoří její praktická a sociálně emancipační intence, spojená s intenzivně prožívaným vlastenectvím.

Prvou ze složek vyjadřuje sama osoba zakladatele Emanuela hraběte Pötting-Persinga, který od roku 1871 zastával úřad probošta olomoucké kapituly.³¹ Patřil k vlasteneckým kněžím z řad moravské šlechty, jakými byli jeho generační vrstevník Bedřich hrabě Silva-Tarouca nebo o něco mladší Anatole hrabě d'Orsay. Tuto vrstvu moravských prelátů vyznačovala sympatie k předběrnovému vlastenectví – u Pöttinga se dokonce připomíná vztah ke Karlu Havlíčkovi Borovskému, v čemž můžeme spatřovat analogii kupříkladu s badatelským zájmem filologa a literárního historika Josefa Bartochy (1859–1927), vyučujícího na *Pöttingeum* češtině, o olomoucké působení Aloise Vojtěcha Šembery. Pöttingovo jméno se – již po jeho smrti – dokonce dostalo do výčtu provinění Theodora Kohna, jak je rekapituloval moravský tisk: arcibiskup Kohn „*nejenže ku zřízení a udržování [...] ústavu ani krejcarem nepřispěl,*“ ale přímo „*chtěl šlechtné záměry hraběte Pötting-Persinga*

spolek sháněl peníze i u Čechoameričanů, viz články *Prošba za okeán*, *Slavie* (Wisconsin) 43, 1904, č. 2541, 26. července, s. 8; *Prošba za okeán*, *Dennice novověku* 27, 1904, č. 33, 9. června, s. 8.

15 Komplexně Božena KAŇÁKOVÁ, *Spolek „Ústav hraběte Pöttinga v Olomouci, český pensionát a škola pro vzdělání dívek“ 1*, in: Olomoucký archivní sborník 12, Olomouc 2014, s. 58–74; TÁŽ, *Spolek „Ústav hraběte Pöttinga v Olomouci, český pensionát a škola pro vzdělání dívek“ 2*, in: Olomoucký archivní sborník 14, Olomouc 2016, s. 74–89. Dále srov. též Vladimír FIŠARA, *Z historie Pöttingea*, in: 100 let Pöttingea Olomouc, Olomouc 1995, s. 5–25. – V kontextu ženského institucionálního vzdělávání Otakar KÁDNER, *Vývoj a dnešní soustava školství*, Praha 1929, s. 283.

16 Vesna v Brně byla založena v roce 1870 zprvu jako pěvecký spolek, od roku 1886 díky Elišce Machové fungovala dívčí škola pokračovací. Od roku 1888 vykonával funkci ředitele školy František Mareš, který změnil spektrum vzdělávacích aktivit: pokračovací škola se transformovala na průmyslovou školu, literární škola se rozšířila na vyšší dívčí školu, v roce 1901 přibyl šestitřídní lyceum a roku 1891 zřízen pensionát. Mimo to škola pořádala kurzy pro vychovatelky mateřských škol a sezónní kurzy krajkařské, vyšivací, oděvní, žehlířské a večerní kurzy pro dělnice a služky. Věra BEDNÁŘOVÁ, *Příspěvek k dějinám brněnského školství*, in: Brno v minulosti a dnes 9, Brno 1970, s. 35–55.

17 *Osobní*, *Našinec* 32, 1896, č. 93, 12. srpna, s. 3.

18 Isidor KAHLIG, *Dvouletá dívčí obchodní škola Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci*, in: Třetí výroční zpráva Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci, Olomouc 1899, s. 3–4.

19 *Pokračovací škola pro dívky*, *Našinec* 43, 1907, č. 24, 27. února, s. 4.

20 *Vysoké, střední a odborné školství a školské úřady Republiky československé 3, 1922–1923*, s. 538.

21 *Šestý dýchánek pro dělné ženy a dívky*, NL 42, 1902, č. 67, 9. března, s. 4.

22 *Hospodyňská škola v Kateřinkách*, OT 34, 1903, č. 100, 24. prosince, s. 4.

23 Z ústavu hraběte Pöttinga, *Našinec* 44, 1908, č. 27, 1. března, s. 4.

24 Všeslovanská výstava v Petrohradě, *Hlas* (Brno) 55, 1903, č. 113, 17. května, s. 4; *Všeslovanská výstava v Petrohradě*, *Našinec* 39, 1903, č. 58, 17. května, s. 3. V přípravném výboru byli mj. Rudolf Kallus, František Šujan, Alois Kolísek, Tomáš Šílený a další známé osobnosti. Z výstavy sešlo z důvodu vypuknutí rusko-japonské války 8. února 1904.

25 V České besedě v Olomouci, *Našinec* 35, 1899, č. 55, 14. května, příloha, s. 3.

26 Přednášky, *Národní listy* 42, 1902, č. 58, 28. února, s. 3. – Isidor KAHLIG, *O dívčí výchově*, in: Šestá výroční zpráva Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci, Olomouc 1902, s. 7–19.

27 *Hospodářská, průmyslová a živnostenská výstava ve Vyškově r. 1902*, NL 42, 1902, č. 160, 12. června, s. 5; *Seznam počtých na hospodářské, průmyslové a národopisné výstavě ve Vyškově*, *Hlas*. Noviny pro lid 54, 1902, č. 234, 11. října, s. 3.

28 *Upomínka na výstavu Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci v Pardubicích od 26. července do 15. září 1903*, in:

29 Isidor KAHLIG, *Paměti ústavu. Hanácko-valašská výstava v Holešově*, in: Devatenáctá výroční zpráva ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci, Olomouc 1915, s. 30 a obrazová příloha.

30 Ignát HOŘICA, *Ústav hraběte Pöttinga v Olomouci*, NL 35, 1895, č. 349, 18. prosince, s. 1.

31 [Zdeněk HÁJEK], „*Moravský Strossmayer*“ *Emanuel hr. Pötting-Persing*, LN 52, 1944, č. 287, 25. října, s. 3.

zmařit.³² Jinak se ovšem pokrokový tisk o Pöttingovo jméno nezajímal; je to pochopitelné, protože Pöttingovo „honorační“ vlastenectví, jež lze symbolicky vyjádřit Sušilovým heslem *církev a vlast*, spočívající v mecenátu a mravní podpoře obecně prospěšných, vlasteneckých podniků, tudíž v *dobročinnosti*,³³ nalezlo svůj výraz v matičním hnutí a na konci století již náleželo minulosti.

Jeho produktem se stala *Matice školská*, kterou Pötting-Persing spoluzakládal. Ta v roce 1875 zbudovala v Olomouci českou školu (svěcení budovy se ovšem ujal hrabě Pötting).³⁴ *Pöttingeum* tedy korunovalo Pöttingovy snahy v ideovém smyslu slova, jelikož v ideji školy pro dívky rezonují ještě zbytky zemského patriotismu a romantického historismu doby předbřeznové. V promluvě při svěcení budovy prohlásil: „[Národ český] *dal rodu mému dům v této zemi, svůj přelavný inkolát v Království českém, já odevzdávám jemu dům pro dívky jeho na paměť rodu mého.*“³⁵ Tuto myšlenku rodové kontinuity s českou zemí a národem zastával po celý život stejně tak jako myšlenku služby národu spojenou s nějakým velkým vlasteneckým činem, jemuž by obětoval celé své jmění.³⁶ Při otevření školy ideu mecenátu poeticky vyjádřil Karel Dostál Lutínov v stylizovaném dialogu hraběte Pöttinga s Bohem: „*Tu vezmi, otče, vše co mám! / Já, vděčné tvoje dítě, miluji tě! / Z těch pokladů svým dcerám zbuduj chrám, / vzkleň azyl jim, kde ochráněny proti nástrahám, / jak růže v sadě rozvoní se sytě.*“³⁷ Triádu hodnot, vyjádřitelných slovy *rod (tradice) – země – služba národu* lze propojit s edukačními cíli *Pöttingea*, jež tvořily *víra – věda – vlast*. Tuto druhou triádu komentoval Pötting v projevu při otevření školy: v edukaci akcentoval *směr náboženský a víry*, dále *směr vyšší vzdělanosti*, tj. „*aby žena proniknuta vědou obecnou s vědomím významu svého, který v národě zaujímá, dostoupila onoho jemného a váženého postavení, jež vzdělané ženě ve vzdělaném národě přísluší,*“ a jako třetí směr – *směr prakticko-hospodářský*.³⁸ K tomu ještě připojme vzletná slova z Pöttingova projevu při svěcení budovy: „*Jste nepřemožení, dokud na prahu jizby domu Vašeho vládne národní žena.*“³⁹

Je pochopitelné, že postupem času se vytratila ona romantická představa hraběte Pöttinga o sepětí služby šlechtického rodu zemi, resp. národu, a zůstalo jen u „občanské“ hodnotové triády *víra – věda – vlast*. Tuto proměnu vyjadřuje také obměna na postu čestné předsedkyně kuratoria, jíž se po smrti Emilie hraběnky Pöttingové stala někdejší místo-předsedkyně kuratoria Anna Žáčková (1852–1931), manželka Jana Žáčka (1849–1934). Advokát Jan Žáček patřil k protagonistům národní strany na Moravě, kterou reprezentoval

ve vídeňském parlamentu v letech 1887–1907; současně vykonával řadu dalších funkcí přímo v Olomouci, z nichž vyniká starostenství v *Národní jednotě pro východní Moravu* (1885–1905) a předsednictví v *Matice školské* (1890–1899); zajímal se rovněž o hudbu (odtud jeho členství v pěveckém spolku Žerotín), o vlastenecké muzeum, o *Slovanský čtenářský spolek*, o Českou besedu. Inicioval stavbu *Národního domu* v centru Olomouce, v němž bydlel a měl zde advokátní kancelář. Postupem času získal na Moravě zcela jedinečné, neotřesitelné postavení, a používá pověsti nejpovolnějšího arbitra české národní emancipace, vykonával funkci ministra-krajana v Bienerthově vládě navzdory skutečnosti, že tato vláda české národní emancipaci evidentně nepřála. Z toho pramenilo rozčarování z jeho kroků, jež pokrokový tisk dovedl velice výmluvně tlumočit.⁴⁰ A lze jen dovozovat, že to byla právě vazba Isidora Kahliga k Janu Žáčkovi, jež nepochybně usnadnila jeho cestu do čela *Pöttingea* – a současně vedle *Matice školské* byla právě *Národní jednotou pro východní Moravu*, jež spojovala Žáčka s Kahligem i s jeho bratrem Františkem Kahlikem.

V čem spočívají moderní prvky *Pöttingea* jako specifické školské instituce? Výjimečná byla již sama budova školy, jež se realizovala ve dvou etapách v letech 1894–1895 a 1899 ve dvou podle projektu architekta Jakoba Gartnera. Kahlig jí věnoval pozornost v samostatném pojednání, zdůrazniv, že je zařízena podle anglického vzoru.⁴¹ Vzorový charakter školy včetně její budovy byl oceňován při různých exkurzích, například při návštěvě *Spolku českých inženýrů Markrabství moravského* v Olomouci v létě 1907 – a byl to Kahlig, jenž se ujal hostů a provedl je celou budovou.⁴² V květnu 1900 si školní budovu prohlédlo více než dvacet členů *Klubu přátel umění* v Brně při jejich výletu do Olomouce.⁴³ *Pöttingeum* bylo více než škola; velkoryse řešená budova umožňovala například realizaci schůzí a valných hromad *Jednoty učitelů moravských*,⁴⁴ pokrokového profesního spolku založeného v roce 1902. Učitelské sjezdy se staly fenoménem doby – a v *Pöttingeu* se takovýto sjezd uskutečnil v červenci 1906. Jednání pětapadesáti delegátů a dalších hostů byl přítomen i Kahlig, jenž „*vytrval po celé dopoledne jako host interesující se o učitelské otázky ve schůzi.*“⁴⁵

Nejatraktivnější formou osvětové aktivity doby kolem roku 1900 byly výstavy realizované přímo ve školních budovách; ty se na Moravě staly důležitým fenoménem české umělecké kultury i moderní osvěty. Novostavby škol z konce 19. století, vzhledem k budovám palácového vzezření, byly v menších městech (Valašské Meziříčí, Štramberk) ostatně jediným možným místem, v nichž bylo možno uměleckou či národopisnou, archeologickou

32 Dr. Kohn. *Ku jeho jubileu*, Pozor 9, 1902, č. 126, 9. listopadu, s. 2.

33 Isidor KAHLIG, *Emanuel hrabě Pötting-Persing*, in: Druhá výroční zpráva Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci za školní rok 1897/1898, Olomouc 1898, s. 7.

34 R. FISCHER, *České školství a Matice školská*, s. 36.

35 Cit. dle Emanuel hrabě Pötting-Persing, Našinec 34, 1898, č. 15, 6. února, s. 1–2. Je zajímavé srovnat tento obsáhlý nekrolog s několikařádkovou zprávou o Pöttingově smrti z Moravské orlice 36, 1898, č. 28, 5. února, s. 3.

36 Julius AMBROZ, *Vzpomínky na hraběte Pöttinga*, Našinec 41, 1905, č. 66, 11. června, s. 3.

37 K. D. L. [Karel Dostál LUTINOV], *Ke dni otevření svěcení Pöttingea v Olomouci*, Našinec 31, 1895, č. 105, 15. září, s. 1.

38 Našinec 31, 1895, č. 105, 15. září, s. 2.

39 Cit. dle Emanuel hrabě Pötting-Persing, Našinec 34, 1898, č. 15, 6. února, s. 2.

40 Srov. Otakar SKÝPALA, *Dr. Jan Žáček*, Moravskoslezská revue 5, 1908–1909, s. 317–318.

41 Pavel ZATLOUKAL, *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002, s. 402–403 a 406. – Isidor KAHLIG, *Budova Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci*, in: Čtvrtá výroční zpráva Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci za pátý školní rok 1899–1900, Olomouc 1900, s. 3–17, obr. II–XIV.

42 *Spolek českých inženýrů v Markrabství moravském*, LN 15, 1907, č. 179, 1. července, s. 6.

43 *Brněnští v Olomouci*, Pozor 7, 1900, č. 58, 22. května, s. 2.

44 *Valná hromada Jednoty učitelů moravských*, Ostravan 4, 1904, č. 22, s. 3; *Jednota učitelů moravských*, Hlas lidu 26, 1911, č. 28, 5. dubna, s. 7.

45 Učitelský sjezd v Olomouci, LN 14, 1906, č. 199, 21. července, s. 2.

nebo historicko-vlastivědnou výstavu realizovat. Výstavami proslula dívčí škola *Vesna* v Brně, a proto nepřekvapí, že také olomoucké *Pöttingeum* se vydalo tímto směrem osvětové práce. Prostředníkem výstav byl František Kahlig, jak dosvědčuje již první akce tohoto typu – výstava obrazů světových a českých malířů, reprodukcí a originálů, spojená s výstavou gobelinů ze Zašové (9. až 18. listopad 1900), původně realizovaná v Zábřehu, tedy v Kahlikově působišti.⁴⁶ Úspěch výstavy byl nesporný, „všechny místnosti její jsou stále plny diváků, zejména z kruhů školní mládeže.“⁴⁷ Další výstavy v *Pöttingeum* proběhly v letech 1906 (od 20. května, *Grupa uhorsko-slovenských maliarov*),⁴⁸ 1910 (březen *Moravská ústředna brněnská*; podzim, ilustrace románů Henrika Sienkiewicze), 1911 (8. – 17. prosinec, výstava české grafiky),⁴⁹ 1918 (vánoční výstava *Klubu přátel umění*) a 1921 (vánoční výstava *Klubu přátel umění*). Mimo ně se v budově realizovaly výstavy výšivek a ručních prací. Bezesporu nejvýznamnější výstavní akcí v dějinách školy byla výstava českých časopisů (1907), k níž František Kahlig připravil speciální přednášku o periodickém tisku a z níž vzešel Kahligův nápad sestavit katalog všech českých časopisů doma i v cizině.⁵⁰ Úspěšná expozice měla reprízu na okresní výstavě v Chrudimi.⁵¹ Kahlig navíc počítal s tím, že veřejnost, podníčená výstavou, bude do *Pöttingea* zasílat další časopisy a tak bude rozhojňovat školní sbírku periodik.

Ideový profil instituce nebo lépe cíl edukačních aktivit lze pochopit z proklamací při příležitosti desátého výročí existence *Pöttingea*. Poslanec Žáček „velmi případně pojednal o ženské otázce, odsoudil výstřelky v hnutí se jevící a důrazně ukázal, že vzdělání všem ženám je třeba, ale že poslání ženy vždy bude kořenit v rodině. Případně řekl mezi jiným, že nejslavnější profesorka univerzitní nevykoná pro národ tolik práce záslužné, jako matka ušlechtilá, kteráž národu odchová šlechetné dcery a syny.“ Obdobně Isidor Kahlig „promluvil o účelném vzdělání dívčím a velmi případně odmítl nezdravé směry, jaké snaží se uplatnit pseudopokrokovostí.“ A připočteme-li k tomu skutečnost, že „všeobecně nápadno bylo, že tak zvaná inteligence pokrokářská slavnosti se neúčastnila“, je pozice instituce v názorových směrech a duchovních proudech počátku 20. století velice zřejmá.⁵² Shrnutí, *Pöttingeum* nebylo ani klášterní školou, jakou původně mělo být, ani místem

radikálně pokrokové orientace mladých dívek. Ve spektru vzdělávacích ústavů pro dívky si zachovávalo středovou pozici, a proto ačkoliv Isidor Kahlig vystupoval navenek uměřeně, nebyla škola ušetřena útoků klerikálů z jedné strany⁵³ a radikálně pokrokového tisku ze strany druhé. Například v *Moravském kraji* bylo možno si přečíst, že „zbytečnou podporu klerikalismu a pověřivé bigotnosti praktikují skoro všechny dívčí vychovávací ústavy. Ani olomoucké *Pöttingeum* nedělá výjimky. Tak vykládá výroční jeho zpráva dokonce s jistou chloubou, že v máji konány několikrát týdně májové pobožnosti.“⁵⁴ Tyto reakce korespondují se zesilující rivalitou mezi konkurenčními politickými stranami na přelomu 19. a 20. století, s jejichž polarizací se začalo ideově štěpit také ženské hnutí.

Obraťme pozornost ke Kahligově aktivitě mimo školské instituce, s nimiž byl profesně spjat. Cíl své veřejné činnosti spatřoval v *osvětě*, tj. v neinstitucionální edukacinejšířších vrstev, zejména nemajetných, postrádajících možnost vzdělání. Jeden směr osvětových aktivit lze odvodit z Kahligova zájmu o historii. Oproti svému bratru Františkovi postrádal vysokoškolské vzdělání, ostatně ve svých publikacích nesledoval úzce odbornický, badatelský zřetel, nýbrž usiloval o popularizaci regionální historie a o její aktualizaci. Nejvýznamnější z jeho prací vydaných tiskem se stala knížka *Hrad Helfštýn na Moravě* (1897 a 1914), jejímž cílem bylo „množiti lásku a úctu k jednomu z nejmarkantnějších pomníků naší minulosti a tím i k rodnému kraji a národu.“⁵⁵ Její druhé vydání doplnil informacemi současné obnovy hradu a o archeologických výzkumech, jež zde proběhly díky finanční podpoře majitelky lipnického panství Antoinetty hraběnky Althanové. Knížku vydal Okrašlovací spolek v Hranicích a jejím cílem nebylo ani tak rozhojnit literaturu o moravské minulosti – z pohledu moderního kritického dějepisu byla knížka ostatně kritizována⁵⁶ – jako spíše podpořit turistiku v okolí Lipníka nad Bečvou a Hranic.⁵⁷ Kahligův zájem o památky – potenciální cíl výletů a školních výprav – dokládá také jeho finanční příspěvek na obnovu hradu ve Štramberku (1902), jehož se ujal *Klub českých turistů*.⁵⁸ Druhým významným textem, sepsaným v období, kdy působil v Lipníku nad Bečvou, je studie o situaci města v době pobělohorské.⁵⁹

Kahligovy publikace byly přijímány různě a obdobně jako v reakcích na činnost *Pöttingea* sledujeme i v jejich recepci určitou politickou tendenci. Pokrokový tisk připomněl Kahligovu studii o Lipníku v 17. století jen proto, že mezi hospodářským krachem města na počátku 17. století našel analogii k současné situaci, vyznačující se protežováním německého školství bez ohledu na vynaložené náklady.⁶⁰ Obdobně ilustrativní je kritika Kahligovy brožury o hradě Helfštýnu, kterou se autor rozhodl vydat také německy. Pokro-

46 Výstava obrazů v *Pöttingeum*, Pozor 7, 1900, č. 130, 10. listopadu, s. 4; *Výstava obrazů v Olomouci*, Pozor 7, 1900, č. 131, 13. listopadu, s. 4.

47 Výstava obrazů v Olomouci, Pozor 7, 1900, č. 132, 15. listopadu, s. 3.

48 O výstavu se zasloužila Anna Žáčková, redaktor *Pozoru* Knechtl a tajemník Šťastný. Z Olomouce výstava putovala do Hodonína. Marian VÁROSS, *Grupa uhorsko-slovenských maliarov*, in: *Z novějších výtvarných dejín Slovenska. Súbor štúdií a materiálův*, Bratislava 1962, s. 212. Podrobný komentář výstavy podal Karel Wellner, skrytý za šifrou W., viz [Karel WELLNER], *K výstavě grupy slovenských malířů v Olomouci 1–2*, Pozor 13, 1906, č. 98, 20. května, s. 1–2; č. 106, 31. května, s. 1.

49 Vystavovali Z. Braunerová, F. Engelmüller, A. Hofbauer, B. Jaroněk, A. Kašpar, A. Kalvoda, F. Kobliha, F. T. Šimon, M. Švabinský aj. *Poslední den umělecké výstavy; Umělecká výstava v Olomouci*, Pozor 11, 1918, č. 241, 16. prosince, s. 6; *Výstavy*, in: *Šestnáctá výroční zpráva Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci*, Olomouc 1912, s. 29.

50 *Katalog veškerého českého časopisectva na zeměkouli*, NL 48, 1908, č. 85, 26. května, s. 2; totéž viz *Snaha* 1908, č. 24, 31. března, s. 6.

51 V Chrudimi, *Snaha* 2, 1907, č. 49, 17. srpna, s. 4.

52 *X. Jubilejní slavnost Pöttingea v Olomouci*, *Hlas* 57, 1905, č. 135, 14. června, s. 2.

53 *Útok klerikálů moravských na Pöttingeum*, *Čas* 26, 1912, č. 92, 2. dubna, s. 1.

54 Páté přes deváté, *Čas* 21, 1907, č. 196, 18. července, s. 5.

55 Isidor KAHLIG, *Hrad Helfštýn na Moravě*, Praha 1897, nestránkovaná předmluva.

56 Srov. recenze Adolf L. KREJČÍK, *Isidor Kahlig – Hrad Helfštýn na Moravě*, *Moravskoslezská revue* 10, 1913–1914, s. 453.

57 *Posudky knih. Isidor Kahlig – Hrad Helfštýn na Moravě*, *Našinec* 50, 1914, č. 146, 28. června, s. 2.

58 *II. výkaz darů na úpravu hradu a „trůby“ štramberské*, LN 10, 1902, č. 186, 14. srpna, s. 7.

59 Isidor KAHLIG, *Bankrot města Lipníka. Historický obrázek z dob pobělohorských*, in: *První výroční zpráva ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci za školní rok 1896/1897*, Olomouc 1897, s. 3–10.

60 *Lipník udělal bankrot*, *Národní noviny (Přerov)* 7, 1911, č. 32, 29. července, s. 4.

kový tiskmu toto rozhodnutí vytkl, nevěda, že šlo o výslovnou podmínku Gabriely kněžny Hatzfeldové, jež Kahligovi umožnila studium v ditrichštejnském archivu.⁶¹

Isidor Kahlig často a rád přednášel. Přednášky tvořily osu jeho osvětového působení na veřejnosti a současně představovaly způsob, jak se volbou témat názorově profiloval. Přednášel v *Pöttingeu* a přednášel také v prostorách *Matice školské* ve školní budově na Bělidlech. Na jedné z nich pohovořil *O vzduchu* – a tu jistě zaujme, že dalším vystupujícím byl Richard Fischer, jenž si pro přednáškový cyklus připravil téma *Počátky českého hnutí dělnického*.⁶² Samotný pokrokový charakter přednášek, jež zazněly na Bělidlech, nesmí mást. Na počátku 20. století se i představitelé národní strany snažili přiblížit širšímu publiku, nicméně nic není kontrastnějšího než akademie a věnečky pořádané v *Pöttingeu* pro místní honoraci na straně jedné a přednáška lékaře Melhuby *O vlivu průmyslu na lidské zdraví*, uskutečněná v osvětovém cyklu na Bělidlech na straně druhé.⁶³

Kdybychom chtěli tuto situaci převést z kulturní či osvětové sféry na platformu politického života, hovořili bychom o opozici honoračního, staročeského pojetí veřejné činnosti a působení na veřejnost, jaké rozvíjela národní strana svobodomyšlná, případně pokrokové politické směry konce 19. století. V tomto ohledu stojí za připomenutí Kahligův politický profil: Kahlig se již od doby, kdy působil v Lipníku, hlásil k národní straně. Za učitele na škole v Lipníku Kahliga prosadil Rudolf Kadeřávek (1847–1916), profesor gymnázia v Hranicích a dlouholetý inspektor českých škol v hranickém okrese.⁶⁴ Příchod do *Pöttingea* lze spojovat s Kahligovou vazbou na exponenta národní strany Jana Žáčka. Postupem času u Kahliga sledujeme tendenci k široce chápané pokrokovosti. Takto vyzněl tábor lidu, jenž se 18. června 1899 sešel mezi obcemi Luděřov a Střížov. Koncipován jako „*dostaveníčko veškeré české inteligence naší, rolnictva i veškerého dělnictva našeho*“, korespondoval s podobnými podniky té doby uskutečněné v mnoha místech Čech a Moravy, jež byly organizovány vesměs mladočechy nebo jinými liberálními stranami ze soudobého politického spektra s nápadnou snahou po integraci třístíci se politických sil. Pokud ale Isidor Kahlig vystoupil s projevem na téma *O důležitosti a potřebě obchodního vzdělání vůbec a v národě českém zvláště*, přiblížil se alespoň tematicky moravským pokrokovým stranám. Obdobně vyznívají jeho aktivity ve prospěch české školy v úřednické čtvrti v Olomouci. V lednu 1903 se pro podporu českého živlu uskutečnila beseda v Englischově hostinci, kterou zahájil Kahligův proslav.⁶⁵ Akci pořádal místní odbor *Národní jednoty pro východní Moravu*, jejíž exponent, politik Richard Fischer, byl předsedou *Pokrokového spolku politického* (od 1903) a stál u vzniku moravské pokrokové strany. Ta se sloučila s moravskou stranou lidovou do lidově-pokrokové strany (1909), která se těšila mezi českými voliči v Olomouci největší přízni.⁶⁶ A právě s programem této politické

strany na počátku 20. století ztotožněme i Kahligovu osvětovou činnost. Čiňme tak ovšem s jistou opatrností, ba výhradou, neboť Kahligovo veřejné vystupování bylo vždy uměřené, loajální k mocenským elitám své doby. Jak jinak si vysvětlit skutečnost, že na samém sklonku první světové války na stránkách výročních zpráv *Pöttingea* vyjadřoval loajalitu k panující dynastii a rakouskému státu, aby vzápětí po osvobození a vzniku Československa napsal plamenně o Tomáši Garrigue Masarykovi tato slova: „*Politicky bořil sobecký český nacionalismus, háje za to osvícenskou humanitu, všelidskou lásku a česko-bratrství, a když jihoslovanské politické procesy [...] daly mu poznati nemravnost německo-rakouské politiky, [...] hlásal obranné násilí, které rukou českých legií činí ho osvoboditelem národa*“.⁶⁷

Isidor Kahlig – Portrait Attempt

(Summary)

Isidor Kahlig (1858–1924), the brother of the well-known national and educational professional František Kahlik, has not been the subject of researchers' attention. The text tries to present an overview of his pedagogical and extracurricular activities at the time when he taught at the school in Lipník nad Bečvou and especially when he became the headmaster of a girls' school in Olomouc called Pöttingeum, named after its founder Count Emanuel Pötting-Persing. The Pöttingeum was very specific: it was neither a typical (standard) monastery school nor an explicitly secular (profane) institution. An analogy with girls' boarding schools in England can be considered. Interestingly, English was really taught at the school in the years before World War I. Kahlig gave lectures in public, prepared exhibitions, published reports on school activities and maintained professional and friendly contacts with selected Moravian political representatives (Jan Žáček). Therefore, the text also essays to define Kahlig's place in Moravian public affairs.

61 *Průvodce po hradě Helfštýně*, Olomoucký Pozor 4, 1897, č. 47, 24. dubna, s. 4.

62 *Lidové přednášky v Olomouci*, Olomoucký Pozor 5, 1898, č. 146, 17. prosince, s. 2.

63 *Lidové přednášky v Olomouci*, Pozor 7, 1900, č. 130, 10. listopadu, s. 3.

64 SOKA Přerov, Okresní úřad Hranice, inv. č. 576, č. kart. 4, sign. 213; Úmrtí, Pozor 23, 1916, č. 105, 8. května, s. 3.

65 *Masopust v Olomouci. Beseda v úřednické čtvrti*, Pozor 10, 1903, č. 6, 12. ledna, s. 3; *První česká beseda v Úřednické čtvrti*, Našinec 39, 1903, č. 6, 14. ledna, s. 2.

66 Miloš TRAPL, *Pokrokové proudy v olomoucké společnosti v 19. a počátkem 20. století*, in: Historická Olo-

mouc a její současné problémy 6, Olomouc 1987, s. 24; TÝŽ, *Transformace politických stran v Olomouci do nového státu po říjnu 1918*, Střední Morava 16, 2010, č. 30, s. 4.

67 Isidor KAHLIG, *Tomáš Garrigue Masaryk*, in: Dvacátá třetí výroční zpráva Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci, Olomouc 1919, s. 3–4.

DĚJINY ČESKÝCH STAROSTENSKÝCH SBORŮ A SBORŮ PŘEDSEDŮ NÁRODNÍCH VÝBORŮ VE SLEZSKU V LETECH 1905–1950

Martin Juřica

Martin Juřica: History of Czech Mayoral Corpses and Corpses of Chairmen of National Committees in Silesia 1905–1950

The study deals with the previously neglected topic of the history of administration, namely the activities of the district mayoral corps, district corps of the chairmen of the National Committees in Silesia and their central bodies in the period from 1905 to 1950. This organization of self-government officials, from 1945 officials of the National Committees, functioned as voluntary associations. Their activities, in the first phase until 1918, included primarily the promotion of Czech national interests in Austria Silesia; during the period of the First Czechoslovak Republic, they sought to improve the state of municipalities; and, in from 1945 to 1950, the primary task was organizational assistance in the post-war reconstruction of the towns and municipalities. After the Communist takeover in February 1948, the district corps of the chairmen of the National Committees and their headquarters advocated a smooth transition to centralization of the public administration, which was part of the incoming totalitarian regime. Despite the declaration of full loyalty to the new regime and purges within the organization, it was abolished in the 1950s as well as many other corporations.

Key words: *Mayoral corps, National Committees, districts, public administration, national conflicts, municipal management*

Studium dějin českých starostenských sborů ve Slezsku je součástí výzkumu problematiky veřejné správy na Moravě a ve Slezsku, kterému je věnovaná v badatelských střediscích na severu Moravy a především na Ostravské univerzitě, značná pozornost.¹ Tato studie se zabývá aktivitami okresních starostenských sborů od počátku 20. století do roku 1945, a po 2. světové válce okresních sborů předsedů národních výborů a jejich centrálních orgánů: Ústředí slezských sborů starostenských, Svazu slezských obcí, měst a okresů a Ústředí moravskoslezských obcí, měst a okresů. Historie této korporace odráží nejen složitý vývoj národnostních konfliktů v regionu,² ale také obtíže, se kterými se potýkaly obce českého Slezska v době Rakousko-Uherska a první Československé republiky. Krátká poválečná perioda let 1945–1950 znamenala postupnou ztrátu významu organizace, a po únorovém převratu v roce 1948 byla, jako mnohé jiné samosprávné organizace, zlikvidována.

Kmenovými fondy pro studium dané problematiky jsou fond Ústředí slezských sborů starostenských Orlová, uložený v Zemském archivu v Opavě a fond Ústředí moravskoslezských obcí, měst a okresů Brno, deponovaný v Moravském zemském archivu v Brně. Tyto zdroje doplňují materiály okresních starostenských sborů nacházející se ve státních okresních archivech ve Frýdku-Místku, Novém Jičíně či v Archivu města Ostravy (např.

1 Pavel KLADIWA, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914. Díl I. Vývoj legislativy*, Ostrava 2007, s. 9.

2 Šlo o konflikty česko-německý a česko-polský, který přetrval až do roku 1945. Jeho dozvuky je možné sledovat do současnosti. Grzegorz GAŚIÓR, *Zaolží. Polsko-český spor o Těšínské Slezsko 1918–2008*, Varšava 2008, s. 2–3.

osobní archivní fond Jan Jařabáč). Důležitými zdroji informací o činnosti korporace jsou časopisy *Naše obec* (jehož vydavatelem byly centrální orgány starostenských sborů a poté sborů předsedů národních výborů) a *Obrana Slezska*, ve které publikoval články mj. tajemník Ústředí slezských sborů starostenských Antonín Břeský.

Cílem článku je objasnit místo, které starostenské sbory zaujímaly mezi korporacemi podporujícími české národní zájmy ve Slezsku, a také vazby na orgány veřejné správy. V počáteční fázi studia dané problematiky se autor přiklání k hypotéze, podle které měla česká starostenská organizace minimální vliv jak na prosazení požadavků české menšiny ve Slezsku, tak na chod správy. V průběhu výzkumu byly tyto teze částečně korigovány.

Příčiny vzniku starostenské organice v Rakouském Slezsku

V první fázi své činnosti do roku 1918 náleží starostenské sbory ke skupině tzv. národně-obranných korporací, ke kterým patřily: Slezský odbor Národní rady české, Slezan (později Národní jednota slezská), Matice osvěty lidové a Matice opavská, jež každá po své linii, prosazovaly české národní zájmy v Rakouském Slezsku. Důvodem vzniku starostenských sborů byla nespokojenost české veřejnosti s neexistencí okresní samosprávy na Moravě a ve Slezsku v druhé polovině 19. století.³ Podle zákonných norem z 60. let 19. století zde sice měly být tyto samosprávné instituce zavedeny, avšak svou činnost nezahájily.⁴ Hlavní příčinou byla obava německých vládnoucích kruhů ze vzrůstajícího českého vlivu na chod veřejné správy ve Slezsku a potenciální využití okresních zastupitelstev k politickým cílům.⁵ Jistou náhradou za okresní samosprávné orgány měly být okresní silniční výbory⁶, jejichž hlavním úkolem bylo zřizování a správa okresních silnic,⁷ a právě okresní starostenské sbory, spontánně vznikající v rámci soudních okresů.

Možný přínos okresní samosprávy ve Slezsku hodnotí střízlivě Pavel Kladiwa, který se domnívá, že „okresní úroveň samosprávy by byla užitečná především na územně mnohem rozsáhlejší Moravě, kdežto v rakouském Slezsku by snad byla zbytečným mezičlím, jenž by si vyžádal další finance“.⁸

3 Jaroslav DŘÍMAL, *Samospráva na Moravě a ve Slezsku. Druhá lecke pro školení archivářů národních výborů*, Brno 1957, s. 54; Karel SCHELLE, *Vývoj veřejné správy v letech 1848–1948*, Praha 2002, s. 62.

4 Na Moravě byla působnost okresní samosprávy vymezena zákonem o obecním zřízení č. 4/1864, podrobnější předpisy k němu nebyly nikdy vydány a okresní samospráva nebyla aktivována. Ve Slezsku byl vydán zákon o okresním zřízení č. 18/1863. Vyhláškami slezské vlády z let 1866, 1868 a 1869 bylo ustavení okresní samosprávy odloženo na neurčito. P. KLADIWA, *Otázka (ne-)zřízení okresních zastupitelstev na Moravě s v rakouském Slezsku*, Slezský sborník 105, 2007, č. 2, s. 99–114; P. Kladiwa, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska*, s. 67–82.

5 P. Kladiwa k tomu dodává: „Menšina německých poslanců moravského zemského sněmu podporovala ještě v roce 1866 zavedení okresní samosprávy, o 30 let později již pro ně hlasovala jen šestice slovanských poslanců. Stejně jako na Moravě se i ve Slezsku postavil proti okresní samosprávě zemský výbor [...] Zastánci okresních zastupitelstev argumentovali jejich přínosem pro posílení samosprávy, zkvalitnění dohledu nad obecním hospodařením, pomoci kvalifikovaně nedostačujícím venkovským samosprávám a odlehčením přetížené agendy zemského výboru. Naopak odpůrci hrozili oslabením samosprávy, jejím prodražením a zesílením národnostních konfliktů.“ P. KLADIWA, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska*, s. 82.

6 Petr POPELKA, *Okresní silniční výbory ve Slezsku (1868–1928)*, Slezský sborník 110, 2012, č. 3–4.

7 Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 305–306; P. POPELKA, *Okresní silniční výbory ve Slezsku*, s. 201–220.

8 P. KLADIWA, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska*, s. 153.

Počátky organizace starostenských sborů v Rakouském Slezsku

Jedním z prvních pokusů prosazovat české národní zájmy v samosprávě ve Slezsku byly kampaně, v rámci nichž se řada obcí na Opavsku i Frýdecku dožadovala úřadování v češtině.⁹ V roce 1905 došly zemskému sněmu žádosti obcí opavského, bíloveckého a klimkovického soudního okresu, aby zemský výbor komunikoval s obcemi ve třech zemských jazycích. Odbor pro právní a politické záležitosti zemského sněmu vydal stanovisko, ve kterém uvádí, že každá obec si podle zákona může zvolit svůj jednací jazyk. Stejně tak i zemský výbor měl právo zvolit si úřední jazyk, a vzhledem k většinové shodě jeho členů, setrval u němčiny.¹⁰ Prosadit češtinu, jako úřední jazyk ve Slezsku, bylo tedy značně komplikované. Nebylo tedy divu, že se činovníci většinově českých samospráv snažili domoci úřadování v českém jazyce všemi dostupnými prostředky.

Inspirací pro vznik slezské starostenské organizace byla obdobná korporace na Moravě, jejíž zárodky lze vystopovat v příležitostných poradách starostů, na kterých byla projednávána problematika chodu obecní správy. V roce 1904 se činovníci, působící v obcích daného soudního okresu, usnesli vytvořit pevnější strukturu – okresní starostenské sbory. Nejaktivnějším z nich – starostenský sbor olomoucký, inicioval jednání,¹¹ kterého se 25. března 1904 v Olomouci zúčastnili představitelé devíti již ustavených okresních sborů.¹² Přijátá deklarace zavázala předsednictvo olomouckého sboru iniciovat vytvoření starostenských sborů ve všech moravských okresech. Do počátku roku 1905 působilo na Moravě 43 sborů.¹³ Logickým završením této fáze bylo vytvoření centrálních orgánů korporace. Olomoucký sbor svolal na 15. ledna 1905 schůzi, na níž se projednávalo založení Ústředí starostenských sborů na Moravě a volba jeho přípravného výboru. Sporným bodem se stalo sídlo korporace, jež si nárokovaly Brno i Olomouc. K dohodě došlo 12. března při jednání na „neutrální“ půdě v Přerově, kde převážily argumenty brněnských delegátů. Bylo rozhodnuto, že ústředí bude ustaveno v Brně při Národní radě české, od níž se však záhy osamostatnilo. Již od počátku rozvinulo bohatou činnost a stalo se „*dobrovolnou, neúřední, vrcholnou organizací moravské obecní samosprávy*“.¹⁴ Moravské starostenské sbory spolupracovaly úzce s okresními silničními výbory, jejichž zástupci se rozhodli vstoupit v roce 1913 do Ústředí. Tím bylo ustaveno Ústředí starostenských sborů a silničních výborů na Moravě.¹⁵

Postup moravských sborů inspiroval vznik stejné organizace ve Slezsku. Rovněž zde probíhaly neformální porady obecních činitelů, na kterých vyvstávala stále naléhavěji potřeba koordinace a pevnější organizace zástupců samosprávy. Na přelomu let 1904-1905 již existovalo v rámci slezských soudních okresů pět okresních starostenských

sborů.¹⁶ Jejich představitelé se poprvé sešli 12. ledna 1905 na ustavující schůzi přípravného výboru ústředního orgánu slezských sborů starostenských¹⁷ ve Svinově.¹⁸ Plénem rovněž pověřilo své zástupce tlumočit na sjezdu moravských starostenských sborů v Olomouci 15. ledna 1905 přání, aby obě organizace koordinovaly svou činnost a zaměřily se na tytéž národně-politické cíle.

Mezníkem v historii starostenských organizací ve Slezsku se stala výborová schůze 17. ledna 1907, na níž se delegáti usnesli provést nové volby ve sborech a z nich pak vyslat zástupce k volbám vrcholných orgánů vznikajícího Ústředí. Jeho ustavující jednání, na níž bylo zvoleno předsednictvo v čele s Adolfem Gracou, proběhlo 29. prosince 1907. Tím byla dovršena výstavba slezské starostenské organizace, jejímž prvním sídlem se stal Svinov, od roku 1909 byla sídlem Ústředí Polská Ostrava, kde vedení působilo až do roku 1926. Mezi neaktivnější činovníky v počátcích existence slezských starostenských sborů patřili, kromě zmíněného Adolfa Grace, starostové Polanky Antonín Kavala, Poruby Josef Tichý, Muglina Josef Žebrák a bezpochyby jedna z nejdůležitějších osobností tehdejšího Ostravska, Jan Poppe, starosta Polské Ostravy, který byl zvolen 8. dubna 1911 druhým předsedou Ústředí.¹⁹

Cíle a organizační struktura

Po dlouhých přípravách byl na valné hromadě 25. listopadu 1910 schválen organizační řád Ústředí slezských sborů starostenských, který definoval jak účel, tak strukturu korporace, které přetrvaly až do vzniku Československé republiky v roce 1918.²⁰ V úvodu programového dokumentu se uvádí: „Česká samospráva ve Slezsku sdružuje se volně v jeden celek a tvoří Ústředí slezských sborů starostenských. Účelem jest pečovat o vše, co je k prospěchu obcí ve Slezsku a obcí v moravských enklávách slezských.“²¹ K hlavním cílům organizace patřilo zlepšení stavu obecní, okresní (starostenské sbory stále počítaly s aktivací okresní samosprávy ve Slezsku, pozn. autora) a zemské samosprávy. Organizace se však měla především zasadit o prohloubení a povznesení národního sebevědomí „*ve všech vrstvách lidu..., odražení útoku na politickou a občanskou svobodu a volnost českého národa ve Slezsku*“, měla podporovat český kapitál „*při všech podnikcích sloužících k národní, politické, národohospodářské, kulturní a mravní samostatnosti národa českého*“.²² Korpo-

9 Dan GAWRECKI, *Dějiny českého Slezska 1740–2000*, s. 239.

10 P. KLADIWA, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska*, s. 90.

11 Rozhodnutí o svolání jednání moravských okresních starostenských sborů padlo na zasedání okresního starostenského sboru Olomouc 12. března 1904.

12 Jednání se zúčastnily okresní starostenské sbory Olomouc, Litovel, Kojetín, Kroměříž, Prostějov, Přerov, Šternberk, Šumperk a Zábřeh.

13 J. DŘÍMAL, *Samospráva na Moravě a ve Slezsku*, s. 55.

14 Tamtéž.

15 K. SCHELLE, *Vývoj veřejné správy v letech 1848–1948*, s. 63.

16 Opavský, bílovecký, klimkovický, polskoostravský a frýdecký.

17 Schůze byla svolána starostou z Milostovic (V současnosti městská část Opavy) Lvem Bučkem.

18 Schůze se konala za předsednictví svinovského starosty Adolfa Grace. Její součástí měl být stálý sekretariát, avšak po obšírné rozpravě bylo od jeho ustavení z finančních důvodů zatím upuštěno. Ferdinand KOTRŠ, *Organizační vývoj Svazu slezských obcí, měst a okresů. Pamětní spis vydaný na oslavu 25letého jubilea založení ústřední organizace samosprávy ve Slezsku 1905–1930*, Slezská Ostrava 1930, s. 6.

19 Milan MYŠKA, Jan Poppe. in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, sešit 6, Ostrava 1996, s. 103.

20 Zemský archiv v Opavě, Ústředí slezských sborů starostenských Orlová (dále jen ÚSbSt), inv. č. 1, č. kart. 1.

21 Moravskými enklávami ve Slezsku byly roku 1783 označovány části Markrabství moravského spravované až do roku 1928 sice slezskými úřady, ale podle moravských zemských zákonů. Enklávy jako specifické správní území zanikly teprve se vznikem Země Moravkoslezské 1. prosince 1928. Aktivita zástupců obcí moravských enkláv v starostenských sborech však byly dle dochovaných pramenů minimální.

22 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 1, č. kart. 1.

race deklarovala rovněž svoji nadstranickost.²³ Tato zásada však nebyla striktně dodržována. Bylo nasnadě, že se organizace spojí ve snaze prosadit své zájmy s těmi politickými silami, které prosazovaly český národní program. Naopak kriticky vystupovala především proti sociální demokracii, což dokládají výpady ventilované především v časopise *Naše obec*. Sociálním demokratům byly směřovány výtky z kosmopolitismu, podceňování jazykové otázky (úřadování v češtině atd.), odmítání podpory kandidátů českých nacionálně orientovaných stran ve volbách do zastupitelských orgánů všech stupňů apod. Tato nevráživost z velké části opadla po vzniku Československé republiky, kdy došlo v tomto směru k naplnění českých národních snah. Od svého založení, až do poloviny roku 1918 však byla korporace loajální k vládnoucí habsburské dynastii, což lze doložit také u sesterské organizace v Čechách.²⁴

Organizační struktura starostenských sborů byla následující: Na nejnižší úrovni stál okresní sbor starostenský, zřízený pokud možno v každém českém nebo národnostně smíšeném soudním okrese ve Slezsku. Obce s méně než 3000 obyvateli delegovaly do okresních sborů jednoho zástupce, s 3000-8000 obyvateli dva zástupce a s více než 8000 obyvateli tři. V obcích, ve kterých nebylo české zastupitelstvo, měly vzniknout tzv. místní skupiny, do nichž by české spolky vysílaly podle počtu českého obyvatelstva stanovený počet zástupců. Z těchto skupin měli být vybíráni delegáti do okresních starostenských sborů. Podle potřeby bylo možno zvýšit počet členů okresních starostenských sborů kooptací. Sборы se měly scházet k jednání minimálně jednou za tři měsíce, mimořádně mohl zasedání svolat předseda. Členem starostenského sboru se stal automaticky starosta. Také členové obecního výboru se mohli účastnit schůzí starostenského sboru s hlasem poradním, a pokud zastupovali starostu, s hlasem rozhodujícím. Okresní starostenské sbory volily ze svého středu na tříleté funkční období výbor, v jehož čele stál předseda.²⁵ Dalšími členy byli náměstek, pokladník, jednatel, tři řádní členové výboru a tři náhradníci. Okresní starostenský sbor byl usnášeníschopný, byla-li zastoupena 1/3 delegátů. Sbor byl povinen odvádět Ústředí finanční příspěvek. Předseda byl automaticky členem předsednictva Ústředí, delegáti byli náměstek a jednatel.²⁶

Počet členů okresních starostenských sborů podléhal častým změnám. Některé obce vysílaly na jejich jednání své zástupce nepravidelně a v řadě případů bylo členství pou-

ze formální.²⁷ K hlavní náplni činnosti patřily schůze konané několikrát do roka, v rámci nichž pravidelně probíhaly přednášky týkající se fungování samosprávy. Sборы měly povinnost přispívat na činnost Ústředí a sekretariátu, se kterým byly v úzkém kontaktu. Před rokem 1914 působily ve Slezsku tyto okresní starostenské sbory: opavský, bílovecký, klimkovický, polskoostravský, fryštátský a frýdecký,²⁸ který byly začleněny do Ústředí starostenských sborů slezských, definovaného jako „*sdržení všech českých samosprávných korporací ve Slezsku*“. Vrcholné orgány korporace – valné hromady, se měly konat nejméně dvakrát do roka, v mimořádných případech se svolávaly také na návrh nejméně tří členů Ústředí. Usnášeníschopné byly za přítomnosti minimálně 1/3 delegátů. Předseda hlasoval pouze při rovnosti hlasů, jeho hlas pak rozhodl. Ke schůzím byli zváni také slezští poslanci české národnosti. Ústředí si mohlo fakultativně zřídit pracovní odbory. Finanční prostředky pro svoji činnost získávalo od okresních sborů z příspěvků, které je byly povinny odvádět čtvrtletně. Byly však často zasílány nepravidelně a v nižší výši než bylo určeno. Peněžní dary také zasílaly přímo jednotlivé obce,²⁹ spřízněné organizace a část z nich pocházela z příležitostných darů, např. od spolku Slezan, Slezského odboru Národní rady České, ale také od rady měst v Čechách.

Výkonným orgánem Ústředí bylo předsednictvo a sekretariát. Předsednictvo bylo složeno z předsedů jednotlivých starostenských sborů a volilo ze svého středu předsedu, místopředsedu, pokladníka a jednatele. Scházelo se nejméně jednou za čtvrt roku. Také zde byla vítána přítomnost českých poslanců, i když nebyla striktně vyžadována. Běžnou agendu vyřizoval s pomocí tajemníka předseda, který byl povinen vyžádat si od předsednictva dodatečné schválení učiněných rozhodnutí neprojednaných orgány Ústředí. Organizační řád také ve svém závěrečném ustanovení přikazoval orgánům starostenských sborů zachovávat veškeré jednání v tajnosti.³⁰

Na rozdíl od Moravy působily ve Slezsku starostenské sbory i silniční výbory nadále samostatně, a v této podobě přetrvaly obě korporace až do vzniku Československé republiky v roce 1918.

Vůči takto koncipované organizaci však zaznívaly kritické hlasy. Jedním z těch, kteří vyslovovali pochybnosti, byl tajemník Ústředí Antonín Břeský, jenž ve svém článku v *Obraně Slezska* z února 1911 uvedl: „*organizace starostenská není ideálem organizace samosprávné. Lepší by byla organizace samosprávných korporací, tedy obcí, silničních výborů atd. v celku, který by se ve Slezsku nazývali mohl Ústředí české samosprávy ve Slezsku*“.³¹

23 Dle tajemníka Ústředí A. Břeského se měla organizace oprostít od „*všech politických tahanic [...] Stranická politika do sborů nepatří. Starostenské sbory jsou sdržením všech starostů, resp. obcí, a je nasnadě, že politická činnost sborů vzbuzuje mezi členy rozladění a nechut i k jiné práci. Sbor jako takový nesmí jednat ve prospěch některé politické strany a dokonce nesmí pracovat proti některé straně. Mimo to mohla by politická činnost zavdati úřadům podnět, aby sbory pronásledovaly a rozpouštěly*“. *Starostenské sbory a politika*, *Naše obec*, roč. 3, č. 1, 20. 4. 1908, s. 33. Podobně se vyjádřil A. Břeský v roce 1912: „*Z poslání starostenských sborů plyne, že tyto jsou a musí zůstat institucemi všénárodními, které se musejí vyhýbat každé stranické politice. Starostenské sbory nesmějí tedy pracovat ve prospěch některé politické strany, tím méně pak proti některé politické straně!*“ Antonín BŘESKÝ, *Naše starostenské sbory*, *Obrana Slezska*, č. 35, 30. 4. 1912, s. 1.

24 Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a velká válka 1914–1918*, Praha 2001, s. 204–205; Ed. Jiří ČERNOHORSKÝ, *Svaz měst a obcí očima staletí*, Praha 2007, s. 11.

25 V pramenech se uvádí také označení starosta okresního sboru.

26 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 1, č. kart. 1.

27 V archívních fondech se dochovalo pouze několik prezenčních listin, ze kterých lze doložit počet členských obcí jednotlivých okresních starostenských sborů. Např. členy polskoostravského starostenského sboru byli v roce 1907 zástupci sedmi obcí (Heřmanice, Hrušov, Malé Kunčice, Michálkovice, Muglinov, Polská Ostrava, Radvanice). Členy bíloveckého starostenského sboru byli v roce 1904 zástupci deseti obcí (Bílovec, Hrabství, Jakubčovice, Lukavec, Pustá Polom, Pustějov, Skřípov, Slatina, Studénka, Tisek).

28 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 1, č. kart. 1; SOKa Frýdek-Místek, Starostenský sbor okresu Frýdek; SOKa Nový Jičín, Okresní starostenský sbor Klímkovice.

29 Například v roce 1910 přispěly Ústředí: Polská Ostrava 500 K, Malé Kunčice 200 K, Radvanice 200 K, Michálkovice 150 K, Orlová 134 K a Lazy 100 K.

30 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 1, č. kart. 1.

31 Antonín BŘESKÝ, *K nové práci samosprávné!* *Obrana Slezska*, č. 7, 17. 2. 1911, s. 2.

Specifické místo ve struktuře starostenských sborů, ale také některých příbuzných korporací zaujímal sekretariát,³² jenž se stal záhy společnou kanceláří pro Slezský odbor Národní rady české, spolek Slezan a Ústředí slezských sborů starostenských.³³ Jeho geneze napomůže objasnit pozici, jakou mezi jednotlivými organizacemi prosazujícími české národní zájmy ve Slezsku starostenské sbory zaujímaly. Zmíněné instituce se v některých aspektech činnosti doplňovaly, v jiných překrývaly.³⁴ Cíle Ústředí starostenských sborů slezských a Slezského odboru Národní rady české byly ve značné míře shodné: prosazování Čechů do funkcí ve státní správě, češtiny jako úředního jazyka a subvence samosprávám, s tím, že Ústředí kladlo větší důraz na zlepšení fungování obecní samosprávy. Slezský odbor si navíc nárokoval stát se koordinátorem všech národních aktivit ve Slezsku. Slezan (resp. Národní jednota Slezská) se zaměřil především na úkoly v oblasti školství a osvěty: zřizování knihoven, distribuce českých tiskovin a podpora studentů. A právě v podpoře českého školství byla nalezena společná platforma Slezanu s Ústředím i Slezským odborem.³⁵

Bylo logické, že tyto tři organizace ustaví společný sekretariát, a uspoří tím rovněž finanční prostředky, které by jinak vydaly za samostatné kanceláře. Ústředí se zabývalo zřízením svého sekretariátu od svého ustavení v roce 1907. Ovšem právě z ekonomických důvodů zpočátku od tohoto záměru ustoupilo. O jeho vzniku se však nadále jednalo jak uvnitř starostenské organizace, tak mezi korporacemi, které bezprostředně s Ústředím spolupracovaly, především se spolkem Slezan.³⁶ Diskuze vyústily v polovině roku 1908 v dohodu o společném Slezském sekretariátu, jehož aktivity zahrnovaly nejen otázky samosprávy, nýbrž všechny oblasti českého národního života ve Slezsku, včetně zprostředkování a koordinace finanční podpory českým organizacím, v první řadě právě Ústředím.³⁷ Po schválení statutu 19. června 1908 byl jmenován tajemník, jímž se stal 19. září téhož roku JUC Antonín Břeský.³⁸ Kancelář zahájila činnost 1. listopadu 1908³⁹ v Polské Ostravě.⁴⁰ Což však nevyhovovalo další spřízněné organizaci, Slezskému odboru Národní rady české (NRČ), který hájil zásadu jednoho společného sekretariátu s odůvodněním, že organizaci společně

národní práce je třeba řídit z jednoho centra. Jednou z možností řešení sídla sekretariátu bylo přeložení kanceláře Ústředí slezských sborů starostenských a Národní jednoty slezské (ta vznikla transformací spolku Slezan v roce 1910) z Polské Ostravy do Opavy, aby tajemník mohl současně vykonávat agendu Slezského odboru NRČ, který zde měl svoji zemskou pobočku. V dubnu 1911 se obrátilo Ústředí slezských sborů starostenských na Národní jednotu slezskou s dotazem, zda by souhlasila s návrhem okresního starostenského sboru opavského, aby se sekretariát aspoň na čas přestěhoval do Opavy. Národní jednota slezská to odmítla s tím, že by tím utrpěly české zájmy na Těšínsku. Důvodem byla velká vzdálenost a špatné dopravní spojení, které by tajemníkovi sídlícímu v Opavě zabraňovaly častěji navštěvovat těšínské obce. Avšak Slezský odbor NRČ neustal ve svých snahách a na valné hromadě 21. listopadu 1911 pověřil ústřední výbor jednat s Ústředím slezských sborů starostenských o sloučení jeho Slezského sekretariátu se stálou kanceláří zřízenou mezitím Slezským odborem NRČ. Na společné schůzi obou organizací bylo dohodnuto spojení a podřízení Slezského sekretariátu ústřednímu výboru Slezského odboru NRČ. Dohoda měla provizorní platnost na dobu jednoho roku a teprve na základě zkušeností se mělo přijmout definitivní řešení. Od Velikonoc 1912 sídlil sekretariát v Opavě v budově Ústředí hospodářské společnosti.⁴¹ Praxe ovšem ukázala, že společný sekretariát byl příliš těžkopádný a proto byl na jaře 1914 zrušen. Dosavadní tajemník Břeský byl od 1. července 1914 pověřen řízením spojené kanceláře Ústředí slezských sborů starostenských a Národní jednoty slezské, která se opět přemístila do Polské Ostravy, kde působila do vypuknutí 1. světové války. Formálně byla obnovena v roce 1918, ale plnohodnotně začala fungovat až o 10 let později. Sekretariát Slezského odboru NRČ se osamostatnil a byl ponechán v Opavě. Jak uvádí Karel Sommer, ve sporu o zřízení Slezského sekretariátu se střetly dva koncepční pohledy na otázku obhajoby českých národních zájmů ve Slezsku. Národní jednota slezská kladla důraz na tzv. agitační drobnou práci mezi lidmi. Této představě vyhovoval menší územní okrsek, který byl dopravně a organizačně lépe zvládnutelný. Druhý přístup prosazoval zejména Slezský odbor NRČ, který však nedoceňoval specifické úkoly starostenských sborů a opomíjel potřebu pravidelných a soustavných kontaktů s početnou českou komunitou na Těšínsku.⁴²

Je však třeba zdůraznit roli, jakou měl pro fungování starostenské organizace její tajemník. Nejen, že spravoval v podstatě celou agendu centrálních orgánů Ústředí, ale rovněž napomáhal jednotlivým okresním sborům, a dokonce některým obcím s vedením písemností,⁴³ obzvláště tam, kde chybělo erudované úřednictvo. Zasahoval také ve prospěch jednotlivců, především při obsazování míst ve veřejné správě a školství.⁴⁴

32 Pro který vypracovala Národní jednota slezská zvláštní status schválený Ústředím 19. června 1908.

33 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 1, č. kart. 1.

34 Jiří KNAPÍK – Jaromíra KNAPÍKOVÁ, *Od Slezanu k Národní jednotě slezské v Praze (Formování intervenčního programu spolku v Praze v letech 1906–1918)*, Slezský sborník 105, 2007, č. 4, s. 243.

35 J. KNAPÍK – J. KNAPÍKOVÁ, *Od Slezanu k Národní jednotě slezské v Praze*, s. 241–274; Karel SOMMER, *Slezský odbor Národní rady české před vznikem Československa (1908–1918)*, Slezský sborník 99, 2001, č. 2, s. 109–125.

36 Převážnou část své půlstoleté existence se Slezan (později Národní jednota slezská) profiloval jako vyhraněná nacionalistická organizace, vymezující se vůči německým i polským zájmům ve Slezsku. J. KNAPÍK – J. KNAPÍKOVÁ, *Od Slezanu k Národní jednotě slezské v Praze*, s. 241–274.

37 Tamtéž, s. 263.

38 Jiří KNAPÍK, *Břeský Antonín*, in: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, sešit 12. (24.), Ostrava 2009, s. 19–20.

39 *Sekretariát Ústředí slezských starostenských sborů*, Naše Obec, roč. 3, 20. 11. 1908, s. 300.

40 Kancelář působila v Polské Ostravě na Hvězdoslavově ulici. To byl posud od návrhu z roku 1905, ve kterém se uvažovalo o ustavení kanceláře financované českou samosprávou ve Slezsku přímo v Praze. Tajemník měl být podle původních představ jakýsi slezský „lobbista“ v Praze.

41 Ústředí hospodářské společnosti se nacházelo v budově na Školním okruhu č. 5. Ústředí starostenských sborů slezských, Naše obec, roč. 7, č. 1, duben 1912, s. 6.

42 K. SOMMER, Slezský odbor Národní rady české před vznikem Československa, s. 114–115.

43 Tajemník mj. koncipoval příписy, stylizoval žádosti a stížnosti. Sekretariát také vypracoval vzorový formulář pro evidenci obecních účtů, atd.

44 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 41, 49, č. kart. 6, 7.

Aktivity centrálních orgánů Ústředí slezských sborů starostenských a okresních starostenských sborů v letech 1907–1914

Jakožto dobrovolné sdružení, bez pravomocí, ovlivňovalo slezské starostenské sbory řešení problémů prostřednictvím žádostí, memorand, usnesení, výzev, protestů atd., koordinovalo aktivity samospráv a v neposlední řadě napomáhalo činovníkům obcí celou řadou konzultací.⁴⁵

Prosazování národních zájmů bylo základní náplní činnosti, ale tento úkol nebyl přijímán všemi činovníky se stejným nasazením, což bylo terčem časté kritiky.⁴⁶

Organizace se zaměřila v první řadě na prosazování češtiny v úředním styku. Již v roce 1906, před ustavením Ústředí, jednala ve Vídni neúspěšně o této záležitosti delegace českých starostů ve Slezsku vedená poslancem Věnceslavem Hrubým⁴⁷s ministerským předsedou Předlitavska Maxem Wladimírem von Beckem.⁴⁸

Každá obec ve Slezsku si sice mohla zvolit svůj jednacím jazyk v okruhu vlastní i přenesené působnosti, avšak některé vyšší instance veřejné správy odmítaly vyřizovat žádosti jinak než v němčině (jako zmíněný zemský výbor).⁴⁹ Ústředí vedlo evidenci obcí, které svou agendu vedly česky.⁵⁰

45 Výstižné shrnutí základních úkolů starostenské organizace před rokem 1914 podal v pamětním spise k 25. výročí její existence předseda Národní jednoty slezské Tomáš Stypa: „a) Sdružení starosty českých obcí [...], aby s úspěchem odporovali mohli úřední germanizaci [...] b) Zvýšiti zájem o samosprávu vůbec, podávati starostům českých obcí přehled o věcech, které jim vyřizovati přísluší, což děje se schůzemi, ve kterých bývá rokováno o záležitostech samosprávných. c) Podněcovati český lid, aby si více všímal veřejného života, aby podporoval starosty obce v jejich boji proti úřadům, což přirozeně nezůstane bez vlivu na jeho národní uvědomění.“ Tomáš STYPA, *K 25. výročí organizace slezské samosprávy. Pamětní spis vydaný na oslavu 25letého jubilea Ústředí samosprávné organizace ve Slezsku 1905–1930*, Slezská Ostrava 1930, s. 14.

46 Například tajemník A. Břeský v Obraně Slezska v roce 1911 uvádí: „Jest nejvyšší čas již, aby přestala jakási netečnost k našemu životu národnímu! Jest smutným úkazem, když na valné hromady předních našich spolků národních sejdou se účastníci v tak nepatrném počtu, že valná hromada vůbec konati se nemůže, jest smutným úkazem, když do schůze Národní Rady přijdou kromě předsedy a referentů jen tři, čtyři účastníci, jest smutným úkazem, když na výborovou schůzi politického spolku přijde jen předseda a jednatel, jest smutným úkazem, když schůze Ústředí starostenských sborů slezských nebo některého starostenského sboru pro malou účast musí se odložit. Taková netečnost je smutným úkazem v kraji národně neohroženém, je však zjevem přímo nebezpečným a povážlivým, vyskytuje-li se v kraji tak exponovaném, jako je české Slezsko, ať opavské nebo těšínské. V kraji takovém je příkazem národní povinnosti, příkazem národní cti, aby každý byl na svém místě a dle svých sil a schopností pracoval za vytknutým cílem. Pryč s lhostejností a netečností! Kdo chce býti dobrým Čechem, musí se jim státí práci, skutky a ne vychloubáním se v hostincích apod.“ A. BŘESKÝ, *K nové práci samosprávné!*, s. 2.

47 Radomír MICHNA, *Věnceslav Hrubý*, in: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, sv. 11, Ostrava 1998, s. 56–57.

48 Dle svědectví starosty Bílovce Josefa Patera a pozdějšího předsedy bílovického okresního starostenského sboru byli čeští starostové rozhodnutí „vzdáti se svých úřadů, nebude-li co nejdříve příznivě vyřešena věc českého úřadování. Ministerský předseda Beck prohlásil: „Kdyby záleželo jen na vládě samé, bylo vám již dávno vyhověno, do jednání o této věci zasahují však různí činitelé jiní a to dělá velké potíže“. Josef PATER, *Začátek starostenského sboru bíloveckého. Pamětní spis vydaný na oslavu 25letého jubilea založení ústřední organizace samosprávné ve Slezsku 1905–1930*, Slezská Ostrava 1930, s. 27.

49 P. KLADIWA, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska*, s. 88.

50 Například v roce 1908 se z frýdeckého soudního okresu přihlásilo k úřadování v českém jazyce 28 obcí. Starosta Raškovice Josef Adámek v dopise Ústředí z 1. března 1908 hlásil, že se „po namáhavé práci přihlásily (k českému úřadování, pozn. autora) rovněž renegátské obce Šenov, Datyně, Vojkovice, Nižní a Výšní Lhoty“.

Z období před 1. světovou válkou se dochovaly mnohé protesty proti užívání německého jazyka u úřadů různého stupně, např. proti zasílání přípisů v němčině a také proti dvojjazyčným česko-německým tabulím v obcích, které měly většinu českých obyvatel. Některé z dokumentů Slezského sekretariátu hovoří v této souvislosti rovnou o „očistě českých obcí slezských“ a snahách přesvědčit dosud nerozhodnuté komunální činovníky o přijetí češtiny za jazyk jednací a úřední.⁵¹

Sbory zaměřily své úsilí nejen na odpor proti germanizaci, a také, i když v menší míře, na aktivity zaměřené protipolsky. Kritizovány byly např. změny katastrů obcí, v jejichž důsledku by se v dané obci zvýšil počet obyvatelstva polské národnosti.⁵²

Národnostní problematiky se týkala rovněž agenda vztahující se ke sčítání lidu. V písemnostech korporace se nachází řada reklamací proti zápisům ve sčítacích operátech z roku 1910. Občané se prostřednictvím sekretariátu Ústředí ohrazovali proti tomu, že je v nich uvedena jako jejich obcovací řeč němčina nebo polština. Sčítací komisaři tak měli provést svévolně, bez vědomí respondenta.⁵³ Do jaké míry šlo v případech stížností o iniciativu občanů nebo starostenské organizace lze jen spekulovat. Nicméně agitace všech národních táborů byla v těchto případech vždy vypjatá a neobešla se bez nekorektností.

Korporace prosazovaly Čechy do různých funkcí ve veřejné správě.⁵⁴ Aktivity v tomto směru neochabovaly po celé počáteční období existence starostenské organizace. Další iniciativou byla evidence českých korporací a významných osob hlásících se k české národnosti. Kromě zmíněného seznamu obcí s českou obecní správou, to byly soupisy českých farářů, právníků, národně uvědomělých živnostníků, úředníků, učitelů, lékařů, ale také spolků, hostinců, kaváren, nebo tělovýchovných jednot. Ty pak Ústředí podporovalo finančními příspěvky, informováním o jejich činnosti v denním tisku atd.⁵⁵ Ve spolupráci s Národohospodářskou jednotou v Praze vznikl seznam českých firem, na které bylo apelováno, aby ve Slezsku zřídily své pobočky, aby „zdejší obchodníci nemusili kupovat své zboží od Němců“.⁵⁶ Bezprostředně s tím souviselo zjišťování a následná nabídka pracovních míst a živností českým zájemcům. Ústředí pomocí inzerce v tisku a rozsáhlou korespondencí zprostředkovávalo usídlování ve Slezsku českých živnostníků a zaměstnanců mnoha profesí.⁵⁷ Byla jim nabízena místa v „národnostně ohrožených“ slezských obcích,

ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 29, č. kart. 5.

51 *VII. Výroční zpráva Národní jednoty slezské v Praze. IV. výroční správa Sekretariátu Ústředí starostenských sborů slezských v Pol. Ostravě za rok 1912*, Praha 1913.

52 Což dokládá např. nesouhlas s oddělením části obce Volovec od Domaslovic a její následné spojení se Závodovicemi, čímž by byla „vydána všanc polonizaci“. ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 28, č. kart. 5.

53 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 58, č. kart. 7.

54 Neúspěchem např. skončila snaha o jmenování Jana Poppeho náměstkem zemského hejtmana v roce 1914.

55 Tak například v roce 1914 jsou na části území dnešní Ostravy ležící ve Slezsku jako české instituce a pohostinství uváděny: ve Svinově: obecní hostinec, hostinec A. Hurníka, Sokol, Čtenářská beseda, odbor Ústřední Matice školské; v Polské Ostravě (dnes Slezská Ostrava): Záloženský dům, kavárna Adria, Matice Osvěty Lidové, Sokol; v Hrušově: Hostinec p. Hurníka, Sokol, Dámský odbor Matice osvěty Lidové; v Malých Kunčicích (dnes Kunčičky): hostinec J. Borovce; v Muglinově: hostinec R. Žebráka; v Radvanicích: hostinec A. Goláta. ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 61, č. kart. 8.

56 Tamtéž.

57 Jednalo se o učitele, lékaře, lékárníky, obchodníky, hodináře, čalouníky, obuvníky, pekaře, zámečníky, pošt-

např. v Lazích, Orlové, Suché, Polské Ostravě, Frýdku, Svinově a Bludovicích. V jednom z dokumentů Ústředí se hovořilo rovnou o „kolonizaci živnostníků“.⁵⁸ Nabídky se rovněž týkaly umístění horníků na šachtách v Polské a Moravské Ostravě, Vítkovicích, Mariánských Horách, Malých Kunčicích (dnes Kunčičky) a Michálkovicích. Předávány byly kontakty zájemcům o zaměstnání přímo na „prověřené“ české podnikatele.⁵⁹

Podobně fungovalo zprostředkování zakoupení či pronájmu nemovitostí a získání koncesí pro české zájemce.⁶⁰ O vyhraněném postoji v národnostní otázce svědčí zamítavá odpověď tajemníka Břeského z 1. 2. 1909 jednomu z žadatelů o zaměstnání: „sdělujeme Vám, že Vás ve Slezsku potřebovat nemůžeme, poněvadž nemáte dostatečného národního uvědomění, o čemž svědčí, že píšete adresy německy a podepisujete se Franz. Franzů zde máme dost!...s veškerou úctou...“⁶¹ Podobný postoj zastávalo Ústředí také u polských uchazečů.⁶²

Sbory vyvíjely značné úsilí při prosazování českých kandidátů ve volbách různých stupňů. Příkladem praxe těchto intervencí jsou dopisy rozesílané v roce 1913 českým lékařům do různých českých, moravských a slezských měst, popisující situaci v Muglinově takto: „Jednou z nejohroženějších obcí jest obec Muglinov [...] Máme jistý pouze III. sbor a jest proto nutno zajistiti si sbor další. Toho nejlépe dosáhnouti se dá u sboru prvního. Dle slezského obecního řádu mají doktoři, kterým v dotyčné obci přísluší domovské právo, volební právo ve sboru I. Bez ohledu na to, zda zapravují v obci nějakou daň čili nic. Tohoto ustanovení zákona použije dosavadní většina česká v Muglinově, udělí několika doktorům domovské právo a tak si zabezpečí pro českou věc I. sbor. Znajíce Vás, velevážení pane doktore, jakožto vždy obětavého, upřímného našince, osmělujeme se prositi Vás, abyste dobrotivě o udělení domovského práva v Muglinově se ucházel a tím honoračního práva v I. sboru této obce nabyt. Jsme nuceni obrátiti se na Vás, ježto doktoři z bližšího okolí vesměs již v některé obci slezské domovské právo mají a tam svým hlasem při volbách ku záchraně české posice napomáhají“.⁶³ Tato praxe byla v národnostně smíšených oblastech poměrně běžná, a hojně ji využívali také Němci, jak o tom pojednává Pavel Kladiwa v práci o obecních samosprávách.⁶⁴ Potvrzuje to rovněž dopis poslanci říšské

mistry, kominíky aj.

58 „Akce taková je vysoce důležitá proto, že dotyční živnostníci mají sloužiti k posílení menšiny, že jako lidé zpravidla zámožnější a samostatnější mají se státi předními činiteli v národním životě dotyčné menšiny“. Koncept článku Kolonizace živnostníků, nedatováno. ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 61, č. kart. 8.

59 Tamtéž.

60 Například statek Velké Kunčice, mlýn v Polance nad Odrou, uzenářství v Opavě, hostinec v Dobré.

61 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 61, č. kart. 8.

62 Například při zřízení knihtiskárny v Orlové v roce 1908 se zasazovalo o to, aby koncesi získal český nikoli polský tiskař. Tamtéž.

63 Podobným způsobem bylo postupováno v mnohých dalších obcích (v Hlavnicích, Petřvaldě u Karviné atd.). ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 37, č. kart. 5.

64 „Velkotovárnu na čestné občany zřídila česká většina obecního výboru v Hranicích. „Pouze“ třicet českých měšťanů najmenovala v poslední schůzi obecního výboru [...]. Ale při jmenovaných čestných občanech by se nenechaly ani s největším úsilím zjistiti nějaké zásluhy o Hranice získané. Dokud vládli Němci v Hranicích, zabezpečovali svou vládu tím, že fabrikovali čestné občany a Češi nyní páchají totéž [...] Tomuto svinstvu může učiniti přívrž jedině zavedení všeobecného práva hlasovacího.“ P. KLADIWA, *Lesk a bída obecních*

rady baronu Rolsbergovi o povolební situaci v již zmíněném Muglinově: „Obec Muglinov ovládli při posledních volbách Němci a s nimi spojení Dajčfreudliši tím, že zaplatili za určité přespolní lidi daně a tak si nadělali voličů. Voliče ty chtěli jsme vyreklamovati, avšak okresní hejtmanství reklamace zamítlo, a tak ovládli Němci s Dajčfreundlichy druhý a první sbor, kdežto naši lidé udrželi III. sbor. Proti rozhodnutí okresního hejtmanství podali jsme stížnost na správní soudní dvůr, které tímto bylo vyhověno. Na základě tohoto rozhodnutí správního soudu nařídila zemská vláda nové provedení voleb ve sboru druhém, při čemž nařídila vyloučení protizákonně nadělaných voličů z volebních listin. Proti tomuto rozhodnutí zemské vlády podali někteří občané, jakož i obec odvolání na ministerstvo vnitra, aby vládu si (v obci, pozn. autora) udržela dosavadní většina, která obec nejen národnostně (usnesli se na přeměně české školy na utrakvistickou), nýbrž i hospodářsky poškozují, ježto se snaží z obce pro sebe těžiti. Proto osmělujeme se prosti Vás, abyste dobrotivě zakročil u min. vnitra, by tento rekurs, který ministerstvu byl již zaslán se všemožným urychlením, vyřídilo ve smyslu pro nás příznivém, totiž že potvrdí rozhodnutí zemské vlády slezské, dle něhož volby v druhém sboru v Muglinově mají se znova provést“.⁶⁵ Volby byly v roce 1912 v této obci skutečně opakovány v druhém volebním sboru, a v nových volbách zvítězili čeští kandidáti.⁶⁶ Sekretariát zasahoval obdobně, i když se střídavým úspěchem v dalších případech.⁶⁷

Přes deklarace o nadstranickosti se starostenská organizace zapojovala aktivně do předvolební agitace. Například při volbách do říšské rady 1911 prosazovala, a úspěšně, na funkci poslance Františka Pavloka, českého starostu v Řepišticích.⁶⁸ Nabádalo rovněž zaměstnavatele, aby v době konání voleb hradilo mzdu českým horníkům, aby se jich mohli účastnit bez ztráty příjmu.⁶⁹ Svě úsilí zaměřovalo na změnu volebního řádu do zemského sněmu, který zvýhodňoval německé voliče.⁷⁰ V tomto směru byla koncipována memoranda českých obcí, spolků i jednotlivců předložená zemské vládě a sněmu. Souhrn všech připomínek a stížností vypracovaných Ústředím byl předán poslanci říšské rady Františku Pavlokovu, který je využil ve svých parlamentních interpelacích a projevech.⁷¹

Školskou politiku sborů vystihuje nejlépe heslo „české dítě do české školy“. Jak uváděla jedna z proklamací, nelze dopustit, aby „české děti byly zašantročeny do škol, v nichž nám odnárodní, v nichž duševně zakrní“. Apelováno bylo na rodiče, aby „za Jidášův groš,

samospráv Moravy a Slezska, s. 64.

65 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 37, č. kart. 5.

66 Podobně byly zrušeny volby v Dolní Suché. *Výroční zpráva Ústředí starostenských sborů slezských o činnosti v roce 1912*. Knihovna Ústředí starostenských sborů slezských, svazek 1, Opava 1913, s. IX.

67 Například v Kateřinkách, Držkovicích, Vojkovicích, Vrbici, Petřvaldě, Vratimově, Dobré, Nošovicích a Rychvaldě. *Výroční zpráva Ústředí starostenských sborů slezských o činnosti v roce 1912*, s. X.

68 František Pavlok (1865–1928), rolník, poslanec rakouské říšské rady. V rodných Řepišticích založil a vedl místní hospodářský spolek, místní kampaňku a jedno z prvních melioračních družstev na Frýdecku. *Bývalý poslanec František Pavlok zemřel*, *Národní politika*, roč. 46, č. 307, 4. 11. 1928, s. 5.

69 Například ve volbách do obecního zastupitelstva v Rychvaldě v roce 1912.

70 Dle názoru Ústředí poskytoval volební řád do zemského sněmu 43 % německých voličů 26 poslanců a 57 % voličů slovanského původu pouze 5 poslanců. *Výroční zpráva Ústředí starostenských sborů slezských o činnosti v roce 1912*, s. XI.

71 *Výroční zpráva Ústředí starostenských sborů slezských o činnosti v roce 1912*, s. XII.

za kus šatu, neb nějaké hmotné výhody nezaprodávali své děti, aby tyto, až dospějí, nebyl nuceny rodičům klnouti“.⁷² Starostenské sbory prosazovaly založení lyceijního spolku Vlasta v Polské Ostravě, jehož úkolem bylo zřízení dívčího lycea v Polské Ostravě. Protestovaly proti používání německého jazyka a postupné germanizaci škol,⁷³ ohrazovaly se proti vyučování v německém jazyce,⁷⁴ podporovaly zřízení státní obchodní akademie v Moravské Ostravě, báňské akademie v Polské Ostravě a českých škol v obcích.⁷⁵ Zasadily se o jmenování českých zástupců školských rad⁷⁶ a zároveň protestovaly proti tomu, aby se členy školních rad stávali Němci nebo Poláci. Nebezpečí spatřovalo Ústředí také v návrhu novely školního zákona projednávaného v roce 1912 na zemském sněmu, „jímž vyrváno býti mělo obcím právo závazného tera pro zemský výbor v případech obsazování učitelství, a jímž umožněna býti měla utrakvizace škol a pozdější jejich germanizace“. Na výzvu Ústředí vyslaly obce své zástupce do Opavy, „kteří pak spolu s Poláky demonstrovali před prezidiem zemské vlády i před sněmovnou, čímž se podařilo docílití toho, že návrh byl odložen“.⁷⁷

Pozornost, i když nikoli prvořadá, byla věnována hospodaření obcí. Ústředí si především stěžovalo na netečnost vládních kruhů ke složité finanční situaci samosprávy. Kritizován byl systém přírůžek, jimiž se z větší části hradila vydání autonomních korporací. Vyžadována byla reforma, která by změnila systém rozpočtového určení daní, s tím že by se samosprávám ponechaly jakožto samostatné zdroje příjmu „daně z realit a daně potravní, a státu se vyhradily jen daně osobní“.⁷⁸

Sociální problematika se omezila na protesty proti vysokým cenám potravin v rámci tzv. protidrahotných akcí a podporu ustavování sirotčích rad, jejichž cílem byla materiální pomoc osiřelým dětem.⁷⁹

Z dalších aktivit jmenujeme snahy o povýšení Polské Ostravy z městyse na město,⁸⁰ připomínkování volebního řádu do obcí ve Slezsku, spoluúčast na založení Slezského elektrárenského svazu, prosazování stavby elektrárny v Třebovicích,⁸¹ protipovodňových opatření (především stavby přehrad), regulace řek⁸² zřízení zdravotního obvodu v klimkovském okrese se sídlem ve Svinově a spolupráci při pořádání 3. českého sjezdu pro péči o slabomyslné a školství pomocné v Polské Ostravě.⁸³

72 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 41, č. kart. 6.

73 Mimo jiné protestním shromážděním v roce 1912 v Polské Ostravě.

74 Například proti výuce dějepisu v němčině na c. k. ústavu učitelství v Polské Ostravě.

75 Například v Hrušově, Malých Kunčicích, Svinově, Dvořisku, Rychvaldě, Petřvaldě, Orlově, Vrbici, Bohumíně, Německé Lutyni.

76 Například do okresní školské rady ve Fryštátě.

77 Výroční zpráva Ústředí starostenských sborů slezských o činnosti v roce 1912, s. XII.

78 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 52, č. kart. 7.

79 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 80, č. kart. 9.

80 Polská Ostrava byla přejmenovaná na Slezskou Ostravu v roce 1919 a povýšena na město až v roce 1920.

81 Elektrárna v Třebovicích byla uvedena do provozu až v 30. letech 20. století.

82 Jednalo se o regulace Ostravice, Lučiny a Morávky.

83 Milan ŠEVČÍK, *Náhled do historie ostravských českých pomocných škol (1921–1948)*, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 22, Ostrava 2005, s. 388–389.

Úroveň české samosprávy měly zvýšit kurzy a přednášky pořádané sekretariátem, konané převážně jako součást schůzí okresních starostenských sborů. Jejich témata odrážela mnohovrstevnou obecní problematiku: působnost obcí, obecní hospodářství, domovské právo, školství, branný zákon atd.⁸⁴ Vyvrcholením instruktážní práce bylo vydávání Knihovny Ústředí starostenských sborů slezských od roku 1913. V jednotlivých svazcích byly reflektovány problémy týkající se obecní samosprávy a zohledněny byly také zkušenosti z pořádaných kurzů.⁸⁵

Kromě již zmíněných korporací spolupracovalo Ústředí v otázkách prosazování národních zájmů se Svazem českých měst, Poradním sborem českých okresů v království českém, Maticí osvěty lidové, Maticí opavskou atd. Jeho zástupci se účastnili rovněž mezinárodních kongresů a sjezdů samospráv.⁸⁶

Organizace a aktivity starostenské organizace v době 1. světové války (1914–1918)

V době 1. světové války byla činnost Ústředí i jednotlivých okresních starostenských sborů, stejně jako většiny českých korporací, zásadním způsobem omezena. Tajemník Břešský byl povolán k vojenské službě. Až v samém závěru války 1. května 1918 pověřila Národní jednota slezská v Praze (transformovaná ze spolku Slezan v roce 1910) prof. Metoděje Tesaře funkcí tajemníka, avšak ten rezignoval již po půl roce. Místo zůstalo neobsazeno až do druhé poloviny roku 1928.⁸⁷

Starostenská organizace se v letech 1914–1918 omezila na organizaci pomoci postiženým válečnými událostmi, a to jak civilních obyvatel, tak příslušníků armády. Starostenský sbor frýdecký dokonce převzal agendu Červeného kříže a stal se jeho místním odborem.⁸⁸ O nízké aktivitě sborů v tíživé době počátku válečného konfliktu svědčí sloupek otištěný v Duchu času 8. ledna 1915, ve kterém se mj. uvádí: „Denně dochází ve velikém počtu manželky vojínů, jak z ostravského venkova, tak najmě z Opavska a trpce si stěžují na vyměňování vyživovacího příspěvku. Jedny nařikají, že jim podpora nebyla přiznána a druhé, ty zvláště z obvodu hejtmantství opavského, že jim byla podpora jednou již vyměřena, byla oduznána... Po našem soudu, bylo by správnějším a účinnějším, kdyby se postižených ujal starostenský úřad... a starostenské sbory, jako organizace starostů... O nějaké systematické práci na poli sociálním jejich úřední zprávy, pokud nám byly přístupné, dosud mlčí. Zrovna žalostně se tu vyjímá starostenská organizace ve Slezsku, jejíž ústředí a kancelář sotva prstem hnuly. A přece v čele této kanceláře, která je hmotně výborně fundována, síla pracovníká, kterou nechat ležet ladem v době tak svrchovaně kritické, jeví se nám přímo hříchem. Když již není jiné práce, nemohl by se pan tajemník věnovat nějaké dobročinnosti“.

84 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 20, č. kart. 4.

85 A. BŘESKÝ, *Ve službách slezské samosprávy. Pamětní spis vydaný na oslavu 25letého jubilea založení ústřední samosprávné organizace ve Slezsku 1905–1930*, Slezská Ostrava 1930, s. 23; Například první svazek z roku 1913 obsahoval výroční zprávu Ústředí za rok 1912, články o působnosti stavebního úřadu, bytových poměrech v obcích, české menšině ve Slezsku a správním řízení o náhradě škod dle honebního zákona. Red. A. BŘESKÝ, *Knihovna Ústředí starostenských sborů slezských, svazek 1*, Opava 1913.

86 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 16, č. kart. 4.

87 F. KOTRŠ, *Organizační vývoj Svazu slezských obcí, měst a okresů*, s. 8.

88 *Ostravský kraj*, č. 58, 12. 8. 1914, s. 4.

*né působnosti?*⁸⁹ Vzhledem k tomu, že tajemník Břeský byl odveden k vojenské službě, je výška, alespoň v tomto, posledním bodě, neoprávněná.

Organizace se pokoušela zastavit povolávání českých činovníků samosprávy na frontu. Slezské Ústředí v této souvislosti odkazovalo na podobnou iniciativu Ústředí starostenských sborů a silničních výborů na Moravě, kterému se podařilo prosadit výnos ministerstva c. k. zeměbrany ze dne 15. září 1915, jímž byli starostové a radní ročníků 1873–1877 osvobozeni od výkonu vojenské služby.⁹⁰ Pokud byli členové samospráv přesto odvedeni, zasazovali se ústředí, aby byli přidělováni k lehčím zajišťovacím operacím v okolí svého působení.

Jak bylo uvedeno, starostenské sbory zůstaly až do roku 1918 loajální vůči monarchii, podobně jako analogické organizace v Čechách, což dokládá také účast jejich zástupců na oslavách narozenin císaře Františka Josefa I., konaných v srpnu 1915 v Polské Ostravě a o rok později v Moravské Ostravě.⁹¹

Ústředí nadále prosazovalo rozvoj českého školství. Jedním z hlavních cílů bylo zestatnění českého gymnázia v Orlově,⁹² neboť škola zřízená a provozovaná Maticí osvěty lidové,⁹³ neměla právo vystavovat státem uznaná vysvědčení a studenti museli vykonávat roční závěrečné zkoušky až na gymnáziu v Místku.⁹⁴ Gymnázium bylo převedeno na stát 1. září 1919.⁹⁵

Činnost Ústředí slezských sborů starostenských oživila až vzrůstající aktivita politického života v polovině roku 1918. Sbory postupně opustily svojí loajalitu vůči monarchii. Na červencové schůzi Ústředí přijali delegáti s povděkem vznik Národního výboru v Praze, jakožto reprezentanta vůle českého národa, podpořili vznik českého divadla v Moravské Ostravě, souhlasili se spoluprací s Českým srdcem, organizací, zaměřenou na humanitární pomoc především hladovějícím dětem a zasazovali se o zajištění stravy nejpotřebnějším prostřednictvím tzv. válečných kuchyní. Některé starostenské sbory aktivně vystupovaly v době převratu v říjnu 1918. Např. okresní starostenský sbor frýdecký společně s dalšími českými korporacemi vyzýval dosud nerozhodnuté občany (v pramenech nazývaných „škobrtoky“), aby se jasně vyslovili pro Československou republiku.⁹⁶

89 *Kde jsou starostenské sbory?* Duch času, č. 3, 8. 1. 1915, s. 1.

90 Přehledka starostů a radnic, Duch času, č. 121, 14. 10. 1915, s. 3.

91 Na programu oslav byl slavnostní průvod, vzdání holdu armádě a polní mše. Rovněž o rok později, součástí oslav císařových 86. narozenin 17. a 18. srpna 1916 byl holdovací pochodňový průvod, jehož se zúčastnili zástupci obecních zastupitelstev, vojenských a civilních úřadů, veřejných i soukromých korporací a občané. 20. srpna se konala císařská slavnost na Staré střelnici zahájená holdovacím průvodem školní mládeže. Za vedení obecních představenstev zvali na tuto akci starostové Polské Ostravy, Michálkovic, Heřmanic, Muglinova, Malých Kunčic a Radvanic. Duch času, č. 70, 15. 8. 1916, s. 4.

92 Ústředí starostenských sborů slezských, Obrana Slezska, č. 17, 27. 7. 1918, s. 2.

93 Ed. Mečislav BORÁK, *Dějiny Orlové*, Orlová 1993, s. 52.

94 Ústředí starostenských sborů slezských, Obrana Slezska, č. 17, 27. 7. 1918, s. 2.

95 *Dvacet pět let českého reálného gymnázia v Orlově, 1909–1934*, Orlová 1934, s. 10.

96 Referát Tomáše Adamce: *Statutární město Frýdek a Frýdecko a vznik první Československé republiky*, konference Těšínsko a střední Evropa po velké válce 1918–1920, Ostrava 25. ledna 2019.

Organizace slezských starostenských sborů v letech 1918–1938

Konec první světové války a vznik Československé republiky nepřinesl na většině území Slezska stabilizaci poměrů. Příčinou tohoto stavu byl především česko-polský konflikt o Těšínsko a pokus Němců o ustavení provincie Sudetenland. České starostenské sbory reagovaly na tyto události především aktivitami v hnutí proti rozdělení Těšínska. Sbory apelovaly na jeho začlenění do nově vznikajícího československého státu. Z mnoha akcí, na nichž se organizace spolupodílela, lze v této souvislosti uvést schůzi starostenských sborů 1. srpna 1920 ve Slezské Ostravě, na které přítomní schválili rezoluci protestující proti rozdělení Těšínska, „*kteřé bylo nerozlučitelnými svazky po 600 let se Slezskem spojeno*“.⁹⁷ K vyřešení situace, jak se ukázalo pouze dočasně, došlo v roce 1920, kdy byla sporná území začleněna do československého státu. Ve 30. letech 20. st. probíhala jednání mezi zástupci Svazu slezských obcí, měst a okresů (vzniklém transformací z Ústředí slezských sborů starostenských v roce 1928), a koordinačním orgánem polských obecních činovníků Zrzeszeniem zastępców gmin se sídlem ve Fryštátě o možném společném postupu v některých otázkách, která však skončila bez výraznějšího výsledku.⁹⁸

Organizační struktura jednotlivých okresních starostenských sborů i centrálních orgánů přetrvávala v podstatě ve stejné podobě, jako v předválečném období.⁹⁹ Ve Slezsku působilo v této době deset okresních starostenských sborů: opavský, vítkovský, hlučinský, bilovecký, klimkovický, slezskoostrovský, fryštátský, bohumínský, frýdecký a českotěšínský.¹⁰⁰

Předsedou Ústředí slezských sborů starostenských byl v popřevratovém období stále Jan Poppe. Na schůzi 23. dubna 1925 byl do této funkce zvolen Jan Jařabáč. Od roku 1928 vedl Svaz slezských obcí, měst a okresů, ustavený po reorganizaci korporace.¹⁰¹ Organizace sídlila až do roku 1926 v Polské (od 1919 Slezské) Ostravě, kdy bylo sídlo přemístěno do Orlové.¹⁰²

Významnou roli hrála kancelář v čele s tajemníkem, který zajišťoval chod sekretariátu,

97 *Starostenské sbory slezské o rozdělení Těšínska a špatném finančním stavu obcí*, Moravsko-slezský deník, č. 207, 2. 8. 1920, s. 1.

98 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 19, č. kart. 4.

99 Jednotlivé okresní starostenské sbory byly organizovány dle jednotlivých soudních okresů a byly nadále dobrovolnými sdruženími, do nichž každá obec s méně než 3000 obyvateli vysílala jednoho zástupce, obec s 3000 až 8000 dva zástupce a nad 8000 tři zástupce. Členem se měl v první řadě stát starosta obce, což ovšem nebylo podmínkou. Na tři roky byl volen výbor, jenž tvořili předseda, náměstek, pokladník, jednatel, tři členové výboru a tři náhradníci. Předseda, náměstek a jednatel byli zároveň delegáty do Ústředí, kterému byl každý starostenský sbor povinen odvádět finanční příspěvky. Vrcholným orgánem Ústředí a později Svazu slezských obcí měst a okresů byly valné hromady konané jednou ročně, které volily předsednictvo. To se mělo scházet pět až sedmkrát do roka, a v jeho čele stál předseda a pět náměstků. K projednávání odborných otázek byly vytvořeny sekce okresních starostenských sborů, měst, okresů, a okresních skupin samosprávných činovníků. ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 1, č. kart. 1.

100 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 4, č. kart. 1; SOKA Frýdek-Místek, Starostenský sbor okresu Frýdek; SOKA Nový Jičín, Okresní starostenský sbor Klímkovice.

101 F. KOTRŠ, Organizační vývoj Svazu slezských obcí, měst a okresů, s. 8–9; Jan Jařabáč (1887–1962), ředitel gymnázia v Orlově a Ostravě-Přivoze, starosta Orlové, krajský školní inspektor, člen moravskoslezského zemského zastupitelstva, člen Československé sociální demokracie. Eva ROHLOVÁ, Jařabáč Jan, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, sešit 10, Ostrava 1998, s. 75–76.

102 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 1, č. kart. 1.

podklady pro jednání vrcholných orgánů Ústředí a Svazu, vyřizoval korespondenci, kopíroval memoranda, prohlášení, usnesení, dobrozdání a posudky, intervenoval u institucí veřejné správy, soukromoprávních korporací a také u významných osobností veřejného života. Tajemník spolupracoval s jednotlivými okresními starostenskými sbory a obcemi, kterým vypomáhal s agendou. Nedílnou součástí jeho pracovní náplně byly přednášky na témata vztahující se k široké problematice obecní samosprávy. Finanční a materiální zabezpečení chodu kanceláře a plat tajemníka hradila zpočátku Národní jednota slezská v Praze. Ta svěřila od 1. května 1918 místo tajemníka prof. Metoději Tesařovi, který měl svoji kancelář na radnici v Polské Ostravě,¹⁰³ ale nevyjasněná situace na Těšínsku, Hlučínsku a Opavsku a omezené aktivity Ústředí přiměly M. Tesaře po půlroce k rezignaci. Až 24. března 1921 byl pověřen prozatímním vedením agendy Ústředí ředitel hospodářského úřadu Slezské Ostravy Adolf Albrecht. V době od 23. dubna 1925 do 1. února 1928 byl tajemníkem Jindřich Fiala ředitel městského úřadů v Orlové, kam bylo přemístěno sídlo Ústředí.¹⁰⁴ 5. září 1928 byl post definitivně obsazen Ferdinandem Kotršem,¹⁰⁵ který úřadoval jako tajemník Svazu a v letech 1935–1938 slezské sekce Ústředí moravkoslezských obcí, měst a okresů.¹⁰⁶

Počet členských obcí kolísal. Např. v roce 1930 bylo členy Svazu slezských obcí, měst a okresů 205 obcí se správou českou a dokonce čtyři obce se správou německou.¹⁰⁷ O dva roky později bylo v 10 starostenských sborech organizováno 193 obcí s českou správou, 11 obcí národnostně smíšených menšinových a 42 místních skupin v obcích s převahou polského nebo německého obyvatelstva.¹⁰⁸ Za jednací řeč byl uznán výlučně jazyk „československý“ (ve zdejší regionu se shodoval s jazykem českým). Ústředí, později Svaz, měly stálé zastoupení v ústředním výboru Slezské pobočky Národní rady československé, v kuratoriu Dopravní a desinfekční ústředny při Státní nemocnici v Zábřehu nad Odrou, České zemské péče o mládež, komisi pro studium racionalizace veřejné správy v Praze a kuratoriu Masarykova jubilejního lidovýchovného fondu pro Těšínsko a Hlučínsko. Svaz byl rovněž podílníkem Moravkoslezského pozemkového hospodářského a stavebního družstva ve Slezské Ostravě.¹⁰⁹

Od 20. let 20. století se datují snahy o vytvoření jednotné organizace sdružující samosprávy v celém Československu. V roce 1920 dal podnět k integraci všech dosavadních

103 Obrana Slezska, č. 6, 11. 5. 1918, s. 4.

104 F. KOTRŠ, *Organizační vývoj Svazu slezských obcí, měst a okresů*, s. 9; M. JUŘICA, *Činnost českých starostenských sborů na Ostravsku*, s. 317.

105 Ferdinand Kotrš (narozen v roce 1884 v Jaktarži u Opavy). Zastával různé funkce ve finanční a hospodářské administrativě. Po roce 1918 byl úředníkem finančního ředitelství v Opavě, v roce 1926 byl jmenován přednostou zemského revizního úřadu v Opavě. Od roku 1928 vykonával funkci tajemníka Ústředí slezských sborů starostenských, později Svazu slezských obcí, měst a okresů. Zasadil se o zlepšení hospodaření této korporace a podílel se organizačně na spojení slezské starostenských sborů s Ústředím moravkoslezských obcí, měst a okresů v Brně. *Tajemník Ferdinand Kotrš padesátinikem*, Naše Obec, roč. 30, 1. 1. 1935, s. 21.

106 Kanceláře tajemníka se nacházely v roce 1935 v místnosti č. 100 v 2. poschodí Nové radnice v Moravské Ostravě a v Opavě na třídě M. Tyrše č. 37.

107 F. KOTRŠ, *Organizační vývoj Svazu slezských obcí, měst a okresů*, s. 10.

108 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 15, č. kart. 4.

109 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 22, 73, 80, č. kart. 5, 9.

korporací Svaz českých měst. Příčinou byla nutnost řešit důležité otázky zákona, který měl upravit hospodaření obcí. Svaz českých měst navázal nejprve styky s moravskými kolegy. Během těchto jednání se zrodila myšlenka vytvořit Ústředí československé samosprávy. Poradní sjezd, jenž se touto problematikou zabýval, se konal 3. října 1920 v Brně. Schválení návrhu na vytvoření organizace prošlo bez námitek. Korporace byla sice ustavena, ale po krátkém čase zanikla. Chyběla vůle k vytvoření funkční organizace, která by dokázala efektivně reprezentovat zájmy všech svých členů. Další pokus o vytvoření centrální instituce se uskutečnil v roce 1928. Mimořádný sjezd, na kterém bylo přijato usnesení o vzniku Českého zemského svazu obcí a měst a okresů, a zvolen byl přípravný výbor, se konal 8. prosince téhož roku. Od počátku se však tento projekt potýkal s nevolí ze strany centrálních státních orgánů, především ministerstva vnitra, které se stavělo proti tomu, aby se okresy jakýmkoli způsobem sdružovaly. Začátkem roku 1930 bylo České zemské Ústředí obcí, měst a okresů přece jen ustaveno, avšak jeho stanovy schváleny nebyly. Společné aktivity jednotlivých korporací Čech a země Moravkoslezské byly redukovány na příležitostná jednání. V Čechách nadále působil samostatný Svaz českých měst (od poloviny 20. let 20. století přejmenovaný na Svaz československých měst a obcí, jehož sekci se v roce 1922 stal Slovenský krajský svaz obcí a miest.¹¹⁰

Nejzávažnějšími faktory z hlediska organizace veřejné správy ovlivňujícími fungování starostenských organizací v době první Československé republiky byla reforma okresního zřízení, v jejímž rámci byla zřízena okresní samospráva, a spojení Slezska a Moravy v Zemi Moravkoslezskou,¹¹¹ s jejímž vznikem se slezská starostenská organizace nikdy nesmířila. Prosazovala župní zřízení a ve svých dokumentech kritizovala „brnocentrismus.“¹¹² Vedení slezského Ústředí se snažilo alespoň zabránit sloučení slezské a moravské starostenské organizace, avšak také zde nakonec došlo k dohodě. 4. května 1928 bylo zvoleno nové tříčlenné předsednictvo Ústředí, v jehož čele stanul opět Jan Jařabáč, který vedl slezskou organizaci, s přestávkou v době 2. světové války, až do definitivního ukončení

110 Lenka ZGRAJOVÁ, *Svaz měst a obcí očima staletí*, nedatováno.

111 I po nezdaru se zavedením župního zřízení v českých zemích na počátku 20. let 20. století (na Slovensku byly župy aktivovány) neustály snahy politické reprezentace o správní reformy. Výsledkem složitých jednání byl zákon č. 125/1927 Sb. o organizaci politické správy ze dne 14. července 1927. Touto právní normou byly země moravská a slezská sloučeny k 1. prosinci 1928 do jednoho správního celku – Země Moravkoslezské. Zastánci tohoto řešení ve Slezsku argumentovali mj. relativně malou rozlohou českého Slezska, a také snahou omezit politický vliv zdejších sudetských Němců a těšínských Poláků. Představitelé starostenských sborů ve Slezsku nebyli vznikem Moravkoslezské země nijak nadšeni. Zmíněným zákonem z roku 1927 byly rovněž zrušeny dosavadní silniční okresy ve Slezsku a v život byly uvedeny korporace územní samosprávy, nazvané okresy. Ty byly organicky spojeny s okresními úřady. Samosprávné orgány okresů – okresní zastupitelstvo, okresní výbor a komise – byly součástí okresních úřadů. Ve Slezsku byly zřízeny tyto politické okresy: Bílovec, Bruntál, Český Těšín, Frýdek, Fryštát, Frývaldov, Hlučín, Krmov a Opava. Statutárním městem byla do roku 1924 Opava. K. SCHELLE, *Vývoj veřejné správy*, s. 300–317.

112 Pregnantně tyto názory dokládá rezoluce Ústředí českých starostenských sborů slezských ze schůze 9. ledna 1927 konané na radnici ve Slezské Ostravě: „České starostenské sbory slezské trvají na tom, aby zákonem přijaté župní zřízení bylo uskutečněno, neboť ono nejlépe vyhovuje potřebám státu... v případě, že vláda neuskuteční župní zřízení, pak zástupci slezských starostenských sborů protestují s největším důrazem jménem českého obyvatelstva slezského proti úmyslu vlády připojit Slezsko k Moravě... neboť má tytéž podmínky ku své další existenci jako Čechy a Morava. Připojení Slezska k Moravě poškodilo by těžce slezské obyvatelstvo, jeho životní a hospodářské zájmy.“ ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 53, č. kart. 7.

její činnosti v 50. letech 20. století. Na tomto jednání bylo předběžně rozhodnuto o připojení k moravské starostenské organizaci. Ještě v říjnu téhož roku však někteří zástupci slezských starostenských nebyli s tímto krokem smíření a na schůzi slezskoostravského starostenského sboru přijali poněkud šalamounské usnesení, kterým se přihlásili k vytvoření celostátní korporace sdružující samosprávy, ale zároveň odmítli vytvoření jednotné moravkoslezské organizace.¹¹³ Odpor Slezanů byl však definitivně překonán a 29. listopadu 1928 rozhodla valná hromada o změně názvu organizace z Ústředí starostenských sborů slezských na Svaz slezských obcí, měst a okresů, který byl 4. května 1929 začleněn do nového Ústředí moravkoslezských obcí, měst a okresů. Do roku 1934 Svaz fungoval jako jeho relativně autonomní jednotka. Z hlediska organizace Svazu byla důležitá klauzule, podle které byl jeho předseda, nebo úřadující místopředseda, automaticky kooptován do předsednictva Ústředí moravkoslezského. V roce 1929 došlo také k organizačním změnám uvnitř samotného Svazu, v rámci něhož byly ustaveny sekce: 1) okresních starostenských sborů, 2) měst a 3) okresních výborů, která sdružovala delegáty nově zřízené okresní samosprávy. Snahy o další centralizaci moravkoslezské starostenské organizace se odrazily v usnesení předsednictva Ústředí z 12. května 1931, kterým byly ustaveny k „účelné organizaci práce ve sborech, zvláště oboru hospodářském“ v zemi moravkoslezské čtyři obvody přidělené jednotlivým referentům, z nichž čtvrtý, zahrnující východomoravské starostenské sbory¹¹⁴ a obvod Slezského svazu obcí, byl přidělen tajemníku Ferdinandu Kotršovi.¹¹⁵ Dne 10. května 1934 odsouhlasila valná hromada Ústředí moravkoslezských obcí, měst a okresů a Svaz slezských obcí, měst a okresů úmluvu o přetvoření Svazu na slezskou sekci při moravkoslezském Ústředí a s tím související změny organizačního řádu. Předsedou slezské sekce byl zvolen opět J. Jařabáč a tajemník Svazu se automaticky stal tajemníkem slezské sekce.¹¹⁶

Aktivity vrcholných orgánů Ústředí, Svazu a slezské sekce a okresních starostenských sborů v letech 1918–1938

Starostenská organizace ve Slezsku mohla po roce 1918 navázat na své aktivity před první světovou válkou a rozvíjet všestrannou činnost, jako „*neustranné, nepolitické poradní sbory samosprávných svazků, a samosprávných činitelů, které můžou značně přispět k věcnému projednání otázek samosprávy, které čekají na své vyřízení, ať už zákonnou a jinou normativní úpravou nebo při praktickém provádění v obcích a okresech*“.¹¹⁷ Hlavní náplň činnosti centrálních orgánů starostenských organizací (jimiž zůstaly valné hromady, předsednictvo a předseda) a tajemníka, který zastával nadále jednou z klíčových funkcí, lze vy-

113 „*Schůze starostenského sboru okresu slezsko-ostravského projevuje ochotu zorganizovati se dle organizačního řádu jednotného pro celý stát, nepřeje si však, aby organizace slezské sloučily se s moravskými, tedyž bude utvořena jednotná správa moravkoslezské země*.“ ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 4, č. kart. 1.

114 Východomoravské starostenské sbory se sídly ve Frenštátě pod Radhoštěm, Hranicích, Novém Jičíně, Lipniku nad Bečvou, Valašském Meziříčí, Místku, Moravské Ostravě, Příboru, Rožnově pod Radhoštěm a Vsetíně.

115 Naše obec, roč. 26, č. 1, 22. 5. 1931, s. 183. Pro sekretariát byl rovněž schválen nový služební a kancelářský řád.

116 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 1, č. kart. 1.

117 Antonín ŽÁČEK, *Do Nového roku v samosprávě*, Naše obec, roč. 24, č. 1, 4. 1. 1929, s. 3.

mezit do několika bodů. Obecně je možné konstatovat, že prosazování českých národních zájmů, které byly z velké části saturovány vznikem republiky, ustoupilo dalším úkolům, které charakterizuje pasáž z organizačního řádu slezského Ústředí z roku 1922: „*povznesení obecní, okresní a zemské samosprávy, prohloubení státního a občanského vědomí ve všech vrstvách lidu a jeho politické a občanské morálky... odrážení útoků na samosprávu ve Slezsku a práce pro národohospodářský, kulturní a mravní vývoj obyvatelstva ve Slezsku*“.¹¹⁸

Prvořadým problémem v tomto období se jevílo hospodaření obcí, jejichž ekonomická situace byla složitá již před rokem 1914, avšak do centra pozornosti starostenských sborů se dostala až v poválečné době. Ústředí se zasazovalo především o navýšení finančních prostředků směřujících do obecních rozpočtů. V roce 1920 bylo vypracováno memorandum, zahrnující stížnosti na kritický stav obecních financí adresované ústředním orgánům státní správy. Ústředí požadovalo mj. zvýšení daňových odvodů dlužných společností jednotlivým obcím, ve kterých tyto podniky působí. Vážnost situace dokládá i záměr obecních výborů, resp. správních komisí „*na své funkce resignovati, nebude-li sanace financí samospráv v nejkrajší době vyřešena*“.¹¹⁹ Vedení starostenské organizace vypracovalo připomínky k zákonům přijatým či připravovaným v letech 1921–1930, které výrazně zasahovaly do ekonomické situace obcí a omezovaly jejich příjmy.¹²⁰ Dle názorů kritiků tím byl omezen nejen rozvoj obcí, ale ohrožena jejich samotná existence. Ani po důrazných intervencích se však alarmující stav zásadním způsobem nezměnil, a tak bylo jediným hmatatelným výsledkem snah starostenských sborů zřízení poradního orgánu u ministerstva financí, který se těmito otázkami zabýval.¹²¹

Faktem je, že v průběhu celého období trvání Československé republiky docházelo k postupnému omezování pravomocí samosprávy na úkor státní správy.¹²² Je nutno zdů-

118 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 1, č. kart. 1.

119 Dopis J. Poppého z 15. 6. 1921 adresovaný Ústředí československé samosprávy v Praze. ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 52, č. kart. 7.

120 Jednalo se především o novely k zákonům č. 329/1921 Sb. a 125/1927 Sb. Obce byly např. nuceny snížit výšku obecních přírůžek maximálně na 200 % (pouze v ojedinělých případech bylo možno tuto výši překročit). *Daňová reforma a naše samospráva*, Obrana Slezska, č. 48, 26. 11. 1926, s. 1.

121 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 52, č. kart. 7.

122 Jak uvádí Karel Schelle: „*Konec první republiky se blížil a s ním i konec správního systému, v němž ovšem obecní samospráva jak svým postavením, tak i vzhledem k finančně hospodářským možnostem stále více se nacházela na jeho samém okraji, zcela v podřízenosti a v hospodářské závislosti na státní správě*“ K. SCHELLE, *Vývoj veřejné správy v letech 1848–1948*, s. 347. Rozhořčení, které vyvolal postoj vládních institucí k obecnímu hospodaření, ilustruje proslav předseď slezskoostravského okresního starostenského sboru Jana Končického na sjezdu moravkoslezské obecní a okresní samosprávy v Přerově v roce 1936: „*Územní samospráva má nesporně lví podíl na osvobozenckém hnutí předválečném a na zásluze o znovuzřízení samostatnosti našeho státu (jak bylo uvedeno výše, samospráva se stavěla povětšinou k Rakousku-Uhersku loajálně a vyjadřovala oddanost k habsburskému trůnu. Hlavními protivníky českých obecních činovníků nebyl císařský režim, nýbrž Němci (pozn. autora)) a s opravdovým rozhořčením pozoruje, že tato samospráva postupně je oklešťována a otloukána těmiž opatřeními, které chystala rakouská vláda ku potlačení českého živlu. Opatření tato se odůvodňují státními zájmy, ale je hodně blízko u pravdy, že vyvěrají ze snahy vysoké byrokracie zmocniti se veškeré správní moci a omeziti vliv zástupců lidu, jak se stalo v okresní a zemské správě, ne-li úplně je vypuditi z veřejné správy [...] Velká část úřednictva v ústředních úřadech, ale i v nižších stolicích jsou odchovanci staré rakouské monarchie a nedovede se vžiti do moderní veřejné správy demokra-*

raznit, že proti tomuto trendu protestovala obecní samospráva nejen ve Slezsku, jak o tom svědčí také hektické aktivity Svazu československých měst a obcí.¹²³

Další oblastí zájmu starostenské organizace byla pozemková reforma, již se Ústředí intenzivně věnovalo ve 20. letech. Kritika byla směřována na majitele velkostatků, kteří byli současně vlastníky uhelných dolů a usilovali o omezení či dokonce znemožnění reformy na Ostravsku, Těšínsku a Hlučínsku. Šlo především o majetky hraběte Wilczka, řádu Německých rytířů, rodů Blücherů a Lichnowských. Ústředí se zasazovalo o přidělení půdy obcím, drobným zemědělcům a horníkům, a zestátnění tzv. zbytkových statků.¹²⁴ Za součinnosti Svazu bylo v roce 1932 ustaveno Sdružení českých obcí okresu opavského pro společnou správu lesů se sídlem v Hrabyni.¹²⁵

I po vzniku Země Moravskoslezské starostenská organizace stále prosazovala své kandidáty do vysokých funkcí ve veřejné správě, ať už na úrovni zemské či nižších instancí. Korporace neplédovala ani pro navrhované spojení Moravské a Slezské Ostravy, jehož projekt vznikl záhy po roce 1918.¹²⁶ Ústředí by se smířilo se vznikem Velké Ostravy pouze pod podmínkou, že by byla přičleněna k Slezsku, což dokazuje dopis z 27. ledna 1922, jenž byl adresován ministerské radě, a ve kterém Ústředí varovalo před nepřipojením šesti obcí okresu slezskoostravského do navrhovaného území města: „*jelikož bez nich jest ohrožena česká většina v příští Velké Ostravě. 51 000 v ohromné většině českých obyvatel slezských obcí zaručí příští Velké Ostravě český charakter. Velká Ostrava budiž přičleněna k Slezsku*“.¹²⁷ Ke sloučení Moravské a Slezské Ostravy došlo až v období nacistické okupace v roce 1941. V rámci správní problematiky projednávané Svazem slezských obcí měst a okresů lze dále uvést snahy o zřízení okresního a berního úřadu pro soudní okres slez-

tické. Příznaky zaujatosti proti samosprávným činovníkům nesou veškeré tak zvané finanční novely k zákonu č. 329 z roku 1921, který jediný měl snahu prospěti samosprávě. Korunou těchto opatření je zákon č. 125 z roku 1927“. ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 48, č. kart. 6.

123 Největší odpor vyvolala tzv. druhá finanční novela z roku 1927. Neúnosná finanční situace měst a obcí, kterou zapříčinil zmíněný zákon v kombinaci se zákonem o přímých daních, byla důvodem protestů nejen starostenských organizací na Moravě a ve Slezsku, ale také v Čechách. Svaz československých měst proto svolal na 16. března 1930 do Prahy k tomuto bodu mimořádný sjezd. Delegáti formulovali své připomínky a požadovali rychlé projednání novelizace zákona a nápravu řady ustanovení. Ministerstvo financí pak vypracovalo nový návrh zákona (třetí finanční novetu), který neprodleně projednal stálý výbor Svazu a své stanovisko ihned předložil odpovědným ministrům. Napjatá situace mezi politickými stranami v zákonodárných sborech však projednání návrhu zákona neumožnila. Mezidobí využilo ministerstvo financí k přepracování svého původního návrhu, přičemž zapracovaly se i některé svazové připomínky. Zákon vydaný v listopadu roku 1930 byl ale Svazem chápán pouze jako východisko z nouze a probíhala další jednání. 30. listopadu 1930 se k tématu dokonce sešel další mimořádný sjezd. Účastníci vyjádřili obavy, že ani nový zákon o úpravě finančního hospodaření svazků územní samosprávy nepřinese obcím výraznější úlevy. Zadlužování obcí se zvyšovalo. J. ČERNOHORSKÝ, *Svaz měst a obcí očima staletí*, s. 17. Blíže k zákonným úpravám hospodaření. K. SCHELLE, *Vývoj veřejné správy v letech 1848–1948*, s. 344–346.

124 Zákon č. 215/1919 Sb., podle něhož měly být zabráný pozemky nad 150 ha zemědělské půdy a 250 ha veškeré půdy pro účely pozemkové reformy, nebyl proveden důsledně. Nepřidělené pozemky včetně inventáře a budov vytvořily tzv. zbytkové statky. Například zemědělská a lesní půda ve vlastnictví hraběte Jana Wilczka měla být převedena na obce Svinov a Krásné Pole.

125 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 66, č. kart. 8.

126 Ed. Karel JIŘÍK, *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993, s. 272–273.

127 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 49, č. kart. 7.

skostravský, přeložení okresní správy politické z Fryštátu do Orlové a ponechání soudního i berního úřadu v Klimkovicích. Ústředí i Svaz byly také iniciátorem staveb nových, moderních radnic.¹²⁸ Organizace spolupracovala s Moravskoslezskými elektrárnami, a. s., a zasazovala se o výstavbu Třebovické elektrárny, jež byla zahájena v roce 1931.

V polovině 20. let vydalo Ústředí několik prohlášení, ve kterých upozorňovalo na pováživý stav politického života a protestovalo „*proti zneklidňování našeho veřejného života v době těžké hospodářské krize odpornými politickými aférami*“.¹²⁹ Což byla pravděpodobně nářážka na tzv. Gajdovu aféru, která v roce 1926 rozjitřila veřejné mínění.¹³⁰

V 30. letech se dostávaly do popředí problémy spojené s hospodářskou krizí. V centru pozornosti byla opatření ke snížení nezaměstnanosti. Sbory se snažily apelovat na zaměstnavatele, aby zachovali pracovní místa, především v dolech, zasazovaly se o snížení cen uhlí pro sociálně slabé a spoluorganizovaly stravovací akce pro nejchudší.

Prioritou v oblasti zdravotní péče bylo zachování Epidemiologické nemocnice v Zábřehu. Na počátku 30. let organizace propagovala akce v rámci Týdne péče o zdraví venkova, zaměřené především na léčbu tuberkulózy. Ústředí a Svaz se dále angažovaly v rozvoji českého školství ve Slezsku. Korporace iniciovala výstavbu škol¹³¹ a pokoušela se zajistit finanční příspěvky na jejich provoz.¹³² Sbory se v roce 1926 zasazovaly o ustavení zemské školní rady pro Slezsko.¹³³

Nemalá pozornost byla věnována zřizování kanalizace a regulaci vodních toků. Organizace se snažila zprostředkovat finanční prostředky obcím, které tyto nákladné projekty hodlaly realizovat.¹³⁴ Dopravní tematika zahrnovala náročné investiční akce, jako byly výstavba elektrické dráhy Orlová – Lazy, prodloužení silnice Frýdek – Bruzovice přes Žermanice do Bludovic, zřízení obecní cesty ve Zbyslavicích či most přes Lučinu v Bartovicích.¹³⁵

Starostenské sbory měly své zástupce v mnoha korporacích např. ve slezské odbočce Národní rady československé¹³⁶ či Štefánikově společnosti. Svou činnost prezentovala korporace na průmyslových, zemědělských, živnostenských, osvětových a kulturních výstavách v Orlové, Opavě a Brně. V roce 1929 se podílela na zpracování monografie o ostravsko-karvinském revíru, obsahující stručnou historii některých obcí v regionu.¹³⁷

128 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 54, č. kart. 7.

129 Obrana Slezska, č. 42, 15. 10. 1926, s. 2.

130 Antonín KLIMEK – Petr HOFMAN, *Vítěz, který prohrál: generál Radola Gajda*, Praha – Litomyšl 1995.

131 Například v Porubě u Orlové nebo Lískovci. Tajemník také intervenoval za výstavbu české školy v Lískovci, kterou měla finančně podpořit Báňská a hutní společnost, „aby zmíněná společnost aspoň částečně odčinila škodu, kterou národní věci způsobila v Lískovci u Frýdku přesídlením asi 300 rodin německých z Nýdku do nové dělnické kolonie u Lískovce, kde bude pravděpodobně stavět na své útraty německou školu.“ ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 44, č. kart. 6.

132 Například ve Vřesině, Orlové, Jaktari, Pudlově.

133 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 42, č. kart. 6.

134 Například regulace potoku Stružka v Petřvaldě.

135 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 70, č. kart. 9.

136 Jimiž byli Jan Jařabáč, František Zelníček a Vincenc Nosek.

137 *Moravská Ostrava a Ostravsko-karvinský kamenouhelný revír*, Berlín 1930.

Tajemník přispíval články do časopisu Naše obec, Matičního zpravodaje a Obrany Slezska.

Z nesmělých pokusů o navázání kontaktů se zástupci polských a německých samospráv v této době lze jmenovat pouze několik informativních porad o volbách do zastupitelstev slezských obcí a měst. Ne zcela vyřešený česko-německý konflikt naopak ilustrují soudní spor českých členů zastupitelstva v Koutech s německým starostou o jazyk tiskopisů a oběžníků obce,¹³⁸ nebo dokumenty starostenských sborů, ve kterých byly uváděny výzvy k nápravě domnělého či skutečného „znevýhodnění českého obyvatelstva proti Polákům“.¹³⁹

Kromě tohoto výčtu se ve 20. a 30. letech 20. století angažovalo v mnoha dalších kauzách.¹⁴⁰ Nedílnou součástí aktivit byla vzdělávací činnost pro činovníky a zaměstnance samosprávy formou přednášek a tzv. samosprávných kurzů.¹⁴¹

K 10. výročí vzniku Československé republiky vyzýval Svaz jednotlivá obecní zastupitelstva k slavnostním zasedáním, v roce 1930 spoluorganizoval oslavy 80. narozenin T. G. Masaryka a v tomtéž roce jeho zástupci v čele s J. Jařabáčem, který byl zároveň orlovským starostou, uvítali v Orlové prezidenta při jeho návštěvě regionu.

Starostenská organizace byla pořadatelem sjezdů v Opavě a Orlové, jehož se účastnili jak členové Ústředí, resp. Svazu a později slezské sekce moravkoslezského Ústředí, tak také zástupci obcí, které se práce této organizace neúčastnily. V hlavním projevu 24. května 1931 na sjezdu konaném v Opavě u příležitosti 25. výročí Svazu slezských obcí, měst a okresů, shrnul předseda Svazu Jan Jařabáč dosavadní působení organizace a poděkoval jeho zakladatelům, kteří se „neohroženě postavili do boje proti německému útisku, germanizačnímu úsilí, probouzeli zájem o práva českého lidu a šířili poučení a vzdělání, aby zjednali podmínky pro svobodný, národní, kulturní a politický vývoj ve Slezsku“.¹⁴² Rezoluce ze sjezdu v Orlové konaného o šest let později v roce 1937 shrnovala konkrétní úko-

ly, které si starostenská organizace ve Slezsku předsevzala na další období.¹⁴³ Vzhledem k dramatickým událostem, které bezprostředně následovaly, však zůstala většina těchto záměrů nesplněna.

V době zhoršující se mezinárodně-politické situace v druhé polovině 30. let 20. století, jednaly sbory o narůstajícím německém nacionalismu, a jak se v dokumentech uvádí: „vzmáhajícím se „hahnkrajclerství“.“¹⁴⁴ V souvislosti s nástupem nacistů k moci v Německu a jejich vlivem na místní německé obyvatelstvo protestoval okresní starostenský sbor hlučínský „co nejdůrazněji proti protistátním rejdům svedených lidí, ponejvíce nerozumných mladíků“.¹⁴⁵ Sbory se zabývaly problematikou civilní obrany, např. pořízením plynových masek pro obyvatelstvo. Projednávala se opatření při náletech, probíhaly kurzy brannosti a civilní obrany. Starostenské sbory také přijaly několik rezolucí k henleinovským provokacím.¹⁴⁶ Zasazovaly se rovněž o zřízení místních poradních výborů pro protiletadlovou ochranu.¹⁴⁷ Ve svých dokumentech se organizace pozastavuje nad některými akcemi počínající polské iredenty na Těšínsku v roce 1936.¹⁴⁸ Zástupci českých samospráv požadovali, aby při řešení požadavků polských politických stran „nebyly činěny ústupky za hranici příslušných zákonů“. Měla být věnována „patřičná pozornost cizincům zaměstnaným v průmyslu v pohraniční a při opevňovacích pracích, zejména na vedoucích místech“. Také okresní starostenský sbor českotěšínský neskrýval obavy z narůstajících polských požadavků. Např. na valné hromadě sboru v roce 1935 byla přijata rezoluce k parlamentním volbám, ve které se praví, že „celé pohraničí na Těšínsku je znepokojová-

138 Tajemník Ústředí zde figuroval jako poradce české strany. ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 29, č. kart. 7.

139 Jako příklad byli uvedeni čeští evangelíci augšpurského vyznání na Těšínsku. Rozpad Rakousko-Uherska v roce 1918 přinesl i vážné změny do evangelické církve na Těšínsku. Některé sbory se připojily k Československé církvi evangelické, jiné k Německé evangelické církvi a další k polské evangelické církvi se sídlem ve Varšavě. Poté, co byla roku 1920 definitivně část Těšínska přičleněna Československu, ocitlo se na československém území šest evangelických sborů, které se dříve připojily k polské evangelické církvi (Dolní Bludovice, Bystřice, Komorní Lhotka, Návší, Orlová a Třinec). Tyto sbory vytvořily novou církev nazvanou Augšburská evangelická církev ve východním Slezsku v Československu. Československá vláda církev uznala svým usnesením z 24. května 1923. Po celou dobu první republiky si církev zachovala výrazně polský charakter a představovala jeden z nejvýznamnějších faktorů posilujících polskou národnost v české části Těšínska. Daniel SPRATEK, *Stručné dějiny Slezské církve evangelické augšburského vyznání*, Slezská církev evangelická augšburského vyznání, farní sbor v Návší, dostupné online: http://www.enavsi.cz/etc/soubor_16.pdf, [cit. 23. 7. 2010].

140 Například v roce 1931 vedl Svaz jednání o zachování tzv. Gutsbezirku v Holasovicích. Ta se týkala pozemků nacházejících se v Německu, ale patřících občanům Československé republiky. Svaz společně s obcemi požadoval přísnou kontrolu pohybu Romů, zjišťování míst jejich noclehů a pokud možno jejich vytěšňování za hranice obcí. Kuriózním případem byla žádost obce Plesné u Zemského úřadu v Brně ve věci náhrady výloh spojených s exhumací a pitvou neidentifikované mrtvoly.

141 Školení, která zajišťoval tajemník, se týkala obecních a školních rozpočtů, povinnosti obcí přispívat na ošetrovné na léčení chudých obecních příslušníků atd.

142 Oslava čtvrtstoletí trvání Svazu slezských obcí, měst a okresů, Naše obec, roč. 26, č. 12, 5. 6. 1931, s. 197.

143 Oblast dopravy: převzetí všech důležitých silnic okresních do státní nebo zemské správy, zřízení silničního spojení mezi Šilheřovicemi a Bohumínem, stavba mostu přes Odru na silnici Pudlov-Antošovice, podpora výstavby horských silnic, zejména v Beskydech (např. Jablunkov – Frýdek), jejichž účelem mělo být „povznesení turistiky a zlepšení hospodářských poměrů horských krajů“, pokračování ve výstavbě dálkové komunikace Slezská Ostrava-Čadca, zejména úseku Orlová-Poruba-Petrvald, zřízení nadjezdů přes státní dráhu nad košicko-bohumínskou dráhou v Bystřici nad Olší a druhé koleje ostravsko-frýdlantské dráhy, převzetí Slezských zemských drah a bohumínské městské elektrické dráhy do státní správy; Oblast vodohospodářská: výstavba průplavu Odra-Dunaj-Labe, regulace Moravice, Opavice, Odry, Lučiny, Ostravice, Morávky a Petřvaldské Stružky, zřízení údolní přehrady na Moravici pod Kružberkem, úprava vodního práva a zákona o rybářství; Problematika průmyslu: prosazování výstavby nových závodů jako náhrady za zaniklé výrobní kapacity (např. textilní továrny ve Frýdku), jako jedno z opatření snižujících nezaměstnanost v regionu; Oblast školství: zřízení obchodních akademií na Těšínsku a Opavsku, učitelského ústavu na Těšínsku, české střední školy ve Frýdku, reálné školy ve Fryštátě, měšťanské školy v Novém Bohumíně, dobudování vyšší průmyslové školy v Karvině, finanční výpomoc obcím Rychvald a Německá Lutyně (dnes Dolní Lutyně) na vybavení měšťanských škol mobiliářem a školními pomůckami; Oblast veřejné správy: prosazování změn některých obvodů politických a soudních okresů, zřízení expozitury zemského úřadu pro záležitosti Slezska v Opavě, prosazování Slezanů, obzvláště občanů Hlučínska a Těšínska, do funkcí v úřadech státní správy a státních drahách, snížení daňových břemen obcím. *Resoluce samosprávného sjezdu v Orlové*, Naše obec, roč. 32, č. 12, 18. 6. 1937, s. 191–193.

144 V jednom ze zápisů ze schůze se uvádí, že „svedení lidé nelekají se ani provokovati četnictvo a pohraniční stráž. Okresní úřady v Opavě a v Hlučíně mají vydati vyhlášky, aby občané podléhající svodům z tuzemska i ze zahraničí byli varováni před následky svých nerozumných činů.“

145 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 8, č. kart. 2.

146 Tamtéž.

147 Mimo jiné v Hlučíně, Chuchelné, Kravařích, Petřkovicích a Třebovicích.

148 Například vytloukání oken v českých školách a v bytech českých učitelů.

no nepřátelskými počiny štváčů z Polska...a výsledky voleb mají přesvědčit také zahraničí, že těšínské obyvatelstvo nedbá a zavrhuje veškeré štvání živlů nepřátelských našemu státu“.¹⁴⁹ V době bezprostředního ohrožení republiky se zástupci starostenských sborů účastnili manifestačního tábora na Ostré Hůrce u Háje u Opavy konaného 15. září 1938.

Situace starostenských sborů v době 2. světové války

Důsledky Mnichovské dohody a polský zábor Těšínska v roce 1938 násilně zasáhly do chodu veřejné správy, včetně aktivit starostenských sborů ve Slezsku. Na zabraných územích Hlučínska, větší části Těšínska, byla činnost organizace okamžitě ukončena. Na zbylém území (soudní okresy Frýdek a Slezská Ostrava) fungovala do roku 1940 resp. 1941, i když ve značně okleštěné podobě. K 1. prosinci 1938 byly uzavřeny kanceláře slezského sekretariátu Ústředí moravkoslezských obcí, měst a okresů v Moravské Ostravě a Opavě¹⁵⁰ a celá agenda sekretariátu byla přemístěna přímo do sídla Ústředí v Brně.¹⁵¹ Samotné Ústředí moravkoslezských obcí, měst a okresů, s velmi omezenou působností, přetrvalo období protektorátu. Podřízeno bylo dohledu protektorátních úřadů a Národního souručenství.¹⁵²

Kromě zpráv o aktivitách slezskoostravského sboru, nemáme o zbylých dvou sborech prakticky žádné informace. Pravděpodobně záhy ukončily činnost (okresní starostenský sbor frýdecký v roce 1940).¹⁵³

Starostenský sbor slezskoostravský v letech 1938–1941 vstupoval do složité situace druhé poloviny roku 1938 v čele s Janem Kunčickým. Zabýval se problematikou uprchlíků z polského záboru.¹⁵⁴ V říjnu protestoval memorandem zaslaným vládě proti excesům polských okupačních jednotek. Na jednání sboru 12. listopadu 1938 byla podána zpráva o jednání deputace, jejímiž členy byli předseda sboru Kunčický, poslanec Špaček a předseda Matice osvěty lidové Holeš 5. listopadu 1938 s ministrem zahraničních věcí dr. Františkem Chvalkovským ve výše zmíněné věci. Ministr delegaci sdělil „že vynaloží všechny své síly, aby zachránil zbytek těšínské půdy a lidu, včetně dolu Ludvík (v Radvanicích, pozn. autora)“ a že soudní okres slezskoostravský, včetně Hrušova a Radvanic zůstane v ČSR, což bylo přítomnými přijato s úlevou. Všichni však shodně konstatovali katastrofální situaci, která okupací vznikla. Obdobná delegace jednala s generálem Hrabčikem. Ten prohlásil, že jámy Ludvík a Oskar obdržel od polského gen. Bortnovského „jako dar vojáka vojákoví“. Členové sboru si také postesklí, že Ústředí moravkoslezských obcí, měst a okresů v Brně projevilo malý zájem o situaci, která ve Slezsku vznikla po polském

149 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 8, č. kart. 2.

150 AMO, Archiv města Slezská Ostrava, inv. č. 528, č. kart. 145.

151 Které se nacházelo na České ulici č. o. 28.

152 Národní souručenství byla jediná povolená politická strana v Protektorátu Čechy a Morava. Zanikla v květnu 1945. Viz Pavel VEČEŘA, *Národní souručenství. Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004, II. díl: období 1938–2004*, Brno 2005, s. 1091–1103.

153 Druhým a posledním ze sborů, o kterém máme z tohoto období informace je okresní starostenský frýdecký. Jeho představitelé dojednali s Oberlandratem v Moravské Ostravě konání schůze sboru 21. ledna 1940. O jeho dalším působení se zprávy nedochovaly. ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 2, č. kart. 6.

154 Výdej stravovacích lístků, vybudování dočasných ubytoven atd.

záboru. V roce 1940 sbor jednal o problematice regionálního školství, regulaci Ostravice a Lučiny, přidělech obuvi a oděvů pro potřebnou mládež. Nadále se probírala neutěšená finanční situace obcí a jednalo se o spolupráci s Národním souručenstvím.¹⁵⁵

Důsledkem vládních nařízení č. 150/1941 Sb., a 236/1941 Sb., jimiž se zrušil soudní okres Slezská Ostrava a Moravská Ostrava byl prohlášena za město se zvláštním statutem, bylo připojení všech obcí okresu slezskoostravského k Moravské Ostravě.¹⁵⁶ V důsledku těchto opatření Ústředí moravských obcí, měst a okresů v Brně rozpustilo okresní starostenský sbor slezskoostravský k 1. červenci 1941. Tím také skončil tento sbor definitivně svoji činnost, neboť po válce bylo sloučení s Moravskou Ostravou zachováno.

Organizace Ústředí moravkoslezských obcí, měst a okresů ve Slezsku v letech 1945–1950

Dějinným paradoxem je, že ani ukončení druhé světové války nepřineslo Těšínsku tolik očekávané uklidnění situace a hrozilo opětné propuknutí česko-polského konfliktu, neboť Polsko požadovalo připojení již dříve nárokovaného území. Spor o Těšínsko vyřešila až smlouva mezi Československou republikou a Polskou lidovou republikou o konečném vytyčení státních hranic, podepsaná ve Varšavě 13. června 1958.¹⁵⁷ Tato problematika se však v dokumentech organizace, sdružující od konce války předsedy národních výborů, prakticky neobjevuje.

Novými orgány veřejné správy se v posledních dnech války staly národní výbory, které vznikaly většinou neformálně aklamací na shromážděních občanů.¹⁵⁸ V místech s převládajícím množstvím „státně nespolehlivého obyvatelstva“ byly ustaveny správní komise jmenované vládními orgány. Národní výbory (dále jen NV) a správní komise kumulovaly funkce státní správy i samosprávy a měly v této složité době široké pravomoci k zajišťování mimořádných úkolů. Nejvyšším orgánem v Zemi Moravkoslezské se stal zemský národní výbor (dále jen ZNV) v Brně, který měl svou expozituru v Moravské Ostravě. V průběhu let 1945–1950 došlo k dvěma změnám, které měly dopad na působnost okresních sborů předsedů NV a to zrušení samostatného správního okresu Frývaldov a jeho začlenění do okresu Jeseník v roce 1947 a vznik okresu Vítkov v roce 1949.¹⁵⁹

Krátce po válce byla obnovena činnost Ústředí moravkoslezských obcí, měst a okresů. Vzhledem k tomu, že Ústředí působilo v době okupace, byla v něm zavedena národní správa. Rozhodnutím zemského národního výboru v Brně 25. května 1945 se předsedou

155 ZA Opava, ÚSbSt, inv. č. 4, č. kart. 1.

156 S Moravskou Ostravou bylo sloučeno osm obcí z politického okresu Frýdek: Heřmanice, Hrušov, Kunčice nad Ostravicí, Kunčičky, Michálkovice, Muglinov, Slezská Ostrava a Radvanice a čtyři obce z politického okresu moravskoostravského: Nová Bělá, Stará Bělá, Hrabová a Výskovice.

157 Jiří FRIEDL – Zdeněk JIRÁSEK, *Rozpačité spojenectví. Československo-polské vztahy v letech 1945–1949*, Praha 2008.

158 J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 443.

159 Josef BARTOŠ – Jindřich SCHULZ – Miloš TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, svazek XIII. Okresy: Bruntál, Jeseník, Krnov*, Olomouc 1994; J. BARTOŠ – J. SCHULZ – M. TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, svazek XIV. Okresy: Opava, Bílovec, Nový Jičín*, Olomouc 1995.

národní správy stal prof. JUDr. Vladimír Vybral a jeho zástupcem Jan Jařabáč.¹⁶⁰ Národní správa Ústředí svou směrnicí č. 1. ze 17. července 1946 iniciovala ustavení okresních sborů předsedů národních výborů na Moravě i ve Slezsku. Z hlediska teritoriální působnosti se sbory konstituovaly v jednotlivých politických okresech, což byla změna oproti dřívějšímu stavu, kdy byly ustavovány v rámci okresů soudních. Význam tohoto rozlišení zanikl v roce 1949, kdy byly sloučeny obvody politických a soudních okresů.¹⁶¹ Ve Slezsku po roce 1945 vyvíjely činnost okresní sbory předsedů národních výborů (OSPNV) se sídly v Krnově, Bruntálu, Opavě, Vítkově, Bílovci, Fryštátě, Českém Těšíně a Frýdku-Místku.

V souvislosti s novou organizační strukturou moravskoslezského Ústředí převzal nad slezskými sbory dohled jeho sekretariát v Nové radnici v Moravské Ostravě zřízený v roce 1946.

Do chodu veřejné správy zasáhl zásadním způsobem komunistický převrat v únoru 1948. Od 21. února, v době vládní krize, byly zakládány akční výbory Národní fronty, které v rámci tzv. očisty od „reakčních sil“ prováděly rozsáhlé personální čistky v národních výborech a mj. také v Ústředí moravskoslezských obcí, měst a okresů. Uvolněná místa obsazovali lidé loajální k novému režimu. Ústava 9. května s konečnou platností definovala národní výbory jako „nositele a vykonavatele státní moci v obcích, okresech a krajích.“ K zhodnocení dosavadních kroků v reformě NV a projednání jejich postavení a úkolů v nové politické situaci byl svolán první celostátní sjezd národních výborů, který se sešel v červnu 1948. Pracovníci veřejné správy se zde manifestačně přihlásili k realizaci programu poúnorové vlády a přijali tzv. Kroměřížský program, v němž byly charakterizovány základní úkoly, působnost a způsob výkonu veřejné správy NV.¹⁶²

Zákonem z 21. prosince 1948 byla s účinností od 1. ledna 1949 zřízena nová soustava krajů. České Slezsko bylo v rámci této reformy zahrnuto do kraje Ostravského, pouze okres Bruntál byl přiřazen do kraje Olomouckého. Do konce roku 1949 byl systém NV v zásadě dobudován.

Jedním z důsledků reformy veřejné správy realizované po roce 1948, které byly cíleně zaměřené na její centralizaci a plné podřízení kontrole státu, byla snaha o omezení pravomocí samosprávných organizací, včetně jejich práv sdružovat se v dobrovolných, zájmových korporacích. Tento tlak vyvrcholil v roce 1950, kdy bylo rozhodnuto o ukončení činnosti Ústředí moravskoslezských obcí, měst a okresů a její sesterské organizace Českého zemského ústředí obcí, měst a okresů v Praze. V obou organizacích byly ustaveny správní komise, které pod dozorem ministerstva vnitra provedly jejich likvidaci, o níž bylo rozhodnuto 10. června 1950. Současně zanikly okresní sbory předsedů NV.¹⁶³

160 ZNV potvrdilo ve funkcích oba činovníky i na svém zasedání 25. března 1947. Ústředí moravskoslezských obcí, měst a okresů v nové republice, *Naše obec*, roč. 37, č. 1, 1. 1. 1946, s. 2; *Nová národní správa Ústředí*, *Naše obec*, roč. 38, č. 6, 1. 6. 1947, s. 124.

161 Na základě zákona číslo 320/1948 Sb., „o územní organizaci krajských a okresních soudů“ došlo ke sloučení organizace státní správy a územní organizace soudů.

162 Vladimír ČECHÁK, *Vývoj veřejné správy v Československu a České republice (1945–2004)*, Praha 2004, s. 54.

163 Správní komise vyzývaly funkcionáře sborů, aby oznámili majetek, svěřený sborům, po případě závazky jimi sjednané na vrub Ústředí. Úřední list republiky Československé II, č. 140, 16. 6. 1950, s. 2018.

Aktivity Ústředí moravskoslezských obcí, měst a okresů ve Slezsku a okresních sborů předsedů národních výborů letech 1945–1950¹⁶⁴

Mezi první poválečné úkoly Ústředí i jednotlivých okresních sborů patřila především organizační výpomoc národním výborům při obnově obcí a měst (organizace se připojila mj. k akci Budujeme Slezsko). Orgány Ústředí jednaly o problematice dodávek zemědělských plodin a masa pro obyvatelstvo, financování obcí a měst, právním, administrativním a hospodářským poradenstvím a zajištění majetku po odsunutých Němcích a znárodnění velkých průmyslových závodů. V roce 1946 bylo také zahájeno vydávání časopisu *Naše obec*.¹⁶⁵ Ústředí navázalo na předválečnou tradici pořádání vzdělávacích kurzů pro činovníky národních výborů a vydávání odborných periodik a publikací.¹⁶⁶ Podílelo se také na rozhlasovém pořadu „Z našich obcí a národních výborů“, který připravovala brněnská stanice čs. rozhlasu.

Organizace zaujímal kritická stanoviska k některým problémům, které se v poválečné době projevovaly. V usneseních okresních sborů předsedů NV se objevují stížnosti na nadbytečnou byrokratickou, kritika byla zaměřena taktéž na černý trh, opožděné dodávky textilu a obuvi pro obyvatelstvo či špatnou distribuci potravinových lístků. Palčivým problémem byla situace reemigrantů do pohraničí, především Volyňských Čechů.¹⁶⁸

V době únorové krize roku 1948 se většina členů sborů přidala na stranu nového režimu a významným způsobem se podílela na pacifikaci „opozičních“ aktivit v samosprávě. V usneseních sbory vyzývaly k ustavení akčních výborů v každé obci. Správa měla být „očistěna od reakčních živlů“, avšak zároveň nemělo docházet k „vyřizování osobních účtů“. Na druhé straně některé sbory ve svých prohlášeních podpořily rozsudky v prvních politických procesech. Okresní sbor předsedů NV ve Frýdku-Místku¹⁷⁰ dokonce doporučoval, aby každý předseda NV prošel „ideovou-leninskou“ převýchovou, aby byl zaručen jeho kladný poměr k poúnorovému režimu. V neposlední řadě organizace doporučovala zcela opustit praxi církevních sňatků a tuto agendu přenést pouze na příslušné národní výbory. Intenzivně se organizace zabývala přípravou prvního pětiletého plánu a organizační voleb v roce 1948.

Ústředí se zapojilo do náborové kampaně zaměřené na získání nových hornických učňů, zasazovalo se o rozšiřování sítě knihoven a mateřských škol. Sbory také požadovaly, aby bylo zrušeno domovské právo jako „přežitek minulého režimu“.¹⁷¹

Od roku 1949 byly aktivity sborů omezovány a organizace se připravovala na řízenou likvidaci.

164 Informace o poválečných aktivitách okresních sborů předsedů NV pochází z fondu Moravský zemský archiv v Brně, Ústředí moravskoslezských obcí, měst a okresů Brno.

165 Ústředí moravskoslezských obcí, měst a okresů v nové republice, *Naše obec*, roč. 37, č. 1, 1. 1. 1946, s. 2.

166 Kromě časopisu *Naše obec* vydávalo, knihy, ročenky a oběžníky.

167 Zaplavení úradů dotazníky, oběžníky, přípisy atd.

168 Sbor projednával mj. zajištění ubytování, zaměstnání, školní docházku dětí Volyňských Čechů atd.

169 Členové akčních výborů měli ke každému případu přistupovat individuálně a výrok o tom, že dotyčný „nemá kladný poměr k lidově demokratickému zřízení“, neměl stačit k jeho vyloučení z veřejného života.

170 Ke spojení Frýdku s Místkem došlo v roce 1943.

171 MZA Brno, Ústředí moravskoslezských obcí, měst a okresů Brno, inv. č. 609.

Závěr

Starostenské sbory (po roce 1945 okresní sbory předsedů národních výborů) a jejich centrální orgány ve Slezsku působící od roku 1905 do roku 1950 koordinovaly činnost jednotlivých obcí na úrovni soudních později politických okresů. Sbory byly dobrovolným sdružením, neměly žádné pravomoci vůči orgánům veřejné správy, a tím byly také vymezeny aktivity zaměřené především na iniciativní, propagační, vzdělávací a konzultační akce, které nemohly nahradit plnohodnotnou okresní samosprávu, která byla na Moravě a Slezsku zavedena až v roce 1927. V tomto kontextu je nutno pohlížet na výsledky, jichž organizace, působící neaktivněji v letech 1907–1914 a poté mezi roky 1918–1938, dosáhla.

V počátečním období kladla důraz na národnostní problematiku, byla součástí spektra korporací, které se zaměřovaly na podporu českých národních zájmů a boj proti germanizaci. „*Hospodářský zájem* (obcí, pozn. autora) *jsme rádi obětovali naší lásce k rodnému jazyku*“, uvádí ve svých vzpomínkách Adolf Graca, první předseda Ústředí slezských sborů starostenských.¹⁷² Tyto snahy nakonec přinesly své ovoce.¹⁷³ Ve srovnání s tehdejší situací fungující samosprávy v Čechách však vynívají výsledky slezských korporací skromně.¹⁷⁴ Zatímco čeští Slezané v podstatě až do vypuknutí 1. světové války úporně zápasili s větším či menším úspěchem především o jazyková práva, byla samospráva v Čechách nejrozvinutější a teoreticky nejpracovanější veřejnou správní organizací v rámci celého Předlitavska a vytvořila předpoklady nejen k občanskému komunálnímu životu, ale také k ustavení samostatného státu.¹⁷⁵ Na rozdíl od Slezska, kde soupeřily jednotlivé národnosti o podíl na správě v jednotlivých obcích, vykazovala okresní samospráva v Čechách českou a německou paralelnost, což také významně přispělo k rozštěpení země i k oboustrannému přesvědčení, „že pro rozvoj vlastních politických a konkrétních hospodářských a národnostních kulturních aktivit spolupráce s německým prostředím není vůbec nutná“.¹⁷⁶

V době první Československé republiky se starostenské sbory prioritně zaměřily na

fungování obecní správy, především hospodaření obcí.¹⁷⁷ Ty se potýkaly se stálým nedostatkem financí, způsobený několika faktory, mezi které lze patřily zásahy do legislativních úprav financování samosprávy, složitá ekonomická situace zejména v 30. letech 20. století, ale v mnoha případech také ne zcela kompetentní obecní správa. Starostenským sborům na Moravě a ve Slezsku se podařilo v úzké spolupráci se Svazem československých měst a obcí připomínkovat zákony vztahující se k financování obcí a vytvořit poradní orgán při ministerstvu financí, který se otázkami hospodaření obcí zabýval. V tomto smyslu byl však výsledek hubený, neboť po celou dobu první republiky se zadlužování obcí zvyšovalo. Pozitivní dopad měly naopak aktivity v oblasti zvyšování kvalifikace obecních úředníků, ať se již jednalo o pořádání samosprávných kurzů či publikační činnost. Dá se říci, že školeními prošla naprostá většina personálu českých obcí ve Slezsku, což dopomohlo k větší profesionalizaci na této úrovni správy.

V čele slezských starostenských sborů také stály některé významné osobnosti. Za všechny jmenujme starosty Slezské Ostravy Jana Poppeho, Orlové Jana Jarabáče a také tajemníky Ústředí a Svazu Antonína Břeského a Ferdinanda Kotrše.

Po roce 1945 již starostenské sbory, transformované ve sbory předsedů národních výborů, nenabýly svého původního významu. Komunistický režim získal po únorovém převratu v roce 1948 veškerou kontrolu nad veřejnou správou a korporace tohoto typu se staly nepřijatelnými. I přes deklarace loajality, čistky v řadách členů a dalším opatřením směřujícím k centralizaci veřejné správy a jejímu podrobení totalitární moci, se nepodařilo organizaci zachovat a v roce 1950 byla, jako mnohé jiné organizace a spolky, zrušena.

History of Czech Mayoral Corpses and Corpses of Heads of National Committees in Silesia 1905–1950 (Summary)

The mayoral corps, later district corps of the chairmen of the National Committees in Austrian Silesia, did not leave a significant mark in the history of public administration. Their main mission was to promote the Czech language into public administration and to support Czech national interests in Silesia, where they collided primarily with the requirements of the German community. Compared to the functioning district self-government in Bohemia, the results of the Silesian organization were modest. Also from 1918 to 1938, despite the efforts of corporate officials, the complex problem of financing municipalities and towns was not solved. The main merit of the mayoral corps is recognized especially in the area of education of employees and public administration officials. After 1945, the corps of the chairmen of the National Committees did not get actively involved in the events, and after 1948 the corporation awaited controlled liquidation.

172 Adolf GRACA, *Ke vzniku českých starostenských organizací ve Slezsku. Pamětní spis vydaný na oslavu 25letého jubilea založení ústřední organizace samosprávné ve Slezsku 1905–1930*, Slezská Ostrava 1930, s. 16.

173 Místopředseda Svazu slezských obcí, měst a okresů František Peřich k tomu dodal: „*Byly kladeny české požadavky, tak na prvním místě přípustnost českého jednání s úřady, a požadavky ty po tuhých arcích bojích prosazeny. Dva roky např. trvalo, než se vymohlo, aby vyřízení českých věcí bylo oznamováno i českými překladky. Spravedlnost českých požadavků a houževnatost cílevědomé práce na konec musely vésti k postupným, ne hned velikým, ale radostným výsledkům. Vláda viděla, že musí s Čechy ve Slezsku počítati a že nežijí jen u Čáslavě.*“ František PEŘICH, *Význam samosprávných organizací pro národní uvědomění ve Slezsku. Pamětní spis vydaný na oslavu 25letého jubilea založení ústřední organizace samosprávné ve Slezsku 1905–1930*, Slezská Ostrava 1930, s. 18.

174 M. Hlavačka podává obsáhlý výkaz českých samosprávných aktivit z let 1862–1905, které zasahovaly do oblastí legislativy, místní policie, stavebních řádů, úvěrnictví a živností, dopravní infrastruktury, školství, zdravotnictví, humanitární činnost a mnohých dalších. Milan HLAVAČKA, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*, Praha 2006, s. 173–176.

175 Tamtéž, s. 10.

176 Tamtéž, s. 34–35.

177 „*Samosprávná organizace slezská, která dosud byla z větší části organizací národně-obrannou, zabírá nyní do své činnosti v první řadě otázky samosprávné.*“ Jan JAŘABÁČ, *Čtvrtstoletí české samosprávy ve Slezsku. Pamětní spis vydaný na oslavu 25letého jubilea založení ústřední organizace samosprávné ve Slezsku 1905–1930*, Slezská Ostrava 1930, s. 3.

MEMORIAL PŁK LATINIKA Z OCENĄ SYTUACJI NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM I PLANEM ODBICIA JEGO UTRACONEJ CZĘŚCI

Daniel Korbel

Daniel Korbel: Memorandum of Colonel Latinik about Situation in Teschen Silesia and Plan to Reconquer the Lost Territories

Military seizure of the part of Cieszyn Silesia remaining under control of Czechoslovakia was expected and widely demanded after the end of the Czechoslovakian-Polish war, which lasted from the 23rd to the 30th of January 1919. Hopes for successful reclaim of the lost territories arose in May and June of 1919, when the Czechoslovakian army suffered severe defeats in the war against the Hungarian Soviet Republic in Slovakia. Czechoslovakia's problems encouraged certain action of the National Council of the Duchy of Cieszyn as well as the commander-in-chief of the Polish forces in the region, Colonel Franciszek Latinik. „The Memorial” is a document carrying out an assessment of the social and political situation in Cieszyn Silesia. It also presents a general plan and analysis of the possibilities to regain the lost part of Cieszyn Silesia and some potential risks which might result from not taking advantage of the favourable strategic situation.

Key words: Czechoslovakian-Polish war; Cieszyn Silesia or Teschen Silesia, seven-day war 1919.

Memoriał płk Franciszka Ksawerego Latinika powstał w połowie czerwca 1919 r. Związany był z rosnącym rozgoryczeniem Polaków, którzy nie mogli się pogodzić z tym, że nie wprowadzono w życie zapisów paryskiej „Umowy w sprawie Księstwa Cieszyńskiego” z 1 lutego 1919 r. (podpisanej przez ministra Beneša 3 lutego). Zgodnie z nią polska administracja na Śląsku Cieszyńskim miała nadal funkcjonować na obszarze do linii tymczasowego podziału z 5 listopada 1918 r. Niestety na terenie kontrolowanym przez wojska czeskie zapisy umowy nie zostały wykonane. Jednocześnie strona polska uważała, że aliancka Komisja Kontrolująca i szerzej państwa Ententy faworyzują Czechów w propozycjach rozwiązania sporu.

Członkowie Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (RNKC) prowadzili aktywne działania, lobbując u władz centralnych w Warszawie za wsparciem dla odzyskania utraczonej części Śląska Cieszyńskiego. 8 kwietnia 1919 r. doszło do spotkania posłów na sejm z Cieszyńskiego – Jerzego Kantora i Tadeusza Regera – z Naczelnikiem Państwa Józefem Piłsudskim. Trzy dni później sejm jednogłośnie uchwalił rezolucję o bezspornej polskości Śląska Cieszyńskiego. Dużą delegację z Księstwa Cieszyńskiego przyjął Piłsudski po raz kolejny 30 kwietnia 1919 r., składając obietnicę, że Rzeczypospolita nie opuści Polaków będących pod czeskim panowaniem.¹ Posłowie z ziemi cieszyńskiej (Reger, Bobek, Kantor, ks. Londzin) spotkali się także 14 maja z premierem Ignacym Paderewskim.²

Czynnikiem determinującym coraz silniejsze głosy płynące ze Śląska Cieszyńskie-

go, a postulujące rozwiązania siłowe, była przede wszystkim sytuacja na Słowacji, gdzie trwające walki czechosłowacko-węgierskie przyjęły zdecydowanie negatywny obrót dla Czechów.

Z jednej strony zwycięski pochód bolszewików węgierskich budził uzasadnione obawy części członków RNKC.³ Z drugiej strony zdawano sobie sprawę z korzystnej sytuacji osłabienia sił Czechosłowacji, będącej okazją zwiększającą szansę na odbicie utraczonej części Śląska Cieszyńskiego oraz Spisza, Orawy i Czadeckiego.⁴

W tym okresie wielokrotnie stawał na posiedzeniach plenarnych RNKC problem wojskowych transportów czeskich na linii kolejowej koszycko-bogumińskiej.⁵ Zgodnie z umową z 26 lutego 1919 r., która m.in. rozdzieliła kontrolę nad koleją Bogumin-Mosty, linii tej obie strony nie mogły używać do przerzutu wojsk i materiału wojennego.⁶ Jednak podmycie przez rzekę Vlára połączenia kolejowego przez Vlárský průsmyk (linia na Trenčín) spowodowało prośbę władz czeskich do rządu polskiego o zgodę na przepuszczenie transportów wojskowych koleją koszycko-bogumińską.⁷ Dzięki pośrednictwu przedstawicieli Ententy rząd w Warszawie zgodził się na transport w zaplombowanych wagonach. Według oceny czeskiej RNKC starała się jednak stawiać „przeszkody” dla transportów wojskowych na odcinku kolei znajdującej się pod jej kontrolą (Cieszyn-Mosty).⁸ Potwierdzenie i poparcie dla takich planów i postawy RNKC znajdujemy w raporcie dra Władysława Günthera-Schwarzburga, delegata Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Cieszynie, z dnia 13 czerwca 1919 r.⁹ Zresztą on sam również wcześniej kilkakrotnie wzywał rząd w Warszawie do wykorzystania krytycznej sytuacji wojsk czeskich na Słowacji dla ultimatywnego postawienia wobec rządu Czechosłowackiego sprawy powrotu pod władzę polską terenów aż po linię z 5 listopada 1918 r.¹⁰

Ważnym wydarzeniem była także wizyta 12 czerwca 1919 r. na Śląsku Cieszyńskim gen. Józefa Hallera, dowódcy „Błękitnej Armii”, która wróciła z Francji. Spotkał się on z członkami RNKC, płk Latinikiem, delegacjami Polaków z całego Śląska Cieszyńskiego oraz Spisza, Orawy i Czadeckiego. Odwiedził także Kończyce Małe i miejsce, w którym 26 stycznia 1919 r. zginął jego młodszy brat kpt. Cezary Haller w walkach z wojskami czeskimi.¹¹ Gen. Haller w swoich przemówieniach zachęcał lud śląski, aby zażądał od władz w Warszawie rozkazu odbicia Śląska Cieszyńskiego (pod czeską kontrolą) i zapewnił,

3 E. DŁUGAJCZYK – M. SKRZYPEK, *Protokoły posiedzeń*, s. 317–318.

4 Franciszek LATINIK, *Walka o Śląsk Cieszyński w r. 1919*, Cieszyn 1934, s. 8; E. DŁUGAJCZYK – M. SKRZYPEK, op. cit., s. 316–318, 325, 337–338.

5 E. DŁUGAJCZYK – M. SKRZYPEK, *Protokoły posiedzeń*, s. 313–314, 316–318, 320, 322.

6 Mečislav BORÁK, *Zadržování přepravy válečného materiálu přes Československo do Polska v letech 1919–1920*, in: *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920*, Cieszyn 1999, s. 93.

7 Zdeněk JEŽEK, *Účast dobrovolníků v bojích o Slovensko a Těšínsko v letech 1918–1919*, Praha 1937, s. 307.

8 Z. JEŽEK, *Účast dobrovolníků*, s. 307.

9 Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), Teki Baczyńskiego, I.476.1.107, k. 474.

10 M.in. telegramy z 10 i 11 czerwca 1919 r., CAW, Teki Baczyńskiego, I.476.1.107, k. 468 i 472.

11 Jan PRZYZIŃSKI, *Walka o Śląsk Cieszyński, Warszawa 1921*, s. 18; Adam PRZYBYLSKI, *Walka o Śląsk Cieszyński w styczniu 1919 roku*, Warszawa 1932, s. 57.

1 Joanna JANUSZEWSKA-JURKIEWICZ, *Józef Piłsudski wobec Zaolzia (1919–1935)*, in: *Pamiętnik Cieszyński 14*, Cieszyn 1999, s. 70.

2 Edward DŁUGAJCZYK – Miłosz SKRZYPEK, *Protokoły posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920)*, część 1, Cieszyn 2016, s. 301.

że on ten rozkaz wykona.¹²

Po rozpoczęciu ofensywy armii Węgierskiej Republiki Rad w maju 1919 r. wojska czeskie ponosiły klęskę za klęską. Pod koniec maja oddziały węgierskie doszły do dawnej granicy z Galicją i m.in. zajęły Koszyce. Rozdzieliły tym samym terytorium i siły czeskie na dwie części: wschodnią oraz zachodnią cofającą się w stronę dzisiejszej granicy czesko-słowackiej. Na zdobytych terenach słowackich 16 czerwca 1919 r. proklamowano Słowacką Republikę Rad (efemeryczną i zależną od Węgier) ze stolicą w Preszowie, na czele której stanął Czech Antonín Janoušek.¹³ W cofających się oddziałach czechosłowackich nie brakowało objawów paniki i rozprężenia, wynikłego z ponoszonych klęsk i propagandy komunistycznej. Zmusiło to dowództwo czeskiej armii do przeniesienia w pierwszych dniach czerwca płk Josefa Šnejdárka i przerzucenia części sił czeskich ze Śląska Cieszyńskiego na front słowacki.¹⁴ Płk Šnejdárek, który w dniu 5 czerwca przejął dowództwo 2 Dywizji,¹⁵ szybko przywrócił zwartość i zdolność bojową tych jednostek, nie wahając się sięgnąć po drastyczne środki. Jak sam wspomina, musiał degradować niektórych oficerów,

12 *Gwiazdka Cieszyńska*, nr. 46, 17 VI 1919.

13 Słowacka Republika Rad istniała formalnie do 7 lipca 1919 r., realnie jednak utrzymała się niewiele ponad tydzień.

14 Według danych Dowództwa Okręgu Generalnego w Krakowie ze Śląska Cieszyńskiego kontrolowanego przez Czechów, odeszło na front słowacki 12 kompanii, CAW, Teki Baczyńskiego, I.476.1.107, k. 469.

15 Josef ŠNEJDÁREK, *Co jsem prožil*, Praha 1939, s. 176.

a nawet strzelać do tchórzy i panikarzy.¹⁶ Talent dowódczy płk Šnejdárka szybko został potwierdzony także w zwycięskiej bitwie pod Zvolenem w dniach 10-13 czerwca 1919 r., gdy udało się zatrzymać i zwycięsko odeprzeć wojska węgierskie. Kontrofensywa czechosłowacka doprowadziła do odzyskania utraconych terenów i zawarcia rozejmu 25 czerwca 1919 r.¹⁷

Tak więc kiedy 28 czerwca 1919 r. „Memoryał” płk Latinika dotarł do gabinetu Ministerstwa Spraw Wojskowych,¹⁸ sytuacja na froncie czechosłowacko-węgierskim była już zdecydowanie odmienna niż w momencie powstawania jego założeń. Stawiało to pod znakiem zapytania militarne szanse na szybki sukces w postaci odbicia utraconej części Śląska Cieszyńskiego, czy też – jak to planował płk Latnik – zdobycia całego Śląska Cieszyńskiego po rzekę Ostrawicę.

W tym okresie, po 7 maja 1919 r., gdy Ententa przedstawiła Niemcom wstępną wersję warunków pokojowych, nastąpił wzrost napięcia politycznego, pojawiła się m.in. groźba niemieckiej agresji na Polskę. Spowodowało to, że zarówno w planach szefa Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce, gen. Paula Henrysa, jak i w raportach Oddziału II Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich, liczone na ewentualne współdziałanie wojsk czechosłowackich w przypadku rozpoczęcia wojny polsko-niemieckiej.¹⁹ Tak więc również z tego powodu w dowództwie polskiej armii w maju i czerwcu o Czechach myślano nie jako o potencjalnych przeciwnikach, ale bardziej jako o części armii sprzymierzonych. Antyczeskiej akcji militarnej nie sprzyjał również wzrost napięcia na terenie polskiego Śląska Cieszyńskiego. Ludność niemiecka (w szczególności z Bielska) wspierana przez śluzakowców, zintensyfikowała działalność antypolską, m.in. snując plany przyłączenia do Rzeszy Niemieckiej.²⁰ Sytuacja była na tyle niebezpieczna, że RNKC zdecydowała się 23 czerwca 1919 r. na wprowadzenie stanu wyjątkowego (ograniczenie praw obywatelskich) na obszarze powiatu bielskiego.²¹

Trzeba jednak wyraźnie podkreślić, że perspektywa poszerzenia podstawy wyjściowej do ataku na niemiecki Górny Śląsk przez zajęcie Bogumina, domniemana groźba czeskiego ataku czy możliwość wykorzystania trudnej sytuacji południowego sąsiada, podobnie jak straszenie nieuchronnym wybuchem rewolucji bolszewickiej na Śląsku Cieszyńskim, nie robiły „wrażenia” na rządzie w Warszawie. Najważniejszym kierunkiem polskiej polityki był wtedy wschód, tak więc o żadnym odsyłaniu dodatkowych sił na Śląsk Cieszyński nie mogło być mowy. W odpowiedzi na „Memoryał” gen. Latinika Naczelne Dowództwo dopiero 11 lipca 1919 r. formalnie odmówiło wzmocnienia Frontu Cieszyńskiego, a nawet poleciło *unikania wszystkiego co mogłoby zaostrzyć stosunki polsko-czeskie*.

16 J. ŠNEJDÁREK, *Co jsem prožil*, s. 176–177.

17 Późniejszy atak wojsk rumuńskich od wschodu i południa, szybko doprowadził do przesilenia i upadku komunistycznego rządu Beli Kuna w dniu 1 sierpnia 1919 r.

18 Do Naczelnego Dowództwa wpłynął dopiero 30 czerwca 1919 r. CAW, I.130.56.2, k. 56.

19 Bogusław POLAK, *Front przeciwniemiecki 1919*, Koszalin 1990, s. 9.

20 Janusz SPYRA, *Niemcy na Śląsku Cieszyńskim wobec Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego i wydarzeń lat 1918–1920*, in: *Pamiętnik Cieszyński* 8, Cieszyn 1994, s. 65.

21 E. DŁUGAJCZYK – M. SKRZYPEK, *Protokoły posiedzeń*, s. 323–326; Część II dokumenty dodatkowe, s. 187–190.

W ocenie treści „Memoryału” trzeba też pamiętać, że klęska w wojnie z Czechosłowacją (23-30 stycznia 1919 r.) bezsprzecznie kładła się cieniem na karierze i honorze oficerskim głównodowodzącego obroną płk Franciszka Ksawergera Latinika. Zdecydowanie obciążał go brak przygotowania obrony przed spodziewanym przeciwnym atakiem czeskim oraz bardzo słabe dowodzenie, szczególnie w pierwszych czterech dniach wojny. Doprowadziło to do utraty Bogumina, Zagłębia Karwińskiego, a nawet oddania bez walki Cieszyna. Płk Latinik w walkach w tym okresie utracił także połowę swoich sił. Przede wszystkim było to około 500 wziętych do niewoli i około 800 tzw. „zaginionych”. Większość „zaginionych” stanowili żołnierze z pułku cieszyńskiego, którzy nie wykonali rozkazu o wycofaniu z Zagłębia Karwińskiego (w nocy z 23/24 stycznia) i kolejnego rozkazu o wycofaniu z Cieszyna (w nocy z 26/27 stycznia). Nie chcieli porzucić swoich rodzin i w większości rozproszyli się wracając do domów. Część z nich, wraz z milicjantami i ochotnikami cywilnymi, wzięła udział w walkach w obronie Karwiny 24 stycznia 1919 r.²²

Bardziej skuteczna obrona linii Wisły, określana mianem bitwy pod Skoczowem, czyli szereg starć w dniach 28–30 stycznia 1919 r., poprawiła w części reputację tego dowódcy. Jednak wielu oficerów i żołnierzy pamiętało, że w ostatnim dniu bitwy skoczowskiej, 30 stycznia 1919 r., płk Latinik uznał się za pokonanego i wydał już rozkaz przygotowania odwrotu na linię Bielowicko-Grodziec-Witaliusz-Górki Wielkie.²³ Do sytuacji takiej doszło w wyniku słabego obsadzenia lewego skrzydła polskiej obrony (na południe od Skoczowa). Wykorzystał to I batalion 35 pułku strzelców czechosłowackiej legii włoskiej, który zajął bez walki Ustron wraz z niezniszczonymi mostami przez rzekę Wisłę.²⁴ Bitwa pod Skoczowem została więc pod względem taktycznym przegrana, nie udało się bowiem powstrzymać przeciwnika od przekroczenia największej przeszkody naturalnej na Śląsku Cieszyńskim. Na szczęście 30 stycznia po godzinie 20:00 do sztabu płk Latinika dotarli

czescy parlamentariusze z propozycją zawarcia rozejmu.²⁵ Twarda obrona linii Wisły okazała się więc w części strategicznym zwycięstwem.

Czytając „Memoriał” płk Latinika można dostrzec pewną gorycz i próby przerzucenia odpowiedzialności za klęskę, poniesioną w styczniu 1919 r., również na miejscową ludność polską. Płk Latinik znał żołnierzy ze Śląska Cieszyńskiego jeszcze z czasów I wojny światowej, gdy dowodził 100 pp., złożonym w większości właśnie z Polaków i Czechów pochodzących z Cieszyńskiego. Pełniąc funkcję dowódcy wojsk polskich na Śląsku Cieszyńskim od 17 listopada 1918 r., poznał także ludność oraz stosunki społeczne i narodowe na Śląsku Cieszyńskim. Część jego krytycznych ocen, szczególnie dotyczących poziomu patriotyzmu we wschodniej części Cieszyńskiego (między Cieszynem a Bielskiem), a więc na terenach będących „matecznikiem” ruchu ślązakowskiego, jest w dużej mierze trafna.

Trudno jednak zgodzić się z generalizowaniem negatywnej oceny patriotyzmu ludności góralskiej, która bardzo licznie wspierała ruch narodowy i walkę o polskość już przed I wojną światową m.in. przy kolejnych spisach ludności czy wyborach. Co więcej, górale wzięli także czynny udział w wojnie, walcząc z bronią w ręku²⁶ nawet po zawarciu rozejmu w lutym 1919 r.²⁷ Oskarżenia wobec nich o wycinkę i „rozparcelowanie” majątku i lasów Komory Cieszyńskiej pokazują brak zrozumienia dla często skrajnej biedy mieszkańców górskich terenów, gdzie głód na przednówku był stałym „gościem”.²⁸ Górale samą „Niepodległością” i patriotycznymi hasłami dzieci nakarmić nie mogli.

Równie niesprawiedliwa jest ocena żołnierzy pułku cieszyńskiego, którego trzon mimo klęsk wytrwał w służbie do ostatniego dnia wojny. Zresztą już 6 lutego 1919 r. właśnie tych najdzielniejszych i najbardziej oddanych, którzy pozostali w pułku, płk Latinik również obarczył winą za klęski w czasie walk w raporcie do Dowództwa Okręgu Generalnego w Krakowie.²⁹ Doprowadził nawet do ukarania całego pułku przez jego odesłanie do Będzina. Sam jednak nie poczuwał się do żadnej odpowiedzialności za walne przyczynienie się do spadku morale żołnierzy i milicjantów, pochodzących ze Śląska Cieszyńskiego, swoim nieudolnym dowodzeniem.

W „Memoryale” widać także jak bardzo płk Latinik został „uformowany” przez austriacki dryl i szkoły wojskowe, skoro relacje w legiach czechosłowackich uznawał za przejaw bolszewizmu i opisywał straszne sytuacje, np. gwałcenia żon oficerów przez ich podwładnych itp. czarną propagandę na bazie plotek. Nie rozumiał nowych czasów i idei wojska złożonego ze świadomych obywateli, a nie knutem i dyscypliną przymuszonych „automatów”, którym zakazuje się samodzielnie myśleć. Ten jego skrajny konserwatyzm przejawiał się już wcześniej, przed wojną z Czechosłowacją, w konflikcie z polską socjalistką Dorotą Kluszyńską, członkinią Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego. Jeszcze bar-

22 Ladislav PREININGER, *Přísaha. Deníky francouzského legionáře Ladislava Preiningera 1913–1940*, Praha 2001, s. 277.

23 A. PRZYBYLSKI, *Walka o Śląsk*, s. 74.

24 Karel VONDRÁČEK, *Boje na Těšinsku v r. 1919*, Vojensko-historický sborník, roč. II., sv. 1, 1933, s. 171; Jerzy SZCZUREK, *Z wielkich dni Śląska Cieszyńskiego. O milicjach ludowych w latach 1918–1920*, Cieszyn 1933, s. 76–77.

25 F. LATINIK, *Walka o Śląsk*, s. 80.

26 Archiv Československé obce legionářské, pozůstalost Jeronýma Holečka, zpráva Památníku osvobození. Boje na Těšinsku r. 1919, Praha 1931, s. 2; J. SZCZUREK, *Z wielkich dni Śląska Cieszyńskiego. O milicjach*, s. 110.

27 Václav FRYČEK, *Pluk Doss' Alto: studie kolektiva*, sv. 45, Praha 1926, s. 102–103.

28 E. DŁUGAJCZYK – M. SKRZYPEK, *Protokoły posiedzeń*, s. 297.

29 J. SZCZUREK, *Z wielkich dni Śląska Cieszyńskiego. IV Pułk Ziemi Cieszyńskiej*, Cieszyn 1930, s. 18–19.

dziej widoczne stało się to w czasie tzw. „strajku generałów” w 1924 r., gdy doprowadził do wielkiego skandalu, nie mogąc się powstrzymać się od ponížania podległych mu oficerów, wywodzących się z Legionów Polskich, którzy nie kończyli „wiedeńskich akademii”.

Bardzo podkreślany przez płk Latinika argumentem jest zagrożenie rewolucją bolszewicką na terenie Śląska Cieszyńskiego. Opisuje m.in. powiązania bolszewików nie tylko z liczną klasą robotniczą Zagłębia Karwińskiego i Trzyńca, ale także ze ślązakowcami. Co więcej, „bandy bolszewickie” miały wg niego powstawać nawet w górskich gminach. Mimo że płk Latinik był endekiem i zapewne na wyrost oceniał niektóre ruchy społeczne jako bolszewickie, to można przyjąć, że przesadzonym straszakiem bolszewizmu i rewolucji posługiwał się świadomie. Miał to być argument, który przekona rząd w Warszawie o niezbędności przysłania wojsk na Śląsk Cieszyński i zbrojnej interwencji w celu odbicia tej części Śląska Cieszyńskiego, która znajdował się pod władzą Czechosłowacji.

Potwierdzenie celowego wyolbrzymienia bolszewickich wpływów możemy dostrzec w różnicy opisów działań przeciwko „bandzie rabunkowej” w okolicy Skoczowa w lutym 1919 r. W „Memoryale” mieli to być koźdoniowcy współpracujący z czeskimi bolszewikami, których czterech złapanych powieszono we wsi Pierściec. W wydanej przez Latinika w 1934 r. książce pt. *Walka o Śląsk Cieszyński w r. 1919*, która zawiera więcej szczegółów tych wydarzeń, ci sami są już opisani jako „banda koniokradów kierowana przez żyda”, a okoliczna ludność miała dziękować żołnierzom polskim za likwidację rabusi.³⁰ Warto także przytoczyć informację, że według koźdoniowców ci czterej powieszni ślązacy (w tym jeden wyznania mojżeszowego) nie byli członkami Śląskiej Partii Ludowej. Polacy mieli specjalnie skazać ich na śmierć, aby w ten sposób zastraszyć okoliczną ludność przeciwną władzy polskiej. Dlatego też wojsko nie pozwoliło przez trzy dni ściągnąć ich ciała i pochować. Ślązakowcy jednocześnie apelowali do prasy polskiej i komisji Ententy w Cieszynie o wyjaśnienie tej sprawy.³¹

W punkcie 6 „Memoryału” pojawia się także sprawa Górnego Śląska i plany interwencji wojska polskiego, atakującego z terenu Śląska Cieszyńskiego dla wsparcia powstania polskiej ludności. Było to związane z uchodźcami polskimi z pruskiego Śląska, gromadzącymi się w Strumieniu, Dziedzicach i Piotrowicach (koło Zebrzydowic). Ich działalność polityczna i zbrojenia odbywały się za nieformalną zgodą płk Latinika, który podsyłał im broń oraz amunicję.

Płk Latinik, wspierając te przygotowania, został zresztą wprowadzony w błąd informacją o terminie wybuchu I Powstania Śląskiego. Już 19 czerwca 1919 r. informował Dowództwo Frontu Południowo-Zachodniego w Krakowie o mającym wybuchnąć 22 czerwca powstaniu na Górnym Śląsku i zaproponował plan operacyjny wkroczenia jego 6. Dywizji na niemiecki Śląsk w kierunku na Racibórz.³² Powstanie wybuchło jednak dopiero w nocy z 16 na 17 sierpnia 1919 r., a oddziały powstańcze zgromadzone w Piotrowicach były inicjującymi pierwsze starcia. Stacjonujące w Pierstnej i Piotrowicach pododdziały 12 pp. ziemi wadowickiej, wchodzące w skład 6 Dywizji płk Latinika, 17 sierpnia ostrze-

ły nawet Grenzschutz, próbujący od strony Godowa i Gołkowic przekroczyć granicę.³³

W ostatnich słowach płk Latinik zapewniał, że ma „za sobą lud i robotnika, i ich pełne zaufanie”. Jednak było to raczej podyktowane chęcią przedstawienia swojej niezbędności i utrzymania dowództwa ewentualnej ofensywy na tym odcinku. Na te zapewnienia (a być może na samo powstanie „Memoryału”) mogły mieć także wpływ powyżej przytoczone słowa gen. Józefa Hallera z jego wizyty na Śląsku Cieszyńskim 12 czerwca 1919 r., gdy zapewniał, że jeżeli padnie rozkaz odbicia Śląska Cieszyńskiego, to on ten rozkaz wykona. W rzeczywistości zachowanie płk Latinika wobec polskiej ludności już od końca 1918 r., kiedy m.in. wszedł w konflikt z częścią członków RNKC, odpowiedzialność za klęski w wojnie z Czechami i oskarżenia wobec żołnierzy pułku ziemi cieszyńskiej, zniechęciły do niego znaczną część ludu Śląska Cieszyńskiego.

Dokument znajduje się w zbiorach Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie. Sygnatura akt CAWI.130.56.2.

Zachowano możliwie najwierniej oryginalny język i pisownię dokumentu.

Wpływ Gabinet

28.VI.1919

N 79/tajne

MEMORYAL

w sprawie Śląska cieszyńskiego

1./Ogólno polityczne.

Im więcej zbliżamy się do rozstrzygnięcia przez oznaczenie granic lub Kongres pokojowy, tym aktualniejszą staje się sprawa Śląska i jego stosunku do Polski.

Pomijając argumenta narodowościowe, historyczne, etnograficzne etc. muszę jako pierwsze pytanie postawić: 'Czy Polska potrzebuje koniecznie Śląska czy nie?' Podług mego zdania tak, boć Śląsk chociaż mały i z ziemi sam siebie wyżywić nie może - posiada takie skarby górnicze i przemysł, że odłączenie go od Polski oznaczałoby nie tylko niepowetowaną stratę, lecz i zależność bądź to od Czechów, bądź od Niemców, którzy za każdą cenę chcą mieć Śląsk państwem neutralnym.

Jakakolwiek decyzja w Paryżu zapadnie - nie zadowoli ona ani Polaków ani Czechów. Pokrzywdzony Czech nie zawaha się ponownie chwycić do oręża aby swe urojone prawo przeforsować.

Pokrzywdzony Polak musi orężem zdobyć co nam przyznać nie chciano, bo inaczej stracimy w obliczu świata nasze znaczenie jako naród słaby, a w kraju przyjdzie do rewolucji w najostrejszej formie, do rewolucji skomplikowanej, jak to później wyjaśnię.

Dotychczasowe spostrzeżenia dotyczące komisji koalicyjnej utrwaliły mnie w przekonaniu, że rozstrzygnięcie wypadnie na niekorzyść Polaków, bo komisja na wszelkie dowody

30 F. LATINIK, *Walka o Śląsk*, s. 93–94.

31 Dostęp online: „Ślązak” nr. 2 z czerwca 1919, s. 2, [cyt. 22 IV 2018].

32 CAW, I.123.1.280, k. 33.

33 CAW, I.130.56.2, k. 58.

ze strony naszej jest głuchą, lub nie przywiązuje im żadnej wartości. Przypuszczam, że koalicja swego czasu zrobiła Czechom przyrzeczenie i nadzieje, od których teraz odstąpić nie może lub nie chce, mimo przekonania, że czeskie aspiracje są bezpodstawne i fałszywe.

Możliwym więc jest, że nas bezwzględnie pokrzywdzi, lub też szukając wyjścia mniej rażącego, stworzy na Śląsku prowizoryum, uznając ten kraj za neutralny. Leży to w interesie samej koalicji, bo objąwszy w tym kraju neutralnym Rząd, eksploatację węgla, koks, jako też przemysł żelazny, drzewny i tkacki, ciągnęłaby z naszą szkodą niesłychane zyski, przyczyniając się równocześnie do wzmocnienia żywiołu niemieckiego.

2./ Wewnętrzne stosunki na Śląsku.

Mimo, że o patriotyzmie polskim na Śląsku się dużo mówi i pisze - nie wygląda on tak gorącym w rzeczywistości.

Prawdziwym szczerym patriotą jest tylko robotnik w zagłębiu górniczym węglowym i hutnik, a więc robotniczą ludność Bogumina, Karwinej i okolicy, Frysztatu i Trzyńca, dalej inteligencja.

W okolicach górskich, a to we wsiach Brennej, Wiśle, Istebnej i Jabłonkowie posiadają górale patriotyzm czysto parafialny, egoistyczny, oglądający się tylko na stronę większego zysku lub większych praw wolności. Przez agitację czeską, która mu obiecała podział lasów kameralnych Fryderyka Habsburga, jakoteż najdalej idące prawa niezależności, jest ta część ludności całkowicie zbalamucona i do bandytyzmu skłonna, Ciągłe rabunki, podpalenia, niszczenie lasów etc. zmusiły już w grudniu 1918 r. wysłać w te okolice silne asystencje, co też i teraz celem rozbrojenia ludności i położenia tamy rabunkom stać się musiało.

Miasto Bielsko jest siedzibą hakatyzmu, również miasteczko Skoczów /Koždoniowcy/ i Schwarzwasser /Strumień/. Ludność okoliczna i robotnik choć polski podlega wpływom niemieckim, bo jest od właścicieli fabryk i przemysłowców zależnym. Ludność zaś zamieszkująca kraj na zachód od rzeki Olzy położony, a teraz pod okupacją czeską będący, jest niezdecydowaną bojąc się gwałtów, okrucieństw i zemsty ze strony Czechów.

Ten ogólnie chwiejny patriotyzm ludności polskiej okazuje się najdobitniej w niechęci do służby wojskowej.

Sąsiednie wschodnie okręgi wojskowe dały 3-4 razy więcej żołnierza niż Śląsk cieszyński.

Główną zaś przyczyną odmawiania służby wojskowej były z jednej strony rozporządzenia liczące się tylko z ochotnikiem i niepozwalające ścigać jako dezertersów tych starszych roczników /1883–1895/, które dobrowolnie narukowały, z drugiej strony wstrzymanie poboru na podstawie umowy paryskiej i wreszcie rozkazy demobilizacyjne, które ludność w najdogodniejszy sposób sobie tłumaczyła.

3. Obrona Śląska.

W razie ponownego napadu czeskiego, z którym się absolutnie liczyć musi, stoją do obrony obecnie tak słabe siły, że ledwie wystarczają do obsady linii demarkacyjnej, pogranicza pruskiego i służby wartowniczej.

Pogranicze pruskie 30 km

Linia demarkacyjna wzdłuż Olzy 70 km.

W tym miejscu „Memoryału” następuje długie wyliczenie ilości i rodzaju sił wojskowych i ich uzbrojenia, jakimi dysponował płk Latinik w tym okresie, oraz ilości oddziałów dodatkowych niezbędnych do odbicia Śląska Cieszyńskiego. Część ta zajmuje 2 strony z 7,5 jakie liczy cały dokument, i jako będąca stricte wojskowym wyliczeniem pominięto ją w niniejszym artykule.

Przytoczmy z niej jedynie wnioski końcowe:

Stan sił w czerwcu 1919 r. – 4 bataliony piechoty i 1 szwadron szwoleżerów:

- 24 oficerów i 804 żołnierzy z III batalionu 12 pp. ziemi wadowickiej,

- 5 oficerów i 120 żołnierzy – szwadron szwoleżerów 2 pułku,

- 47 oficerów i 1221 żołnierzy z I i II batalionu 16 pp. ziemi tarnowskiej,

- 15 oficerów i 393 żołnierzy z batalionu powiatowego bielskiego stacjonującego w Cieszynie,

- 5 oficerów i 68 żołnierzy z kompanii powiatowej stacjonującej w Skoczowie.

Dla odparcia czeskiego ataku (który według płk Latinika jest bardzo prawdopodobny) oraz obsadzenia granicy z Prusami (z Górnym Śląskiem) brakuje dodatkowo 5 batalionów piechoty, 1 szwadronu kawalerii oraz 5 baterii artylerii.

W przypadku zalecanej przez płk Latinika ofensywy, mającej wyrzucić Czechów ze Śląska Cieszyńskiego za rzekę Ostrawicę i utrzymać ten teren, potrzebne miałyby być w sumie: 14 batalionów piechoty, 5 szwadronów kawalerii i 5 baterii (20 dział). Dodatkowo przewidywał możliwość powołania około 1600 milicjantów spośród górników (i hutników?) w Karwinie, Frysztacie, Cieszynie i Trzyńcu.

cd. „Memoryału”:

Ofensywą aż po Ostrawicę załatwiono by sprawę Śląska gruntownie raz na zawsze, w sposób dla Koalicji może najsympatyczniejszy.

Koalicja będąc bowiem sama bez siły i nie mogąc swych rozkazów siłą poprzeć, uznaje teraz tylko prawo silniejszego, co na sposobie traktowania Polaków i ustępstw dla Czechów najdobitniej widać, a będąc postawioną przed fakt dokonany, byłaby równocześnie zwolnioną z obowiązków i przyrzeczeń danych swego czasu Czechom.

Przez pomyślną ofensywę, w którą usilnie wierzę, zmieniłyby się stosunki na Śląsku całkowicie w kierunku dla Polski najkorzystniejszym. Ludność polska i jej chwiejne elementy zyskają na pewności, aspiracje partyjne znikną, wpływ niemiecki usunie się całkowicie, a bandytyzm jako podstawa bolszewizmu zostanie w zarodku zgnieciony.

Ponieważ uważam że każde orzeczenia koalicji w sprawie Śląska nie będzie dla nas korzystnym, dlatego ofensywa jest jedynym rozwiązaniem, tak dla umocnienia naszego stanowiska w obliczu świata, jakoteż ze względów ekonomicznych i wewnętrznego spokoju gdyż dotychczasowy stan nie da się już długo utrzymać. Przez niepewność sytuacji i w oczekiwaniu wyroku Koalicji, jako też mnożących się wieści, że Czesi ponownie na Cieszyn uderzą i kraj aż po Wisłę zabrać pragną, opanowało ludność Śląska takie zdenerwowanie

i niepokój, a górnika w zagłębiu węglowym i robotnika takie rozgoryczenie, że do wybuchu rewolucji w najbliższym czasie łatwo przyjść może.

Ażeby tę grozę usunąć i światu dać wyraz polskiej żywotności i siły, uważam za niezbęd-

ne jak najrychlej przejść do ofensywy. Jest to i ze względu stosunku do Niemiec koniecznie potrzebnem, jak długo na Śląsku pruskim niemieckie siły są stosunkowo słabe i powstanie ludności polskiej także ma widoki powodzenia.

5./ Rewolucya.

Jak już wspominałem wybuch rewolucyi jest nie do uniknięcia jeśli nie dostaniemy granicy podług układu z 5. listopada 1918 r. i ofensywą nie zmusimy Czechów do wycofania swych wojsk z polskich terytoriów.

Rewolucya ta wybuchnie najpierw w zagłębiu węglowem /Karwina, Dąbrowej, Frysz-tacie/. Jej charakter może być dwojaki – albo przeciw Czechom i Koalicyi jako objaw narodowościowy – czego górnicy złożyli już dowód strejkując tak długo, aż czeskich żołnierzy z szybów usunięto, albo też przeciw własnemu Rządowi widząc się przez Polskę opuszczonymi i wydanymi na pastwę zniechęconych Czechów. Ponieważ socjaliści i na czeskich szybach wrzą i dążą do obalenia czeskiego Rządu, a oprócz tego między niemi bolszewizm nabral już ostrzejszych form, dlatego jest łatwo możliwem, że obie partye połączą się, gdyż u górników panuje nienawiść przeciw ludności rolniczej, tak ze względów na jej chwiejny patryotyzm jakoteż dlatego, że rolnicy ani do wojska nie idą, że żołnierza milicya podczas napadu czeskiego całkiem zawiodła i że rolnicy uchylają się od wszelkich dostaw dla wojska i ludności robotniczej, żyją nadzwyczaj dostatnio i sprzedając ziemplody za paskarskie ceny, z bogacając się bardzo.

Organizacya socjalistyczna Karwiny stoi nie tylko w relacyi z socyalistami czeskimi w ścisłem związku z socyalistami tak w Bielsku, jakoteż i tamże z Galicyi w Chrzanowskim powiecie – tak że wybuch rewolucyi w Karwinie przeniesie się równocześnie na wschód. Pewne jest, że równocześnie powstaną koźdoniowcy w Skoczowskim i Schwarzwasser, również jak górale w Istebnej, Wiśle i Brennej – a wtedy zamęt w kraju będzie ogólny – bolszewizm ogólny, niszczący się siebie samego wzajemnie i Rząd.

Jako przygotowujące objawy rewolucjonalistyczne i bolszewickie w ostatnim czasie mieliśmy mnóstwo przykładów u Czechów. Ich armia nie ma wcale żadnej dyscypliny, formalny komunizm – oficerzy grają w karty z żołnierzami, rabują wraz z nimi, żołnierze gwałcą nawet żony własnych oficerów, zajmują kwatery swych oficerów, wysyłają ich po siano, na słomę, degradują własnych oficerów, słuchają tylko podług własnej woli etc.

W ogóle w Czechach rozszerza się bolszewizm w zastraszający sposób, a ich agenci pracują na polskim terytorium z bardzo dobrym wynikiem, bo mają nie tylko , Heimkehrerów"³⁴ z Cieszyna za sobą, którzy już 26. I. br. na własną rękę zrabowali koszary opuszczone przez wojsko polskie, lecz także i górali, którzy już teraz stawiają jawny opór przeciw wszelkim § prawa, rozporządzeń etc., rabując od 3 miesięcy bezustannie wile, hotele, leśniczówki, dwory etc. Czescy bolszewicy są w ścisłej relacyi z Koźdoniowcami, którzy w okolicy Skoczowa mają zorganizowaną bandę rabusiów / 4 kazalem powiesić, a 3 uwięzić w lu-

tym 1919/, a w ostatnim czasie odkryte w pasie neutralnym w Skrzeczoniu koło Bogumina miejsce zjazdu bolszewików, którzy co tydzień mają swe posiedzenia i rozjeżdżają się do Czech, do Bielska, Chrzanowa i Krakowa. Ostatnie demonstracye 5. i 6. IV. aprowizacyjne w Bielsku i Dziedzicach na wielką skalę, połączone z rabunkiem sklepów można było tylko przez silne oddziały asystencyjne stłumić.

Wszystkie te objawy wskazują przypuszczać i oczekiwać, że ogólny wybuch rewolucyi w najkrótszym czasie nastąpi – a jeśli ten ruch we własnych celach nie wykorzystamy przeciw Czechom, to skieruje się on w pierw przeciw nam, a wtedy nie jest pewnem czy nie pociągnie za sobą też wojsk, które źle ubrane i wyżywione, wyczerpane nadmiarem służby od 3 miesięcy trudno w karności i chęci do służby utrzymać. Widać to w masowych dezer-cjach, na które sąd doraźny ogłosić musiałem.

Celem wykorzystania ruchu narodowościowego u górników i hutników w zagłębiu węglowem i Trzyńcu przystąpiono do organizacyi milicyi, która w razie napadu lub naszej ofensywy objęłaby obsadę linii demarkacyjnej, służbę bezpieczeństwa na tyłach wojska, tłumienie band bolszewickich w górskich gminach i Skoczowskim i ewentualnie służbę wartowniczą w Cieszynie, której w rękę terażniejszej niemieckiej , 'Burgerwehr'" zostawić nie można.

Do tego celu potrzeba 6 – 8 ofc. dla propagandy tworzenia organizacyjnych oddziałów i ćwiczeń i wreszcie do uzbrojenia milicyi 1600 do 2000 karabinów i 80.000 naboji.

6. Górny – Śląsk.

Większą wartość niż Śląsk ciesz. posiada Polsce już przyznany Górny Śląsk, gdyż produkuje 3 – 5 razy tyle węgla niż Śląsk ciesz. Tamtejsza ludność zorganizowała wszystko aby przeciw Niemcom powstać, oczekuje jednak pomocy od nas ze Śląska ciesz., której tak długo dać nie możemy, aż się z Czechami nie uporządkujemy i kraju aż po Ostrawicę orężem nie zdobędziemy. Niecierpliwość wzrasta na Górnym – Śląsku z każdym dniem i jeśli wnet na Śląsku ciesz. do rozstrzygnięcia nie przyjdzie to może przedwczesny ruch na Górnym – Śląsku akcyę na Cieszyńskim utrudnić i skomplikować.

Wzajemna zależność tych sąsiednich terytoriów jak widoczne na pierwszy rzut oka na mapę. Bez posiadania stacyi Bogumin jest koperacya z Górnym Śląskiem niemożliwą, bo byłaby od Mor. - Ostrawy, gdzie Czesi posiadają znaczne siły poważnie zagrożoną. A więc i tu jest poprzedzająca ofensywa z naszej strony – aż po Ostrawicę konieczną.

Odrzuciwszy więc Czechów aż za Ostrawicę skróciłby się dotychczasowy front na 25 km / Oderfurt – Frydek/ co w porównaniu z dotychczasowym 70 km byłoby znacznem odciążeniem.

Ostrawicę możnaby 6-8 baonów utrzymać – a resztę zbędnych 6 baonów z 2 szwadronami konnicy, i 2 bateriami można by rzucić na Raciborskie – Rybnik i przez to powstanie na Górnym – Śląsku i rozbrojenie Niemieckiego Wojska umożliwić.

7./ Resume.

Terażniejszy stan jest nie do utrzymania – tylko prędka i silna ofensywa jest w możności tak złej konjunktury politycznej jakoteż rewolucyi w kraju zapobiedz – wobec czego upraszam o przydzielenie wżwyż wymienionych sił, aby osiągnąć dla Polski pozytywne rezultaty, które nam dla całokształtu i przyszłego rozwoju są niezbędne. Znając wszystkie stosunki i czynniki na Śląsku i pograniczu podejmuję się przeprowadzeniem tej operacyi w niezłomnej nadziei powodzenia mając za sobą lud i robotnika, który posiada ku mnie

³⁴ „Heimkehrerami“ nazywano byłych jeńców wojennych, luźnych żołnierzy porzucających swoje jednostki różnych narodowości, którzy wracali do domów z frontów I wojny światowej i obozów jenieckich. W czasie tych tułacznych powrotów, często wielomiesięcznych, gromadzili się na większych stacjach kolejowych przy dużych miastach. Po chaotycznym odwróceniu wojsk polskich z Cieszyna w nocy z 26/27 stycznia, zanim do miasta po godz. 11:00 wkroczyły oddziały czeskie, grupy takich „Heimkehrerów“ dokonywały rabunków nie tylko koszar, ale również sklepów i domów prywatnych. Jan SOLPERA, *Komplikovaná proměna – jak se z Pětasedmdesátkü v letech 1918–1920 stali Devětadvacáci a nejen o nich*, Jindřichův Hradec 2010, s. 67.

pelne zaufanie.

Memorandum plukovníka Latinika s rozbohem situace v Těšínském Slezsku a plánem na znovuzískání ztracených území

(Shrnutí)

Článek představuje čtenářům autentický dokument vypracovaný velitelem polských sil v Těšínském Slezsku plukovníkem Franciszkem Latinikem, který obsahuje i plán na opětovné získání území pod československou kontrolou. Text se rovněž zabývá politickou situací na Těšínsku a geopolitickým kontextem událostí první poloviny roku 1919, po skončení československo-polské sedmidenní války 30. ledna a po stažení československých jednotek z většiny dobytého území 26. února. V té době polské obyvatelstvo a činovníci Národní rady Těšínského knížectví doufali, že polské úřady budou požadovat návrat k předchozímu dočasnému rozdělení regionu, jež vycházelo z dohody mezi polskou Národní radou Těšínského knížectví a českým Národním výborem pro Slezsko z 5. listopadu 1918. Očekával se příchod početnějších polských jednotek, které měly silou získat zpět ztracené území. Očekávání vzrostlo během května a června 1919 v souvislosti s porážkami československé armády v bojích s Maďary na Slovensku. Po převelení části československých jednotek z Těšínska v čele s plukovníkem Josefem Šnejdárkem na Slovensko, polská veřejnost to vnímala jako příležitost k obnovení hranice z 5. listopadu. Studie také konfrontuje Letinikovy názory s reálnou situací na Těšínsku.

WSPÓŁPRACA POLSKIEJ I ŻYDOWSKIEJ MNIEJSZOŚCI W CZECHOSŁOWACJI (1928–1929) W WYBORACH DO ORGANÓW PRZEDSTAWICIELSKICH

Dariusz Miszewski

Dariusz Miszewski: Cooperation in elections to representative bodies of Polish and Jewish minority in Czechoslovakia (1928–1929)

In the years 1918–1938, Czechoslovakia was a democratic country with constitutional rights for national minorities. Polish and Jewish minority does not play a major political role on level of the state and country in the Moravian-Silesian Region. Under the patronage of the Consulate in Moravian Ostrava leaders of the Polish minority established with the Jewish minority electoral alliance in 1928 National Council in Brno and in 1929 Parliament (Chamber of Deputies and Senate). In the parliamentary elections in 1929, Polish minority got 2 seats and in 1925. 1. The Jewish minority also 2 seats to the House of Deputies. Czech political elites was against to Polish-Jewish alliance. Due to the tense relations Polish-Czechoslovak since 1934, the Jewish minority does not established electoral coalition to parliament with the Poles on Zaolzie.

Key words: Polish-Jewish electoral alliance, Polish-Jewish cooperation in Czechoslovakia, Parliamentary elections in Czechoslovakia (1929), the Polish minority in Czechoslovakia, the Jewish minority in Czechoslovakia

W wyniku decyzji zachodnich mocarstw w lipcu 1920 r. w sporze polsko-czechosłowackim o podział Śląska Cieszyńskiego¹ ponad 100 tys. Polaków znalazło się wbrew swojej woli w Czechosłowacji,² w której mniejszości narodowe stanowiły ponad 34% jej obywateli.³ Polska mniejszość nie była dla niej zagrożeniem z powodu jej liczebności oraz struktury politycznej i społeczno-ekonomicznej.⁴ Reprezentowały ją trzy partie. Związek Śląskich Katolików (dalej ZŚK) zrzeszał drobnomieszczaństwo, rolników i robotników odrzucających marksistowską ideologię. Bronił katolicyzmu i praw narodowo-kulturalnych polskiej ludności.⁵ Stronnictwo Ludowe (dalej SL) o charakterze ewangelickim kładło nacisk na solidaryzm narodowy i tolerancję religijną, aby zjednoczyć wszystkie polskie organizacje w Czechosłowacji w jednym związku.⁶ W tym celu ZŚK i SL utworzyły w 1923 r. Polski Związek Ludowy (dalej PZL).⁷ Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza (dalej PSPR) broniła praw narodowo-kulturalnych Polaków, ale stawiała na walkę klasową we współpracy z czechosłowacką, niemiecką i żydowską socjaldemokracją. Nurty klasowy i narodowy powodowały ciągle tarcia i rozłamy w PSPR.⁸ Z tego powodu dochodziło

6 Franciszek KULISIEWICZ, *Polacy w Czechosłowacji*, Frysztat 1929, s. 79, 83; S. ZAHRAĐNIK, *Przejały życia organizacyjnego Polaków w Czechosłowacji w latach 1920–1938*, Śląski kwartalnik historyczny Sobótka 36, 1981, nr. 4, s. 545–547; Idem, *Polska grupa narodowościowa w Czechosłowacji 1920–1990*, Głos Ludu, nr. 8, 8 III 1990, s. 3; (Organem prasowym było *Prawo Ludu*. Czołowi reprezentanci SL to pastor dr Józef Berger, dr Jan Michejda, Jarosław Waleczko, lekarz dr Jan Buzek, poseł 1929–1935.)

7 *Polski Związek Ludowy*, *Gazeta Kresowa*, nr. 44, 1 XI 1923, s. 2; J. GALICZ, *Związek Śląskich Katolików*, s. 68; Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej ZNO), sygn. 15583/II, Jan MICHEJDA, *Pamiętnik*, Warszawa 1977, s. 80.

8 *Wspólny zjazd PPS-D i PPS*, *Głos Robotniczy*, nr. 6, 28 II 1921, s. 1–2; *Przed zjazdem*, *Głos Robotniczy*,

do pięć z czechosłowacką i niemiecką socjaldemokracją. W 1921 r. lewe skrzydło PSPR przeszło do Komunistycznej Partii Czechosłowacji (Komunistická strana československa, dalej KSČ) jako sekcja polska.⁹ Miała większe poparcie niż polskie partie.¹⁰ Ślązakowcy utożsamiali się z niemiecką kulturą, ale wielu z nich uważało się za Polaków. Skupiali się w Związku Ślązaków (dalej ZŚ) i w Śląskiej Partii Ludowej (dalej ŚPL) na czele z Józefem Koźdaniem.¹¹

Reforma administracyjna z 1 grudnia 1928 r. dzieliła Czechosłowację na kraje: Czeski, Morawsko-Śląski, Słowacki i Karpatoruski.¹² Wybory do rad krajowych i powiatowych odbyły się 2 grudnia 1928 r. Polskie partie musiały iść do wyborów razem, żeby zdobyć choć jeden mandat do Rady Krajowej w Brnie. PSPR odrzuciła wspólną listę wyborczą z PZL (ZŠK, SL, ŠPL).¹³ PZL wystawił z mniejszością żydowską wspólną listę *Porozu-*

mienie wyborcze Polskiego Związku Ludowego i Stronnictwa Żydowskiego. Kandydowali z niej: 1. Gustaw Wałach ze ŠPL, nauczyciel z Orłowej; 2. Karel Sonnenfeld, adwokat, reprezentant żydowski z Moraw; 3. Józef Skudrzyk z SL, notariusz; 4. Gustav Finzi, przedsiębiorca, reprezentant żydowski ze Śląska; 5. Karol Junga ze ZŠK, rolnik; 6. Karol Galocz ze ZŠK, maszynista; 7. Józef Santarius, drobny przedsiębiorca, prezes polskich ślązakowców; 8. Karel Neumark, lekarz, reprezentant żydowski z Moraw; 9. Karol Buzek z SL, rolnik i prezes Towarzystwa Rolniczego; 10. Izidor Kopecki z SL, kupiec; 11. Jan Jaś ze ZŠK, rolnik; 12. Josef Kleiner, adwokat, reprezentant żydowski z Moraw.¹⁴

PSPR poszła samodzielnie do wyborów krajowych, współpracując w czasie kampanii wyborczej z czechosłowacką (Československá strana sociálně demokratická, dalej ČSSD) i niemiecką socjaldemokracją. Czescy socjaldemokraci w Północnych Morawach i na czechosłowackim Śląsku Cieszyńskim nie chcieli wspólnej listy z PSPR w obawie o utratę czeskich wyborców.¹⁵ Z wyborczej *Listy PSPR i Polskich Wyborców Ludowo-Chłopskich* startowali: 1. Emanuel Chobot, prezes Związku Polskich Stowarzyszeń Spożywczych na czechosłowackim Śląsku, kierownik hurtowni Stowarzyszeń Spożywczych w Morawskiej Ostrawie; 2. Teodor Guziur, kierownik polskiej szkoły w Orłowej; 3. Alojzy Bonczek, emerytowany górnik; 4. Karol Chmiel, nauczyciel w Czeskim Cieszynie; 5. Augustyn Łukosz, wiceprzewodniczący PSPR, kolejarz; 6. Piotr Kornuta, działacz w Zarządzie Związku Metalowców w Trzyńcu; 7. Józef Czechowicz; 8. Rudolf Wojnar, nauczyciel w Karwinie.¹⁶ PSPR nie akceptowała wspólnego startu z żydowskimi „kapitalistami i adwokatami”, z renegackimi ślązakowcami i pseudo narodowymi klerykałami, obawiając się bojkotu takiej koalicji przez polskich wyborców.¹⁷ W maju 1928 r. PZL proponował PSPR pierwsze miejsce na wspólnej liście dla T. Guziura lub W. Sembola, odrzucając kandydaturę E. Chobota.¹⁸ PZL nie ukrywał przed socjalistami, że sojusz z Żydami i ślązakowcami w wyborach krajowych stanowił sprawdzian przed wspólnym startem w najbliższych wyborach parlamentarnych.¹⁹

PSPR rywalizowała z ZŠK o głosy wśród polskiej mniejszości, utrzymującej się z pracy najemnej. Socjaliści uważali, że najlepiej znali i rozumieli jej trudności życia codziennego. Wspólny front partii socjalistycznych w Czechosłowacji mógł wywalczyć sprawiedliwe i godne życie dla pracowników najemnych.²⁰ ZŠK nie był zagrożeniem dla PSPR

nr. 20, 11 VI 1921, s. 1; F. KULISIEWICZ, *Polacy w Czechosłowacji*, s. 82; S. ZAHRADNIK, s. 3. (Do kierownictwa partii należeli Emanuel Chobot, Wiktor Sembol, Ludwik Lizak, Augustyn Łukosz, Ferdynand Goetze, Antoni Steffek, Piotr Kornuta, Józef Badura, nauczycielem w polskim gimnazjum w Orłowej. PSPR wydawała *Robotnika Śląskiego*.)

9 ZNO, sygn. 15419/II, J. MICHEJDA, *Zmagania o polskość Śląska Cieszyńskiego*, nr. 3, Warszawa 1977, s. 79; *Rozłam w PSPR w Czechosłowacji*, *Gazeta Kresowa*, nr. 4, 26 V 1921, s. 1; *Do wszystkich*, *Głos Robotniczy*, nr. 27, 13 VII 1921, s. 1; *Do boju*, *Głos Robotniczy*, nr. 34, 27 VIII 1921, s. 1; *Międzynarodówka na Śląsku i w Ostrawskim*, *Głos Robotniczy*, nr. 38, 22 IX 1921, s. 1; Józef CHLEBOWCZYK, *Karol Śliwka i towarzysze walki. Z dziejów ruchu komunistycznego na Zaolziu*, Katowice 1972, s. 60, 81; Marie BABINCOVÁ – Dan GAWRECKI, *Politická orientace obyvatelstva v průmyslových oblastech českých zemí (1920–1935)*, *Slezský Sborník*, 1985, nr. 2, s. 119–120.

10 Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (dalej MSZ), Departament Polityczno-Ekonomiczny (dalej DPE), Wydział Wschodni (P3), sygn. 5446, *Polskie stronnictwa na Zaolziu*, konsul Zygmunt Vetulani do MSZ, nr. L 171/pf/25, 24 VII 1925, s. 46; *Polskie stronnictwa na Zaolziu*, Z. Vetulani do MSZ, nr. L 308/pf/25, 27 XI 1925, s. 205; ZNO, sygn. 15433/II, Gustaw OLECHOWSKI, *Wspomnienia. Jestem. Historia jednego stworzenia*, 1958, s. 62; D. GAWRECKI, *Śląsk Cieszyński w okresie międzywojennym 1918–1938*, in: *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*, s. 90–91; Idem, *Vliv KSČ a reformistických stran na politickou orientaci obyvatelstva v průmyslových oblastech českých zemí (1920–1935)*, *Slezský Sborník*, 1984, nr. 3, s. 176. (Czołowi przywódcy Karol Śliwka, poseł 1925–1938, Paweł Klus, Fryderyk Kraus. Organem prasowym był redagowany przez Śliwkę *Głos Robotniczy*, od 1930 r. *Głos Robotniczy i Włościański*, a od 1936 r. *Głos Robotniczy i Ludowy*.)

11 *O nowe podstawy dalszej naszej pracy*, *Ślązak*, nr. 34, 27 VIII 1920, s. 1; *O nową organizację naszego stronnictwa*, *Ślązak*, nr. 37, 17 IX 1920, s. 1; Piotr DOBROWOLSKI, *Ugrupowania i kierunki separatystyczne na Górnym Śląsku i w Cieszyńskim w latach 1918–1939*, Warszawa 1977, s. 51; K. NOWAK, *Ruch koźdaniowski na Śląsku Cieszyńskim*, in: *Z dziejów najnowszych Śląska Cieszyńskiego*, ed. Maria Wanda Wanałowicz, Katowice 1992, s. 36–39. (Związek Ślązaków (od 1921 sekcja polska – Gustaw Wałach, pastor Karol Folwartschny, Józef Santarius; niemiecka – J. Koźoń, Walter Harbich, Rudolf Francus) jako organizacja apolityczna zajmował się sprawami kulturalnymi, gospodarczymi i socjalnymi. ŠPL brała udział w wyborach do ciał przedstawicielskich i zawierała sojusze wyborcze. Organem prasowym był do 1923 r. *Ślązak*, a od 1923 r. polskich ślązakowców *Nasz Lud*. Ślązakowcy o orientacji czechofilskiej wydawali tygodnik *Nasz Śląsk*); D. GAWRECKI, *W poszukiwaniu górnośląskich tożsamości*, in: *Historia Górnego Śląska*. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu, ed. Joachim Bahlcke – Dan Gawrecki – Ryszard Kaczmarek, Gliwice 2011, s. 64–65.

12 *Jak wygląda nowa reforma administracji publicznej*, *Nasz Lud*, nr. 9, 26 II 1927, s. 1; *Stoimy przed nowymi wyborami*, *Gazeta Kresowa*, nr. 11, 15 III 1928, s. 1; D. GAWRECKI, *Śląsk Cieszyński w okresie międzywojennym*, s. 91. (Rada Krajowa w Brnie liczyła 60 radnych, 2/3 pochodziło z wyborów, a 1/3 mianował minister spraw wewnętrznych.)

13 *Polski Ludu Śląski*, *Nasz Lud*, nr. 47, 17 XI 1928, s. 1.

14 *Polski Ludu Śląski*, *Gazeta Kresowa*, nr. 46, 15 XI 1928, s. 1.

15 AAN, MSZ, Departament Konsularny (dalej DK), Wydział Polaków Zagranicą (E2), sygn. 10821, *Partie socjalistyczne w Czechosłowacji*, konsul Karol Ripa do MSZ, L.41/pf/29, 15 II 1929, s. 10–12; Zob. Ivo BARAN, *Polští socialisté na československém Těšínku v meziválečném období – příklad střetu identit a lojalit v národnostně smíšeném pohraničním regionu*, *Klio*. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym 33, 2015, nr. 2, s. 113–114.

16 *Przed wyborami*, *Robotnik Śląski*, nr. 47, 18 XI 1928, s. 1.

17 *Gdzie prawda*, *Robotnik Śląski*, nr. 53, 15 XII 1928, s. 1; *Polscy socjaliści przeciwko Żydom*, *Nasz Lud*, nr. 48, 24 XI 1928, s. 3; *Proletariatowi obrońcy polskości*, *Nasz Lud*, nr. 48, 24 XI 1928, s. 3.

18 *Gdzie jest prawda*, *Gazeta Kresowa*, nr. 49, 6 XII 1928, s. 1.

19 *Dlaczego zrobiliśmy porozumienie z Żydami*, *Gazeta Kresowa*, nr. 47, 21 XI 1928, s. 1.

20 Książnica Cieszyńska w Cieszynie (dalej KC), Archiwum Towarzystwa Ludoznawczego w Cieszynie (dalej ATLC), sygn. 1760d, *Wyborcy, Wyborzynie!*, ulotka PSPR w wyborach do Sejmu Krajowego, s. 126; *Przed walką*, *Robotnik Śląski*, nr. 43, 20 X 1928, s. 1; *W miesiącu walki wyborczej*, *Robotnik Śląski*, nr. 46, 10 XI

w polskim środowisku robotniczym, tylko polscy komuniści. Z listy KPČ kandydowali: nauczyciel z Raju Jan Kotas i rolnik Paweł Brzeżek, stojący na czele Koła Macierzy Szkolnej w Gutach.²¹

W trakcie kampanii wyborczej PZL obarczał socjalistów winą za rozbitcie polskiego obozu. Przeważał w niej interes partyjny nad narodowym, z czego korzyści osiągnęli Czesi i Niemcy na czechosłowackim Śląsku Cieszyńskim.²² PSPR oskarżyła PZL o zdradę narodową i chrześcijaństwa za wejście w układ z renegatami J. Koźdonia i stronnictwem żydowskim.²³ Atakowała osobiście posła L. Wolfa ze ZŚK za prywatę, bo sojusz z mniejszością żydowską miał mu zapewnić mandat na kolejną parlamentarną kadencję.²⁴ Socjaliści zarzucali ZŚK wykorzystywanie księży katolickich, kościołów i uroczystości religijnych dla celów politycznych.²⁵ Także polscy komuniści prowadzili hałaśliwą kampanię przeciwko PZL za zdradziecką kombinację wyborczą z Żydami i ślązakowcami, którzy byli w latach 1918–1920 za przyłączeniem Śląska Cieszyńskiego do Czechosłowacji.²⁶ Oskarżali PSPR o zdradę robotników, ponieważ z partiami socjalistycznymi w Czechosłowacji broniła kapitalizmu.²⁷ Obie partie lewicowe wzajemnie się zwalczały, bo rywalizowały o ten sam elektorat.²⁸ Była to pochodna walki o wpływy na Śląsku i północnych Morawach między KPČ a czechosłowacką socjaldemokracją.²⁹ Polska gazeta komunistyczna pisała o rozdarciu wewnętrznym w PSPR. Grupa E. Chobota była za stałą współpracą z czechosłowacką i niemiecką socjaldemokracją, a grupa Gabriela Ogrockiego i W. Sembola z polskimi partiami na Zaolziu.³⁰

Powiązany z czeskimi agrariuszami (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu) polskojęzyczny *Nasz Ślązak* nazwał sojusz polsko-żydowski zdradą idei słowiańskiej. Partia, w której klubie parlamentarnym zasiadał od 1925 r. poseł L. Wolf,

1928, s. 1.

21 Józef GOLEC – Stefania BOJDA, *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*, t. 1, Cieszyn 1993, s. 153; t. 2, Cieszyn 1995, s. 29.

22 *Wybory a solidarność narodowa*, Gazeta Kresowa, nr. 48, 29 XI 1928, s. 1.

23 *Bojowa taktyka wyborcza*, *Nasz Lud*, 24 XI 1928, s. 4.

24 KC, ATLC, sygn. 1760j, *Chalupnicy, Malarolni, Robotnicy!* Odezwa wyborcza PSPR, s. 125.

25 *W interesie naszej szkoły*, *Robotnik Śląski*, nr. 38, 22 IX 1928, s. 1; *Obluda socjalistów*, *Robotnik Śląski*, nr. 41, 6 X 1928, s. 4.

26 *Walach nie jest naszym kandydatem – woła lud śląski; Ślązacy, robotnicy i rolnicy!* *Głos Robotniczy*, nr. 48, 30 XI 1928, s. 1.

27 *Naprzód na bój! Na zwycięski bój!* *Głos Robotniczy*, nr. 48, 30 XI 1928, s. 1.

28 *Oskarżamy was*, *Głos Robotniczy*, nr. 10, 4 III 1927, s. 1; J. CHLEBOWCZYK, *Karol Śliwka i towarzysze walki*, s. 130.

29 J. CHLEBOWCZYK, *Karol Śliwka i towarzysze walki*, s. 83; D. GAWRECKI, *Śląsk Cieszyński w okresie międzywojennym*, s. 88–89.

30 *Harmider w PSPR*, *Głos Robotniczy*, nr. 48, 30 XI 1928, s. 4; (Komuniści przypominali, że w okresie plebiscytowym w latach 1919–1920 Chobot rozbił PPS na Śląsku Cieszyńskim i powołał Polską Partię Socjal-Demokratyczną, a w latach 1920–1921 tworzył polską sekcję komunistyczną w KPČ. Po porażce z K. Śliwką wrócił do PSPR i stanął na jej czele. *Kandydat naczelny PSPR o socjalistach*, *Głos Robotniczy*, nr. 48, 30 XI 1928, s. 2; *PSPR-owcy – kto wam rozbił partię*, *Głos Robotniczy*, nr. 48, 30 XI 1928, s. 3; *Za kulisami PSPR*, *Głos Robotniczy*, nr. 4, 25 I 1929, s. 3.)

jasno stwierdzała, że polska mniejszość mogła otrzymywać wszelkie koncesje wynikające z prawa mniejszościowego tylko przez głosowanie na czeskie partie.³¹

Lista polsko-żydowska uzyskała w wyborach krajowych z 2 grudnia 1928 r. 29 585 głosów, a lista PSPR – 9 466. Zaś na listę KPČ, w tym głosy zwolenników polskich komunistów, padło 166 444 głosy. Iloraz wyborczy do Rady Krajowej wynosił 39 930. Polityczne rozbitcie polskiej mniejszości spowodowało, że nie uzyskała ona mandatu. Z listy KPČ do Rady Krajowej dostał się polski komunista Jan Kotas. MSW mianowało na radnego krajowego wiceprezesa ZŚK i redaktora *Naszego Kraju* K. Jungę, politycznego rywala L. Wolfa. Ta nominacja spotkała się z ostrą krytyką *Moravsko-Slezkého denika* i *Obrany Slezska*, lokalnych organów narodowej demokracji, w których ukazały się napastliwe artykuły na K. Jungę i niezadowolenie z decyzji MSW.³² K. Junga zabiegał o sprawy polskiej mniejszości w Brnie.³³ Do rad powiatowych 2 grudnia 1928 r. w powiecie frysztackim zostało wybranych bezpośrednio pięciu Polaków, a w czeskokocieszyńskim siedmiu. MSW mianowało do rady we Frysztacie jednego Polaka i Niemca oraz dziesięciu Czechów, a w Czeskim Cieszynie dwóch Polaków i siedmiu Czechów. W obu tych powiatach czeskie nominacje nie odzwierciedlały klucza narodowościowego w stosunku do Polaków. Konsul Karol Ripa szacował, że w powiecie frysztackim powinno być mianowanych czterech Polaków i siedmiu Czechów, a w czeskokocieszyńskim sześciu Polaków i trzech Czechów.³⁴

Na październik 1929 r. zostały rozpisane przedterminowe wybory do Izby Poselskiej i Senatu. W kwietniu 1929 r. powstał Międzypartyjny Komitet Polskich Stronnictw (MKPS) z inicjatywy konsula K. Ripy.³⁵ W jego skład weszły: ZŚK, SL i PSPR. Konsul aktywnie włączył się w akcję wyborczą do parlamentu, żeby nie dopuścić do ponownego rozbitcia polskich partii. Z konsultacji wyłączył polskich komunistów. Nie sądził, aby dla MKPS opuścili KPČ. Sami nie byli zainteresowani rozmowami z przedstawicielem „burżuazyjnego państwa”. Wielokrotnie dawał temu wyraz poseł Karol Śliwka w Izbie Poselskiej.³⁶ K. Ripa przekonał ZŚK, że dla jedności narodowej (jedna lista polska) musiał zgodzić się na pierwsze miejsce dla PSPR, a drugie oddać SL. W razie ustąpienia lub śmierci posła, jego miejsce zajęłby następny kandydat z listy wyborczej, a nie partyjny kolega.³⁷ Konsul przypominał ZŚK, że to dzięki głosom zwolenników obu tych partii L. Wolf posiadał w poprzedniej kadencji parlamentarnej mandat poselski. Burmistrzem Karwiny w 1929 r. został ich przedstawiciel, lekarz dr Wacław Olszak. Jej członek K. Junga zasiadał w Radzie

31 *Polsko-żydowski sojusz*, *Nasz Ślązak*, 23 XI 1928, s. 1.

32 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 11217, *Ataki prasy czeskiej na posła Jungę*, komunikat prasowy Konsulatu RP w Morawskiej Ostrawie, nr. 124, 1094/29, 19 I 1929, s. 3.

33 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 11217, *Wystąpienie posła Jungi w Sejmie Krajowym w Brnie*, komunikat prasowy Konsulatu RP w Morawskiej Ostrawie, nr. 125, 1671/29, 22 I 1929, s. 3.

34 AAN, Światowy Związek Polaków z Zagranicy (dalej ŚZPZ), sygn. 329, *Podział mandatów na Śląsku Zaolziańskim*, K. Ripa do MSZ, nr. 473/pf/31, 30 IV 1931, s. 74–75, 82.

35 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Powstanie Międzypartyjnego Komitetu Polskich Stronnictw*, K. Ripa do MSZ, nr. 538/pf/29, 27 IX 1929, s. 4.

36 *Mowa posła Śliwki w Sejmie*, *Głos Robotniczy*, nr. 50, 9 XII 1927, s. 1; *Mowa towarzysza Śliwki w Sejmie*, *Głos Robotniczy*, nr. 9, 1 III 1929, s. 3.

37 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Rozmowy przedwyborcze z polskimi przedstawicielami na Zaolziu*, raport K. Ripy do MSZ, nr. 538/pf/29, 27 IX 1929, s. 4–6.

Krajowej w Brnie. ZŠK zaakceptował propozycję K. Ripy, inaczej rozpadłby się MKPS.³⁸ PPSR zgodziła się pójść do wyborów razem z ZŠK i SL tylko za cenę pierwszego miejsca dla swojego kandydata. Zadeklarowała, że *Robotnik Śląski* nie będzie atakował Kościoła katolickiego i księży zaangażowanych na rzecz ZŠK. Zobowiązała się do sojuszu z nimi w wyborach gminnych i poparcia w następnych wyborach do izby niższej parlamentu katolickiej kandydatury.³⁹ W czasie akcji wyborczej silną presję na PPSR wywierała czechosłowacka socjaldemokracja. Deklarowała obronę praw socjalnych i pracowniczych Polaków, ale żądała niełączenia się jej z innymi partiami polskimi w wyborach.⁴⁰ Obiecywała przeciwstawianie się atakom na mniejszość polską przez czeskie partie i stowarzyszenia na czechosłowackim Śląsku i w Północnych Morawach.⁴¹ Ale czescy socjaldemokraci nie oferowali polskim socjalistom na swoich listach miejsc, gwarantujących mandat poselski. Nie chcieli wspólnej listy z PPSR, ponieważ stałaby się obiektem ataków czeskich partii.⁴² Interesowało ich, aby jak najmniej polskich głosów przypadło polskim partiom na Zaolziu i polskim komunistom.

Na konferencji polskich stronnictw 28 września 1929 r. ujawniono istnienie MKPS. Dotąd służył jedynie do poufnych rozmów między nimi a Konsulatem RP w Morawskiej Ostrawie. Zadaniem MKPS była koordynacja działań politycznych polskich partii w sprawach narodowo-kulturalnych polskiej mniejszości przy zachowaniu partyjnej tożsamości jego członków i akcja wyborcza do ciał przedstawicielskich.⁴³ Kierownictwo w nim było rotacyjne. Konsul K. Ripa uważał za konieczne, aby ludność polska mogła występować wobec instytucji i urzędów publicznych w Czechosłowacji jako zwarta mniejszość narodowa. MKPS był platformą do niwelowania różnic i zbliżania stanowisk pomiędzy polskimi partiami. Celem K. Ripy było utworzenie na jego bazie Związku Polaków w Czechosłowacji.⁴⁴ Ułatwiłoby to współpracę na linii ostrawski Konsulat RP (polski MSZ) – polska mniejszość w Czechosłowacji. Konferencja zakończyła się ogłoszeniem polskiej listy wyborczej do Izby Poselskiej i Senatu. Na posłów kandydowali: 1. Emanuel Chobot, przewodniczący PPSR, prezes Centralnego Stowarzyszenia Spożywczego w Łazach i prezes Domu Polskiego w Morawskiej Ostrawie; 2. Dr Jan Buzek, lekarz w Dąbrowie, członek zarządu SL, prezes Rady Naczelnej Harcerstwa Polskiego w Czechosłowacji, skarbnik Macierzy Szkolnej; 3. Dr Leon Wolf, adwokat we Frysztacie, wiceprezes ZŠK,

prezes stowarzyszenia prawniczego „Wzajemna Pomoc” i prezes Związku Polskich Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Czechosłowacji; 4. Józef Czechowicz z PPSR; 5. Jarosław Waleczko z SL, redaktor *Prawa Ludu*; 6. Karol Galocz ze ZŠK, maszynista; 7. Władysław Wójcik z PPSR, polski inspektor szkolny w powiecie czesko-cieszyńskim; 8. Józef Skudrzyk z SL, notariusz z Fulneku; 9. Duda ze ZŠK; 10. Józef Michejda z PPSR, nauczyciel w Nydku i Wędryni; 11. Paweł Lipka, prezes ZŠK, kierownik polskiej szkoły w Piosku. Na polskiej liście do Senatu kandydowali: 1. Dr Leon Wolf; 2. Piotr Kornuta, skarbnik PPSR; 3. Karol Jaś, prezes SL; 4. Martinek ze ZŠK; 5. Karol Chmiel z PPSR, nauczyciel w Czeskim Cieszynie; 6. Karol Buzek z SL, prezes Towarzystwa Rolniczego w Końskiej.⁴⁵

Po utworzeniu MKPS w miejsce PZL ŚPL nie została zaproszona do członkostwa, ale L. Wolf zwrócił się do jej władz, aby w wyborach w 1929 r. nie zwalczała polskiej listy. Jej niemieccy członkowie preferowali listę *Deutsche Wahlgemeinschaft*, a polscy *Listę Polską – Zrzeszenie Wyborcze Polskich i Żydowskich Stronnictw*.⁴⁶ Ślązakowcy popierali polską listę z powodu polityki czechizacyjnej lokalnych władz czeskich i likwidacji w 1928 r. odrębności administracyjnej Śląska.⁴⁷

Pod auspicjami Konsulatu RP w Morawskiej Ostrawie polskie partie przystąpiły do rozmów ze stronnictwami żydowskimi w Czechosłowacji dla zawarcia koalicji wyborczej. Mniejszości polska i żydowska w Czechosłowacji samodzielnie nie były w stanie uzyskać mandatu z listy państwowej. W 1925 r. Stronictwo Żydowskie (*Židovska strana*) uzyskało 98 845 głosów w skali państwa.⁴⁸ Nie wystarczyło to do uzyskania mandatu z listy państwowej, na którą trzeba było otrzymać ponad 100 000 głosów. Polsko-żydowskie negocjacje wyborcze zakończyły się 4 października ogłoszeniem porozumienia.⁴⁹ Zgodnie z nim tylko polskie partie wystawiały swoich kandydatów w okręgu wyborczym Morawska Ostrawa (14). Żydzi wystawiali swoich kandydatów wyłącznie na liście państwowej, na której na drugim miejscu mandatowym został umieszczony polski kandydat. Strona polska zobowiązała się do pokrycia 1/4 kosztów wyborczych w wysokości 100 tys. czechosłowackich koron, poniesionych przez Żydów na rejestrację i wystawienie list w innych okręgach wyborczych. Układ był korzystną transakcją dla obu stron. Rozproszona mniejszość żydowska w Czechosłowacji nie była w stanie uzyskać samodzielnie mandatu poselskiego z listy okręgowej. Okoliczność ta eliminowała ich z przydziału mandatów parlamentarnych z listy państwowej. Sojusz z Polakami dawał im taką możliwość, a polskim partiom dodatkowy mandat. W umowie wyraźnie zaznaczono, że obie społeczności nie były zobowiązane do współpracy po wyborach, a wybrani posłowie i senatorowie nie musieli łączyć się w parlamencie dla obrony własnych interesów. Polskie partie nie były

38 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Konferencja konsula Ripy ze ZŠK*, K. Ripa do MSZ, nr. 538/pf/29, 27 IX 1929, s. 6–7; *Zjazd delegatów ZŠK*, *Nasz Kraj*, nr. 41, 11 X 1929, s. 1.

39 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Wspólna konferencja przedwyborcza stronnictw polskich*, K. Ripa do MSZ, nr. 544/pf/29, 3 X 1929, s. 17; Zob. I. BARAN, *Polští socialisté na československém Těšinsku*, s. 116–117.

40 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Wspólna konferencja PPSR i czechosłowackiej socjaldemokracji*, K. Ripa do MSZ, nr. 248/pf/29, 26 IV 1929, s. 15–16.

41 *Uchwały IX Zjazdu PPSR*, *Robotnik Śląski*, nr. 8, 23 II 1929, s. 1.

42 J. CHLEBOWCZYK, *Karol Śliwka i towarzysze walki*, s. 113.

43 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Deklaracja MKPS z 25 X 1929*, K. Ripa do MSZ, nr. 591/pf/29, 25 X 1929, s. 160; *Dookoła Komitetu Międzypartyjnego Polskich Stronnictw w Czechosłowacji*, *Robotnik Śląski*, nr. 47, 9 XI 1929, s. 1.

44 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10809, *Plany konsula w sprawie organizacji polskiej ludności w Czechosłowacji*, K. Ripa do MSZ, nr. 378/pf/30, 16 V 1930, s. 4–8.

45 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Wspólna konferencja przedwyborcza stronnictw polskich*, K. Ripa do MSZ, nr. 544/pf/29, 3 X 1929, s. 18–19.

46 *Konferencja mężów zaufania ŚLP w sprawie wyborów*, *Nasz Lud*, nr. 43, 19 X 1929, s. 1–3.

47 *Ślęzacy i wyborcy*, *Nasz Lud*, nr. 41, 5 X 1929, s. 1.

48 Tatjana LICHTENSTEIN, *Zionists in interwar Czechoslovakia. Minority nationalism and the politics of Belonging*, Bloomington 2016, s. 276.

49 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Polsko-żydowska umowa wyborcza*, K. Ripa do MSZ, nr. 544/pf/29, 3 X 1929, s. 22.

w stanie sprostać wyborczym kosztom. Ich fundusze nie wystarczały nawet na agitację wyborczą wśród zaolziańskich Polaków. Konsul zwrócił się 27 września 1929 r. do MSZ o środki na wybory w wysokości 200 tys. czechosłowackich koron. Połowę przypadło koalicjantowi, a resztę planowano przeznaczyć na zwiększenie nakładów, objętości i częstotliwości ukazywania się w czasie kampanii wyborczej polskiej prasy, organizację wieców, agitację, druk ulotek i plakatów.⁵⁰

Konsulat RP w Morawskiej Ostrawie w porozumieniu z MKPS opracował tekst odezwy wyborczej, zamieszczonej w polskiej prasie na Zaolziu. Przekonywała polskich wyborców, aby oddali swoje głosy polskiej liście w imię solidaryzmu narodowego. Wyborczy sojusz polsko-żydowski spotkał się z gwałtownym atakiem wszystkich czeskich partii od lewicy po prawicę. Został określony zdradą narodową, chociaż odezwa głosiła akceptację przez obie mniejszości czechosłowackiej państwowości. Nowo wybrani posłowie i senatorowie mieli w parlamencie zabiegać o zaspokojenie potrzeb narodowych, kulturalnych, gospodarczych i społecznych polskiej ludności. Odezwa przekonywała, że kandydaci polskiej listy jako Ślązacy najlepiej znali bolączki ludu śląskiego i byli najlepszymi obrońcami jego praw. Wzywała polskich komunistów do jej poparcia, aby polskie głosy nie przypadły KPČ, oraz ślązakowców, aby nie oddawali swoich głosów niemieckim partiom.⁵¹

Program wyborczy polskich partii kładł nacisk na respektowanie przez administrację publiczną i instytucje praw mniejszościowych ludności polskiej. Domagały się pomocy finansowej państwa dla polskiej oświaty, poprawy poziomu życia i osłon socjalnych dla Polaków zaolziańskich o niskich dochodach oraz poszanowania ich tożsamości narodowo-kulturalnej. Żądano przywrócenia odrębności administracyjnej Śląska, krytykując politykę centralizacyjną władz państwowych. Polska koalicja postulowała o większe dotacje państwowe dla regionu na poprawę jego infrastruktury gospodarczej. W akcji promującej listę polsko-żydowską odwoływano się do hasła o jedności narodowej.⁵² Polska prasa na Zaolziu podkreślała, że koalicja ze Stronnictwem Żydowskim była konsekwencją nieustannych ataków partii i organizacji czeskich oraz komunistów na Śląsku i Morawach.⁵³ Wspólnota narodowa przy urnie i sojusz z Żydami mógł dać polskiej koalicji dwóch, a nie jednego posła, jak w 1925 r., czego odmawiali polskiej mniejszości Czesi na swoich listach.⁵⁴ Polskie partie z osobna starały się wpływać na swój elektorat. Socjaliści uzasadniali koalicję z niesocjalistycznymi partiami polskimi tym, że prawa narodowe, gospodarcze, społeczne i oświatowe były naruszane wobec wszystkich Polaków w Czechosłowacji. Wybrani polscy posłowie, niezależnie od przynależności partyjnej i wyznaniowej, musieli

razem bronić ich stanu posiadania. PSPR atakowała komunistów, którzy z powodu światowego kryzysu gospodarczego nawoływali do obalenia ustroju demokratycznego w Czechosłowacji, a czeskich nacjonalistów za odmawianie praw mniejszościowych Polakom.⁵⁵ Ubiegającemu się ponownie o wybór na posła, komuniście K. Śliwce PSPR zarzucała, że w poprzedniej kadencji wykorzystywał trybunę parlamentarną do ataków na Polskę, jej władze i na polskie partie na Zaolziu.⁵⁶ Mimo że PSPR pod kierownictwem E. Choboty budziła niechęć wśród polskich katolików, to *Nasz Kraj* przekonywał, że zawarto porozumienie z socjalistami w imię solidaryzmu narodowego. Uzasadniał czasowy sojusz z Żydami taktiką wyborczą, podkreślając, że polskie głosy nie przypadały bezpośrednio żydowskim kandydatom.⁵⁷

MKPS kierował ulotki wyborcze do poszczególnych grup zawodowych. Polskim robotnikom i górnikom przypominał, że czechosłowacka socjaldemokracja, mimo obietnic w poprzednich wyborach, nie zrobiła nic dla ich materialnej poprawy życia. Nie powstrzymała polityki ich wynaradawiania w miejscu pracy przez czeskie partie i organizacje, a jej działania polityczne zmierzały do rozbicia polskiej koalicji dla pozyskania polskich głosów. Ostrzegał przed niemieckimi partiami lewicowymi, ponieważ nigdy nie zabiegały o rozwiązywanie ich codziennych problemów. Komunistyczne protesty w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim narażały ich na utratę pracy i polityczne represje. Czeska propaganda na Śląsku pomawiała mniejszość polską o bolszewizm, żądając jej represji ze strony władz.⁵⁸ Polskich rolników MKPS ostrzegał, że w czasie kampanii wyborczej czescy agrariusze, ludowcy i socjaldemokraci zabiegali o ich głosy, zwracając się do nich po polsku, ale na co dzień tego języka nie chcieli używać wobec nich w urzędach państwowych i samorządowych na Śląsku. Za przydział ziemi z reformy rolnej, otrzymanie pracy jako robotnik rolny lub leśny, albo za jej utrzymanie żądały posyłania polskich dzieci do czeskich szkół.⁵⁹

Polscy komuniści na Zaolziu uznali MKPS za antykomunistyczny front.⁶⁰ Oskarżali PSPR o zdradę socjalizmu przez sojusz z katolikami, ewangelikami i żydowskimi kapitalistami. Pomawiali przywódców PSPR o współpracę z czechosłowackim MSW przeciwko KPČ.⁶¹ Zarzucali E. Chobotowi, że brał łapówki od czeskich socjaldemokratów, którzy na Śląsku niszczyli polskie szkolnictwo.⁶² Odwoływali się do członków PSPR, aby głosowali na K. Śliwkę znajdującego się na liście KPČ, bo jako poseł nie sprzeniewierzyli się

50 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Fundusze na kampanię wyborczą*, K. Ripa do MSZ, nr. 538/pf/29, 27 IX 1929, s. 11–12.

51 *Do Ludu Polskiego w Czechosłowacji*, Gazeta Kresowa, nr. 41, 8 X 1929, s. 1–2. (Odezwa kończyła się wezwaniem: *Niechaj 27 października nie będzie Ciebie wśród zdrajców sprawy polskiej i śląskiej. Jak w 1925 r., tak i tym razem idziemy pod hasłem: Śląsk dla Ślązaków, wszyscy za jednego, jeden za wszystkich.*)

52 *Polska ludność śląska w jednym szeregu*, Gazeta Kresowa, nr. 40, 3 X 1929, s. 1; *Nasze zadania przedwyborcze*, Robotnik Śląski, nr. 42, 16 X 1929, s. 1; *Lista nr 5*, Nasz Kraj, nr. 44, 23 X 1929, s. 1.

53 *Dzięciol drzewo kuje, a dziób sobie psuje*, Nasz Kraj, nr. 43, 18 X 1929, s. 2.

54 *Zguba dla nas*, Nasz Lud, nr. 44, 26 X 1929, s. 1; M. BABINCOVÁ, *Buržoazní strany a politická orientace obyvatelstva v průmyslových oblastech českých zemí (1920–1935)*, Slezský Sborník, 1984, nr. 3, s. 208.

55 KC, ATLC, sygn. 1760a, *Odezwa wyborcza PSPR, Polski ludu pracujący miast i wsi*, s. 127.

56 KC, ATLC, sygn. 1760f, *Ulotka wyborcza, Do wszystkich członków Stowarzyszenia Spółdzielców na Śląsku Spółdzielcy, konsumenci!* s. 128.

57 *Zjazd delegatów ZŚK*, Nasz Kraj, nr. 41, 11 X 1929, s. 1.

58 KC, ATLC, sygn. 1760g, *Odezwa wyborcza Polscy górnicy i robotnicy*, s. 129.

59 KC, ATLC, sygn. 1760o, *Odezwa wyborcza Śląski ludu wiejski*, s. 132.

60 *Od socjalizmu do klerykalizmu*, Głos Robotniczy, nr. 17–18, 3 V 1929, s. 1; *Szantaż i skandal polityczny na Śląsku*, Głos Robotniczy, nr. 20, 17 V 1929, s. 1.

61 *Socjaldemokracja czeska przeciwko szkolnictwu polskiemu*, Głos Robotniczy, nr. 27, 5 VII 1929, s. 1; *Sztab kryminalistów a nie polityków w sekretariacie PSPR*, Głos Robotniczy, nr. 41, 11 X 1929, s. 2.

62 *Spoza kulis ponurych tajemnic, zaprzaństwa, zdrady, korupcji i defraudacji*, Głos Robotniczy, nr. 41, 11 X 1929, s. 2.

lewicowym ideom.⁶³ Donosili, że polscy katolicy byli rozgoryczeni, bo ich przywódcy zmuszali ich do głosowania na listę z Żydami, co było zdradą narodową.⁶⁴

Wspólna lista wyborcza Polaków i ich sojusz ze Stronnictwem Żydowskim zupełnie zaskoczyły czeskie partie na Śląsku. Od razu przystąpiły do rozbicia polsko-żydowskiej koalicji. Czechosłowacka socjaldemokracja zaproponowała PSPR mandat ze swojej listy za odstąpienie od sojuszu z polskimi partiami.⁶⁵ Podobną propozycję od agrariuszy otrzymał ZŠK za zerwanie z PSPR.⁶⁶ Przewodniczącemu SL Karolowi Jasiowi sekretarz partii agrariuszy J. Vochala zaproponował miejsce mandatowe na liście wyborczej na Morawach.⁶⁷ Czeskie naciski były kierowane również w stronę mniejszości żydowskiej, której groziły gospodarczym bojkotem za start z Polakami. Polsko-żydowski sojusz odbierał głosy głównie czeskim agrariuszom, ludowcom i żywnostnikom oraz czeskim i niemieckim socjaldemokratom.⁶⁸ Wybór większej liczby przedstawicieli mniejszości narodowych do parlamentu komplikował stosunki wewnętrzne i zewnętrzne Czechosłowacji. Sukces wyborczy wzmocniłby ich siłę polityczną. Trybuna parlamentarna stałaby się miejscem nieustannych żądań realizacji praw mniejszościowych. Czeskie elity polityczne niechętnie widziały narodowe organizacje polityczne, jednoczące całość lub większość danej mniejszości narodowej, bo to zagrażało integralności państwa.⁶⁹ Nacisk agrariuszy na Żydów doprowadził do ich połączenia się z nimi na Rusi Podkarpackiej.⁷⁰ Groźba czeskiego bojkotu ekonomicznego zmusiła ortodoksyjnych Żydów na Słowacji do wspólnej listy z żywnostnikami (Československá živnosensko-obchodnická strana středostavovská).⁷¹

Czeskie i niemieckie partie przystąpiły do antypolskiej kampanii wyborczej, nie mogąc rozbić koalicji polsko-żydowskiej. W wydanej po polsku odezwie czeszy socjaldemokracy atakowali polskich komunistów i sojusz polsko-żydowski. Głosili, że powołali ją: były

63 *Robotnicy, członkowie PSPR!* Głos Robotniczy, nr. 41, 11 X 1929, s. 1; *Pakiet z Żydami kapitalistycznymi i klerem ciosem śmiertelnym dla socjalizmu*, Głos Robotniczy, nr. 42, 18 X 1929, s. 2; *Na alarm wzywamy lud roboczy. Zdrada na socjalizmie dokonana*, Głos Robotniczy, nr. 43, 25 X 1929, s. 2.

64 *Szala się przeważyla*, Głos Robotniczy, nr. 41, 11 X 1929, s. 1; *Komunistyczna akcja wyborcza na Śląsku bije rekord wszystkich*, Głos Robotniczy, nr. 43, 25 X 1929, s. 2; (Ulotka wyborcza: *Nie wybieraj tych, którzy się z kapitalistami i wrogami łączą! Nie wybieraj faszystów, socjalfaszystów, ani kleryków! Ani głosu polskiemu blokowi, który daje chłopu i robotnika polskiego kapitalistom żydowskim pod knut! Uciskani proletariusze, wszyscy głosujcie na listę komunistycznej partii do Sejmu i Senatu nr 1. Ludu Śląski*, Głos Robotniczy, nr. 43, 25 X 1929, s. 1.)

65 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Próby rozbicia polskiej koalicji wyborczej przez czechosłowacką socjaldemokrację*, K. Ripa do MSZ, nr. 538/pf/29, 27 IX 1929, s. 9.

66 *Ibidem*, s. 9.

67 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Rozmowy agrariuszy z SL*, K. Ripa do MSZ, nr. 564/pf/29, 9 X 1929, s. 66.

68 *Nasz wspólny front solą w oku naszych rzekomych przyjaciół*, Gazeta Kresowa, nr. 43, 17 X 1929, s. 3; *Czemu na nas gromy ciskają?* Gazeta Kresowa, nr. 45, 22 X 1929, s. 1; *Co wolno Czechom, nie wolno nam*, Nasz Lud, nr. 44, 26 X 1929, s. 1.

69 Piotr Maciej MAJEWSKI, *Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach*, Warszawa 2001, s. 101–102.

70 Marie CRHOVÁ, *Sionistická volební politika na konci 20. let*, in: *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze 7*, Praha 1999, s. 166–188.

71 *Antypaństwo i antysłowiaństwo mniejszości polskiej w Czechosłowacji*, Prawo Ludu, 31 X 1929, s. 3; vide M. CRHOVÁ, *Židovské strany v Československu v letech 1918–1938*, in: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*, Olomouc 2000, s. 250–253.

komunista, „bezwierca” E. Chobot, zacny, ale naiwny ewangelik J. Buzek i zdrajca ludu śląskiego, katolik L. Wolf. Pomawiali ich o oddanie polskich głosów żydowskim kandydatom z Rusi Podkarpackiej. Jedyne wyjście widzieli w głosowaniu Polaków na prawdziwą partię robotniczą – czechosłowacką socjaldemokrację. Ataki na PSPR czeskich i niemieckich socjaldemokratów wynikały z odcięcia od ich list wyborczych żydowskich głosów.⁷² Czechosłowacka Partia Ludowa (Československá strana lidová) namawiała polskich katolików do głosowania na jej listę. W swoich ulotkach podszywała się pod ZŠK i szkalowała w nich listę polsko-żydowską, nazywając polskich kandydatów judaszami, którzy za przysłowiowe srebrniki sprzedali się Żydom.⁷³ Wśród polskich katolików i ewangelików szukał poparcia były członek ludowców A. Čuřík, który przeszedł do partii księdza Andrieja Hlinki i propagował jej listę.⁷⁴ Próbował skłócić katolików z socjalistami i ewangelikami. Postępowanie Słowackiej Partii Ludowej wywołało zaskoczenie i oburzenie polskich partii na Zaolziu.

O głosy polskich robotników zabiegali czescy narodowi demokraci, którzy obiecywali im poprawę warunków bytowych.⁷⁵ Za pakt wyborczy z Żydami oskarżyli mniejszość polską o zdradę państwa i sprawy słowiańskiej oraz wrogość wobec narodu czeskiego. Przekonywali, że, na listę polsko-żydowską mógł głosować tylko „Polak międzynarodowiec – socjaldemokrata”. Takiej zbrodni narodowej nigdy nie popełniłby Polak uświadomiony i Polak – katolik. Czescy nacjonalisci oświadczyli publicznie, że po koalicji z Żydami „między Czechami a Polakami nie może dojść do zgody, ponieważ tego ciosu nigdy nie zapomnimy”.⁷⁶ Natomiast mniejszość żydowską atakowali za stworzenie Polakom możliwości uzyskania drugiego mandatu. Wypominali jej, że otrzymała wiele praw od Czechosłowacji. Ostrzegali ją, że „każdy Żyd, który jest lojalnym obywatelem czechosłowackim, nie będzie się łączył z Polakami”, żywił wrogim Czechom.⁷⁷ Podobnego tonu używała nacjonalistyczna *Obrana Slezska*. Żądała od polskiej mniejszości głosowania na słowiańskie listy czeskie. Za sojusz z Żydami przywódcą polskich partii groziła konsekwencjami po wyborach za zdradę słowiańskość i nielojalność wobec Czechosłowacji.⁷⁸

Na porządku dziennym było drukowanie ulotek, odezw wyborczych, afiszy i plakatów w języku polskim przez czeskich socjaldemokratów, agrariuszy, narodowych demokratów, ludowców, narodowych socjalistów, redakcje *Obrany Slezska* i *Naszego Ślązaka* oraz

72 KC, ATLC, sygn. 1760h, *Ludu Śląski*, odezwa wyborcza czechosłowackiej socjaldemokracji, s. 130; *Nieuwczesne polowanie na polskie głosy*, Prawo Ludu, 24 X 1929, s. 6.

73 *Czas zdemaskować metody przedwyborcze przeciwników politycznych*, Prawo Ludu, 7 XI 1929, s. 3.

74 *Nakładają nam kajdany duchowe*, Nasz Kraj, nr. 44, 23 X 1929, s. 3; *Tak sobie walkę o autonomię nie przedstawiamy*, Nasz Lud, nr. 44, 26 X 1929, s. 3; *Haniebne naigrwanie z naszego ludu*, Gazeta Kresowa, nr. 45, 22 X 1929, s. 1; *Podły charakter przy agitacji*, Gazeta Kresowa, nr. 46, 24 X 1929, s. 2.

75 *Obiecanki narodowych czeskich demokratów*, Gazeta Kresowa, nr. 42, 10 X 1929, s. 1.

76 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Polacy w Cieszyńskim – zdrajcy sprawy słowiańskiej*, Morawsko-slezský deník, nr. 289, 16 X 1929, K. Ripa do MSZ, nr. 560/pf/29, 22 X 1929, s. 149–150.

77 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Żydzi w ogonku Polaków*, Morawsko-slezský deník, nr. 289, 16 X 1929, K. Ripa do MSZ, nr. 560/pf/29, 22 X 1929, s. 151–153.

78 *Polsko-żydowski handel*, *Obrana Slezska*, nr. 42, październik 1929, in: „*Obrana Slezska*” w obronie słowiaństwa, Gazeta Kresowa, nr. 44, 17 X 1929, s. 2.

Slezkou matice osvěty lidové (dalej SMOL) i inne czeskie organizacje na Śląsku.⁷⁹ Nawoływano w nich Polaków do bojkotowania listy polsko-żydowskiej. W zakładach pracy na Śląsku grożono im zwolnieniem z pracy za oddanie na nią głosu. Do akcji wyborczej włączyła się też policja, konfiskując polskie druki wyborcze i uniemożliwiając rozmieszczenie afiszy i plakatów.⁸⁰ Na Zaolziu czeskie władze próbowały przed 11 października, termin rejestracji list wyborczych, utworzyć odrębną „polską” listę *Polçzone Robotniczo-Włościańskie Stronictwa Polskie na Śląsku Cieszyńskim*.⁸¹ Namawiały polskich wójtów, aby wysuwali swoje kandydatury i zbierali pod nią podpisy. W zamian obiecywały im rządową pomoc dla ich gmin. Po wyborach okazało się, że za tą akcją stali agrariusze. Za kandydowanie z tej listy proponowały pieniądze, jak i za składane pod nią podpisy. Podkreślały, że ta polska lista stworzona za wiedzą rządu miała nie dopuścić do wyborów Żydów jako elementu antypaństwowego i socjalisty E. Chobota.⁸² Agrariusze podszywali się też pod ŚPL, wydając pod jej szyldem odezwy z własnym numerem listy wyborczej.⁸³ Podobnie czynili w przypadku ZŚK, przy czym ich lista wyborcza miała być listą L. Wolfa i Związku Polskich Księży Katolickich.⁸⁴ Polskie stronnictwa i ŚPL dementowały te informacje, przestrzegając ludność polską przed czeskimi prowokacjami.⁸⁵ Mimo antypolskich i antyżydowskich ataków czeskich, lista polsko-żydowska została ogłoszona 13 października we wszystkich okręgach wyborczych. Strona polska najbardziej obawiała się postawy Żydów na Rusi Podkarpackiej, gdzie czeski nacisk na zerwanie umowy był bardzo silny.

W ostrawskim okręgu wyborczym lista polsko-żydowska uzyskała 27 października 1929 r. 30 710 głosów, co stanowiło 5,95% wszystkich głosów ważnych. Na czechosłowacki Śląsk Cieszyński przypadło 27 356 głosów, a na północne Morawy 3 354 głosy, w tym na Morawską Ostrawę – 2 149. Na Zaolziu Czeši zdobyli 40 465 głosów, Niemcy – 12 925, komuniści – 24 936, Słowacy – 600, Polacy i Żydzi – 26 487. Dało to bezpośredni wybór na posła E. Chobotowi, ponieważ iloraz wyborczy wyniósł 27 113. W Czechosłowacji na listę polsko-żydowską padło 104 539 głosów – 1,4% wszystkich głosów ważnych. Dało to drugi polski mandat – J. Buzkowi. Sojusz z Polakami przyniósł Stronnictwu Żydowskiemu także dwa mandaty poselskie – dr Julius Reisz i dr Ludvík Singer (po jego śmierci

w 1931 r. zastąpił go Angelo Goldstein). Na polską listę do Senatu padło 27 823 głosy.⁸⁶ Nie wystarczyło to do zdobycia mandatu senatorskiego przez L. Wolfa.

Wynik wyborczy zaniepokoił stronę czeską, ponieważ polska mniejszość miała ogółem w Izbie Poselskiej trzech polskich posłów (Komunista K. Śliwka). Dał temu wyraz *Morawsko-Slezký deník*, pisząc, że „wzrośnie bezsprzecznie pewność siebie Polaków. Będą się domagać spełnienia coraz to nowych postulatów. Powinno to być bodźcem dla naszych kresowców, aby tym intensywniej zabrali się do pracy narodowej i kulturalnej. Nie należy zmarnować żadnej okazji dla wzmocnienia na tutejszym terenie naszych interesów narodowych i państwowych. Polacy będą tryumfowali z powodu rezultatów wyborów, a zwłaszcza będą podkreślać swą liczebność w Czechosłowacji, będą informowali w tym kierunku i zagranicę, a że przywłaszczą sobie i głosy żydowskie, jest rzeczą pewną”.⁸⁷ W czerwcu 1930 r. we Frysztacie odbyło się coroczne walne zgromadzenie SMOL. W odniesieniu do wyników wyborów jej przewodniczący Ferdynand Pelc powiedział, że „Żydzi zjednoczyli się z Polakami, dzięki którym mają 2 mandaty. Prowadzimy zażarty bój z Polakami, których uważamy za nieprzyjaciół naszego państwa. Wierzymy, że Żydzi w przyszłości nie powtórzą już tego niebezpiecznego dla naszego państwa błędu”.⁸⁸

Polskie partie odebrały wynik wyborów jako zwycięstwo. ZŚK widział w nim wzrost znaczenia politycznego polskiej mniejszości w Czechosłowacji.⁸⁹ PSPR oceniła mandat dla E. Chobota jako wzrost swojej siły wobec pozostałych polskich partii i komunistów.⁹⁰ Liczba żydowskich głosów nie była tak wielka, jak zakładała strona polska. Agrariuszom udało się pozyskać znaczną liczbę żydowskich wyborców (Nasz Lud szacował – 8 tys. w Czechach, 11 tys. na Słowacji i 14 tys. na Rusi Podkarpackiej). Jednak cztery mandaty dla listy polsko-żydowskiej redakcja uznała za wynik zadowalający.⁹¹ E. Chobot i J. Buzek jako posłowie mieli reprezentować w Izbie Poselskiej interesy ludności polskiej i składać sprawozdania z działalności parlamentarnej przed MKPS.⁹² Po konsultacjach z konsulem obaj wstąpili do klubu czechosłowackiej socjaldemokracji. Był najbardziej przychylnie

79 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Czeska agitacja wśród Polaków*, K. Ripa do MSZ, nr. 591/pf/29, 25 X 1929, s. 156; *Czeska propaganda w języku polskim*, Nasz Lud, nr. 44, 26 X 1929, s. 4; *Rozmyślenia powyborcze*, Nasz Kraj, nr. 47, 8 XI 1929, s. 1.

80 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Czeska agitacja wśród Polaków*, K. Ripa do MSZ, nr. 591/pf/29, 25 X 1929, s. 155.

81 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Próba stworzenia antypolskiej listy na Zaolziu*, K. Ripa do MSZ, nr. 571/pf/29, 14 X 1929, s. 112.

82 *Czas zdemaskować metody wyborcze naszych przeciwników politycznych*, Prawo Ludu, 7 XI 1929, s. 1; *Podły manewr wyborczy*, Nasz Lud, nr. 45, 2 XI 1929, s. 2; *Rozbijają nas*, Gazeta Kresowa, nr. 42, 10 X 1929, s. 1.

83 *Do wiadomości ogólnej*, Nasz Lud, nr. 44, 25 X 1929, wydanie nadzwyczajne, s. 1.

84 *Refleksje wyborcze*, Gazeta Kresowa, nr. 48, 8 XI 1929, s. 1.

85 *Złodziej głosów polskich*, Nasz Kraj, nr. 45, 25 X 1929, s. 2.

86 Archiv Města Ostravy (dalej AMO), sygn. B375, *Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*, Československá statistika, Praha 1930, svazek 70, řada I, sešit 4, s. 22–23, 26–27; (W 1925 r. w powiatach Czeski Cieszyń i Frysztat padło głosów ważnych 94 122, z czego listom czeskim przypadło 29 567, niemieckim – 10 292, komunistycznej – 23 725, żydowskiej – 1 490, a polskiej – 29048 głosów. Na czechosłowackim Śląsku Cieszyńskim na polską listę padło 29 624 głosy, z czego w powiatach sądowych: Frydek – 99 głosów (0,37%), Śląska Ostrawa – 477 głosów (1,95%). W północnych Morawach polska lista uzyskała 260 głosów, z czego w Morawskiej Ostrawie – 147 (0,27%). AMO, sygn. B441/12, č. 590, *Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*, Československá statistika, svazek 31, řada I, sešit 2, s. 9, 26–27.)

87 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Polacy z tych wyborów wychodzą zwycięsko*, Morawsko-slezský deník, 31 X 1929, nr. 199, K. Ripa do MSZ, nr. 610/pf/29, 31 X 1929, s. 178.

88 *Valná hromada Slezské Matice Osvěty Lidové ve Fryštátě*, Obrana Slezska, nr. 23, 6 VI 1930, s. 2.

89 *Wspaniałe zwycięstwo ludu polskiego podczas wyborów do Zgromadzenia Narodowego*, Gazeta Kresowa, nr. 47, 1 XI 1929, s. 1.

90 *Polski ludu śląski*, Robotnik Śląski, nr. 47, 9 XI 1929, s. 3.

91 *Po wyborach*, Nasz Lud, nr. 45, 2 XI 1929, s. 1.

92 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Spotkanie z nowo wybranymi polskimi posłami*, K. Ripa do MSZ, nr. 597/pf/29, 29 X 1929, s. 166; *Najważniejsze nasze postulaty*, Prawo Ludu, 21 XI, 28 XI, 5 XII 1929, s. 1.

nastawiony do polskiej mniejszości niż pozostałe czeskie partie na Śląsku.⁹³ J. Buzek miał wejść do klubu czeskich agrariuszy, ale ich śląskie i morawskie struktury sprzeciwiły się temu.⁹⁴ Padła też propozycja ze strony posłów żydowskich utworzenia wspólnego klubu parlamentarnego. Początkowo ta koncepcja znalazła zwolenników wśród polskich przedstawicieli na Zaolziu, ale za namową konsula zrezygnowano z niej.⁹⁵ Mogłoby to zostać źle odebrane wśród polskich katolików i ewangelików, którym mówiono w czasie kampanii wyborczej, że sojusz z Żydami był koniunkturalną współpracą na czas wyborów. Konsul zwracał uwagę MKPS, że głównymi zadaniami polskich posłów były interwencje w instytucjach państwowych i samorządowych w sprawach nurtujących mniejszość polską: obywatelstwo czechosłowackie dla Polaków, rozwój i upaństwowienie polskiego szkolnictwa oraz wyeliminowanie praktyk czechizacji Polaków w miejscach pracy.⁹⁶ K. Ripa przekonywał, że realizacja interesów polskiej mniejszości wymagała przynależności polskich posłów do jednego z czeskich klubów parlamentarnych, należącego do koalicji rządowej.⁹⁷ O przynależności klubowej E. Chobota i J. Buzka *Obrana Slezska* napisała, że „*obaj polscy posłowie weszli w kontakt z czeską partią nie z miłości do naszego państwa, ale z powodu wyrachowania, aby zyskać dla mniejszości polskiej przywileje. Poprzednio zrobił to L. Wolf, przystępując do agrariuszy, choć nasza redakcja przestrzegala przed tym krokiem partię republikańską, a popierała to nasze stanowisko większość członków tej partii*”.⁹⁸ Ostatecznie żydowscy posłowie L. Singer i J. Reisz z listy polsko-żydowskiej również weszli do klubu socjaldemokratów.⁹⁹ W dwustronnych rozmowach posłowie polscy i żydowscy ustalili wzajemne popieranie się, a w przyszłych wyborach ponowny sojusz wyborczy.

W odpowiedzi na pismo K. Ripy wiceminister spraw zagranicznych Józef Beck przesłał do Poselstwa RP w Pradze instrukcje w sprawie współdziałania polskiej mniejszości z pozostałymi mniejszościami narodowymi w Czechosłowacji.¹⁰⁰ Zawiadamiał posła RP Wacława Grzybowskiego, że współdziałanie polskiej i niemieckiej mniejszości było

możliwe tylko wówczas, gdyby zawiodły próby porozumienia polsko-czechosłowackiego podejmowane przez ostrawski Konsulat RP. Doraźna współpraca polsko-niemiecka na Zaolziu byłaby ograniczona do konkretnych spraw, jeśli przyniosłaby korzyść Polakom, np. przy wyborze polskich burmistrzów i wójtów. Obowiązywała ogólna taktyka nie wchodzenia przez polską mniejszość w bliższe porozumienia z innymi mniejszościami w Czechosłowacji. J. Beck nie wysuwał zastrzeżeń do współpracy z Żydami w kolejnych wyborach parlamentarnych. Na konferencji w Departamencie Konsularnym w Warszawie 18 listopada 1931 r. w obecności konsula K. Ripy zatwierdzono sojusz polsko-żydowski przy kolejnych wyborach do Zgromadzenia Narodowego w Pradze.¹⁰¹

W Morawskiej Ostrawie odbył się 6 stycznia 1931 r. zjazd przedstawicieli społeczności żydowskiej w Czechosłowacji, na którym powołano Związek Żydowski. Do jego powstania przyczynili się pośrednio Polacy z Zaolzia z racji polsko-żydowskich koalicji wyborczych w latach 1928–1929. Konsul radził MKPS, aby nawiązał ścisły kontakt z Związkiem Żydowskim i porozumiał się co do przyszłych wyborów parlamentarnych.¹⁰² Pod patronatem Konsulatu RP w Morawskiej Ostrawie stałe toczyły się rozmowy reprezentantów polskich i żydowskich w Czechosłowacji.¹⁰³

W kwietniu 1935 r. została nowelizowana ordynacja wyborcza do Zgromadzenia Narodowego.¹⁰⁴ Przeciw nowelizacji protestowali w Izbie Poselskiej E. Chobot i J. Buzek. Zwracali uwagę, że zmiany znacznie utrudniały pozyskanie mandatu poselskiego przez polską mniejszość.¹⁰⁵ Wybory parlamentarne zostały rozpisane na 19 maja 1935 r. Tydzień później miały zostać przeprowadzone wybory do rad krajowych i powiatowych. Polskie ugrupowania zawiązały 30 marca 1935 r. *Blok Narodowy Polskich Stronnictw w Czechosłowacji*. W jego skład weszły ZŠK, SL i Polska Partia Socjal-Demokratyczna. Następnie 16 kwietnia w Ružomberku została zawarta umowa między koalicją polskich stronnictw, reprezentowaną przez L. Wolfa, a Słowacką Partią Ludową księdza Andrieja Hlinky, Słowackim Stronnictwem Narodowym pastora Martina Razusa i Autonomicznym Stronnictwem Ludowym Michała Demki z Rusi Podkarpackiej, które zawiązały sojusz

93 PŠPR, a obecna situacja w Polsce, Robotnik Śląski, nr. 48, 16 XI 1929, s. 1.

94 *Moje stanowisko w Sejmie praskim*, Nasz Kraj, 20 XII 1929, s. 1.

95 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Propozycja posłów żydowskich*, K. Ripa do MSZ, nr. 666/pf/29, 25 XI 1929, s. 203.

96 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10392, *Zadania polskich posłów*, K. Ripa do MSZ, nr. 87/pf/30, 1 III 1930, s. 101.

97 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10028, *Zobowiązania czechosłowackiej socjaldemokracji*, K. Ripa do MSZ, nr. 705/pf/29, 7 XII 1929, s. 219-220; *Prasa w Polsce o Polakach w Czechosłowacji*, Prawo Ludu, 5 XII 1929, s. 4.

98 *Nový kurs polské politiky u nás*, *Obrana Slezska*, Gazeta Kresowa, nr. 54, 19 XII 1929, s. 1.

99 David BOREK, *Židovské strany v politickém systému Československa 1918–1938*, *Moderní Dějiny: sborník k dějinám 19. a 20. století 11*, 2003, s. 65–201. (Reisz przeszedł później do klubu żywnostników.); vide M. CRHOVÁ, *Politické strany a politika židovské menšiny*, in: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. 1. díl, období 1861–1938, Brno 2005, s. 965–985.

100 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10395, *Odpowiedź wiceministra spraw zagranicznych Becka na pismo z dnia 2 X 1931 nr. 1134/pf/31 konsula Ripy*, Wydział Konsularny MSZ do posła W. Grzybowskiego w Pradze, nr. 1581/15/31, 18 XI 1931, s. 124–125; vide Kateřina ČAPKOVÁ, *Czechs, Germans, Jews? National, identity and the Jews of Bohemia*, New York – Oxford, s. 217, 226. (Zgoda na współpracę polskiej mniejszości z żydowską w Czechosłowacji wynikała z polityki rządu polskiego w latach 30. XX w. wobec ruchu syjonistycznego.)

101 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10402, *Konferencja w wydziale K. I. pod przewodnictwem dyrektora Staniewicza*, DK MSZ, 18 XI 1931, s. 91.

102 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10821, *Porozumienie polsko-żydowskie*, K. Ripa do MSZ, nr. 211/pf/31, 12 I 1931, s. 38; vide K. ČAPKOVÁ, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*, wyd. 2, Praha – Litomyšl 2013, s. 10–12.

103 AAN, MSZ, DK, E2, sygn. 10030, *Spotkanie z prezesem Związku Żydowskiego dr Josefem Rufeisenem*, K. Ripa do MSZ, 7 IV 1933, s. 1.

104 Historická knihovna ostravské Univerzity, sygn. A-618, *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Praha, roč. 1935, nr. 58, 11 IV 1935. (Zyskiwały duże partie. Nie zmieniono zasad przydziału mandatów poselskich w pierwszym skrutinium, w którym dla uzyskania mandatu należało przekroczyć iloraz wyborczy, ustalany indywidualnie dla każdego okręgu wyborczego w wyniku dzielenia ilości oddanych głosów ważnych przez liczbę mandatów dla niego przewidzianych. Zgodnie z nowelizacją do drugiego skrutinium przechodziły listy kandydatów na posłów, które otrzymały przynajmniej w jednym okręgu wyborczym co najmniej 20 tys. głosów, a w całym państwie 120 tys. głosów. Do Senatu liczby te kształtowały się następująco: 35 tys. głosów w okręgu wyborczym i 120 tys. w całym państwie.)

105 *Protestujemy przeciwko pokrzywdzeniu*, Robotnik Śląski, nr. 15, 13 IV 1935, s. 1; *Oświadczenie posła Buzka w Sejmie*, Nasz Lud, nr. 15, 13 IV 1935, s. 1–2.

wyborczy. Zgodnie z umową w okręgu ostrawskim na listach wyborczych do Izby Poselskiej i Senatu figurowali Polacy.¹⁰⁶

W sprawie wyboru nowych koalicjantów w wyborach w 1935 r. polskie stronnictwa oświadczyły, że w związku ze zmianami w ordynacji wyborczej połączyły się z koalicją stronnictw słowackich dla zapewnienia mandatu poselskiego polskiej mniejszości. Sojusz wyborczy ze Stronnictwem Żydowskim mógłby nie otrzymać ponad 120 tys. głosów w państwie.¹⁰⁷ W 1929 r. lista polsko-żydowska dostała 104 539 głosów. Zaolziańscy Polacy nie związali się z Żydami również dlatego, że ci domagali się kandydatury E. Chobota na czele wspólnej listy. W kampanii wyborczej obawiali się czeskich oskarżeń o opozycyjność wobec rządu.¹⁰⁸ Stronnictwo Żydowskie połączyło się w wyborach w 1935 r. z czechosłowacką socjaldemokracją, z którą uzyskało dwa mandaty (Angelo Goldstein, Chaim Kugel).¹⁰⁹ Od stycznia 1934 r. Polska zaostrzyła swoją politykę wobec Czechosłowacji. W lutym 1934 r. ugodowego konsula K. Ripę zastąpił konsul generalny Leon Malhomme, który doprowadził do rozpadu MKPS i rozbitcia PSPR. W 1934 r. poseł J. Buzek opuścił klub parlamentarny czechosłowackiej socjaldemokracji, a E. Chobot odmówił. Nie mogąc usunąć go od kierowania PSPR, L. Malhomme przyczynił się do jej rozbitcia i powołania PPS-D. PSPR poszła do wyborów w sojuszu z czechosłowacką, niemiecką i żydowską socjaldemokracją.¹¹⁰

Polska mniejszość była tak samo wrogo traktowana przez czeskie elity polityczne, jak irredentystyczne mniejszości niemiecka i węgierska, mimo że w latach 1925–1934 polscy posłowie, z wyjątkiem komunisty K. Śliwki, uczestniczyli w parlamentarnych koalicjach.¹¹¹ Czechosłowackie władze umożliwiały awans społeczny i polityczny Polaków, obywateli czechosłowackich, za cenę wyrzeczenia się przez nich tożsamości narodowej. O niewielkim znaczeniu politycznym mniejszości polskiej świadczył fakt, że polskie partie ZSK, SL i PSPR oraz polscy komuniści byli w stanie samodzielnie wprowadzić do izby niższej parlamentu dwóch posłów, a jednego do Rady Krajowej w Brnie. Koalicje wyborcze zawarte w latach 1928–1929 z mniejszością żydowską oraz w 1935 r. ze Słowakami i mniejszością ukraińską zostały odebrane przez czeskie elity jako zdrada państwa. Z tego powodu trwająca do 1935 r. polsko-żydowska współpraca polityczna nie zaowocowała ponownym sojuszem wyborczym do obu izb czechosłowackiego parlamentu na prośbę strony żydowskiej. Obawiała się izolacji politycznej i ekonomicznej ze strony czeskich elit politycznych.

106 *Polacy idą do wyborów wyłącznie z mniejszościami słowackimi*, Naprzód, nr. 8, 20 IV 1935, s. 1; *Zjednoczona polska lista wyborcza*, Dziennik Polski, nr. 18, 25 IV 1935, s. 1; *Nasza lista kandydatów*, Prawo Ludu, nr. 20, 16 V 1935, s. 4.

107 *Do Polskiego Ludu w Czechosłowacji*, Dziennik Polski, nr. 21, 25 IV 1935, s. 1.

108 *Przed wyborami*, Nasz Lud, nr. 11, 16 III 1935, s. 1–2.

109 T. LICHTENSTEIN, *Zionists in interwar Czechoslovakia*, s. 276.

110 *Do polskiego ludu pracującego*, Robotnik Śląski, nr. 17, 30 IV 1935, s. 3; *Podnieśmy nasz sztandar do bitwy zwycięskiej*, Robotnik Śląski, nr. 17, 30 IV 1935, s. 4; vide I. BARAN, *Polští socialisté na československém Těšinsku*, s. 118–120.

111 AAN, MSZ, DPE, P3, sygn. 5446, *Polski poseł w koalicji rządowej*, Z. Vetulani do MSZ, nr. L 308/pf/25, 27 XI 1925, s. 206–207; DK, E2, sygn. 10028, *Polacy w koalicji rządowej*, K. Ripa do MSZ, nr. 654/pf/29, 25 XI 1929, s. 194.

Spolupráce polské a židovské menšiny v Československu ve volbách do zastupitelských orgánů (1928–1929)

(Shrnutí)

V letech 1928–1929 polská a židovská menšina založily volební alianci pro volby do zemského zastupitelstva v Brně a do dvoukomorového parlamentu v Praze. Volby roku 1929 jim zajistily dvě místa v poslanecké sněmovně. Zástupci obou minorit se dostali do klubu Československé demokracie. V letech 1929–1935 byla spolupráce polské a židovské menšiny podporována polskou diplomacií. V následujících volbách roku 1935 zástupci židovské komunity opustily volební alianci s Poláky v parlamentu v důsledku zhoršujících se vztahů mezi Československem a Polskem. Důvodem byly obavy z výhrůžek ekonomickým bojkotem a možným nařčením z nelояality vůči státu.

MATERIÁLY / MATERIALS

Zdravotní stav Edvarda Beneše očima jeho ošetřujícího lékaře

Martin Nekola

Martin Nekola: Health Condition of Edvard Beneš Through the Eyes of his Attending Physician

Czechoslovak President Edvard Beneš led his nation in the most challenging periods of its modern history, the German occupation and the Communist takeover following soon after. There was and still is much criticism of his actions and decisions at crucial moments for the nation's future among Czech historians and the broader public. The fundamental question, not fully answered so far, is what was the real medical condition of the president after the late 1930s and whether this may have seriously affected his behavior, will and judgment. A newly discovered letter of his attending physician, Dr. Oskar Klinger, addressed to the President's older brother Vojta, brings partial clarification. No one knew more details about Edvard Beneš as a patient than this man, who left the country in April 1948 and settled in exile in the USA. Dr. Klinger refused to disclose his personal notes on Beneš until his death in 1973. The letter, published in full and for the first time ever, is full of interesting and surprising findings.

Key Words: Communists; Czechoslovakia; Exile; Ménière's Disease; President; Prague Castle; World War Two; Soviets

Druhý československý prezident Edvard Beneš, bravurní diplomat, o jehož zásluhách na založení samostatného Československa a následně na jeho osvobození od nacismu, není pochyb. Zároveň však muž, jemuž mnozí vyčítají, že ve dvou osudových momentech moderních historie národa, 30. září 1938 a 25. února 1948 neprokázal větší odvalu, selhal a kapituloval pod nátlakem. Diskuse, zda se okleštěné Československo mělo vojensky bránit během Mnichovské krize a zda demokraté s Benešem v čele mohli zabránit komunistickému převratu o desetiletí později, budou patrně probíhat ještě dlouho. Stejně tak zůstává předmětem dohadů, nakolik ovlivňoval prezidentovo rozhodování a jednání zdravotní stav. Zejména po skončení druhé světové války bylo veřejným tajemstvím, že hlava státu není v pořádku. Množily se obavy, stejně jako spekulace a legendy mezi stoupenci i odpůrci, čím vším Beneš trpí a nakolik je schopen nadále vykonávat úřad.

Často se citovaly pasáže z jeho díla *Demokracie dnes a zítra*, věnující se vývoji demokratického zřízení z celoevropského a globálního hlediska. Při úvahách o fenoménu vůdcovství a Beneš varoval před nemocnými a slabými jedinci ve vedoucích funkcích:

„Dobrý politický demokratický vůdce má být také plně fyzicky a duševně zdravý, to jest tělesně a duševně normální. Demokratická politika vyžaduje ad politického vůdce stálou rozvahu, klid a trpělivost a přitom tolik práce, píle a nervového úsilí, jaké člověk nezdravý nikdy nemůže poskytnouti. A pak, nedostatek fyzického či duševního a nervového zdraví vždy ovlivňuje činnost každého člověka; a věci veřejné nemají nikdy záviset na individuálním, měnlivém a náladovém stavu toho či onoho jedince. Proto se mají demokratické politiky natrvalo účastniti lidé s dobrým zdravím, a onemocní-li vážněji, mají z politické-

ho vedení odejít [...] Osobnost, které se to týká, se stává snáze manipulovatelnou – a to zejména v případech, kdy okolí je pro takový vliv přímo ,naladěno‘. Kdy okolí tento záměr vysloveně sleduje.“¹

Bral si však Edvard Beneš ponaučení ze svých vlastních slov a dokázal zavčas poznat, že jej tělesné a duševní síly opouštějí? Také o tom se v minulosti vedly ostré polemiky. Prokazatelně trpěl kornatěním cév, migrénou, závratěmi, poruchami spánku, Ménièreovou chorobou vnitřního ucha,² prodělal několik záchvatů mrtvice. Podle některých svědectví to vše ovlivňovalo například jeho jednání se Stalinem při podpisu československo-sovětské smlouvy v prosinci 1943 nebo přípravy poválečného uspořádání republiky, které dohadoval zejména s československými komunisty. Byl Beneš při těchto klíčových okamžicích, jež rozhodly o dalším osudu národa na dlouho dopředu, schopen objektivně rozvažovat všechny kroky, navzdory své zdravotní indispozici, nebo se dostal zcela do vleku událostí?

V letech 1945–47 se několikrát stalo, že prezident musel přerušit svůj program a odpočívat. Stav povážlivě zhoršovalo pracovní a nervové vypětí. Lékařské koncilium údajně již v létě 1947 doporučovalo abdikaci, avšak Beneš odmítl a po několikátýdenní přestávce se znovu plně zapojil do politického života.

První měsíce roku 1948, kdy v Československu kulminovala politická krize, zastihly prezidenta již jako vážně nemocného člověka. Silný nátlak, jemuž byl vystaven ve dnech únorového převratu, ho vyčerpával a lámal oslabenou vůli. Nakonec přijal demisi demokratických ministrů a KSČ převzala absolutní moc ve státě. Zlomený Beneš se odebral do ústraní do vily v Sezimově Ústí a 7. června abdikoval. Zemřel 3. září odpoledne ve spánku následkem záchvatu mrtvice o čtyři dny dříve.

Skutečný fyzický a duševní stav Edvarda Beneše během různých období jeho působení ve vrcholných funkcích je i dnes předmětem zapálených debat a od sametové revoluce vyšla o tématu řada studií.³ Někteří autoři na základě dobových pramenů a pamětí Benešových současníků tvrdí, že již od poloviny 30. let byl zcela nezpůsobilý k výkonu prezidentské funkce.

Dosud nikdo však nepracoval s výpovědí muže patrně vůbec nejpovolanějšího, Benešova osobního lékaře Oskara Klingera⁴. Záhy po únoru odešel do exilu a vytrvale odmítal veřejnosti sdělit důvěrné informace o prezidentově zdraví tak, jak jej měl možnost po léta sledovat. Také v korespondenci přátelům se tématu záměrně vyhýbal. V Klingerově

1 Edvard BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, Londýn 1940, s. 294–295.

2 Přesné příčiny vzniku choroby jsou dodnes neznámé. Projevuje se nedoslýchavostí, šumem a pískáním v postiženém uchu, závratěmi a často zvracením.

3 Například Vladimír KADLEC, *Podivné konce našich prezidentů*, Hradec Králové 1991; Karel KAPLAN, *Poslední rok prezidenta*, Praha 1993; Ivan KAZIMOUR, *Edvard Beneš bez adoratione*, e-kniha 2015; Zdeňka PSŮTKOVÁ – Zdeněk VALHALA, *I nám vládli nemocní?* Liberec 1992.

4 MUDr. Oskar Klinger (1898–1973) – lékař T. G. Masaryka, internista Borůvkova sanatoria v Praze. Během druhé světové války pobýval v exilu ve Velké Británii, kde začal působit rovněž jako osobní lékař jak Edvarda Beneše, tak Jana Masaryka a jako předseda Československého červeného kříže. Po válce pokračoval v péči o prezidenta i ministra zahraničí, s nímž zůstal v úzkém přátelském styku. V dubnu 1948 emigroval do Velké Británie a později se přesunul do New Yorku, kde si otevřel soukromou lékařskou praxi. Až do smrti tvrdil, že spolu s Janem Masarykem plánovali útěk z komunistického Československa. StB však záměr odhalila a Masaryk byl zavražděn, nebo vydíráním donucen k sebevraždě.

pozůstalosti se našly pouze útržkovité poznámky. Mnohem více záznamů věnoval podivnému konci Jana Masaryka, čehož využil filozof a politolog Ivan Sviták, který část z nich po Klingerově smrti publikoval.⁵

Prokazatelně pouze jednou učinil Klinger výjimku a porušil lékařské tajemství, byť pacient, v tomto případě Edvard Beneš, nebyl již několik měsíců mezi živými. 24. června 1949 napsal na stroji obsáhlý, více než triadvacetistránkový důvěrný list Vojtovi Benešovi, staršímu bratrovi prezidenta.⁶ Reagoval na jeho prosbu o poskytnutí bližších informací o vývoji prezidentových chorob. Kromě manželky Hany státník evidentně dokázal skrývat neduhy i před nejbližším příbuzenstvím. Tento unikátní pramen dosud nikdy nebyl publikován. Autor studie jej na jaře 2019 šťastnou náhodou nalezl v rodinné sbírce Evy Hanhardt, architektky žijící v New Yorku a vnučky Vojty Beneše.

Níže přepis Klingerova dopisu, který je vzhledem k mnoha překvapivým skutečnostem a veřejnosti málo známým detailům uveřejněn v plném znění:

New York, 24. června 1949

Milý a vážený pane poslanče,

děkuji Ti za Tvůj milý dopis z 13. června 1949, na který ihned odpovídám. Trvalo to ovšem několik dnů, protože dopis sám přepisuji na stroji a přitom píši jen jednou rukou. Obával jsem se totiž, že bys to po mně nepřečetl.

Předem však prosím, abys tento dopis pokládal za soukromý. Přenechávám Tvému úsudku, co by mělo být použito v Radě svobodného Československa⁷ nebo ve State Department.⁸ Prosím Tě však, že bych nerad zatím veřejně ventiloval chování se paní Hany Benešové jak kvůli ní, tak kvůli Dr. Benešovi samotnému. Je totiž neklamným faktem, že paní Hana měla na prezidenta největší a rozhodující vliv.

Samozřejmě Ti milerád sdělím vše, co může být důležité pro posouzení rozhodování Dr. Beneše v důležitých a pro republiku a národ rozhodujících okamžicích a ovšem i pro zhodnocení jeho osobnosti, charakteru a Dr. Beneše jako člověka.

Je toho ovšem mnoho, co bych Ti měl napsat. Myslím, že bude nejlépe, když mi napíšeš, zdali Ti toto stačí a dáš mi případně další otázky. Ujišťuji Tě však, že není otázky

5 Ivan SVITÁK, *Z pozůstalosti Dr. Oskara Klingerova*, Svědectví, roč. XIII, 1975, č. 50, s. 367–376.

6 Vojta (Vojtěch) Beneš (1878–1951) – pedagog a politik. Narodil se jako osmý z deseti dětí Benešovům v Kozlanech. Absolvoval učitelský ústav a učil na měšťanských školách. Jeho mladší bratr Edvard u něj a jeho rodiny bydlel během studií v Praze. Vojta se od mládí veřejně angažoval, byl členem sociální demokracie. Na počátku 20. století rozvíjel české krajské školství v USA a hojně publikoval. Za 1. sv. války se zapojil do domácího i zahraničního odboje. Po vzniku Československa byl zemským školním inspektorem a podílel se na školských reformách. V letech 1925–1935 byl poslancem a 1935–1936 senátorem za sociální demokracii. Od roku 1939 vyvíjel znovu exilovou a odbojovou činnost v USA. V poválečném Československu vykonával poslanecký mandát, patřil k demokratickému křídlu sociálních demokratů. Po smrti bratra Edvarda odešel do USA, byl činný v exilové sociální demokracii a Radě svobodného Československa, žil u své dcery v Indianě.

7 Rada svobodného Československa byla ustavena 25. února 1949 ve Washingtonu D. C. jakožto zastřešující organizace poúnorového demokratického exilu. V jejím vedení se sešli bývalí politici, diplomaté, novináři, akademici, vysocí státní úředníci. Vojta Beneš zasedal v třicetičlenném výkonném výboru.

8 Americké ministerstvo zahraničí.

z Tvé strany, kterou bych nemohl odpovědět s klidným svědomím člověka, který poctivě sloužil Dr. Benešovi jako prezidentovi, ale nadto jej miloval jako člověka. Nepoznal jsem ve svém životě člověka tak pracovitého, osobně skromného a poctivého jako Dr. Beneše. A vím pozitivně, že i já měl plnou jeho důvěru nejen jako lékař, ale i jako člověk. Mohl bych na důkaz toho uvést mnoho příkladů, ale to v dnešním sdělení nepokládám za důležité. Byl jsem jako lékař prezidentův přítomen tolika událostem a aktům politicky i úředně důležitým v emigraci i doma a pokládám toto svědectví za důvěrné: proto moje poznámka o soukromé informaci na počátku tohoto dopisu.

Setkal jsem se s prezidentem Benešem v den jeho návratu z Ameriky v Londýně na Paddington Station v červenci 1939.⁹ Znal mě od Herbenů¹⁰ a K. Z. Klímy,¹¹ který byl před válkou mým nejlepším přítelem. Před tím jsem viděl Dr. Beneše u Herbenů po Mnichově, když se přišel rozloučit do Hostišova s Herbenovými. Na mou otázku, jaké je zdraví, řekl mi prezident, že měl po odchodu z vlasti po Mnichově vystupňované nervové potíže, ale teď že se mu vede dobře. A tehdy mi řekl, že mě rád kdykoliv uvidí, raději však, že doufá, ne jako lékaře. Pak jsme se příležitostně viděli při různých oslavách na legaci, kde jsem pracoval na organizaci dobrovolných pracovníků, založil s prof. Dr. Kabelíkem¹² Welfare Committee (později Čs. červený kříž) a prováděl odvozy dobrovolníků do čs. armády s plk. Kallou.¹³ Chodil jsem po různých hostelech a staral se o zdraví čs. uprchlíků. V této amatérské funkci jsem byl také několikrát zavolán do bytu pana prezidenta, když byl někdo nemocen. Pan prezident mě vždy velmi přátelsky pozdravil a řekl: „Zatím Vás ještě jako lékaře nepotřebuji, ale počítejte se mnou, že si Vás zavolám jako svého lékaře.“ (Původně jsem totiž chtěl do Ameriky, kde jsem měl příbuzné. V Anglii jsem příbuzné neměl. Když jsem se však právem domníval, že mě prezident potřebuje, zůstal jsem v Anglii). V prosinci 39 jsem byl povolán k Dr. Benešovi. Po důkladné prohlídce jsem zjistil toto: stav prezidentův fyzický i duševní byl výtečný. Tlak 140/70 mm Hg, srdce, plíce a zažívací orgány v bezvadném pořádku. Trpěl pálením žáhy, po rozčilení přicházel náhle vždy Ménierův syndrom a měl zvětšenou prostatu, čehož následek bylo časté močení. Zavedl jsem příslušnou životosprávu, nařídil pravidelné procházky, hraní kriketu (zakázal hraní tenisu), doporučil jízdu na koni, dával injekce a vtírání hormonu prostaty. Ménierův syndrom, kterým pan prezident trpěl od osmnácti let jako důsledek špatně, resp. neléčeného hnisavého zánětu středního ucha vpravo (proto vždy špatně slyšel na pravé ucho), jsem léčil dětskými dávkami bromuralu a luminalu. Chci zde zdůraznit, že veškeré nevolnosti pana prezidenta,

9 Beneš působil od ledna 1939 v jarním semestru jako hostující profesor na Chicagské univerzitě. 15. března po nacistické okupaci Čech a Moravy oznámil, že se ujímá vedení odboje za osvobození republiky. Počátkem července se vrátil ze zámoří do Velké Británie.

10 Ivan Herben (1900–1968) – novinář, redaktor časopisu *Tribuna* a Českého slova, syn zakladatele Času a přítele T. G. Masaryka Jana Herbena, za války v koncentračním táboře, po roce 1948 odešel do exilu v USA a působil v Rádiu Svobodná Evropa.

11 Karel Zdeněk Klíma (1883–1942) – novinář, šéfredaktor Českého slova a *Lidových novin*, zahynul v koncentračním táboře.

12 Jan Kabelík (1891–1979) – epidemiolog a bakteriolog, první profesor lékařské mikrobiologie v českých zemích působící v Olomouci; za druhé světové války v Londýně koordinoval činnost Čs. červeného kříže v exilu.

13 Josef Kalla (1895–1948) – vojenský a letecký atašé ve Velké Británii.

kteří se dvakrát udaly na veřejnosti v Praze: při zahájení parlamentu v r. 1946 a při řeči Dr. Beneše v Lucerně na oslavě politických vězňů v r. 1947, nebyly ničím jiným než záchvatem Ménièreova syndromu.

Během třech měsíců se veškeré potíže pana prezidenta úplně upravily. Pan prezident byl pak celou emigraci ve výborné kondici, fyzické i duševní, až na výjimky, o nichž se hned zmíním. Od této doby jsem navštěvoval pana prezidenta denně, denně jej vyšetřoval a hlavně jsem dával pozor na zabránění záchvatů Ménièreova syndromu a prevenci arteriosklerózy, již jsem se obával od počátku, ač k tomu nebylo žádného důvodu ani nějakého příznaku. Ale viděl jsem od počátku všechny potíže a překážky, které Dr. Beneš musel překonávat, jeho obrovský pracovní výkon, neupřímnost jeho okolí, nechutné osobní aféry, jako Osuského intriky za pobytu prezidentova v Paříži,¹⁴ a jiné aféry členů exilové vlády. Vzpomínám velkých rozčlenění a hned následujícího záchvatu Ménièreova po obdržení dopisu od Milana Hodži,¹⁵ po odjezdu tohoto z Londýna do Ameriky. Dopisu plného sprostých urážek, osobních i politických. Aféra tato se pak táhla až do smrti Hodžovy současně s nepřijemnostmi s anglickými úřady (řetězový obchod s cigaretami a alkoholem odebíranými na diplomatické privileje, do nichž byl také zapleten člen vlády Dr. Lichner).¹⁶ Pak k větším rozčleněním patřila aféra Osuského, Bechyňova¹⁷ při jeho odstraňování z předsednictví státní rady.

Již při první návštěvě mi Dr. Beneš prohlásil, že pokládá za svůj životní úkol odčinění Mnichova a obnovení samostatné Čs. republiky. Tato touha po odstranění Mnichova táhne se jako červená nit celou jeho práci politickou za hranicemi a byla jistě důležitým faktorem, že se odhodlal v r. 1943 podepsat smlouvu se Sovětským svazem.

Provázel jsem pana prezidenta na všech jeho cestách a zájezdech doma i za hranicemi, s výjimkou cesty do Ameriky v květnu 1943. Po návratu jsem zjistil trochu nižší tlak krevní a pochopitelnou únavu po dlouhém a bouřlivém letu, ale jinak byl pan prezident objektivně nezměněn, ač mi kancléř Smutný¹⁸ říkal, že se Dr. Beneš necítil celou tu dobu dobře. A mně řekl: „Od teďka budete jezdit všude s ním.“

Největší ránu dostal pan prezident v emigraci 6. ledna 1944 po našem návratu z Moskvy, kde jsme podepsali smlouvu se Sověty. Tohoto dne ráno, po vystoupení z letadla na nově otevřeném letišti v Northoltu, odevzdal Čičajev, rezident sovětské zpravodajské služ-

by v Londýně, panu prezidentovi osobní dopis Stalinův žádající zřeknutí se Podkarpatské Rusi ve prospěch Sovětů. Při jízdě s panem prezidentem z Northoltu do jeho sídla v Aston Abbotts jsem pozoroval největší neklid a rozčlenění, jaké jsem u něho poprvé viděl a které bezesporu bylo největším poškozením jeho zdraví v emigraci. Po příjezdu do Aston Abbotts jsem položil hned pana prezidenta do postele, kde zůstal po dobu dvou dnů. Zjistil jsem poprvé vysoký tlak: Tk 190/90 mm Hg. Také poprvé se dostavila jedna úplně bezesná noc. Během dvou dnů se však porucha úplně upravila a pan prezident neměl až do své choroby v červenci 1947 vyšší tlak než 160/80 mm Hg. Od této chvíle však byl největší můj zřetel upřen k prevenci arteriosklerózy, což se stručně řečeno dělo užíváním přesličky, malých dávek jódu a po vynalezení rutinu tímto preparátem za pomoci ještě jiných preparátů a příslušné diety a celkové životosprávy. Dva až třikrát do roka byl vždy překontrolován v emigraci prof. Dr. Cottonem z londýnské university, internistou, kardiologem a specialistou na cévní choroby.

A takto mně sdělil důvody hrozného rozčlenění: „*Stalin mě podvedl. Jel jsem přece do Ruska jen proto, že mě Rusové jediná z velkých národů slíbili předmnichovské hranice, a proto podepsal jsem s nimi smlouvu, kterou jsem v principu pokládal za pokračování naší smlouvy s nimi z r. 1935. A zatím než jsme doletěli zpět do Anglie (za 8 dnů), Stalin již porušuje dané slovo.*“

Od této doby byl Dr. Beneš velmi skeptickým vůči Stalinovi a našim komunistům v Moskvě, kteří na jedné straně posílali projevy oddanosti prezidentovi do Londýna, na druhé straně pak moskevský rozhlas vedený zuřivými komunisty šval proti londýnské vládě.

V této depresi a skepticizmu do budoucnosti jsme byli připraveni odletět na Slovensko přes Moskvu v polovině března 1945. V noci téhož dne, kdy jsme měli odletět, dostal Dr. Beneš zase po dlouhé době záchvat Ménièreova syndromu (tento přicházel skutečně jen při velkém rozčlenění a starostech). Takže jsme letěli o tři dny později za vládou a politickými jednáními, kteří odletěli dle programu.

Pan prezident snesl dobře cestu, byl však deprimován. Jako by tušil, co naň čeká. Komunisté moskevští (naši) navrhovali jako ministerského předsedu nové vlády Fierlingera,¹⁹ prohlašovali Slováky za samostatný rovnoprávný národ a žádali pro ně 9 ministerských křesel z 21. Pan prezident žádal, aby ministerským předsedou vlády, která měla být přechodnou vládou jen do příchodu do osvobozené vlasti, byl komunist, a Slovákům, že nesmí být dáno víc ministerských křesel než třetina, tj. 7. Vláda doma ovšem vypíše hned nové volby, prezident složí svou funkci také a nová vláda pak musí mít víc než polovinu z lidí domácích. Řekl také přímo Fierlingerovi, že si nepřeje, aby šel do politiky, aby zůstal velvyslancem. Pan prezident prodělával během tohoto jednání velké rozčilování, které se neprojevovalo ani záchvatem, ani poruchou krevního tlaku. Když pak přes sliby všech nekomunistických stran, že nepřijmou politický program a shora zmíněné požadavky komunistů, reprezentanti protikomunistů bez debaty odhlasovali požadavky komunistů

14 Štefan Osuský (1889–1973) – diplomat, velvyslanec v Paříži, po březnu 1939 odmítl vydat úřad Němcům a začal z Paříže organizovat československý odboj; dlouho odmítal přijmout Benešovu autoritu a mezi oběma muži přetrvávalo napětí.

15 Milan Hodža (1878–1944) – významný agrární politik, předseda vlády v letech 1935–1938; po německé okupaci působil v exilu v Paříži, ovšem Benešova skupina jeho vliv oslabila.

16 Ján Lichner (1897–1979) – agrární politik a poslanec, mezi lety 1938–1939 ředitelem Slovenské všeobecné banky a jedním z organizátorů protifašistického odboje; v roce 1940 odešel do Londýna a stal se stálým členem exilové vlády.

17 Rudolf Bechyň (1881–1948) – poslanec a několikanásobný prvorepublikový ministr; mezi lety 1940–41 vykonával funkci předsedy exilového poradního „parlamentu“ – Státní rady v exilu v Londýně; byl výrazně orientován na Sovětský svaz a prosazoval spolupráci levicových sil, což vedlo ke konfliktům s kolegy; když zpochybnil Benešovo prezidentství v exilu, jeho vliv citelně oslabil.

18 Jaromír Smutný (1892–1964) – diplomat, nejbližší spolupracovník, asistent a posléze kancléř Edvarda Beneše.

19 Zdeněk Fierlinger (1891–1976) – diplomat, sociálně demokratický politik, původně blízký osobní přítel Edvarda Beneše, vztah se ovšem již v průběhu druhé světové války změnil v nepřátelství, neboť Fierlinger plnil příkazy moskevského vedení KSČ; po návratu exilové vlády do Československa na jaře 1945 byl jmenován jejím předsedou.

s Fierlingerem jako ministerským předsedou. Pan prezident se tak rozzlobil, že nadával Fierlingerovi do zrádců, padouchů, lumpů, a kreténů. Pan prezident se bál nejvíce toho, že veškerá zodpovědnost za špatné řízení vlády ve zrušené vlasti nepůjde na bedra komunistů, ale nekomunistických stran, a že toho komunisté budou využívat. Tuto depresi zvětšoval Dr. Drtina²⁰ poukazováním na své zkušenosti s Rusy: že nelze Rusům vůbec věřit. Žádal, aby pan prezident měl písemné garance od Stalina, že na půdě svobodné vlasti nebude prezident vydán všanc diktátu ruských vojáků, jako se to dělo Němcovi²¹ na Podkarpatské Rusi jako vládnímu delegátovi a Drtinovi jako politickému referentu této delegace. Několik rozčilených debat měl prezident s našimi komunisty a Fierlingerem, kteří žádali okamžité sesazení Ingra a Moravce a odmítali jim dovolit víza přes Moskvu v cestě na Slovensko. Ještě jiná věc však deprimovala pana prezidenta: chování se Rusů k němu a celé vládě londýnské. V r. 1943 jsme byli vítáni na běloruském nádraží celou vládou a generalitou v čele s Kalininem, Molotovem a jen Stalin scházel. Byli jsme pozváni všichni na večeři v Kremlu, kde zase byla celá vláda se Stalinem v čele. Byli jsme touto celou ruskou vládou provázeni do divadel, biografů, různých kulturních parků, knihoven a jinam. V r. 1945 však nás téměř ignorovali. Na letišti byl z oficiálních osobností jen ministr zahraničí Molotov. Za pobytu v Moskvě po dobu 12 dní byl pořádán jen jeden oběd, na který ani paní Benešová nebyla pozvána. A pan prezident měl jen krátký rozhovor se Stalinem a jeden s Molotovem. Toto všechno dirigoval Fierlinger s Gottwaldem²² a Kopeckým.²³ Dobře posuzoval pan prezident tehdy Slánského²⁴ a litoval, že nežije Šverma.²⁵ Znal je oba z jednání, které s prezidentem vedli za komunistickou stranu v r. 1935 při prezidentské volbě. Pokládal je za jediné inteligenty ve vedení komunistické strany, zatímco Gottwalda pokládal za studeného a cynického neinteligenta, Kopeckého za blázna, Nejedlého²⁶ pak za senilního profesora, nepožívajícího žádné důvěry ani u našich, ani u ruských komunistů.

Z Moskvy odjížděl pan prezident ještě smutnější, i když viditelně nebylo postřehnutelného zhoršení jeho zdravotního stavu. Jeli jsme vlakem a po malé zastávce v Kyjevě přijeli jsme první den dubnový do Košic. Ani jsme nepozorovali, že nás provází prapor NKVD,

který s námi jel až na Pražský hrad. Tato „ochrana“ mrzela pana prezidenta a často říkal, že si připadá jako vězeň NKVD.

V Košicích se začínali ukazovat první zrádcové. Trápila jej skutečnost, že jej opouštějí i ti, které pokládal za nejvěrnější. Všechny tyto události, zklamání z lidí, nedodržení slova, smluv a slibů způsobovaly stále dráždění a zneklidňování kardiiovaskulárního systému, což se dlouho neprojevovalo objektivně, ale zákeřně nahlodávalo dosud intaktní fyzické a nervové ústrojí doktora Beneše.

Konečně přišel konec války, velké slavné řeči, při nichž náčelník štábu naší armády generál Boček²⁷ provolal slávu Sovětskému svazu a Stalinovi, opomenuv úplně doktora Beneše. Toto všechno bylo pro doktora Beneše jasným důkazem toho, že jednak komunisté jedou podle určených direktiv z Moskvy, jednak jej přesvědčilo o nemožnosti spoléhat se na takzvané protikomunisty, kteří víceméně lacino se dali korumpovat funkcemi a sliby výhodných pozic.

Před příchodem domů chci ještě jednou rekapitulovat: mimo Ménièrův komplexu, který se pravidelně opakoval po velkém rozčilení, jen jednou ukázal organizmus doktora Beneše poruchu organickou: to bylo při našem návratu do Aston Abbotts, 6. ledna 1944. To se však rychle upravilo k normálnímu stavu. A chci ještě podotknout, že nejméně jednou za rok byl pan prezident důkladně vyšetřován klinicky a laboratorně: vždy pořízen elektrokardiogram, vyšetřována krev morfoloicky, dále také na cukr a dusík v séru, rentgen, moč vyšetřována pravidelně každý měsíc atd.

Záznamy o těchto nálezech současně s výsledky konsilií, jakož i moje všechny záznamy o téměř každodenním vyšetřování, byly uloženy v mém pokoji v Sezimově Ústí a věděl o nich Jiří Vlček,²⁸ paní Hana a prof. Dr. Hynek.²⁹ Také zprávy konsiliární za pobytu ve vlasti, podepsané prof. Hynkem, Přecechtělem, Hennerem, Weberem, Hořejším, Kreidlovou a mnou, jsou uloženy tamtéž. Jsa si vědom velké své zodpovědnosti za zdraví a život prezidenta, vždy jsem i bez zhoršení zdravotního stavu pana prezidenta žádal o pravidelná konsilia, v zahraničí dvakrát do roka, doma nejméně každé tři měsíce, ač se tomu pan prezident bránil. Ovšem při akutním onemocnění chodil jeden i více profesorů každý den nebo obden, prostě tak, jaký byl stav pana prezidenta. Paní Benešová si ovšem také nepřála těchto konsilií z důvodů zachování diskretnosti, ale já byl v tomto požadavku vždy neústupný.

Chci zde ještě podotknouti, že jsem pana prezidenta předal prof. Dr. Hynkovi před mým odjezdem do Anglie dne 3. dubna 1948 v Sezimově Ústí ovšem s tím, že jedu asi na čtrnáct dní do Anglie, jak bylo domluveno s panem prezidentem.

Zdravotní kondice pana prezidenta po návratu domů byla kolísavější potud, že pan prezident nyní začal reagovat na rozčilení a starosti zvýšením tlaku krevního (dosud byla tendence tlaku krevního po rozčilení spíše sestupná, až na shora zmíněných 190/90 mm Hg).

20 Prokop Drtina (1900–1980) – právník a politik, v exilu tajemník Edvarda Beneše a komentátor čs. vysílání BBC; od listopadu 1945 až do komunistického převratu v únoru 1948 ministr spravedlnosti.

21 František Němec (1898–1963) – poslanec za sociální demokracii, člen exilové vlády v Londýně a od srpna 1944 vládní delegát na osvobozeném území ČSR; v Podkarpatské Rusi mu však byla Sověty znemožňována jakákoliv činnost a před samotnou anexí sovětské orgány československé úředníky vyhostily.

22 Klement Gottwald (1896–1953) – vůdce komunistického křídla exilu; v prosinci 1943 se s Edvardem Benešem v Moskvě dohodl na sjednocení odboje; po volbách v květnu 1946 se stal předsedou vlády.

23 Václav Kopecký (1897–1961) – komunistický poslanec a novinář; člen moskevského exilu, kde se marně pokoušel zaujmout Gottwaldovo místo; po osvobození ministrem informací.

24 Rudolf Slánský (1901–1952) – v moskevském odboji měl na starosti vysílání do ČSR, za Slovenského národního povstání by vyslán z Moskvy jako komunistický delegát na frontu, aby organizoval politické školení pro partyzány, po osvobození se stal generálním tajemníkem KSČ.

25 Jan Šverma (1901–1944) – komunistický novinář a blízký spolupracovník Klementa Gottwalda; zahynul ve sněhové bouři v Nízkých Tatrách během Slovenského národního povstání.

26 Zdeněk Nejedlý (1878–1962) – historik, muzikolog, literární historik blízký KSČ, v roce 1939 odešel do Moskvy a stal se profesorem Lomonosovovy univerzity; po návratu do ČSR zastával několik ministerských funkcí.

27 Bohumil Boček (1894–1952) – po vzniku Protektorátu Čechy a Morava organizoval odchody vojáků a letců za hranice, sám působil v Londýně jako přednosta odboru exilového ministerstva národní obrany, posléze velel 1. čs. pěší brigádě v SSSR; v dubnu 1945 jmenován náčelníkem Hlavního štábu československé branné moci.

28 Jiří Vlček (?–?) – synovec Hany Benešové; s prezidentským párem od dětství často pobýval v Sezimově Ústí.

29 Kristián Hynek (1879–1960) – rektor Univerzity Komenského v Bratislavě; profesor patologie, přední odborník na léčbu vnitřních chorob a přednosta I. Interní kliniky Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze; jeden z prezidentových lékařů.

Tlak krevní však až do 12. července 1947 nebyl nikdy vyšší než 160/80 mm Hg. Od jara 1946 byly častější záchvaty Ménières. Ale upravovaly se stejně rychle jako dosud, stačilo vyprázdnění a stále tak malá dávka luminalu nebo bromuralu, dvouhodinový spánek a pan prezident byl zase v pořádku. Na podzim 1946 jsem pozoroval zhoršení sluchu. Několik Politzerových sprch vzdušných,³⁰ provedených Přecechtělem,³¹ sluch zase upravilo.

Když nastala perioda znárodnění a komunisté se stávali „agresivnějšími“, dle výroku pana prezidenta, dostal Dr. Beneš několik záchvatů Ménières v noci. Byl jsem vždy povolán paní Benešovou telefonicky a nikdo jiný nebyl přítomen. Bylo podezřelé, že vždy po špatné noci časně ráno, obyčejně o osmé hodině ranní, přišli komunističtí ministři a žádali na pana prezidentovi důležité rozhodnutí, čehož následek byl, že obyčejně po návštěvě přišel další záchvat. Jednou dokonce tři záchvaty za den. Tato „náhoda“ velmi mrzela pana prezidenta, a proto jsem přeložil z domácnosti pana prezidenta dva stolníky,³² o nichž bylo známo, že jsou v komunistické straně. Chci jen ještě podotknout, že jsme pana prezidenta vždy s paní Benešovou ošetřovali sami, bez jakékoliv pomoci personálu domácnosti.

Ač jej v r. 1946 a 1947 pronásledovaly častější záchvaty Ménières, objektivně se stav pana prezident nezměnil, a tlak, ač kolísavý i někdy během dne, nepřestoupil 160/80 mm Hg. Ani na pozadí očním, kde se objevují první příznaky arteriosklerózy, hlavně pak arteriosklerózy mozkových cév, nebylo žádných známek této zákeřné choroby. Časté močení bylo u pana prezidenta spíše prevencí zbytnění prostaty než nutností. Deprese duševní však pana prezidenta neopouštěly. Obyčejně po ránu, chodil jsem k němu již o osmé hodině ranní, si stěžoval, jak se nemůže na nikoho spolehnout, jak jej všichni zklamali. Této nedůvěry a osamocení nejvíce využíval Smutný, který se stával čím dál tím více důležitým pro prezidenta. S tím souvisí také tento důležitý fakt po revoluci: jednal jsem z návodu pana prezidenta s plk. Gibsonem³³ z britského velvyslanectví o možnosti odchodu prezidenta za hranice. Gibson poslal několik odborníků do Sezimova Ústí, kteří měli zjistit tuto možnost. Napřed to byl plán normálním malým dopravním letadlem, pak to byla helikoptéra. A vždy, když už věc byla dojednána, pan prezident mě požádal, abych celou věc pozastavil, že se poradil se Smutným, který mu dokázal, že nesmí národ opustit. Jsem totiž přesvědčen, že by ještě dnes Dr. Beneš žil, když by se byl dostal za hranice po revoluci.

Počátkem července 1947 jsem odjel do Londýna, abych jednak uvedl Jiřího Vlčka do Oxford University summer school, jednak obstaral nějaké medikamenty pro pana prezidenta.

V těchto dnech se jednalo o přistoupení Československa k Marshallovu plánu. Když jsem se v Londýně dozvěděl, že nám účast na konferenci v Paříži byla v posledním okamžiku zakázána, odletěl jsem zpět nejbližším letadlem, ač jsem opouštěl pana prezidenta v nejlepší kondici a ač jsem ob den volal na Hrad, abych tak byl informován, co se v Praze

30 Metoda vyrovnání tlaku v ušním bubínku, zprůchodnění Eustachovy trubice pomocí speciálního balonku, který se vloží do jedné nosní dírky, druhá se stlačí a při pacientově polknutí se stlačením balonku vžene do nosu vzduch.

31 Antonín Přecechtěl (1885–1972) – zakladatel naší moderní otorinolaryngologie, odborník na léčbu ušních, nosních a krčních nemocí.

32 Pomocník zajišťující chod domácnosti.

33 Harold Gibson (?–?) – styčný zpravodajský důstojník na britské ambasádě v Praze.

děje. Vrátil jsem se do Prahy 12. července a jel jsem pak přímo do Sezimova Ústí, kde jsem našel prezidenta v dezolátním stavu.

Napřed však podám anamnézu a sdělím to, co jsem zjistil. Zákaz Moskvy na účasti naší v Paříži přišel 9. července 1947. Přinesl jej Clementis³⁴ s Gottwaldem tohoto dne ráno o osmé hodině, když panu prezidentovi bylo den před tím špatně. Pan prezident je musel přijmout v posteli. Dne 6. července totiž byly legionářské oslavy, kde pan prezident byl vystaven prudkému slunci po dobu asi dvou hodin. Tam se panu prezidentovi udělalo špatně, točila se mu hlava, jak mně řekl, a bylo mu na zvracení.

Byl zavolán prof. Hynek, který zjistil sluneční úpal a nařídil klid. Tato závrať se však opakovala o dva dny později, tj. v úterý 8. července 1947. Znovu vyšetřen pan prezident prof. Hynkem: nařízen naprostý klid. 9. července shora zmíněná návštěva Gottwalda a Clementise. Po jejich odchodu pan prezident byl velmi rozčilen, byl neklidný a nemohl téměř chodit. Tuto noc, z devátého na desátého července, strávil pan prezident bezesnou noc, dle sdělení paní Benešové nemohl mluvit, nemohl polykat, musel být do koupelny vlečen paní Benešovou, přičemž táhl za sebou pravou nohu a měl zkrivený obličej. Toto zpozorovala paní Hana kolem půlnoci. Zůstane mně navždy záhadou, proč nebyl zavolán prof. Hynek, který mně vždy v mé nepřítomnosti zastupoval. Nebyl zavolán ani tuto noc, ani následující den, ani do Sezimova Ústí, a byl zavolán teprve po mém příchodu z Londýna. Na mou otázku, proč nebyl zavolán, řekla mně paní Benešová, že to pan prezident nechtěl. A na otázku, proč mne nezavolali zpět z Londýna, řekla mně paní Hana, že nechtěla, aby to bylo „public“. Dne 10. července na radu pana kancléře Smutného jeli do Sezimova Ústí, kde místo toho, aby měl pan prezident klid, tahali jej po zahradě, nutili do jídla a prostě dělali všechno opačně tomu, co měli udělat: naprostý klid. Paní Benešová ošetřovala sama pana prezidenta, pokud si věděla rady, a čekala na mě.

Já jsem pak zjistil toto: paralýza pravého lícního nervu a z toho rezultující široce otevřené pravé oko, skleslý pravý koutek ústní, nadměrné slinění, zabraňující souvislou artikulaci řečovou a polykání. Mírnou parézu pravé horní končetiny, menší pohyblivost pravé dolní končetiny. Tk 190/90 mm Hg, tep nad 100, pravidelný, plný. Plíce, srdce beze změn, obrovská konstipace a potíže při močení. Po třídním úsilí ve dne v noci, sám ošetřuje pana prezidenta, sestra na můj návrh z rozhodnutí paní Hany nebyla přivolána, podařilo se mně uvést věci tak do pořádku, že pan prezident byl schopen mluvit, polykat, močit a chápat. Dojel jsem osobně pro prof. Hynka, který potvrdil mou diagnózu: křeč arterie v levé polovině mozku v místě Broccova centra bez krvácení mozkového (žádná hemoragie na pozadí očním) a schválil mou terapii. Svolal jsem poté konsilium z pánů: Hynek, Přecechtěl, Weber, Henner a Hořejší. Konsilium jednohlasně schválilo diagnózu a terapii. Žádalo pak nejméně půlroční úplný klid a pobyt v Sezimovu Ústí. Zde poprvé přichází otázka rezignace: mluvil jsem o tom se Smutným a s paní Benešovou, než jsem to směl přednést před širším fórem konsiliárním: dostav zamítavou odpověď, mluvil jsem přece o tom s prof. Hynkem, který souhlasně se mnou viděl jedinou možnost, jak zachránit a prodloužit život doktora Beneše. Výsledek konsilia byl sdělen písemně Gottwaldovi jako předsedovi vlády a předsedovi poslanecké sněmovny, což zařizoval kancléř Smutný. Podo-

34 Vladimír Clementis (1902–1952) – advokát, poslanec z a KSČ a diplomat, za války působil v rozhlasovém vysílání BBC pro Československo, po roce 1945 státním tajemníkem na ministerstvu zahraničí.

týkám ovšem, že stylizace konzilia, koncipována Hynkem, byla „uhlazena“ tak, že většina potíží byla dána na vrub úpalu slunečního. Já pak jsem podrobně informoval Drtinu, který dál důvěrně informoval sociální demokrata a lidovce. Zenkl³⁵ pak byl přímo informován Hynkem, svým starým přítelem a straníkem.

Když Dr. Beneš mohl trochu mluvit, řekl mně: „*Toto mně udělali komunisté. Nezapomeňte na to nikdy. Ale nesmíme povolit, musíme je porazit, a už aby byly volby, uvidíte, jak budou biti.*“

Chci ještě stručně vylíčit, co mě vedle lékařských důvodů vedlo k návrhu na rezignaci doktora Beneše. Někdy v r. 1941 jsme s panem prezidentem debatovali o chorobě T. G. M. Dle názoru doktora Beneše měl Masaryk rezignovat už v roce 1933, kdy poprvé dostal mozkové krvácení. Pak Dr. Beneš řekl: „*Kdybyste jednou viděl, že jsem na tom fyzicky nebo mentálně špatně, i kdyby to nebyla medicínsky vážná věc, prosím, donuťte mě k rezignaci.*“ Tím jsem také motivoval svůj návrh na rezignaci doktora Beneše a řekl jsem: „*Rezignací prodloužíme život prezidenta, nebo prodloužíme prezidentství doktora Beneše a zkrátíme mu život.*“ Smutný odpověděl: „*Prezident nesmí teď odstoupit. Musí třeba obětovat svůj život za záchranu demokracie a národa. A také se nesmí komunisté dozvědět pravý stav kondice prezidenta, neboť jedině Dr. Beneš je může porazit.*“

Tuto svoji žádost, rezignaci, jsem mnohokrát opakoval, vždy však marně. Kromě mě to byl Jína³⁶ během revoluce v roce 1948 a Ty, milý pane poslanče, když jsi přišel na Hrad přímo ze sociálně demokratického sekretariátu, kde provedli převrat, dne 24. února 1948 odpoledne, a kdy já byl Vašemu rozhovoru přítomen.

Zachovalý organizmus prezidentův skvěle reagoval na klid, životosprávu a léčení. Během týdne už začínal opřen pomalu chodit a už po týdnu si žádal návštěvy politických přátel. Jako první byl pozván Zenkl, pokládán za přítele. Snesli jsme pana prezidenta na zahradu a pan prezident měl velkou radost z této návštěvy.

Pravidelně dojížděl Hynek a já byl pořád v Sezimově Ústí po dobu tří neděl, i když jsem přitom často dojížděl ráno do Prahy, abych se tam na Hradě v ordinaci aspoň ukázal. Tlak krevní se upravil tak, že se pohyboval mezi 160/80 (ráno) a 165/80 mm Hg (večer). Potíže polykací zmizely úplně, řeč se velmi pěkně upravovala, myšlení bylo jasné a jen ta salivace (slinění) zlobila. Chůze se upravila natolik, že pan prezident opřen o někoho nebo s holí mohl pomalu chodit, přičemž už aktivně pravá dolní končetina dělala souhyby. Pravá horní končetina byla ještě pasivně omezena v pohybu, edém na hřbetu ruky zmizel. Vracela se dobrá chuť k jídlu, vyprazdňování moče i stolice bylo už normální. Prohlásil jsem tehdy, že uzdravení doktora Beneše je nyní jen otázkou času, přičemž ovšem organizmus nesmí být vystaven nějakému rozčilování a fyzické přemíře práce. K panu prezidentovi začali zase docházet sekretáři k referátům a panu prezidentovi nebyly sdělovány špatné a rozčilující zprávy. Velkou oporou v tomto stádiu mně byl Smutný, který se skutečně snažil zabránit jakémukoliv rozčilování prezidenta. 15. září jsme odjeli do Topolčianek.³⁷ Měli

jsme tam jet 1. srpna, ale to jsem vyloučil. Žádal jsem, abychom tam vůbec nemuseli jet. Smutný na moji prosbu zajel na Slovensko, aby zdůvodnil zdravotním stavem pana prezidenta, slunečním úpalem, nemožnost návštěvy prezidenta v Topolčiankách pro rok 1947. A v den, kdy to s Lettrichem a Husákem domluvil kladně, byl zavolán mnou telefonicky ve Smokovci. Vyřizoval jsem rozkaz prezidentův, že na Slovensko rozhodně pojede, aby se to snad odložilo na 15. srpna. Někým způsobem, paní Benešová o úmyslu této Smutného cesty věděla, se to pan prezident dozvěděl a já tudíž musel vyplnit po dlouhé debatě jeho rozkaz. Dr. Beneš se obával, že by v tom Slováci viděli politicky negativní gesto ze strany pana prezidenta.

Dělal jsem vše možné, abych této cestě zabránil. Pan prezident však tvrdě trval na svém. Viděl jsem krásně postupující regeneraci pana prezidenta, kterou jsem nechtěl dovolit rušit, a pak bylo v roce 1947 tak horké léto, a pan prezident špatně teplo snášel. Kromě toho jsem věděl z dřívějších pobytů, že horko v Topolčiankách je ještě větší než v Čechách.

A tak 15. srpna jsme nastoupili tuto nešťastnou cestu. V tento den po večeri, asi v půl osmé, přišel Nosek³⁸ s celou gardou tajných policistů do Sezimova Ústí, aby nás všichni provázeli na naší cestě na Slovensko. Za pět minut po příchodu Noskově dostal pan prezident záchvat Ménières. To jsme měli být za půl hodiny ve vlaku v Táboře. Ještě teď jsem chtěl cestě zabránit, ale marně. Musel jsem dát injekci, a tak s velkými těžkostmi, přičemž pan prezident vydal poslední síly, jsme se dostali se zpožděním, asi hodinovým, do vlaku. Ač toto všechno viděl Nosek, paní Benešová to vysvětlovala velkým horkem, které tehdy skutečně bylo, přišel ve vlaku k panu prezidentovi asi po půl hodinové jízdě; pan prezident ležel na posteli; a řekl: „*Zatímco jedete, pane prezidente, na návštěvu Slováků, tito zosnovali povstání proti republice. Zatklí jsme dle zprávy, kterou jsem právě dostal, 600 velezrádců, a abyste věděl, jak Vás milují, také na Vás připravili vraha v osobě slovenského desátníka, který měl státí na stráži u Vašeho pokoje a po Vašem příchodu na zámek v Topolčiankách Vás odstřelit.*“ Nosek současně už předal noviny, kde už o tomto chystaném povstání byla zpráva. Dr. Beneš poděkoval Noskovi za hlášení a žádal o podrobnou zprávu.

Noc byla špatná, pan prezident se stále vracel k tomu, proč se to vše děje, a ač prohlásil, že je to jistě komunisty nafouknuté, litoval, že se tak snadno dávají komunistům „trumfy“ do rukou.

Po příjezdu do Topolčianek si pan prezident lehl: byl vyčerpán cestou a deprimován Noskovou zprávou. Jinak objektivně stav jako před naším odjezdem ze Sezimova Ústí. V prvé noci se však přidala komplikace: střevní kar s mírně zvýšenou teplotou, nechutenstvím a nespavostí. Bylo šílené vedro a milióny much obtěžovalo doktora Beneše. Povolal jsem Hynka a celých 12 dnů Dr. Beneš strávil v posteli. Tlak krevní poklesl na 150/70 mm Hg, ale pan prezident zeslábl jednak ležením, jednak menším přívodem potravy pro nechutenství. Celou tu dobu nemohl pracovat

Po návratu do Čech jsme jeli rovnou do Sezimova Ústí, kde pan prezident slíbil, že bude měsíc. Zotavil se tak rychle, po deseti dnech, že chtěl do Prahy. Tlak krevní se ustálil

35 Petr Zenkl (1884–1975) – primátor Prahy, za války vězněn v koncentračním táboře, od jara 1945 předseda národně socialistické strany, po volbách v květnu 1946 první náměstek předsedy vlády.

36 Jan Jína (1890–1962) – právník, diplomat, po válce vedoucí politického odboru v Kanceláři prezidenta republiky.

37 Zámek v Topolčiankách nedaleko slovenské Nitry byl letním prezidentským sídlem. Masaryk jej pravidelně

navštěvoval každý rok v srpnu a září, Beneš sem rovněž několikrát zavítal.

38 Václav Nosek (1892–1955) – po roce 1945 ministrem vnitra za KSČ, stál za založením Státní bezpečnosti a obsazením vedoucích pozic ve Sboru národní bezpečnosti spolehlivými komunisty.

na 160/80, nebyl už tak kolísavý, chůze se upravila tak, že mohl chodit i bez opory a hole, řeč pro nezasvěceného se zdála být normální, ochrnutí lícního nervu bylo patrné jen při smíchu, zažívání normální a zůstala jen patrná salivace, která však už také nebyla tak častá.

Dr. Beneš už zase pravidelně přijímal sekretáře, referenty a politické přátele. Zase se na krátkou dobu vrátil prezidentův optimismus. Přicházely totiž zprávy o rostoucím odporu proti Fierlingerovi ve straně sociálně demokratické. Nedůvěřoval v této době sice Laušmanovi,³⁹ ale byl toho názoru, že proti Fierlingerovi to může vyhrát jen Laušman. A když se dozvěděl, že toto hnutí podporuje také Bechyně, mým prostřednictvím se s ním udobřil. A nezapomenu nikdy, jak pan prezident zazářil, když jsem mu v Lánech v neděli 15. listopadu přinesl zprávu, že byl Fierlinger poražen. Plakal radostí a prohlásil, že to je moment, ve kterém kulminuje boj nejen proti komunistům, ale i proti všem jejich přísluhovačům.

A tak v poměrně dobré kondici pana prezidenta se přiblížila revoluce komunistů. Jediné, co mě znepokojovalo, byla okolnost, že asi od poloviny prosince 1947 se tu a tam dostavovaly bezesné noci, ač dosud pan prezident měl výborný spánek. Neurolog to vysvětloval stálými starostmi: znárodnování, zpolitizování armády, osobní zklamání v různých lidech, snaha o docílení povolení smlouvy s Francií, stálé zneklidňování veřejnosti odkrýváním různých spiknutí proti republice, aféra atentátů na Masaryka, Zenkla a Drtinu,⁴⁰ špatná hospodářská situace země hlavně po velké neúrodě; nerad viděl, že nám Rusové slíbili to obilí, a tvrdil, že dodají-li sověty to obilí, snad to zabráni hladu, ale že to bude jistě drazé vykoupeno, protože toho Rusové a komunisté agitačně využijí pro sebe; toto všechno bezesporu hlodalo na nervovém systému organismu a způsobovalo občasnou nespavost, ale toto vše působilo také fyzicky na opotřebování kardiovaskulárního systému, které se začalo projevat koncem ledna 1948.

Tlak krevní se stal zase kolísavým, nejen denně se měnil, ale i během téhož dne. Další markantní změnou prezidentovou byla snadno změnitelná nálada a řekl bych i názor na věci. Podlehl obyčejně názoru toho posledního. Toto bylo markantní i v revoluci. Měl referát o určité věci, například o obsazení ministerstva spravedlnosti. Když za hodinu přišel Nosek a prohlásil, že to nic neznamená, že i zatčení vedoucích úředníků se stalo z bezpečnostních důvodů, chtěl tomu věřit, dokud nepřišly další zprávy o násilnostech komunistů.

A ještě jedna kardinální změna nastala v povaze prezidentově: za ta dlouhá léta jsem vždy pozoroval, jak Dr. Beneš dovedl věci sám rozhodovat a řídit. Od ledna 1948 jako by ztratil Dr. Beneš schopnost samostatného rozhodování a silnou vůli. Stával se často unaveným a malátným i při čtení důležitých referátů. A naopak, a právě proto podléhal snadno vůli druhého. To pak bylo nejlépe markantní v revoluci, hlavně pak při podpisu nové komunistické vlády.

Tedy takto byl „připraven“ prezident na boj s komunistickou revolucí. Než přejdu k vyličení revoluce, chci ventilovat dvě věci:

39 Bohumil Laušman (1903–1963) – poslanec za sociální demokracii, ministr průmyslu; v rámci vnitřního boje ve straně byl na brněnském sjezdu v listopadu 1947 zvolen předsedou strany coby kompromisní kandidát.

40 Při tzv. krabičkovém atentátu v září 1947 byly poštou odeslány balíčky s výbušninou třem ministrům. K adresátům se však nedostaly; následné vyšetřování odhalilo tajná komunistická skladiště zbraní v Olomouci.

1. Poznamenáváš ve svém dopise, že příslušní činitelé nebyli snad informováni o pravém stavu prezidentova zdraví. Zdůrazňuji, že vždy byl informován o všem kancléř Smutný, paní Benešová, a Dr. Drtina, který předával informace dál spolehlivým ovšem demokratům. Tedy, i když jsem si musel být vědom lékařského tajemství vůči privátním osobám, vždy jsem se staral o to, aby příslušní odpovědní činitelé správně byli informováni.

2. Asi tři dny po mém příchodu do Londýna jsem byl navštíven poslancem Firtem.⁴¹ Žádal po mně vyjádření, jak to bylo s rezignací národně sociálních, lidových a slovenských demokratických poslanců, respektive zda o chystané rezignaci prezident věděl. Řekl jsem mu toto: „*Ve čtvrtek, dne 19. února 1948, volal mně Jína, že musí hned mluvit s panem prezidentem, aby mu oznámil, že národně sociální, lidová a slovenští demokraté poslali rezignaci na své funkce a že se více neúčastní vládních schůzí.*“ Pan prezident spal v malé pracovně. Pozval jsem Jínu do bytu nahoru a šel pomalu vzbudit pana prezidenta, tento jen otevřel oči a ptal se, co se děje. Odpověděl jsem, že Jína má důležitou a urgentní zprávu pro něho. Zeptal se, zda nevím, oč se jedná. Když jsem řekl, že jde o rezignaci ministrů, vyskočil z pohovky, chytil se za hlavu a řekl, že to je hrozná chyba, která se bude hodit komunistům a hlavně Zorinovi.⁴² Odcházej pro Jínu, který čekal na chodbě, byl jsem zastaven na prahu dveří otázkou prezidentovou, zda nevím, jestli už také poslali rezignaci Gottwaldovi. Pak přišel Jína a referoval. Prezident prohlásil pak, že rezignace byla podána v nevhodný okamžik, a tehdy již zplnomocnil Jínu i mě, abychom všude prohlašovali, že o chystané rezignaci nevěděli.

Dále mne v Londýně vyhledal Mr. Brandon, válečný korespondent Sunday Times, kterého jsem znal z Londýna za války, s tím, že jej Masaryk pověřil, aby napsal jeho životopis. Dal jsem mu nějaké zprávy ohledně Masaryka a z toho vznikl článek v Saturday Evening Post.

O Masarykovi jsem ještě v Londýně mluvil s Paní Marciou Davenport.⁴³ Na přání prezidenta Beneše jsem v Anglii informoval lorda Jowitta⁴⁴ a v Americe na přání doktora Papánka⁴⁵ jsem dal zprávu pro United Nations o smrti Masarykově.

Když prezident přijal na přání Drtinovo tohoto předtím, než přijal Gottwalda s referá-

41 Julius Firt (1897–1979) – poslanec za Československou stranu národně socialistickou, ředitel nakladatelství Melantrich, po únoru 1948 odešel do exilu.

42 Valerian Zorin (1902–1986) – sovětský diplomat, v letech 1945–47 velvyslanec v Československu, poté náměstek ministra zahraničí; 19. února 1948 přicestoval do Prahy uprostřed vládní krize, údajně aby dohlížel na slíbené dodávky pšenice ze SSSR, ve skutečnosti pomáhal komunistům převzít moc.

43 Marcia Davenport (1903–1996) – vlastním jménem Abigail Glick, americká novinářka, spisovatelka a muzikoložka, přítelkyně Jana Masaryka.

44 William Jowitt (1885–1957) – člen poválečné labouristické vlády Clementa Attleeho, v prestižní funkci lorda kancléře zároveň předsedal Sněmovně lordů.

45 Ján Papánek (1896–1991) – diplomat, za války pomáhal Benešovi v USA organizovat exilovou činnost, po roce 1945 se stal velvyslancem Československa v OSN

tem o rezignaci, zavolal si hned kancléře a prohlásil: „*To je začátek konce republiky. Je nutno zalarmovat národ. Zavolejte mi sokoly a legionáře.*“ Drtina dostal za úkol sondovat půdu u armády. Za tím účelem uspořádal Laušman oběd ve svém bytě dne 21. února 1948 a pozval Svobodu,⁴⁶ Bočka a Jínu. Tam na přímou otázku Laušmanovu, zda armáda jde za prezidentem a demokracií, Svoboda i Boček odpověděli kladně. Pan prezident byl zoufalý, vida se osamocen v tomto boji proti komunistům, po vyloučení Zenkla, Drtiny a ostatních přátel, s nimiž Gottwald odpiral jakékoli jednání, prohlašuje je za zrádce.

Po prvním velmi bouřlivém rozhovoru s Gottwaldem dne 19. února, kde prezident přirovnal komunisty k henleinovcům a Hitlerovi a jejich metodám, pan prezident vyšel po dvou hodinách hrozně rozčilen: tlak krevní vyběhl na 180/98 mm Hg, musel dostat seconal a luminal, aby se uklidnil a trochu mohl spát. Od této chvíle do konce revoluce pan prezident sice přijal ode mne nějaký prášek nebo pokyn, ale řekl mně: „*Ted' nesmím na sebe vůbec myslet, musím v boji vytrvat, i kdyby mě to mělo stát život.*“

Pak přijal prezident znovu Gottwalda, Noska, jednotlivé ministry podavší rezignaci⁴⁷ a byl tak vyčerpan, že jsme v sobotu dne 21. února odjeli do Lán, kde jsme zůstali do neděle 22. února. Zde tlak krevní klesl na 170/80 a zůstal tak i druhý den. Když jsme se v neděli k večeru vrátili do Prahy, přijal pan prezident delegaci studentů a jejich sliby velmi pana prezidenta dojal. Zůstal jsem na přání prezidenta na Hradě. Noc byla velmi neklidná, bylo nutno dát bromural, protože jsme se obávali záchvatu Ménières.

V pondělí ráno dne 23. února volal Drtina, že ministerstvo spravedlnosti bylo obsazeno policií, Dr. Marjanko⁴⁸ zatčen, Pankrác obsazena. Prezident hned dal povolat Noska. Nosek přišel s Gottwaldem a všechny násilnosti prohlásil za bezpečnostní prozatímní opatření. Pak přicházely další zprávy o zatýkání profesorů na univerzitě, vylučování studentů, obsazení hlavní pošty, poštovní spořitelny, národně socialistického sekretariátu. Celý tento den a ještě druhý den ráno v úterý, dne 24. února, pořád věřil, že tento boj nemusí skončit porážkou demokracie. Když však v úterý přišla zpráva o revoluci v sociální demokracii a Fierlinger byl prohlášen předsedou místo normálně zvoleného Laušmana, od této chvíle pokládal boj proti komunistům za ztracený. Řekl: „*To byla od počátku zrada z rozkazu Moskvy, prováděná dle plánu a instrukcí Moskvy Fierlingerem.*“

V úterý dne 24. února byl pan prezident po velkém několikanásobném rozčilování večer úplně skleslý a až apatický. Tlak krevní klesl na 130/70 mm Hg, neměl zájem o nic, nečetl ten den noviny a šel spát již o osmé hodině, když před tím jen s velkou námahou vypil sklenici mléka.

Ve středu dne 25. února byl nejhorším dnem prezidentovým nejen v revoluci, ale myslím i celého jeho života. V tento den od rána; Tk 170/80; a několikrát opakoval: „*To je vyvrácení republiky z kořene, to je konec demokracie, to je diktatura komunistů. Prohráli*

jsme, protože jsme nebyli připraveni na násilí, nýbrž jen na demokratické řešení krize. Ale nesmím dopustit, aby došlo ke krveprolití, jako jsem tomu správně nedovolil při Mnichovu. Rezignaci musím přijmout, protože to byla chyba demokracie. Ale vládu novou nepodepíši.“ Když pak téhož dne přišel Gottwald, Zápotocký a Nosek, prezident přijal rezignaci, aby zabránil krveprolití, jak prohlásil; na ulicích i na Hradních nádvořích byla policie a desetitisíce ozbrojených dělníků; a vyžádal si rozhodnutí o podepsání vlády do čtvrté hodiny odpolední.

Pan prezident si sice po obědě lehl, ale nejen že nespál, nýbrž ani nemohl ležet. Neklid, jaký jsem viděl u pana prezidenta, neviděl jsem za všechna léta, co jsem byl v jeho blízkosti. Na prezidentovo přání obědval s námi Jan Masaryk⁴⁹ tento den. Jína od počátku do konce byl pro odmítnutí rezignace a proti podepsání nové vlády. Smutný radil přijmout a podepsat. Ještě ve tři čtvrtě na čtyři prohlásil pan prezident: „*Nepodepíši novou vládu, byl by ze mě Hácha.*“ Na otázku Masarykovu: „*Co mám dělat, když nepodepíšete?*“ odpověděl prezident rozzlobeně: „*To musíte vědět Vy, pane ministře, mám svých starostí dost.*“ Pak se obrátil ke mně a žádal mě, abych jej zavedl k „Hanči“, že ji chce ještě vidět. Zavedl jsem tedy prezidenta do rodinného salóňku, kde řekl: „*Tak co, Hanči, mám podepsat?*“ „*Pomůžes tím někomu, když nepodepíšeš?*“ odpověděla paní Benešová. Na to se prezident vzpřimil a se zrakem upřeným ke stropu procházel přípravnou a malou knihovnou, nevšímaje si Jíny, Smutného a Masaryka, do velké knihovny; bylo přesně čtyři hodiny odpoledne. Během dvou minut se vrátil, smrtelně bledý, a se zrakem upřeným vzhůru a toutéž křečovitě pérovitou chůzí dal se mnou odvésti do rodinného salóňku, kde se položil na pohovku a řekl: „*Tož jsem podepsal.*“ Pak asi hodinu vůbec nepromluvil: tlak krevní 200/110 mm Hg, tep 110 za minutu. Prezident byl bledý, oči široce otevřené se dívaly do prázdna.

Mezitím mě zavolal Smutný, že Gottwald chce, aby pan prezident vzal novou vládu hned do přísahy. To jsem kategoricky odmítl, a tak Smutný přeložil přísahu na pátek 27. února. Asi po hodině prezident prohlásil, že podepsal proto, že nechtěl občanskou válku jako v Řecku, že národ musí žít, a proto musí mít vládu. Avšak po přísaze nové vlády odjedu z Hradu, abych už se sem nevrátil, protože budu rezignovat. Nařídil Škarvanovi,⁵⁰ aby vybral z knihovny všechny jeho privátní knihy a dal je převést do Sezimova Ústí.

Při večeri pak vyprávěl, že je vidět, že revoluce byla předem připravená a že by byla přišla i bez rezignace. Tato pak že věc urychlila a ulehčila všechno komunistům. Protože se do půlnoci tlak krevní nesnížil, provedl jsem o půlnoci venepunkci – 100 cm kubických krve.

Druhý den, tj. ve čtvrtek 26. února, pan prezident zůstal ležet, tlak krevní klesl na 160/80 mm Hg, tep byl kolem 90, ale byla zde ohromná malátnost a slabost. Pan prezident sotva mohl mluvit.

V poledne kancléř referoval, že odmítl žádost Ripkovu⁵¹, který se chtěl přijít ještě

46 Ludvík Svoboda (1895–1979) – válečný hrdina, od roku 1945 ministr národní obrany, nestraník se silnými sympatiemi ke komunistům.

47 21. února 1948 podalo demisi dvanáct ministrů ze tří stran – národně socialistické, lidové a slovenské demokratické; vláda měla ovšem celkem dvacet šest členů.

48 Zdeněk Marjanko (1894–1949) – sekční šéf na ministerstvu spravedlnosti pod Prokopem Drtinou, který vyšetřoval i pokus o atentát na tři ministry; po komunistickém převratu zemřel ve vězení.

49 Jan Masaryk (1886–1948) – ministr zahraničních věcí, nestraník; v únoru 1948 se nepřipojil k nekomunistickým členům vlády, kteří podali demisi, a zůstal věrný Benešovi.

50 František Škarvan (1910–1992) – právník, úředník Kanceláře prezidenta republiky a osobní tajemník prezidentů Masaryka, Hácha a Beneše.

51 Hubert Ripka (1895–1958) – novinář, poválečný ministr zahraničního obchodu za národně socialistickou stranu, iniciátor demise ministrů v únoru 1948.

s jinými kolegy rozloučit s prezidentem. Prezident vzal apaticky tuto zprávu na vědomí. To prostě už nebyl schopen odporu a rozhodování. Jako by se v něm všechno zlomilo. Chodil jako bez duše, nejevil o nic zájem, díval se rád do prázdna a nejraději by byl pořád ležet, ač vřdycky za ta dlouhá léta se posteli vyhýbal. Je samozřejmě, že v těchto několika dnech utrpělo jeho zdraví víc snad než za celý život. A je ku podivu, že to vydržel tento slabý organismus napadený v červenci 1947, tedy několik měsíců před revolucí, tak vážnou chorobou. A nejlépe snad příčinu jeho nakonec smrtelné choroby vystihl sám prezident, když jako jednu z prvních vět pronesených v červenci 1947 po křeči mozkové arterie řekl: *“Toto mně udělali komunisté.”*

Mrazivý chlad, s kterým pronesl několik slov při přísaze nové vlády, je znám. A odcházet s toužou vzpřímenou hlavou a ignorováním všech nových ministrů, jako odcházet od podpisu nové vlády dva dny před tím. Pohrdal všemi, nenáviděl více zrádce z nekomunistických stran než komunisty samotné, daleko však nejvíce Fierlingera.

V sobotu dne 28. února jsme odjížděli z Hradu: celá domácnost byla ve 2. poschodí shromážděna a plakala. Na přání pana prezidenta přišel Smutný s paní, Jína s paní, a také Kopta⁵² s paní měl přijít, ale omluvil se (bál se komunistů).

Po příjezdu do Sezimova Ústí nebyla na přímý zákaz vztyčena prezidentská vlajka. Když jsem pana prezidenta položil do postele, řekl: *“A teď budu protestovat mlčením a zítra přijede kancléř, který mně přinese rezignační dopis, ale nebudu rezignovat Gottwaldovi, nýbrž předsedovi sněmovny Davidovi.”*⁵³ Při loučení jsem totiž na Hradě požádal Smutného a Jínu, aby připravili rezignační dopis. Druhý den zavolá Dr. Klinger Vás, pane kancléři, telefonem, abyste přijel do Ústí, že chci rezignovat. A Vy přijedte, prosím, o čtvrté hodině odpolední zítra v neděli.“

Stav prezidentův v sobotu odpoledne: tlak krevní 150/70 mm Hg, tep 90, pravidelný, nic na pozadí očním, časté močení a velmi zhoršená salivace. Tato a zvýšené všechny reflexy ukazovaly na prodělané fyzické i duševní utrpení. Apatie, do níž v tomto nešťastném týdnu upadl, neopustila už jej úplně nikdy až do mého odjezdu.

Po příslušné terapii nastalo večer uvolnění napětí duševního a pan prezident strávil klidnou noc, která sice několikrát byla přerušena pro nutnost močení, ale Dr. Beneš vždy zase usnul. V neděli dne 29. února jsem náhodou poslouchal vídeňský rozhlas, který oznamoval sebevraždu Dr. Drtiny. Řekli jsme to doktoru Benešovi až po odpoledním spánku, ale dříve, než měl přijít kancléř Smutný, povolán mnou na přání pana prezidenta na čtvrtou hodinu odpolední. Smutný přinesl sice rezignační dopis, ale doporučoval počkat s rezignací. Že většina lidí myslí, že když už podepsal, aby setrval ve své funkci a neopouštěl národ. Znovu jsem Smutnému i paní Haně zdůraznil nutnost rezignace ze skutečně zdravotních důvodů a navrhl jsem léčení doktora Beneše ve Švýcarsku nebo v Anglii. Zdůraznil jsem svoje přesvědčení, že se pan prezident může vyléčit, když se bude moci léčit v klidném prostředí za hranicemi. Smutný slíbil, že se pokusí dostat povolení k odjezdu. Vznikla debata, ve které já hájil stanovisko, že prezident by mohl za hranice snáze ještě

jako prezident, Smutný však myslel, že dostane dříve povolení nové vlády až po rezignaci.

Když se dozvěděl prezident o pokusu o Drtinově sebevraždu,⁵⁴ požádal mě, abych vešel ve styk s doktorem Drtinou, ale abych jej nenavštěvoval, že by mě pokládali za spojku s prezidentem, a bál se ublížit Drtinovi. Byl jsem ve spojení s Drtinou přes paní Lídu Drtinovou, která mně také vylíčila celý incident. Drtina se z počátku zlobil na prezidenta, ale že mu vzkazuje, „že jistě ví, proč přijal rezignaci i proč podepsal novou vládu, a že doktoru Benešovi dál plně důvěřuje“.

Dr. Beneš rozhodl, že tedy počká do příští neděle s rezignací. V tomto týdnu chtěl vidět nepolitické špičky národa, aby se sám dozvěděl názor těchto na jeho rezignaci. Všichni jej přesvědčovali, že nemá odcházet ze své funkce.

V tomto týdnu se zdraví prezidentovo dobře ustálilo. Tlak krevní se stabilizoval a byl 170/80 mm Hg, tep vždy pod 90, pravidelný, exkretční funkce normální, chuze volná a zlobila vlastně jen ta salivace. Chodili jsme denně i dvě hodiny po zahradě a tu vždy prezident rozjímal a snažil se v klidu analyzovat všechny události: několikrát se obviňoval, že nebyl dost energický. Mluvil o narušené morálce národní, která vlastně začala už korupčními metodami první republiky, pokračovala za německé okupace a vyvrcholila při komunistickém puči. Prohlásil, že všechno, co komunisté dělali a dělají, bylo a je založeno na lži, že vždy lhal každý komunista od Stalina až ke Gottwaldovi a tak, že sláva těchto komunistů nemůže trvat dlouho, když vše je vystavěno na lži.

Na příští neděli si pozval Gottwalda, který se denně hlásil o audienci. Vytkl mu ve dvouhodinovém rozhovoru všechny výstřelky a nesprávnosti na univerzitách, v úřadech, a hlavně žádal vysvětlení, proč byl vyhnán Engliš.⁵⁵ Gottwald uznal tyto výtky za správné, slíbil nápravu a dokázal prezidentovi, že Engliš si to zavinil sám tím, že dobrovolně opustil rektorské místo. Při odchodu řekl paní Benešové a mně, abychom vytáhli prezidentskou vlajku, že vše bude zase v pořádku.

Pan prezident po odchodu Gottwaldově měl radost, že křivdy spáchané dle slibu Gottwaldova budou napraveny. A přesto mě požádal, abych se spojil s Gibsonem z britské legace o možnosti odletu za hranice: *„Chci pomoci těm ukřivděným, proto jsem zatím nerezoignoal. Ale nemohu přece dělat prezidenta s komunistickou vládou. Jedině mám obavu, zda jsem ještě schopen boje proti komunistům.”*

Ujistil jsem jej, že ano, ale napřed, že potřebuje nejméně půl roční klid a pak, že zase bude schopen práce, což bylo skutečně moje i Hynkovo přesvědčení. Ovšem nutný klid duševní k této sanaci, že může mít jediné za hranicemi a že nejlepší by bylo Švýcarsko.

A tentýž den jsem žádal paní Benešovou, aby mně podporovala v žádosti, aby pan prezident už rezignoal a odjel se léčit za hranice. Paní Benešová mě požádala, abych počkal do druhého dne do pondělí, že mně pak dá odpověď. Znaje ohromný vliv paní Benešové na prezidenta, chtěl jsem mít podporu u ní, když jsem od počátku pozoroval neupřímné jednání Smutného jak ve věci rezignace, tak ve věci odjezdu prezidenta za hranice. V pondělí

52 Josef Kopta (1894–1962) – spisovatel, překladatel, úředník ministerstva informací v 1945–46 a přednosta kulturního odboru Kanceláře prezidenta republiky.

53 Josef David (1884–1968) – národně socialistický poslanec, předseda Ústavodárného národního shromáždění a zároveň předseda Československé obce legionářské.

54 Ministr Drtina se pokusil 28. února o sebevraždu skokem z okna své vily na Praze 6; s těžkými zraněními byl odvezen do nemocnice a poté do vyšetřovací vazby.

55 Karel Engliš (1880–1948) – věhlasný ekonom a několikanásobný ministr financí za první republiky, od srpence 1947 do února 1948 rektorem Univerzity Karlovy, po převratu nucen stáhnout se z veřejného života.

mně dala tuto odpověď: „*Vy sám víte, že tuto práci Eduška i já máme rádi. Jsem přesvědčena, že by Eduška bez této práce brzo umřel.*“

Po rozmluvě s Gibsonem jsem referoval doktoru Benešovi a tu mně zase prezident řekl, že nemůže dobře opustit národ. Zase změnil svoje stanovisko, věc známá při arterioskleróze mozkových cév.

Dne 10. března jsem jel do Ústí se zprávou o smrti Jana Masaryka. Když jsem opatrně sdělil tuto zprávu prezidentovi, řekl tento: „*To je konec každého, kdo si hraje s komunisty.*“ Po chvíli rozmýšlení však řekl, že to je jistě vražda, a žádal mě, abych šel za věcí a podal mu referát. Pitva však byla provedena dříve, než jsem dojel do Prahy ze Sezimova Ústí, odkud jsem se ohlásil k účasti na pitvě v Ústavu soudního lékařství. Pitva prý byla provedena z „vyššího rozkazu ihned“.

Pan prezident původně neúčasti na Masarykově pohřbu chtěl protestovat proti komunistům, pak však se zúčastnil z toho důvodu, že chtěl doprovodit syna T. G. M. na zpáteční cestě z Pantheonu do Sezimova Ústí; paní Benešová jela až do Lán. Mluvili jsme znovu o Masarykově smrti jako o vraždě a pan prezident znovu říkal, že se v této zemi nedá žít. „*Nemohu se přece dívat na věci, které se zde dějí, nečinně. Kdyby aspoň za hranicemi byl někdo, kdo by mohl vést boj proti komunistům. Obávám se, že ti, co tam jsou, se nakonec spojí s Prchalý a Ležáky a bude z toho ostuda.*“⁵⁶ Já, když se dostanu ven, nechci mít nic společného s těmito lidmi. Ale jsem už starý a nemocný, nevím, zdali bych mohl ještě pomáhat.“ Odvětil jsem, že by stačilo, kdyby byl venku a nechal pracovat ty druhé pod jeho taktovkou. Pak říkal, že je cizina asi špatně informována o tom, co se u nás stalo. Řekl jsem mu, že se pokusím odjet do Anglie a vyřídím, cokoliv si bude přát. Zdravotní stav pana prezidenta byl nyní vyrovnán, chůze i řeč dobrá a zlobilo jen to slinění, které se však také pomalu zlepšovalo. TK 170/80 mm Hg byl nyní stabilizován.

V sobotu dne 3. dubna jsem přijel do Ústí s profesorem Hynkem a řekl, že mám naději dostat od Noska povolení k odletu do Londýna. Tentýž den večer, že mně dá Nosek odpověď. A protože jsem vzal s sebou profesora Hynka, aby mě zastoupil, kdybych odjel, pan prezident pochyboval, že to povolení dostanu, a řekl: „*Kdyby se Vám to povedlo, informujte prosím někoho z britské vlády o všem, co se zde stalo. A v Americe snad se spojte s doktorem Papánkem, jemuž plně důvěřuji. Požádejte doktora Papánka, aby mně neposílal žádné zprávy o mém kontu v Americe.*“ Paní Benešová pak mě prosila o ochranu a rady synovci Jirkovi, když se dostane ven, neboť finančně je o něho postaráno. A prohlásila: „*Bych si přála, abychom měli křídla a mohli letět s Vámi.*“

Společně jsme s profesorem Hynkem prohlédli doktora Beneše a zjistili dobrý stav zdravotní: TK 170/80 mm Hg, tep 84 pravidelný, chůze pružná, vyprazdňování normální, artikulace skoro bezvadná a zůstala jen nepatrná salivace.

To jsem viděl prezidenta naposled.

Před odchodem mně ještě prezident řekl: „*Budu rezignovat okamžitě, když Gottwald*

⁵⁶ Beneš narážel na generála Lva Prchalů, který na jaře 1945 založil v londýnském exilu Český národní výbor, v němž se koncentrovaly osoby odmítající příklon k SSSR, košický vládní program a odsud sudetských Němců. Mezi jeho spolupracovníky patřil i radikální novinář Vladimír Borin-Ležák.

nesplní sliby dané ohledně univerzity. A kdyby je splnil, budu rezignovat před volbami, které nemohou být regulérní, a nikdy nepodepíši novou ústavu.“⁵⁷

Napsal jsem Ti toho mnoho, i když jsem se snažil být stručným. Kdyby Tě něco zajímalo detailněji, prosím, napiš mně to.

Resumé: je faktem, že Dr. Beneš až do 9. července 1947 byl organicky zdravý. Dostal první křeč mozkové arterie jako důsledek ohraničené arteriosklerózy mozkových cév v tentýž den, kdy přišel z Moskvy zákaz naší účasti na Marshallově plánu. Jeho organizmus se z této rány poměrně rychle zotavoval, ale přicházely další rány, které nedovolily úplnou regeneraci, která dle mého názoru by byla nastala, kdyby k tomu organizmus doktora Beneš měl potřebný klid. (Profesor Hynek mu jednou řekl: „*Kdybyste byl obyčejný mužský, nařídil bych rok klidu a ručil bych, že budete úplně zdravý.*“ A jako příklad mu uvedl profesora Pražáka, který měl mozkové krvácení a byl po roční inaktivitě zase úplně v pořádku.) A v této době přišel komunistický převrat, v němž po šikovném vymanévrování spolehlivých prezidentových politických přátel, jako Zenkla, Drtiny a jiných, zůstal těžce nemocný prezident sám. A k tomu jako hlavní handicap prezidentův přistoupila neschopnost se rozhodovat a častá změna jeho rozhodnutí. Byl to boj hrubého násilí komunistického proti těžce nemocnému prezidentovi, který i v tomto nerovném boji zůstal věren demokracii. A tomuto boji obětoval svůj život.

Vyprošuje si srdečné pozdravy ctihodné rodině, přeji Ti mnoho zdraví a jsem Tvůj upřímně oddaný.

Oskar Klinger

Health Condition of Edvard Beneš Through the Eyes of his Attending Physician (Summary)

On June 24, 1949, Oskar Klinger, former attending physician of Czechoslovak President Edvard Beneš, sent a personal letter to Vojta Beneš, the President's older brother regarding the medical condition of the head of state from the late 1930s until his death in September 1948. Both the sender and the recipient of the letter were political émigrés in the USA by then. Dr. Klinger, who was undoubtedly the man with the most detailed information on the subject of the President's health, stated that the President had been in perfect physical and mental health in 1939, when he had first examined him. The serious difficulties occurred after signing the Treaty of Friendship and Mutual Collaboration between the Czechoslovak government-in-exile and the Soviet Union in December 1943. Beneš was very upset by the violation of the treaty from the Soviet side. After this rupture, overwork, nervousness and outrage brought on an attack of Ménière's Disease, a disorder of the inner ear, Beneš had suffered from this condition since his youth. When the President's illness rapidly deteriorated in the summer of 1947, the

⁵⁷ Tzv. květnová ústava byla přijata 9. května 1948 ve Vladislavském sále Pražského hradu a citelně zasáhla do vnitřního uspořádání státu. Byla odstraněna dělba moci, zmizela instituce ústavního soudu, který nahradilo předsednictvo Národního shromáždění, postavení a pravomoci slovenských orgánů se povážlivě zmenšily a výčet změn by mohl pokračovat. Volby konané 30. května s jednotnou kandidátkou Národní fronty Čechů a Slováků, jež získala 86,6% všech hlasů, proces nástupu totality završily. Edvard Beneš vyčkal s abdikací až po volbách. Abdikační dopis podepsal 2. června 1948. Na veřejnost se zpráva dostala o pět dní později. 14. června se prezidentské funkce ujal Klement Gottwald.

urgent recommendation from his medical staff and Dr. Klinger himself was to resign. Beneš, however, refused on the grounds that he didn't have a suitable replacement. When the government crisis followed by the Communist takeover occurred in February 1948, Beneš claimed he wanted to defend democracy, even if it should cost his own life. This is contrary to the belief of many critics that he was a coward and betrayed his friends and followers in a critical moment. Dr. Klinger adds, however, that Beneš became very unstable in his views after the takeover and changed his mind several times, regarding resignation or escape to the West. Also on the advice of First Lady Hana Benešová, the President remained in Czechoslovakia until his death. His last months, spent in the villa in Sezimovo Ústí in South Bohemia, were full of psychic distress and his loss of the desire to live was obvious. Many of the details mentioned in the letter of Dr. Klinger, are presented for the very first time.

RECENZE A ZPRÁVY O LITERATUŘE

Jan SAHEB, *Dějiny Paskova*. Ostrava: Montanex, 2017, 423 s. ISBN 978-80-7225-447-7.

Poslední srpnový den roku 2017 byla v prostorách rekonstruovaného paskovského zámku, který má ambici se stát sídlem regionálního kulturního centra Regionu Slezská brána, slavnostně představena nová rozměrná publikace *Dějiny Paskova* vydaná městem Paskov k 750. výročí první písemné zmínky, která je podobně jako u dalších severomoravských měst a obcí spojena s testamentem olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku datovaným k 29. listopadu 1267. Publikace měla za cíl zachytit a popsat historii Paskova a jeho urozených i neurozených obyvatel od jeho nejstarších písemných zmínek v 13. století až po dobu současnou, přičemž byl však v souladu s přáním vedení města i samotného autora, historika Jana Saheba, kladen důraz především na dějinný vývoj Paskova do vzniku samostatné Československé republiky.

Po nezbytné předmluvě starosty města začíná recenzovaná monografie Jana Saheba vlastním úvodem (s. 7–14), který čtenáři osvětluje příčiny vzniku publikace, seznamuje s jejími cíli a deklaruje, že text první ucelené syntézy dějin Paskova zpracovávaný v širším kontextu českých a moravských dějin bude sice vycházet ze standardů historické vědy, avšak zároveň bude odpovídat populárně vědnému, tudíž čtenářsky přitažlivějšímu pojetí. Úvodní text rovněž slouží i jako komentovaný a hodnotící přehled dosavadního bádání o dějinách Paskova od nejstarších topografií přelomu 18. a 19. století po recentní literaturu; autor zda také stručně představuje využitý archivní materiál.

Poté již následuje vlastní text knihy členěný do sedmi hlavních kapitol s dalšími podkapitolami. První a zároveň nejdelší kapitola se věnuje Paskovu od nejstarších písemných zmínek do konce třicetileté války (s. 15–174). Autor se nejprve v širším kontextu kolonizace severomoravského pohraničí zabývá nejstaršími písemnými zprávami z let 1267–1297 a formálním konstituováním paskovského léna, posléze již přistupuje k detailnímu chronologickému výkladu politických dějin Paskova v rámci příslušných držitelů z řad šlechty, kteří se v držbě paskovského léna střídali. Není opomenuto ani několik zajímavých peripetií, jako například otázka obležení paskovské tvrze služebníky Beneše ml. a Dobeše Černošských z Boskovic roku 1484 či spirály dluhů biskupského mana Ladislava z Kadaně. Posledním leníkem olomouckých biskupů se v roce 1534 stal Jan Skála z Doubravky a Hradiště (Jan Dubravius), který však v Paskově příliš nepobýval a o čtyři roky později se souhlasem olomouckého biskupa Stanislava I. Thurza vyměnil s Janem z Pernštejna paskovské léno, tvořené Paskovem, Hrabovou, Hrabůvkou, Novou Bělou, Krmelínem a Žabní, za městečko Dědice u Vyškova s příslušenstvím, a tak vzniklo alodní paskovské panství v držení rodu Pernštejnů. Následně se věnuje systematickému líčení dějin Paskova v době předbělohorské a neméně podrobně zachycuje události třicetileté války; analyzuje její dopady na místní obyvatelstvo, jako pálení, rabování a loupení švédských vojáků na panství včetně závěrečného resuméhodnocujícího demografického poměry na paskovském panství před a po této dlouhotrvající válce.

Další kapitola se zabývá dějinami Paskova od konce třicetileté války až po revoluční rok 1848 (s. 175–260). Kapitola již není psána striktně chronologicky, nýbrž spíše tematicky. Přestože její úvodní část opět představuje vývoj Paskova v letech 1648–1848 představený po peripetiích jednotlivých rodů (Bruntálských z Vrbna, Oppersdorfů, z Hochu, von Rebentisch, Pamesbergerů von Kettenburg, Mitrovských z Nemyšle a Saint Genois d'Anneaucourt), další podkapitoly se již věnují problémům paskovské patrimoniální správy, hospodářským poměrům včetně problematiky roboty na panství, sociální skladbě obyvatelstva, vývoji školství i náboženským poměrům. Následuje kapitola přibližující Paskov v letech 1848–1918 (s. 261–318). V rámci ní se dozvídáme podrobnosti o fungování nově vytvořené paskovské obecní samosprávy a především o sloučení dosavadního městečka Paskov a vsi Paskov v jeden městys v letech 1875–1876. Nejsou opomenuty ani hospodářské poměry na paskovském velkostatku, náboženské poměry a válečné události let 1914–1918. Poté následuje líčení soudobých paskovských dějin dovedených až do současnosti (s. 319–391) ve čtyřech, v souladu s cíli monografie poněkud stručných, kapitolách ohraničených významnými mezníky českých dějin 1918–1938, 1938–1948, 1948–1989 a 1989–2014. Publikaci nechybí ani bohatý seznam pramenů a literatury či jmenný a místní rejstřík.

Monografie Jana Saheba se vyznačuje pěknou grafickou úpravou a množstvím černobílých i barevných ikonografií, jejím největším přínosem je však nepochybně samotný text navazující na stručnou publikaci *Galerie držitelů Paskova*¹ s celou řadou nových poznatků k dějinám Paskova, resp. k celému paskovskému lénu či panství, vycházejících z pečlivého archivního výzkumu, jež dokládá množství využitých archivních fondů ze 17 domácích i zahraničních institucí. Je rovněž chválné, že autor věnoval dostatek pozornosti staršímu bádání, které jako vůbec první kriticky zhodnocuje (s. 9–13), aby ve vlastní práci opravil množství chyb a nežádoucích zjednodušení, jimiž byla tato literatura zatížena. Výsledkem je tak kriticky zpracovaný syntetický text psaný v širším kontextu dějin českých zemí doplněný u dějin obcí nezvykle bohatým poznámkovým aparátem.

Výše zmíněné teze je možno ilustrovat na příkladu vladyckého rodu Wolfenberků, kteří drželi Paskov v poslední třetině 14. století a po značnou část 15. století. Doposud se na základě údajů paskovského kronikáře Karla Havránka soudilo, že biskupský leník Markvart z Wolfenberku držel Paskov již v roce 1358, což podobně jako řadu jiných údajů nekriticky uvádí i recentní literatura, nicméně na základě důkladné analýzy lenních knih olomouckého biskupství aj. pramenů Jan Saheb vysvětluje, že se tento man v Paskově poprvé připomíná roku 1371, kde sídlil patrně až do roku 1395, kdy po otcově smrti téhož roku skládají *homagium* do rukou olomouckého biskupa Mikuláše z Riesenburka jeho synové Jošt st., Jan st. a Václav z Wolfenberku na ves Paskov s tvrzí a dvorem a další vesnice paskovského léna; i zde však dosavadní literatura často pro tuto manskou přísahu uváděla mylně rok 1388. V knize se také zmiňuje dědický nárok Jošta ml. z Wolfenberku na paskovské léno a jeho faktická, byť dle rozsudku manského soudu neoprávněná, držba Paskova v letech 1413–1416 (s. 32–34), čímž se tato osobnost vůbec poprvé dostává do povědomí badatelů. Poměrně zajímavou uvedenou skutečností je i důkladná analýza násilného řešení vlastnických sporů v případě obležení paskovské tvrze služebníky Dobeše a Beneše ml.

roku 1484, byť již byla samostatně publikována.² Z důvodu badatelského zaměření autora je zjevně největší pozornost věnována událostem raného novověku, což je patrné zejména na detailnosti líčení událostí třicetileté války, kdy se prvně dostávají ve známost informace z vpádů švédských oddílů a jejich drancování Paskova apod.

Je jisté, že se v případě paskovské monografie jedná o nepochybně velmi zdařilý počín, přesto bychom chtěli uvést několik připomínek k diskuzi. Nevíme, zda je možno nějak blíže doložit tvrzení, že se „v průběhu poslední čtvrtiny 13. století stal Paskov již definitivně centrem lenního statku“ a také následnou hypotézu, že „zde již v tomto období byla vybudována za účelem vytvoření správního střediska tvrže“ (s. 24), neboť známé písemné prameny dokládají pouze, že vesnice Paskov byla olomouckým biskupem Dětrichem z Hradce udělena v léno Janovi ze Stange 11. ledna 1300 v Pustiměři. Myslíme si totiž, že ještě v roce 1297 byl Paskov podobně jako sousední Hrabová v přímém držení olomouckého biskupství, jak by se zdálo ze dvou, až na rozdílné svědky totožných, exemplářů listin z 2. srpna 1297,³ které vydali olomoucký biskup Dětrich z Hradce a těšínsko-osvětimský kníže Měšek I. Těšínský. V nich se totiž hovoří v rámci vzájemného urovnání hraničního sporu na řece Ostravici o tom, že po povodni „v Hrabové, Paskově a všude tam naproti statkům Barutovým leží na polské straně řeky Ostravice nějaké pole a lesy olomouckého biskupství“,⁴ což dokládá držení předmětných pozemků olomouckým biskupstvím. V souvislosti s tím, že se ve stejných listinách biskup Dětrich zavázal v Paskově a Hrabové navštívit hraniční hromady ještě dle starého toku řeky, aby „nepřišel o užitek ze svého vlastnictví“⁵ a skutečností, že v listině není zmíněn žádný paskovský man (a nenachází se ani mezi svědky), se zdá být nanejvýš pravděpodobné, že Paskov byl vůbec poprvé udělen v léno právě až 11. ledna 1300 Janovi ze Stange a tedy až poté vyvstala potřeba vybudovat tamní reprezentativní sídlo.

Další drobnou připomínku máme k textu uvozujícímu manskou přísahu Jošta st., Jana st. a Václava z Wolfenberku roku 1395, kdy autor uvádí, že se mezi obleněnými vesnicemi formujícího se paskovského léna nacházejí „vsi Horní a Dolní Sviadnov“ (s. 28), což však vůbec neodpovídá zápisu v lenních knihách,⁶ neboť ten zmiňuje „Parvum Swenzer“, tedy Malý Sviadnov, což značí již samostatnou osadu založenou pravděpodobně osadníky ze Sviadnova nacházející se na cestě z Paskova do Místku, která později zanikla a na jejím místě patrně vznikla další vesnice paskovského léna Žabeň, jež se poprvé objevuje v pramenech roku 1460.⁷ Dodejme, že označení Horní a Dolní Sviadnov označuje pouze dvě

2 Jan SAHEB, *Kauza obležení paskovské tvrze v roce 1484. Beneš a Dobeš Černohorští z Boskovic v zápase o lenní statek Paskov*, Těšínsko 60, 2017, s. 1–14.

3 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, sign. El3, inv. č. 938; tamtéž, sign. El4, inv. č. 939. Nejnovější ediční zpracování listiny Měška I. Těšínského provedené doc. Mgr. Annou Pumprovou, Ph.D., včetně překladu do českého jazyka, viz Martin SLEPIČKA a Jan SLEPIČKA, *Z nejstarších pramenů k dějinám Hrabové z let 1267–1781*, in: *Historie obce Hrabová. Dějiny, památky a osobnosti Hrabové od 13. století po současnost*, ed. Martin SLEPIČKA, Ostrava 2017, s. 403–406.

4 Tamtéž, s. 406.

5 Tamtéž.

6 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Lenní dvůr Kroměříž, sign. 3, inv. č. 417, pag. 13.

7 K tomu nejnověji Tomáš ŘEHA, *Sviadnov od počátku vsi do roku 1848*, in: Tomáš ADAMECA kol., *Sviadnov, Sviadnov 2017*, s. 18–19, byť musíme na tomto místě upozornit na větší než malé množství nepřes-

místní části vsi Sviadnov (*villam Swenser, Lange-Sviedinov*) sestávající se každé ze seskupení stavení oddělených mezi sebou pastvinami.

Rovněž je možno polemizovat se závěry ohledně zásadního rozšíření paskovské rybníční soustavy táhnoucí se od Paskova přes Hrabovou až do Hrabůvky, k němuž mělo dojít během krátké držby Paskova Janem Skálou z Doubravky a Hradiště (Jan Dubravius) v letech 1534–1538 (s. 60). Jak autor sám správně uvádí, nemáme zprávy, že by Jan Skála z Doubravky do Paskova vůbec někdy zavítal (s. 59) a také zdejší rybníční soustava byla soustavně budována již od konce 15. století (s. 60). Navíc v jeho kupní smlouvěna paskovské léno z 30. září roku 1534 je ve výčtu všech zakoupených položek uvedeno „s rybníky, s rybníšti“,⁸ což naznačuje již poměrně etablované rybníční hospodářství, tudíž bychom se spíše přikláněli k závěru, že zásadnější podíl na budování rybníků měl Jan ml. ze Žerotína, šlechtic nepochybně dobře znalý vrchnostenského hospodaření, držící paskovské léno (do roku 1521 s bratrem Bartolomějem) v letech 1507–1530, byť i on pravděpodobně spravoval Paskov spíše prostřednictvím svých úředníků. Stejně tak není možno souhlasit s tezí, že patrně největší rybník soustavy Pilík byl založen až po polovině 16. století (s. 60), neboť je doloženo, že již 24. června 1533 pustil Bernard z Kadaně na žádost paskovského fojta Mikuláše Hurta kus rybníka zvaného „V pilíku“ (Pilík) k jeho fojstství.⁹ Na závěr musíme upozornit na velké množství doslovných citátů z pramenů v hlavním textu, které někdy ztěžují čitelnost, i na deklarované populárně vědné pojetí práce (s. 8) – tomu však situace s několika řádky textu a zbytkem poznámkového aparátu na tiskové straně v zásadě neodpovídá (s. 57, 98, 101, 152, 191 etc.); dokládá spíše nesporné kvality autorovy historické práce.

Přes několik uvedených připomínek spíše marginálního rázu se jedná o hodnotnou kriticky zpracovanou monografii, již mohou využít nejen občané Paskova a přilehlých obcí, ale i historikové zabývající se dějinami šlechty či obcemi bývalého paskovského panství, Paskova, Hrabové, Hrabůvky, Nové Bělé, Krmelína a Žabně. Kniha může zároveň dobře posloužit jako vítaný vzor pro syntetická zpracování dějin obcí dle zásad historické vědy.

Martin Slepíčka

Viktor VELEK, Hudební umělci mezi Ostravou a Vídní / Tonkünstler zwischen Ostrau und Wien 1. Ostrava: NLN a Fakulta umění Ostravské univerzity, 2018, 223 s.

ISBN (NLN) 978-80-7422-659-5; (OU) 978-80-7464-943-1.

Česko-německou monografii vydala s podporou Nadace Český hudební fond Fakulta umění Ostravské univerzity. Její autor zařadil do 1. dílu deset životopisných profilů (českých) hudebních umělců, kteří – aktivní většinou v 1. polovině 20. století – působili

nostiv rámci této kapitoly, mezi něž patří i kladení manské přísahy Jošta st. z Wolfenbergu do roku 1388, ačkoli lenní knihy hovoří jasně roku 1395, „*Jodocussuscepit in feudum hec a[nno] etc. [13]95 dominica*“, viz pozn. 6.

8 Edice listiny z 30. září 1534 viz M. SLEPIČKA a J. SLEPIČKA, *Z nejstarších pramenů*, s. 410–412.

9 M. SLEPIČKA, *Z nejstarších dějin Hrabové do roku 1538*, in: *Historie obce Hrabová. Dějiny, památky a osobnosti Hrabové od 13. století po současnost*, ed. Martin Slepíčka, Ostrava 2017, s. 23.

během své kariéry v Ostravě a ve Vídni (s. 11). Připraven je také 2. a 3. díl monografie, které přinesou – rozsahem větší – profily osobností, které svou uměleckou činností významným způsobem zasáhly do vývoje ostravské hudební kultury již zmiňovaného období (Richard Kubla, Lída Mašková – Kublová, Eva Hadrabová – Nedbalová).

Hudební kontakty mezi Vídní a českými zeměmi byly v období konce 19. a počátku 20. století důležitou součástí vývoje české hudební kultury. Zatímco ovšem vzájemným vazbám např. Prahy nebo Brna a Vídně věnovala česká muzikologie pozornost již dříve, obdobně problematice mezi Ostravou a Vídní bylo věnováno mnohem méně pozornosti. Ambicí monografie je proto „*přispět k osvětlení tohoto tématu*“ (s. 12), věnovat otázkám hudební migrace mezi Ostravou a Vídní zaslouženou pozornost.

Výběr osobností, jejichž životopisné profily autor do své monografie zařadil, obsahuje operní a operetní zpěvačky (Helenu Zemanovou, Věru Borskou – Velkoborskou), instrumentalisty a instrumentalistky (harfistku Astu Šindlerovou, violoncellistu Jaroslava Hášu, varhaníka Eduarda Jaroška, houslistu Jindřicha Záletku) i všestranně činné osobnosti, jako byli Bohuslav „Bohuš“ Tichý, Richard Chýla – Graeven, Karel Kalmar /Karel Šoupal/, Norbert Dörfler). Rozšíříme-li proto výčet uváděných osobností o další – již avizované – umělce, můžeme konstatovat, že vydávaná monografie je prací cennou a pro ostravskou muzikologii, věnující se otázkám česko-německých hudebních vztahů nepříliš dlouho a nepříliš často, prací velmi potřebnou. Přináší totiž v ucelené podobě řadu nových poznatků, rozšiřujících naše poznání v oblasti, která profilovala ostravskou hudební kulturu od počátků její modernější podoby (tj. od 60. let 19. století) až do vzniku samostatné Československé republiky na počátku 20. století. Kladně může být vnímána i autorova snaha o co možná nejkompaktnější postihu přínosu sledovaných osobností, jejich aktivit, což dokresluje nejen celkové jejich působení, ale také náš pohled na dobu, ve které žili a tvořili. Velkova monografie tudíž přináší obohacení našich znalostí nejen ryze muzikologických, ale také znalostí kulturního života obyvatel Ostravy i jeho komunálního a ekonomického zázemí. Nezanedbatelnou předností hodnocené monografie je konečně přítomnost metodologického komentáře (na s. 11–17), usměrňujícího naši pozornost k otázkám, které řeší, k pojetí jejich prezentace i k upozornění na omezení, plynoucí z nedostatku dochovaných informací.

Kritičtější přístup uplatníme při hodnocení výběru v monografii uplatněných osobností. Rozdílná úroveň jejich přínosu ve většině případů souvisí s množstvím dochovaných (knížních, novinových, archivních) informací, což autor samozřejmě nemůže ovlivnit, bylo by však možno uvažovat o uplatnění rozsáhlejší monografické kapitoly význačné osobnosti již v tomto dílu, zvláště když „*Pro druhý díl, [...], ji připravena*“ (s. 11). Na s. 202–204 uplatněný Seznam pramenů a literatury je jen soupisem literatury, ačkoliv na jednotlivých stránkách textu jsou uváděny i pramenné odkazy. Poněkud zvláštní je autorova záliba v užívání dnes již zastaralého tvaru „pěl“ pro sloveso zpíval (např. na s. 79). Nezvykle působí autorovo sdělení, že „*Jaroslav Háša hrál, [...] Beethovenových 12 variací z Juda Makabejského*“ (s. 107).

Přes uváděné kritické připomínky považuji Velkovu publikaci za šťastný počín, ve většině ohledů doplňující naše znalosti o vlivu Vídně na rozvoj ostravské hudební kultury. Publikace dobře reprezentuje svého autora a v neposlední řadě také Fakultu umění Ostravské univerzity. Oprostí-li se autor od nedostatků (jsou dávány k úvaze!), lze s optimismem

očekávat další, autorem avizované počiny v tomto smyslu. Dvojjazyčná úprava textu monografie bude jistě značnou výhodou při její zahraniční prezentaci.

Jan Mazurek

Jan LÁNÍČEK, Ve stínu šoa: Československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní. Praha: Academia, 2018. 323 s. ISBN 978-80-200-2733-7

Situace Židů v českých zemích během okupace, stejně jako podíl této etnické a konfesní skupiny na protinacistickém odboji, již byla předmětem řady případových i syntetických studií. Relativně málo je však dosud známo o přístupu čelných představitelů československého exilu k „židovské otázce“, ať již jde o povědomí o postavení Židů v okupované vlasti, nebo o plány a představy týkající se Židů v osvobozené republice.

O zaplnění této mezery usiluje monografie Jana Lánička, absolventa Univerzity Palackého v Olomouci a odborného asistenta na University of New South Wales v Sydney. Jedná se o překlad původního anglického vydání publikace, jež vyšlo roku 2013 pod názvem *Czech, Slovaks and Jews, 1938–48* v renomovaném nakladatelství Palgrave Macmillan. Překlad Sylvie Ficové je poměrně zdařilý, byť místy je cítit přejímání původní anglických stylistických struktur, jež v češtině působí mírně šroubovaně.

Knihou bohužel nebyla doplněna o poznatky z nových publikací, jež se objevily během pěti let mezi původním vydáním a jeho překladem. Jedná se např. o práci Michala Frankla a Miloslava Szabó *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa* (Praha 2015) či o zevrubnou studii Zdenka Maršálka mapující etnickou skladbu československé exilové armády, tedy i roli Židů v zahraničním odboji (*Česká, nebo československá armáda? Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945*, Praha 2017). Pro české čtenáře nebyla kniha zvláště upravena, jedná se čistě o překlad původního díla. Některé charakteristiky tuzemských reálií v úvodních pasážích tak mohou obeznanému čtenáři působit jako poněkud zkratkovité či paušalizující; je však třeba mít na paměti, že jde pouze o základní nastínění problematiky pro zahraniční publikum. Na druhou stranu by řada tuzemských čtenářů jistě ocenila bližší kontextualizaci některých méně známých mezinárodních souvislostí či alespoň stručné biogramy některých osob formou poznámky pod čarou.

Ne právě šťastným výsledkem překladu z angličtiny je poněkud hybridní poznámkový aparát, kombinující prvky harvardského a středoevropského stylu. Publikace se tak vymyká úzu ediční řady vydavatele. Tuzemským zvyklostem akademického psaní se vymykají také některé názvy kapitol, působící beletristickým dojmem, z nichž není patrný obsah kapitoly (např. *V područí Židů, Vyhnout se nevyhnutelnému* apod.).

V relativně stručném úvodu Lániček formuluje tezi, že politika československé exilové vlády vůči Židům se formovala v zásadě nezávisle na holocaustu / šoa a že tato politika představovala jen součást širších plánů exilu na poválečnou úpravu národnostních poměrů v osvobozené republice. Tuto tezi se autorovi v hlavních bodech daří doložit. Text je psán čtivě a srozumitelně, věcné argumenty převážně dostatečně podloženy citacemi zdrojů. Autor se opírá o srovnání s dalšími exilovými vládami, zejména polskou a francouzskou. Ocenění zasluhuje širě pramenné základny, zejména z britských a amerických archivů.

Po obsahové stránce se jako poněkud problematická jeví absence podrobnější definice zkoumaných entit. Autor nedefinuje, kdo jsou v jeho pojetí Židé. Ve vztahu k cizině se lze spokojit se zaměřením na komunikaci exilové vlády s židovskými organizacemi, byť ne vždy je z textu jasné, jde-li o organizace sionistické, náboženské či jiné. Složitější je definování československých, resp. protektorátních a slovenských, Židů. Existuje zásadní kvalitativní i kvantitativní rozdíl mezi těmi, kdo se před rokem 1938 identifikovali jako Židé, a mezi podstatně širší skupinou lidí, které za Židy označila nacistická okupační správa.

Taktéž exilová vláda nebyla jednotnou entitou, sestávala z poměrně výrazných individualit. Lze předpokládat (a dosavadní bádání tomu nasvědčuje), že zejména premiér Jan Šrámek jakožto římskokatolický duchovní byl ovlivněn nejen nacionalistickými, kulturními či „rasovými“, ale též náboženskými stereotypy o židovství. Kupodivu právě Šrámek coby jedna z výrazných figur československého exilu není v knize zmíněn ani jednou.

Místy se autor pouští do poněkud zobecňujících hodnotících a moralizujících soudů. Kupříkladu lze skutečně výrok T. G. Masaryka, že Židé mají nemalý vliv na média, hodnotit jako antisemitský? Jde jistě o představu stereotypní, leč nikoliv s nutně negativními konotacemi. Ostatně sám Lániček připouští, že s touto představou pracovaly i některé židovské organizace ve snaze o zdůraznění svého potenciálu, čili daný stereotyp byl zároveň z pohledu některých Židů de facto pozitivním autostereotypem. Obdobně jako Masarykovo vyjádření, i další v knize citovaná vyjádření československých politiků je nutno chápat jako součást propagandy, takže výroky nemusely vždy korespondovat s reálnými osobními názory jejich autorů. Navzdory těmto připomínkám lze však s Láničkem v hlavních bodech souhlasit v tom směru, že dlouhodobě budovaný stereotyp o ČSR jako státu přátelského Židům byl dán primárně pragmatickými důvody.

Vzdor dílčím připomínkám publikace přináší poměrně ucelený a věcný pohled nejen na danou problematiku, ale i na obecnější kontext situace Židů v novodobých českých a československých dějinách.

Ondřej Kolář

Jan DVOŘÁK – Adam HRADILEK, Židé v Gulagu (Sovětské pracovní a zajatecké tábory za druhé světové války ve vzpomínkách uprchlíků z Československa). Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2017, 293 s.

Knihou historiků a odborných pracovníků pražského Ústavu pro studium totalitních režimů Jana Dvořáka (1982) a Adama Hradilky (1976) *Židé v Gulagu (Sovětské pracovní a zajatecké tábory za druhé světové války ve vzpomínkách uprchlíků z Československa)* podává svědectví o životních osudech československých Židů v pracovních a zajateckých táborech Gulagu rozestých na území někdejšího Sovětského svazu.

Dlouho tabuizované téma perzekuce československých občanů (nejen židovského vyznání či národnosti), která se od 20. do 50. let 20. století dotkla v souvislosti s bojem s protibolševickou okupací v době tzv. občanské války, následnou sovětizací, kolektivizací a špionáží zejména v době druhé světové války více než 25 000 československých občanů usazených, došlých či dopravených na sovětské území, uvedly sice na pole české historiografie práce historika Mečislava Boráka *České stopy v Gulagu. Z výzkumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu* (Slezské zemské muzeum, Opava 2003) a *Per-*

zekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918–1956). *Sborník studií. Část 1. Vězni a popravení* (Slezské zemské muzeum – Slezská univerzita v Opavě, Opava 2007), šíří vlastního problému a svou aktuálností pro dnešního člověka se však rozhodně nevyčerpaly a představují tak pouze vlašťovky, na které tandem pražských historiků vydanou prací plynule navázal.

Autoři Jan Dvořák a Adam Hradilek si v knize *Židé v Gulagu* (Sovětské pracovní a zajatecké tábory za druhé světové války ve vzpomínkách uprchlíků z Československa) vzali za úkol doplnit dosavadní bádání o sbírku osobních výpovědí přímých pamětníků, které se podařilo shromáždit z rozmanitých tuzemských i zahraničních archivů. Ve svém výzkumu se pak zaměřili přednostně na represe vykonané v průběhu druhé světové války na Židech, kteří v uvedeném období představují z hlediska perzekuce československých občanů v někdejším Sovětském svazu druhou nejpočetnější skupinu.

S ohledem na fakt, že po porážce nacistického Německa v květnu 1945 a následně po únorových událostech roku 1948 nenašli českoslovenští Židé řešící závažné osobní problémy, změnu politického klimatu a v neposlední řadě i svou bezpečnost prostor a odvalu ke zveřejnění svých příběhů a osobních traumat z nacistických koncentračních táborů a sovětských Gulagů, vyšlo za hranicemi komunistického Československa pouze omezené množství vzpomínek, ke kterým patří například vzpomínky pražského advokáta Františka Poláka *Otroci sovětských koncentračních táborů* (New York, 1955) a *Cestou ze sovětských koncentráků* (New York, 1959) nebo ostravského židovského advokáta Karla Goliatha *Zápisky ze stalinských koncentráků* (Kolín nad Rýnem, 1986). Významné doplnění výše uvedených vzpomínek poskytly také rozhovory vedené na přelomu 60. a 70. let 20. století česko-izraelským historikem a pracovníkem Hebrejské univerzity v Jeruzalémě Erichem Kulkou a pracovníci Židovského muzea v Praze Annou Hyndrákovou a Annou Lorencovou po listopadových změnách roku 1989, stejně jako rozsáhlý orálně-historický výzkum Shoah Foundation probíhající z podnětu amerického režiséra Stevena Spielberga v letech 1994–1999 v šestapadesáti zemích světa. Drobné tematické vzpomínky vězňů na sovětské represe a pobyt v táborech Gulagu registruje také archiv sdružení Post Bellum (resp. Paměť národa) a Ústavu pro studium totalitních režimů.

Knihy Jana Dvořáka a Adama Hradilky *Židé v Gulagu* (Sovětské pracovní a zajatecké tábory za druhé světové války ve vzpomínkách uprchlíků z Československa) představuje jednadvacet rozhovorů získaných z výše uvedených sbírek, doplněných o fotografie a informace získané z teprve nedávno odtajněných archivů NKVD (Státní archiv Lvovské a Zakarpatské oblasti, Resortní státní archiv Bezpečnostní služby Ukrajiny v Kyjevě, Lvově a Užhorodě, Ruský státní vojenský archiv v Moskvě ad.), od pozůstalých, příbuzných, a z dalších zdrojů. Zveřejněny však byly v knize pouze ty části rozhovorů, které se bezprostředně týkaly okolností odchodu československých Židů do Sovětského svazu a následných represí ze strany sovětských bezpečnostních orgánů. Základními kritérii pro výběr rozhovorů, z nichž každý je uveden životopisným medailonem shrnujícím životní pouť dotazovaného, byla výpovědní hodnota a detailnost s ohledem na cíl projektu, tedy perzekuce československých Židů ze strany sovětských orgánů, a způsob, jakým se uvedená osoba na území Sovětského svazu dostala.

Trasa útěku do Sovětského svazu se stala pro autory publikacerozhodujícím kritériem pro rozdělení příběhů do čtyř kapitol, nazvaných Uprchlíci z Protektorátu Čechy a Morava

(Sigmund Hladík, Alice Salamon Kupferman, Hanan Ron), Vyhnanci a uprchlíci z nacistického tábora Zarzecze u Niska nad Sanem (Karel Borský, Moritz Friedner, Bedřich Morgenstern, Marek Neuer, Jehuda Parma), Uprchlíci z území předválečného Československa anektovaného Maďarska (Ernest Vider, Natan Landau, Mikuláš Faerber, Samuel Friedmann, Zoltán Štern, Karel Vaš, Andrej Štern, Ernest Breiner) a Dezertéři z pomocných pracovních jednotek maďarské armády a váleční zajatci v internačních táborech (Jakob Friedmann, Michael Lavi, Ladislav Maget, Salomon Desider, Ludvík Kellner).

Při studiu knihy, vyplněné množstvím fotografií a reprodukcí autentických dokumentů, se čtenář seznámí s krutou realitou života vězňů v pracovních táborech a koloniích řízených sovětskou tajnou policií NKVD rozesetých prakticky po celém území Sovětského svazu, zejména však v polárních oblastech severního Ruska, na Urale, v Povolží, Kazachstánu a na Sibiři. Vězňové, využívaní k těžbě nerostných surovin (dřeva, uhlí, zlata, ropy ad.) a při stavbách železnic a gigantických pracovních objektů, byli vedle nepřiměřené námahy a nelitostným přírodním podmínkám vystaveni dennodennímu boji o přežití. V těžké konkurenci s širokou paletou ostatních vězňů složených ze skutečných i domnělých odpůrců bolševického režimu, sovětských vojáků vracejících se z finského zajetí, kriminálků či komunistických přistěhovalců přeživších Velký teror bojoval každý z tisíců československých vězňů všemi dostupnými zbraněmi (síla, dovednost, profese, schopnost adaptovat se, lživost ad.) o přežití, které mohlo zajistit nejen výhodnější pracovní místo, ale například i lepší místo u kamen, vyšší přiděl jídla nebo zařazení na marodce. Až napadení Sovětského svazu Německem v červnu 1941 a amnestie z počátku roku 1942 pro Čechoslováky, kteří se rozhodli vstoupit do formující se československé jednotky v Buzuluk, umožnila alespoň některým z výše uvedených vysvobodit se z pekla zvaného Gulag.

V závěru knihy najdou zájemci o problematiku československých Židů vedle zkratk táborech Gulagu a seznamu použitých pramenů (z domácích i zahraničních archivů včetně nepublikovaných vzpomínek a rozhovorů) a literatury také text Ludvíka Kellnera Prošel jsem peklem sovětského lágru, prvně otištěný v roce 1990 v časopise *Reportér*. Úskalí pro historika či zájemce o bližší studium představuje pouze fakt, že prameny, uložené v teprve nedávno odtajněných archivech NKVD (Státní archiv Lvovské a Zakarpatské oblasti, Resortní státní archiv Bezpečnostní služby Ukrajiny v Kyjevě, Lvově a Užhorodě, Ruský státní vojenský archiv v Moskvě ad.) nejsou citovány v textu ale výhradně u reprodukcí archivního materiálu.

Po desetiletích povinného zamlčování, mlčení či zkreslování se tak díky Janu Dvořákovu a Adamu Hradilkovi dostává českému čtenáři do rukou kniha, která odhaluje zločinnost sovětského režimu a na osudech jednadvaceti československých Židů popisuje bez jakýchkoliv příkras praktiky, s jakými se během druhé světové války při své pouti sovětským Gulagem setkali.

Kamil Rodan

KRONIKA

Rudolf Hill. K 170 letům narození

Dějiny české národní emancipace probíhající v dlouhém 19. století jako jeden z nejdůležitějších procesů formujících podobu současné české společnosti jsou doslova přeplněny „zapadlými vlastenci“. Není divu, vždyť obroda – či vytváření, moderního národa, si žádalo urputnou práci mnohého zapáleného jednotlivce, angažujícího se v nejedné sféře společenského, kulturního, politického či akademického života. Do popředí však vždy vystupují osobnosti nejvýraznější, vůdčí, kdežto práce jedinců méně viditelných, nikoliv však zásadně méně významných, upadá v zapomnění. Jedním z těchto mnoha „zapadlých“ je také Rudolf Hill, jehož řadíme mezi nejvýraznější osobnosti národního života působících zejména na Opavsku na konci 19. století.¹

Narodil se v Brušperku 16. prosince 1849 do starousedlého rodu Hýlů. Od mládí toužil po vzdělání, nicméně kraj zasažený úpadkem tradiční textilní výroby skýtal rodině provozující malý obchod s domácími potřebami prostředky sotva k užití, natož k zaplacení studií.² Nepříznivá situace jej ale neodradila od naplnění touhy po vědomostech. Rudolf Hill si jako samouk osvojil vlastní píli pomocí samostudia výbornou znalost české i německé gramatiky, stejně jako dalších oborů, zejména pak z historie a geografie. Potřebnou literaturu, jež vedla k jeho vzdělání, mu zajišťovaly finanční příspěvky od matky, která jej v jeho snaze podporovala. Dokázal si tak vybudovat rozsáhlou knihovnu a údajně tak dosáhl znalostí, jež mnohdy přesahovaly vědomosti konvenčně vzdělaných, a dostalo se mu tak výborné průpravy k budoucímu působení coby redaktora.³ K této profesi se však dostal až o mnoho let později.

Po absolvování místní obecné školy šel na přání otce do učení k soustružnickému mistrovi Hahnovi do Opavy, kde strávil čtyři roky. Povolání soustružníka mu ale po návratu do rodiště nevydrželo dlouho.⁴ Po předčasném skonu obou rodičů se musel postarat o své mladší sourozence. Povolání soustružníka bohužel nepatřilo mezi příliš lukrativní,⁵ dokázal si však zajistit místo účetního brušperské Občanské záložny.

Zásadní změna v Hillově životě přišla roku 1876. V září daného roku se podílel na pořádání Hospodářsko-průmyslové výstavy v Místku.⁶ Setkal se zde s Janem Rudolfem De-

mlem, jenž se přesvědčil o jeho vynikajícím organizačním nadání a doporučil jej jako úředníka národní tiskárně Kramáře a Procházky v Olomouci.⁷ Během jednoho roku se Hill v Olomouci prosadil také jako novinář, a sice v novinách Pozor. Mezi lety 1880–1882 také vydával časopis Laterna⁸ či zastával funkci sekretáře Hospodářské jednoty Olomoucké.⁹

Olomoucká kapitola Hillova života ale neměla dlouhého trvání. Na popud konkurenčního Našince propustil z Pozoru redaktora Jana Langa, zařídil tisk periodika v arcibiskupské tiskárně a vypověděl Demelovi kauci, čímž se údajně chtěl novin zmocnit.¹⁰ To se mu ovšem nepodařilo, přišel o své pozice v Pozoru a kvůli nepříznivé společenské situaci, jež tímto konfliktem vznikla, se byl nucen stáhnout do ústraní v Nezamyslicích.¹¹

Z tíživé životní situace pomohl Hillovi jeho známý Vincenc Prasek, jenž jej doporučil Janu Zápalovi jako spolupracovníka Opavského týdeníku.¹² Tehdejší jedině české noviny v Opavě se od počátku potýkaly s nedostatkem financí a od roku 1880 se potácely na pokraji zániku.¹³ Na čas jim pomohla finanční podpora, které se novinám dostalo z Prahy, nicméně byla nutná celková reorganizace periodika a Rudolf Hill se jevil se svými organizačtorskými schopnostmi a redaktorskými zkušenostmi z Olomouce jako ideální osoba k tomuto úkolu.¹⁴ Do periodika Hill skutečně nastoupil roku 1883 a působil zde až do své smrti roku 1902.¹⁵

V redakci Opavského týdeníku provedl několik změn, které vedly ke zlepšení stávající neutěšující situace novin. Reorganizoval jejich administrativu a položil jimpevné finanční základy,¹⁶ o které se již noviny mohly opírat. Dále rozšířil jejich obsah – zřídil nejprve přílohu a nakonec samostatnou rubriku pro Ostravsko a Kravařsko,¹⁷ od 1. 7. roku 1883 začal také týdeník vycházet dvakrát týdně.¹⁸

Nejen z důvodu českoněmecké rivality bylo redaktorské povolání ve druhé polovi-

7 Jan VYHLÍDAL, *Vlastenecké vzpomínky slezské*, Brno 1935, s. 88.

8 A. OTÁHAL PLEŠOVSKÝ, *†Rudolf Hill*, s. 7.

9 M. MYŠKA – L. DOKOUPIL, *Biografický slovník*, s. 36.

10 Jaromír KUBÍČEK, *Dějiny žurnalistiky na Moravě. První století českých časopisů 1848–1948*. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, svazek 13, Brno 2013, s. 49; Srovnej L. DOKOUPIL, *Olomoucké a Opavské působení*, s. 558–560.

11 L. DOKOUPIL, *Rudolf Hill*, s. 49.

12 Tamtéž, s. 49. K *Opavskému týdeníku* např. D. E. VAŠEK, *Z dějin českého novinářství ve Slezsku*, in.: A. Lhotský, *Vlastivědný sborník Slezský. Část II. Historie, literatura, kultura. Dokončení přírodního spisu a hospodář. poměrů s 39 obrázky v textu*, Opava 1926, s. 127–139; J. KUBÍČEK, *Dějiny žurnalistiky*, s. 49–50, 54.

13 Zápál jej vydával na vlastní náklady, čelil útokům opavských Němců i soudním sporům; L. DOKOUPIL, *Rudolf Hill*, s. 49.

14 A. OTÁHAL PLEŠOVSKÝ, *†Rudolf Hill*, s. 7.

15 Jiří ŠÍL, *Vincenc Prasek (1843–1912)*, Opava 2010, s. 167. Noviny redigoval od 1. července do 30. června 1895, kdy redakci předal Antonínu Otáhalovi a nadále v *Opavském týdeníku* působil jako jeho vydavatel; *Rudolf Hill*†, *Opavský týdeník*, roč. 33, č. 17, 26. 2. 1902, s. 1; M. MYŠKA – L. DOKOUPIL, *Biografický slovník*, s. 37.

16 Mimo jiné prodejem inzerce; J. ŠÍL, *Vincenc Prasek*, s. 97.

17 A. OTÁHAL PLEŠOVSKÝ, *†Rudolf Hill*, s. 7.

18 Dosud vycházel pouze jednou týdně; J. ŠÍL, *Vincenc Prasek*, s. 103.

1 Obecně k osobnosti Rudolfa Hilla viz Edd. Milan MYŠKA – Lumír DOKOUPIL, *Biografický slovník Slezska a Severní Moravy*. Nová řada, sešit 6. (18), Ostrava 2005, s. 36–37. Podrobněji pak Lumír DOKOUPIL, *Olomoucké a Opavské působení Rudolfa Hilla*, in.: Androsprobabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků historika prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narozeninám, edd. Jiří Malír – Pavel Marek, Olomouc 2005; TÝŽ, *Rudolf Hill – osobnost zakladatelské generace Maticy opavské*, in: 140 let Maticy opavské. Výbrané kapitoly z dějin české národní emancipace ve Slezsku, edd. Ondřej Haničák – Ondřej Kolář, Opava 2017, s. 47–59; Antonín OTÁHAL PLEŠOVSKÝ, *†Rudolf Hill*, *Věstník Maticy Opavské*, roč. 10, 1902, s. 6–8

2 L. DOKOUPIL, *Olomoucké a Opavské působení*, s. 556.

3 A. OTÁHAL PLEŠOVSKÝ, *†Rudolf Hill*, s. 7.

4 Tamtéž, s. 6.

5 L. DOKOUPIL, *Rudolf Hill*, s. 47.

6 Rudolf HILL, *Hospodářsko-průmyslová výstava*, *Našinec*, roč. 8, č. 82, 16. 7. 1876, s. 3.

ně 19. století v podstatě neodmyslitelně spojeno s neustálými soudními spory. Ani těm se Hill nevyhnul. Celkem se ocitnul šestkrát v trestním vyšetřování. Třikrát byl před porotou, dvakrát odsouzen, z toho jednou na čtyři týdny do vězení, kde však nenastoupil – díky císařské milosti nahradila rozsudek odnětí svobody peněžitá pokuta.¹⁹

Hill je klasickým příkladem vlastence své doby, což se projevovalo mimo jiné čilou angažovaností v rámci spolkového života. Již během dospívání se v Brušperku zařadil mezi zakladatele místní Ochotnické jednoty. V Olomouci nadále udržoval styky s ochotníky a těšil se členství v pěveckém spolku Žerotín – hudba patřila mezi Hillovi nejoblíbenější koníčky; ovládal hru na několik hudebních nástrojů, jeho knihovna disponovala množstvím publikací z této oblasti. Svě spolkové aktivity plně rozvinul během pobytu v Opavě, kde strávil posledních dvacet let života a kde jej vlídně přijala vlastenecká společnost, u níž si postupem času vydobyl úctu.²⁰ Dle Antonína Otáhal Plešovského se Hill těšil členství, ať už aktivnímu či pasivnímu, všech opavských spolků.²¹ V Centrální záložně působil jako člen správní rady, v Matici Opavské jako hospodář, v pěveckém spolku Křížkovský coby výkonný člen i sólista, působil v Podporovacím spolku pro české školy opavské a v mnoha dalších.²² O nadšení pro národ svědčí také jeho závěť, ve které věnoval většinu svého majetku, krom jiného, právě vlasteneckým spolkům (vlastní rodinu nikdy nezaložil).²³

Především vypětí z redaktorské práce Hillovi způsobilo vleklé onemocnění, kvůli kterému musel přerušovat veškeré své aktivity a stále častěji navštěvovat lázně. V rámci svých možností však zůstával stále aktivním až do svého předčasného skonu. Rudolf Hill zemřel 24. února 1902 v redakci Opavského týdeníku na selhání srdce.²⁴

Vojtěch Pokorný

Za prof. PhDr. Vladimírem Wolfem

Těsně před vánočními svátky roku 2019 mnohé z nás zastihla smutná zpráva. Skonal prof. PhDr. Vladimír Wolf ve věku 77 let. Mimo jiné byl od roku 1990 po řadu let i členem redakční rady tohoto periodika.

Vladimír Wolf se narodil v Jaroměři ve válečném roce 1942. Zde studoval i na gymnáziu a již za středoškolských studií se rozhodl pro následné studium historických věd. Univerzitu absolvoval v Olomouci, a to v oboru dějepis – čeština. Za vysokoškolských studií jej zaujala problematika středověkého vývoje východních Čech, které se tehdy začal intenzivně věnovat. Bylo už v prvních badatelských výsledcích zřejmé, že ve Wolfovi vyrůstá budoucí excelentní historik, který zároveň dokáže získat nemalou autoritu v prostředí, v němž se pohybuje.

Po absolutoriu univerzity na téma středověkého osídlování horního Polabí získal i doktorát. Svě první místo našel v trutnovském muzeu. Psala se nadějná šedesátá léta a bylo

velkou zásluhou mladého Vladimíra Wolfa, že spolu s tehdejšími ředitelem dr. Vašíčkem dokázal z úzce regionální instituce vybudovat během nesmírně krátké doby i vědecky ceněné pracoviště. Zároveň se počalo rozšiřovat i Wolfovo tematické zaměření. Byl pravděpodobně např. prvním českým badatelem, který se seriózně zabýval analýzou vlastivědného výzkumu odsunutých sudetských Němců ve Spolkové republice Německo po roce 1946.

Nadějný vývoj odborné Wolfovi činnosti však byl přerušen po okupaci Československa v roce 1968. Za své předchozí postoje byl novou „normalizační“ mocí vyhozen z muzea a byly mu znemožněny i jakákoli vědecká práce a možnosti publikování. V této situaci našel útočiště v tehdejší Archeologickém ústavu Československé akademie věd v Praze jako brigádník – kopáč.

Teprve v roce 1974 se mohl pracovně vrátit do Trutnova. Byl zde zaměstnán v archivu tehdejšího národního podniku Texlen. Přes trvajících perzekucí opatření se však i na tomto pracovišti podařil dr. Wolfovi téměř zázrak. Systematizoval zdejší archiv, z něhož se postupně stala badatelsky velmi respektovaná instituce. Počal zde vydávat sborník zaměřený na dějiny Inářského, respektive textilního průmyslu. Je příznačné, že jeho první svazek byl vydán ještě bez jmen autorů jednotlivých příspěvků, neboť mnozí z nich byli proskribováni stejně jako jeho zakladatel a výkonný redaktor. V následujících svazcích se mnohá jména však již počala zveřejňovat, byť v některých případech byly i nadále používány pseudonymy.

Paralelně počal Vladimír Wolf organizovat semináře a konference, zapojil se do výzkumu dějin průmyslu, kde neformální „východočeská textilní sekce“ získávala na odborném věhlasu. V druhé polovině 70. let pak začala i poměrně rozsáhlá spolupráce s tehdejší Slezským ústavem ČSAV v Opavě, do jisté míry i s Ústavem československých a světových dějin ČSAV v Praze. Nelze přehlédnout ani výrazné Wolfovo angažmá s nově vzniklým Střediskem pro dějiny textilu při Výzkumném ústavu bavlnářském v Ústí nad Orlicí.

Neoficiálně se dr. Wolf ovšem podílel i na výchově řady tehdejších studentů historie a dějepisu. Zároveň kromě již uvedených historických zaměření počal pracovat i na poli archeologie, toponomastiky, regionálních dějin a dějin Trutnova, hospodářských dějin i na mnoha dalších tématech.

Zásadní změnu pak pro život Vladimíra Wolfa přinesl rok 1989. Po pádu komunistického systému se plně zapojil i do politického života na regionální úrovni, přičemž vždy dokázal tuto činnost provázat se svými historickými zájmy. Zároveň nastoupil na hradeckou Pedagogickou fakultu, kde se výrazně spolupodílel na rekonstrukci historické katedry, na vzniku Filozofické fakulty i samotné Hradecké univerzity. Zde zastával především funkci proděkana a dvakrát byl zvolen děkanem. Brzy se habilitoval a následně byl jmenován i univerzitním profesorem.

Do obrovské šíře se rozrostly i výsledky jeho vědecké práce. Publikoval např. ceněnou monografii o Koldovi ze Žampachu, obrovskou energii věnoval činnosti tzv. Kladské komise, angažoval se ve sféře mezinárodní spolupráce, především v prostoru česko – polského příhraničí. Enormní badatelská výkonnost jej provázela až do konce jeho života.

Po svém odchodu do důchodu začal působit ještě na další instituci – totiž ve školícím trutnovském středisku Fakulty veřejných politik Slezské univerzity v Opavě. Nepochybně bylo i jeho zásluhou, že toto středisko přerostlo limit realizace celoživotního vzdělávání a že jeho absolventy se stali i bakaláři a posléze i magistři uvedené fakulty.

19 A. OTÁHAL PLEŠOVSKÝ, †Rudolf Hill, s. 7.

20 L. DOKOUPIL, *Olomoucké a Opavské působení*, s. 561, 564.

21 A. OTÁHAL PLEŠOVSKÝ, †Rudolf Hill, s. 8.

22 M. MYŠKA – L. DOKOUPIL, *Biografický slovník*, s. 37.

23 A. OTÁHAL PLEŠOVSKÝ, †Rudolf Hill, s. 8.

24 Rudolf Hill †, *Opavský týdeník* roč. 33, č. 17, 26. 2. 1902, s. 1.

Za svůj život se stal držitelem řady vyznamenání, medailí a čestných ocenění. V prof. PhDr. Vladimíru Wolfovi ztratila česká historická obec významného vědce, výrazného organizátora, osobnost s obdivuhodnou invencí. Všichni, kdo jej znali, pak vskutku renesančního člověka, optimistu rozdávajícího úsměvy a pozitivní náladu, šířícího empatii a dobro. Čest jeho památce.

Zdeněk Jirásek

Regionální a národní identita – správa o workshope

V posledních letech zaznamenal koncept identity rozhodující rozmach a stal se takmer všadeprítomný. Zaoberajú sa ním všetky spoločenskovedné disciplíny. S identitou sa stretávame v sociológii, histórii, politológii, filozofii, etnografii, geografii, venujú sa jej architekti, psychologovia, literárni vedci, či teológovia. Pojem identita je využívaný v rôznych významových variantách a má multidisciplinárny charakter. Je aj podstatnou súčasťou projektu „*VELKÝ HISTORICKÝ ATLAS ČESKÉHO SLEZSKA – Identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu modernizace s dopadem na kulturní krajinu*“.¹ V rámci riešenia tohoto projektu sa 16. októbra 2019 v priestoroch Múzea Tešínska v Českom Tešíne uskutočnil medzinárodný, multidisciplinárny odborný workshop, na ktorom sa stretli tri desiatky odborníkov rôznych vedeckých disciplín z Českej republiky, Slovenska a Poľska, s cieľom prezentovať doterajšie výsledky výskumov a vzájomnou diskusiou hľadať vymedzenie nových smerov vo vývoji identity, súdržnosti obyvateľov s územím a sídelnou štruktúrou v stredo európskom priestore v 21. storočí.

Celý program workshopu bol rozdelený do troch tématických, navzájom na seba naviazujúcich blokov. Účastníkov rokovanie privítal riaditeľ Múzea Tešínska, Zbyšek Ondřejka, ktorý stručne vymedzil historicko-geografické aspekty vývoja Sliezska v minulých storočiach a pripomenul renesanciu sliezskeho povedomia v dnešnej dobe.

I. blok Výskum identity Sliezska zahájil Pavel Kladiwa (Ostravská univerzita, Ostrava), podal historický exkurz vzťahu lokálnej /regionálnej versus národnej /štátnej identity od druhej polovice 19. storočia do druhej svetovej vojny na Morave a predovšetkým v Sliezsku so špecifickými regiónmi Hlučínska a Tešínska. Postihol vývoj vzťahu týchto dvoch foriem identít a zdôraznil potrebu regionálnej modifikácie celoštátnych, národných dejín.

Olga Šrajerová (Slezské zemské múzeum Opava) zhodnotila vývoj sliezskej identity cez prizmu sociologických výskumov Slezského ústavu SZM Opava od konca 60. rokov do súčasnosti, sledovala metodiku výskumov aj možnosti komparácie s novými výskumami. Pripomenula, že sliezska identita je utváraná nielen identifikáciou obyvateľov s územím, vzťahom k fyzickému prostrediu daného územia, ale aj spoločnou kolektívnou pamäťou, stotožnením sa so spoločenstvom ľudí, ktorí v ňom žijú.

Lubor Hruška z poriadajúcej agentury Accendo prezentoval výsledky rozsiahleho sociologického výskumu územnej identity realizovaného na území českého Sliezska v roku 2018. Výskum, oslovil 3000 respondentov v celej oblasti a bol doplnený 10 skupinovými

diskusiami. Sledoval nielen identifikáciu obyvateľov s regiónom Sliezska, ich historickú pamäť, ale aj názory na krajinu Sliezska ako vhodné prostredie k životu, zmeny ktoré prinášajú nové technológie, odlišnosti vo vnímaní týchto otázok u mladých a starších a rad ďalších významných otázok.

II. blok Ľudia v území (zmeny priestorového usporiadania sídiel a jeho vzťah k územiu) uviedla svojim referátom Dagmar Saktorová (Odbor územného plánovania a stavebného rádu MS kraja). Charakterizovala rozdielny historický vývoj rôznych častí Moravskoslezského kraja, ktorý sa odrážal v rozdielnom spôsobe zástavby sídlisk, v rozdielnych sídelných typoch obcí, vplývali na to ako stavebné predpisy v danej lokalite, tak aj hospodársky vývoj.

Lubomír Falťan (Sociologický ústav SAV, Bratislava) sa sústredil na analýzu dopadov spoločensko-politických premien, ktoré zasiahli slovenský vidiek, vidiecky priestor a vidiecke sídla na prelome 20. a 21. storočia. Zmeny hospodárskeho systému, vznik nových fenoménov, zmena spôsobu života vplývali aj na identifikáciu obyvateľov s priestorom.

Richard Nikischer (Ministerstvo pro místní rozvoj) informoval o konkrétnych aktivitách ministerstva na podporu formovania regionálnej identity a rozvoja vidieka, ktoré podporujú spoločné chápanie hodnôt a formujú spoločný sociálny kapitál obyvateľov regiónov.

Zbyšek Ondřejka (Múzeum Tešínska) sa zamerl na postihnutie zmien v krajine českého Sliezska pri výstavbe líniových stavieb, konkrétne na výstavbu košicko-bohumínskej trate, výstavba ktorej priniesla na jednej strane akceleráciu industrializácie a urbanizácie regiónu, na druhej strane znamenala aj nevratné zmeny v krajine.

Následoval *III. blok Národná regionálna identita v stredo európskom prostore*. Štefan Šutaj (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice) sa zamyslel nad otázkami národnej identity, ktorá výrazným spôsobom ovplyvňuje život obyvateľov v strednej Európe a môže byť využitá rôznymi spôsobmi, pripomenul, že je potrebné naučiť sa s históriou žiť a nie s ňou bojovať. Priblížil aj výsledky najnovších sociálno psychologických výskumov národnej identity na Slovensku.

Karel Müller (VŠE Praha) prezentoval výsledky projektu *Aktivna hranica jako zdroj europeizácie verejnej sféry*, zameraného na výskum cezhraničnej spolupráce v dvoch euro-regiónoch Šumava a Nisa. Pripomenul, že Euroregióny majú slúžiť ako inštitucionalizácia aktívnej hranice, čím sa vytvárajú predpoklady pre europeizáciu kolektívnych identít.

Zuzana Beňušková (Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava) na základe analýzy súčasných spoločensko-kultúrnych podujatí a prvkov reprezentujúcich tradičnú kultúru vybraných regiónov na Slovensku poukázala na to, ako sa s tradičnou ľudovou kultúrou pracuje pri vytváraní image regiónu, ako táto vplýva na identifikáciu s regiónom.

Andrzej Kaspek (Wydzial Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie, Uniwersytet Śląski w Katowicach) sa zaoberal otázkami kolektívnej pamäti a jej úlohy pri vytváraní nových kolektívnych identít. Zmeny v spomienkach vyvolávajú zmeny identity, kto stráca pamäť, stráca identitu. V tejto súvislosti pripomenul tiež dôležitosť miest pamäti.

Anna Śliz (Instytut Socjologii Uniwersytet Opolski) charakterizovala regionálnu identitu horného Sliezska zo sociologického pohľadu, poukázala na dynamický charakter identity, na jej spoločenský a kultúrny aspekt. Identita horného Sliezska je výsledkom dlhej a komplikovanej histórie, je tvorená poľskými, nemeckými, českými aj židovskými kultúrymi prvkami.

Magdaléna Petráňošová, Alicja Ewa Leix (Ústav výskumu sociálnej komunikácie

¹ „*VELKÝ HISTORICKÝ ATLAS ČESKÉHO SLEZSKA – Identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu modernizace s dopadem na kulturní krajinu*“ (identifikační kód projektu: DG18P02OVV047), který je financován z účelové podpory z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI II) z Ministerstva kultury ČR.

SAV) prvá z uvedených autoriek v prednesenom referáte priblížila výsledky viacerých, prevážne kvalitatívnych medzinárodných výskumov zameraných na otázku vzťahu jazyka a identity.

Boris Míček (SDV a BGZ Opava) oboznámil prítomných s úlohou a významom nemeckých hudobných spolkov v Opave a ich vplyvu na zvyšovanie súdržnosti obyvateľstva s územím. Spolky, v ktorých pôsobili aj českí hudbníci, prispievali k dobrým vzťahom medzi obomi národnosťami.

Všetky prednesené referáty boli veľmi zaujímavé a prínosné, priblížili výsledky najnovších historických, sociologických, etnografických aj geografických výskumov otázok územnej a národnej identity, postihli mnohé aspekty regionálnej identity, poukázali na potrebu prepojenia výskumov, čím je možné podať komplexný, ucelený obraz sledovaných otázok. Identita je tvorená mnohými vťahmi k okolitému svetu a má mnoho podôb a aspektov. Za významný prínos workshpu pokladáme aj nadviazanie nových odborných kontaktov, ktoré isto účastníci využijú pri svojej ďalšej práci.

Po každom tematickom bloku workshopu nasledovala krátka diskusia – táto pokračovala v neformálnom duchu aj cez prestávky rokovania. Prítomní pozitívne ocenili nielen príjemnú, priateľskú atmosféru, perfektnú organizáciu akcie, ale aj dostupnosť všetkých prednesených referátov, publikovaných na CD rom, aj na webových stránkach. Pre čitateľov nášho časopisu je k dispozícii celý zborník tu: Dostupné online: http://atlas-slezska.cz/workshop/01_identita/Sbornik/Sbornik_identita.pdf.

Ol'ga Šrajeroová

26. ročník konference Židé a Morava, Muzeum Kroměřížska, Kroměříž, 13. listopad 2019

Útulné prostredie prednáškového sálu Muzea Kroměřížska v Kroměříži se v polovine listopadu loňského roku stalo místem, kde se již po šestadvacáté v řadě setkali zájemci o židovskou problematiku. Více než padesát účastníků ze sedmi archivů, sedmi muzeí, pěti vysokých škol, dvou židovských obcí a dvou pracovišť národního památkového ústavu si společně se soukromými badateli, členy vlastivědných kroužků, zaměstnanci městských úřadů a zástupci Českého spolku přátel Izraele přijelo poslechnout novinky z oboru a prodiskutovat výsledky bádání jednotlivců i vědeckých pracovišť.

Osmnáct přednášejících matadorů i začínajících badatelů představilo ve svých příspěvcích přítomným kolegům a hostům široké tematické spektrum zahrnující problematiku moravských Židů od dávné minulosti po žhavou současnost. Regionálně pojaté příspěvky ze severní a jihozápadní Moravy (Peter Bučka, *Organizační vývoj hnutí Makabi na severní Moravě-Severomoravská župa Makabi*; Václav Nečada, Ústav pomocných věd historických a archivnictví MU Brno, *Poznatky k dějinám židů z výzkumné cesty J. E. Horkého po jihozápadní Moravě v roce 1819*, Blanka Soukupová, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, *Odhlování památníků obětem šoa na Moravě. K významu nezapomínání*), Kroměříže (Vojtěch Češík, Katedra historie FF Univerzity Palackého v Olomouci, *Venkovní služebna gestapa v Kroměříži 1939–1941*; Petr Pálka, Muzeum Kroměřížska, *K poštovnímu styku mezi Kroměříží a židovskými vězni v koncentračních táborech za doby holocaustu*), Holešova (Jan Machala, Vlastivědný kroužek Holešov, *Málo*

známé a neznámé epizody z holešovského pogromu roku 1918; Karel Bartošek, Městský úřad Holešov, *Objevy hebrejských napsů v interiéru hradu v Kurovicích*), Ostravice (Lenka Nováková, Muzeum Těšínska, *K otázce přechodného ubytování židovských uprchlíků v místeckém okrese v letech 1938–1939*), Hranic (Daniel Baránek, Židovské muzeum v Praze, *Překračování hranic ghetta: židovská migrace do „křesťanské“ části měst Hranice a Kroměříž*), Zábřovic (Bohumír Smutný, Moravský zemský archiv v Brně, Židé na panství Zábřovice v první polovině 19. století), Tovačova (Petr Jiráček, Státní okresní archiv Přerov, *Antisemitské prvky v románu/pověsti o věznění korunního prince Rudolfa v Tovačově a Trní*) a Krnova (Jakub Strýček, Ústav historických věd Slezské univerzity v Opavě, *Pokus o bilanci obětí šoa z řad krnovské židovské komunity*) vhodně doplnily individuální osudy Židů z ostravské Nové Vsi (Kamil Rodan, Slezské zemské muzeum, *Kdo z koho aneb Kdo získá právo šenkovat v novoveském hostinci pod lipami*), Valašské Bystřice (Josef Janča, Životní osudy sester *Steinhardtových*), Brna (Mgr. Petr Czajkowski, brněnské pracoviště Národního památkového úřadu, *K osudům Frederiky Stiansní za okupace v letech 1939–1942*), Boskovic, Prostějova, Senice a Strážnice (Daniel Polakovič, Židovské muzeum v Praze, *Rabín Moses Schreiber a Morava*; Marie Wetterová, Státní okresní archiv Blansko, *Protichůdné postoje občanů Boskovic v období ohrožení republiky a persekuce židovských obyvatel*) a Luhačovic (Blanka Petráková, Muzeum Luhačovického Zálesí, *Obraz luhačovických Židů v dobovém tisku*).

Prezentovaná témata budou stejně jako v předešlých letech otištěna ve sborníku z konference, financovaném za významné podpory Nadačního fondu obětem holocaustu.

Kamil Rodan

Workshop Ústavu historických věd SLU účastníkům přiblížil nové možnosti ve výuce dějin dějepisu

Dne 20. listopadu 2019 se konal v prostoru Gastrocentra Slezské univerzity v Opavě workshop na téma „Moderní dějiny ve výuce dějepisu“, uspořádaný Ústavem historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě.

Konferenci zahájil prof. PhDr. Zdeněk Jiráček Csc. z Ústavu historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě (ÚHV FPF SLU v Opavě) uvítáním všech účastníků, kterým stručně představil program workshopu. Po úvodním slovu přešel ke svému referátu o reflexi historie v současnosti, v němž hovořil o problému interpretace dějin, aspiraci státní moci na jednotném výkladu dějin v minulosti a současnosti v kontextu práce s fakty v pojetí nynějších médií a sdělovacích prostředků. V souvislosti s tím připomněl i problémy spojené s výukou dějin, ať už v nedostatečně hodinové dotaci dějepisu na gymnáziích, základních a středních školách či přeceňované interaktivitě výuky. Podle prof. Jiráčka by dějiny neměly sloužit pouze k poznání vlastní historie, ale především vychovávat ke kritickému myšlení.

Následující příspěvek prof. PhDr. Jany Burešové Csc. z Univerzity Palackého v Olomouci se zaměřoval na vyváženost témat ve výuce moderních dějin. Několika příklady z učitelské praxe upozornila na naléhavost vyučovat nejen důležité mezníky dějin, ale i celkový kontext, bez nichž ztrácí výklad na své informační hodnotě. Prof. Burešová upozor-

nila i možnosti edukace moderních dějin prostřednictvím využívání nových technologií (např. virtuální reality) či jiných přitažlivých platforem (např. komix) a úskalí jejich praktického užití. Pro představu o těchto prostředcích, využívaných v praktické výuce prezentovala publiku sadu edukativních karet zobrazujících sedm klíčových momentů Sametové revoluce vytvořenou Pedagogickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci, určená pedagogům i studentům.

Jako třetí vystoupil Prof. Dr. hab. Piotr Pałys z Opolské univerzity v Opoli. Ve své přednášce se zaměřil na výuku nejnovějších dějin českých zemí na polských univerzitách. Prof. Pałys připomněl, že ačkoli jsou si oba státy velmi blízké, naše dějiny se v Polsku vyučují velmi obecně a většinou v souvislosti se společnými důležitými mezníky dějin (např. událostmi roku 1968, pádem komunistických režimů ve východní Evropě aj.) či ději charakteristickými pro státy východního bloku (politické procesy, persekuce, disent). Nezanedbatelnou úlohu hraje výuka českých dějin též v oborech jako bohemistika, filologie apod. K jejímu rozvoji dopomáhá hojná přeshraniční spolupráce univerzit, například Slezské univerzity v Opavě s Opolskou univerzitou v Opoli.

Čtvrtým příspěvkem v pořadí byl referát doc. PhDr. Marie Gawrecké Csc. (ÚHV FPF SLU v Opavě) zaměřený na reflexi období prvního samostatného Československého státu ve středoškolských učebnicích dějepisu. Doc. Gawrecká nejprve stručně hovořila o vývoji výuky tohoto období a proměnách jejího výkladu v čase. Následně na příkladech třech platných učebnic středních odborných škol a gymnázií srovnávala jejich obsah, tematickou skladbu a členění kapitol s přihlédnutím k výkladu problematiky existence první republiky.

Jako pátá přednášející vystoupila PhDr. Jaromíra Knapíková ze Zemského archivu v Opavě s příspěvkem o využití pohlednice jako didaktické pomůcky ve výuce dějepisu. V úvodu publikum stručně seznámila s počátkem a vývojem pohlednic s přihlédnutím k situaci ve Slezsku a nastínila problematiku jejich sběratelství. Pohlednice je pro užitečným historickým pramenem zachycujícím nejen každodenní život ale i vývoj regionu či budov a památek. Na několika příkladech z opavských základních škol bylo naznačeno, že prostřednictvím pohlednic mají žáci a studenti možnost za pomoci učitelů i rodičů získat i jiný náhled na minulost. Po tomto příspěvku následovala krátká diskuze mezi účastníky o problematice hodinových dotací dějepisu na základních školách, postavení a úloze pedagoga v procesu výuky dějepisu.

Po krátké přestávce se slova zhostil jako šestý přednášející druhý zahraniční host, prof. PhDr. Vladimír Valinský Csc. z Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici. V úvodu své přednášky hovořil o metodologii historické práce jejím vývoji v čase, roli historika a otázce relevance a kritiky pramene. V návaznosti na to se zaměřil na problematiku kvalifikačních prací studentů, konkrétně na sporné otázky související s pravidly a kladenými požadavky na jejich úroveň a kvalitu či například na problém s kompiláty.

Jako sedmý v pořadí hovořil prof. PhDr. Jiří Knapík Ph.D. (ÚHV FPF SLU v Opavě) o možnostech využití digitálních pramenů ve výuce dějepisu na středních školách. V úvodu přednášky zhodnotil proměnu výuky dějepisu na středních školách od roku 1989 a zmínil nové podněty, jako zapojování studentů a škol do projektů a soutěží paměťových institucí. V tomto ohledu připomněl soutěže pořádané Národním muzeem v Praze a Slovenským národním muzeem v Bratislavě, které se snaží zapojit studenty do bádání po jejich vlastní rodinné historii. V souvislosti s výukou dějepisu připomněl na několika příkladech možnosti

využití rozličných zpřístupněných digitalizovaných pramenů – od periodického tisku, přes kroniky až po audiovizuální záznamy. K tomu je ovšem nutná iniciativa učitele a ochota aktivně pracovat se studenty.

Osmý příspěvek, přednesený PhDr. Karlou Vymětalovou Ph.D. (ÚHV FPF SLU v Opavě) byl zaměřen na dědictví antiky v moderních dějinách v kontextu výuky dějepisu na českých školách. V úvodu referátu přednášející zmínila na několika příkladech z praxe soustavné snižování hodinové dotace výuky dějepisu na českých školách. I přes velké možnosti aktivit, jak výuku zatraktivnit (např. návštěvou výstav), musí učitel v praxi čelit mnoha komplikacím. Uvedla, že jako možnost, jak zatraktivnit výuku starověkých a moderních dějin je hledání společných paralel (např. demokracie, diktatura, migrace). Cílem takového připodobnění by mělo být podnícení studentů ke kritickému myšlení, které by mělo být hlavním cílem výuky dějepisu.

Předposlední příspěvek Mgr. Hany Komárkové Ph.D. (ÚHV FPF SLU v Opavě) seznamoval účastníky workshopu s možnostmi využití projektové výuky v dějepisu. Po krátkém seznámení s obecnou koncepcí projektové výuky představila Mgr. Hana Komárková Ph.D. publiku vlastní projekt „Šumný Krnov“, na němž jako spoluautorka spolupracuje se Základní školou Zátor. Posláním projektu je nejen zapojení žáků do studia historie regionu Krnovska, ale též jeho zatraktivnění formou propojení výuky dějepisu, občanské a výtvarné výchovy. Žáci pracují nejen v prostorách školy, ale i v terénu. V souvislosti s teorií a představami zmínila také praktické problémy, které jsou s organizováním tohoto projektu spojeny.

Workshop uzavřel referát PhDr. Mariana Hochela Ph.D. (ÚHV FPF SLU v Opavě) v němž na příkladu několika artefaktů z napoleonské Francie poukázal na možnosti využití obrazových a ikonografických pramenů, které mohou žákům a studentům poskytnout více informací než psaný text, neboť zachycují nejen uměleckou činnost, ale jsou i odrazem představ tehdejší společnosti a mocenských elit. Práce s těmito materiály by studentům měla umožnit nejen lépe pochopit danou dobu a její reprezentaci, ale i chápat širší souvislosti.

Na závěr proběhla mezi účastníky diskuze o postavení učitelů a problematice výuky na základních a středních školách.

Tomáš Krömer

BIBLIOGRAFICKÁ PŘÍLOHA / BIBLIOGRAPHY

AUGUSTINKOVÁ, Lucie: *Zámek Kravaře: barokní klenot Horního Slezska* / Lucie Augustinková, Danuška Kouřilová, Radka Nokkala Miltová. Kravaře: město Kravaře, 2019, 157 s. ISBN 978-80-270-5396-4

Kniha má dva oddíly: první pojednává o dějinách zámku a dřívějších vlastnicích, např. včetně slavného alchymisty Sendivoje Skorska, druhý se zabývá stavebním vývojem zámku a jeho uměleckou výzdobou, včetně jejích významů a slavných tvůrců. Podařilo se objevit mnoho neznámých faktů z dějin a stavebního vývoje zámku a také určit stáří původní kaple. Asi největší zajímavostí bylo rozluštění významu výzdoby zámku.

BÍLEK, Jiří: *Lexikon tajemných míst v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Knižní klub, 2019, 311 s. ISBN 978-80-242-6307-6

Abecedně seřazený seznam magických míst v České republice může posloužit jako přehled tipů na výlety pro milovníky záhad a tajemna. Lexikon stručně popisuje polohu apřibližuje historii každé vybrané památky či zajímavé přírodní lokality. Připomíná pověsti a legendy, které jsou s daným místem spjaté. Text doplňují barevné fotografie.

DORKO, Branislav: *Osobnosti Vítkovska / Branislav Dorko, Petr Zahnaš. Vítkov: město Vítkov ve spolupráci se Zemským archivem v Opavě, [2019], 81 s. ISBN 978-80-87632-65-9*

Publikace formou stručných medailonků připomíná nejvýznamnější osobnosti, které na Vítkovsku působily a jejichž význam v řadě případů přesáhl blízké okolí. Autoři

se při koncipování publikace záměrně omezili pouze na město Vítkov a jeho stávající místní část. Zdejší oblast náleží k těm, jejichž původní obyvatelstvo bylo po druhé světové válce odsunuto, takže se množství jmen vytratilo z místní paměti. Cílem autorů proto bylo zabránit tomu, aby tato jména zůstala zcela zapomenuta. Publikace tak napravuje skutečnost, že v obecném povědomí není mnoho známých osobností – snad s výjimkou Jana Zajíce – které jsou s Vítkovem spjaty.

FALHAUER, Patrik; *RYBENSKÝ, Lubomír: Za linií: prostor hraničářského pluku 4. Část I, Kasárny / Patrik Falhauer, Lubomír Rybenský. Praha: Ing. Petr Kos – nakladatelství Brigádýr, 2019, 185 s. (Bílá místa historie: neznámé kapitoly vojenství a techniky; 12. svazek). ISBN 978-80-270-7109-8*

Knižní série Za linií seznamuje čtenáře s problematikou bojových staveb, umístěných do týlu bojové linie československého opevnění na Ostravsku a Opavsku. Tento prostor byl svěřen k obraně primárně hlučinskému hraničářskému pluku 4. Kromě samotných pevnostních objektů měla tato jednotka v září 1938 k dispozici část velitelských objektů a dvojici nově vybudovaných hraničářských kasáren. Publikace je věnována kasárnám v Koblově a Hlučíně, rozestavěným, avšak nedostavěným kasárnám v Hrabyni nebo rozsáhlému areálu opavských Masarykových kasáren, postavených ještě za dob Rakouska-Uherska. Pro snadnější orientaci v problematice je zároveň v úvodní části nastíněn vývoj a struktura hraničářského pluku 4.

GLONEK, Jiří: *Na Jeseníky! : o putování jeseníckými horami, turistických bedekrech a mapách do roku 1945 / Jiří*

Glonek. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2019, 575 s. ISBN 978-80-7053-327-7

V roce 1881 založili nadšenci kolem Johanna Rippera (zetě Vincence Priessnitze) a notáře Edmunda Rudolpha ve Frývaldově Moravsko-slezský sudetský horský spolek. Na otázku, proč se horské turistice v Jeseníkách začal věnovat stále větší okruh lidí, odpovídá obsáhlá publikace doprovázená bohatým obrazovým a mapovým materiálem a soupisem jeseníckých turistických bedekrů do roku 1945.

MALURA, Jan; *IVÁNEK, Jakub: Hora krásná, spanilá! / Jan Malura. Brno: Host, 2019, 400 s. ISBN 978-80-7577-826-0*

Kniha *Hora krásná, spanilá!* se zabývá náboženskými poutěmi na území Moravy a někdejšího rakouského, dnes českého Slezska v období baroka s přesahem do poloviny 19. století. Sleduje zejména literární texty, které v rámci poutí vznikaly a uvádí 75 vybraných poutních písní z kramářských tisků, kancionálů a poutních příruček. Neomezuje se přitom pouze na proslulá moravská a slezská místa (Křtiny, Svatý Kopeček, Hostýn, Vranov ad.), ale zmiňuje i ta méně známá (např. Rychnov na Moravě, Prašivá, Jalubí) a představuje také významný fenomén přeshraničních poutí (Mariazell, Čenstochová, Šaštín ad.). Kromě ediční části, komponované podle jednotlivých lokalit, obsahuje kniha úvodní studii, která umístuje poutní písně do širších kulturněhistorických souvislostí. Bohatá obrazová příloha přináší reprodukce dobových tisků, grafik i současné fotografie poutních míst. Závěrečný katalog registruje celkem 897 písňových textů.

PELC, Martin: *Opavská nej / Martin Pelc, Kateřina Pelcová a kol. Opava:*

statutární město Opava, [2019], 171 s. ISBN 978-80-7572-020-7

Kniha navazuje na stejnojmenný projekt, který byl realizován v sádkách Svobody jako exteriérová výstava v září roku 2016 a který se dočkal svého pokračování o rok později. Na výstavě bylo představeno 2 x 10 významných osobností, událostí a fenoménů, jimiž se město Opava zapsalo do dějin. Kniha obsahuje navíc dalších 13 opavských pozoruhodností. Kritérium výběru bylo jasné – musí jít o „nej“ přinejmenším v rozsahu dnešního Česka.

PETRÁŇ, Zdeněk: *Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky / Zdeněk Petráň. Praha: Libri, 2019. 319 s. ISBN 978-80-7277-581-1*

Úvodní obecná část představuje numismatiku jako vědu, přináší základní přehled kovových platidel na našem území. Encyklopedická část v přehledných heslech pojednává jak o všech známých ražbách včetně zahraničních, které u nás obíhaly, tak vysvětluje celou numismatickou terminologii, popisuje jednotlivé mincovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Svatováclavské setkání v Jeseníku: *Výtvarné umění Jesenícka a Jeseníků 20. století: sborník referátů. Opava: Zemský archiv v Opavě, Jeseník: Vlastivědné muzeum Jesenícka, 2019, 71 s. ISBN 978-80-87632-63-5 ISBN 978-80-87496-18-3*

Zemský archiv v Opavě a Vlastivědné muzeum Jesenícka vydaly sborník XIX. Svatováclavské setkání v Jeseníku: Výtvarné umění Jesenícka a Jeseníků 20. století. Sborník se snaží ukázat malířskou tvorbu jak německých regionálních tvůrců na Jesenícku (A. Bauch, W. Paupie, F. Gesierich) i v celých Jeseníkách (G. Brauner) do roku

1945, tak těch umělců, pro něž byla tato oblast jen inspirací (E. Ziffer, E. F. Hofecker, P. Aust, A. Blaschnik). Shodné umělecké motivy přitom tvoří kontinuitu s tvorbou českých umělců, kteří zde našli nový domov (J. Krejčí, S. Menšík, M. Hanák). Sborník představuje i současnou tvorbu umělců, všimá si i uměleckých děl ve veřejném prostoru z období socialismu.

Vůkol Slezska = Circum Silesiae. Opava: Zemský archiv v Opavě: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, 2019, 205 s. ISBN 978-80-87632-60-4

Sborník připravený k poctě prof. Rudolfa Žáčka obsahuje příspěvky jeho přátel a žáků. Jak sám název napovídá, valná část příspěvků se teritoriálně dotýká Slezska, kterému se jubilant převážně věnoval během své profesní kariéry. Nalezneme zde pestrou paletu chronologicky řazených textů, mj. z oblasti politických, kulturních, vojenských, církevních či školských dějin Slezska. Publikaci vydal Zemský archiv v Opavě a Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě.

Sestavila Alena Volná

AUTOŘI /AUTHORS

PhDr. Martin Juřica (mjurica@ostrava.cz)
Archiv města Ostravy

Daniel Korbel

Mgr. Michal Kubica (kubicam@windowslive.com)
Doktorand Katedry historie Ostravské univerzity

Dr Dariusz Miszewski (d.miszewski@op.pl)
Akademia Sztuki Wojennej

Mgr. Martin Nekola, Ph.D. (nekola@fsv.cuni.cz)
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D. (sopak@szm.cz)
Slezské zemské muzeum